

ספר

דיני ישראל ומנהגיו

לימים נוראים

עם מקורי ההלכות, טעמי המצות והמנהגים, השתלשלות התפלות, הנגונים, הסליחות והפיוטים ומקורותיהן, הסידור והמתווה, התזנים והתזנות, ספורים, משלים, רעיונות לימים נוראים מאת גדולי חכמי ישראל ועניני הלכה על-פי גדולי הפוסקים.

מאת הרב

שמריהו ליב הלוי הורוויץ

רב בביהכנ"ס ד"ת ר' ישראל סאלאנטער" בניו יארק.

מחבר הספרים

חנים וזמנים, "אוצר היהדות", "שלחן ערוך התלמידים", "מורה הדוד",
ובכת"י: "ספר המצות", "ספר השבת", "סאמר המצות", "אוצר התורה" עם
קונטרס ההלכה, "היהדות והליטון העברית", "ההגות ע"י התלמוד והפוסקים",
"השקפת היהדות על הפסח והרכוש", "קצור התלמוד והפוסקים", "תורת המזון
בישראל", "תורת הרמב"ם", "חכמי ישראל ותורתם", "הרבנות והדרשנות".

**Copyright by
Rabbi S. L. Hurwitz, 1924**

LAWS and CUSTOMS *of* **I S R A E L**

[For the High Holidays]

EXPLAINING
WHENCE DERIVED
and
WHY FORMULATED

Origin and Development of our Prayer, Synagogal
Melodies and Jewish Education

By
Rabbi S. L. HURWITZ
Rabbi of Salanter Talmud Torah Congregation

Author of
"Sermon of Holidays and all Occasions of Life"
"Encyclopedia of Judaism"
"Shulchon Aruch for Pupils"
and former Editor of the "Jewish Guide".

תוכן הענינים.

	הקרמה — החנוד העברי ; חנוד לאומי ; חנוד דתי בישראל ; ספר למוד
	וחנוד מצוי ; ר' אהרן הלוי מברצלונא בחוד מחנך ; ר' נפתלי הירץ
	מפאניוועז על החנוד הדתי ; ר' שלמה הכהן מווילנא על למוד התפלות
	עם הנערים ; הסדור של ר' יהודה ליב פערעלמאן מלמד תינוקות
	בווילנא ; סופרים ומורים על החנוד העברי הדתי ; הלשון והתוכן ;
	דינים ומנהגים לתלמידים ; הדרשנות וידיעת היהדות ; שיר לר' שלמה
20— 11	בן נבירול — — — — —
	מבוא — על המנהגים בישראל ; מחברי ומסררי המנהגים ; מנהגים יונים
34 21	ומקורם, הפייטנים — — — — —
41— 33	ביבליוגרפיה — — — — —
	פרק ראשון — אלול ; מזמור לדוד ; ברכת השנה ; תקיעת שופר ;
	תהלים וספרי מוסר ; סליחות ; מקור הסליחות ; טעם הסליחות ; שם
45— 43	החודש ; המאורעות — — — — —
	פרק שני — ערב ראש השנה ; הבנה לראש השנה ; הכנת ש"ץ ; ש"ץ במקום
47— 45	לוי ; החזן והתוקע ; צדקה ומחילה ; המנחה האחרונה — — — — —
	פרק שלישי — ראש השנה ; קבלת חו"ל ע"ד ד"ה ; מנהגים בראש השנה ;
	מנהגי צרפת ופרובינציא ; מעם המנהגים ; שהחינו ; טעם שקורים המלך
	בקול רם ; תורה ומוסר ; מעם לראש השנה ; אנדות לראש השנה ; שמחה
50— 47	בראש השנה ; תפלת מוסף לר"ה ; הרמב"ן על ראש השנה — — — — —
52— 51	פרק רביעי — תפלות ראש השנה ; מוסף ; התפלות וערכן הלאומי והאנושי —
52	פרק חמישי — ונתנה תוקף ; הוראת התפלה ; קורותיה וערכה — — — — —
	פרק ששי — תקיעת שופר ; סדר התקיעות ; מוסר השופר ; כוונת התקיעות ;
	מעם השופר ; התוקע ; המקריא מזמור למנצח ; עוד מעמים לתקיעת
	שופר ; רבינו בחיי על השופר ; חו"ל על השופר ; השופר והנאולה ;
	שופר ורחמים ; האומנות שבשופר ; שופר וציון ; שופר וישראל ; שופר
59— 53	ושבת ; הרמב"ם על השופר ; משל ומוסר לילדים ; השופר ומפלגות העם — — — — —
	פרק שביעי — תשליך ; מהות התשליך ; המנהגים ; מעם המנהגים, מעם
61— 50	הרמ"א ; דמיון לתשליך ; סוד התשליך ; התבוננות ומעם לתשליך — — — — —
	פרק שמיני — צום גדליה ; טעם הצום ; המאורע ; גדליה והצום ; מוסר
62— 61	הצום ; מתי נהרג גדליה ; האב והבן — — — — —

- פרק תשיעי — שבת שובה : מעם השם : שבת ותורה : דרשת הרב : ההפטר
- 71— 62 ————— לשבת שובה
- פרק עשירי — תשובה : עבירות : עבירות ותשובה : תשובה נמורה : מה היא התשובה ? הורוי והלכ : הרמב"ם על התשובה : הבחירה והאדם : אופן התשובה : תשובה מדעות רעות : בעל תשובה ! התשובה והנאולה : מעלות התשובה : דרכי בעלי התשובה : ר' יהודה הלוי על התשובה : בעלי תשובה : תשובה וכפרה : התשובה והמות : כח התשובה : תשובה ואריכות ימים : מעשה בבעל תשובה : התשובה והים : זמן התשובה : ספור נורא ע"ר בעל תשובה : רבינו בחיי על התשובה : המקדש והתשובה : יוסף משיחה
- 71— 62 —————
- פרק אחד עשר — עשרת ימי תשובה : מעם השם : הכנה ליום כפור : מליצת רב שרירא נאון : הרא"ש : האר"י והגר"א על עשרת ימי תשובה : מעם לעשי"ת : המלמדים ועשרת ימי תשובה : עשי"ת ועשרת הדברות
- 74— 71 —————
- פרק שנים עשר — ערב יום הכפורים : הכנה לקדושה : מבילה : מעם המבילה : מרבדים בסעודה : המעם : חלות עם כנפים : מנהג לביבות : מעם בחכמת הקבלה : הרלקת נרות : המעם : נרות בכתי כנסיות : נר נישמה : תפקיד הנרות בחיי האומה : ברכת אבות
- 77— 75 —————
- פרק שלשה עשר — מנהג כפרות : רמז ומעם לכפרות : מקור המנהג : התנדרות
- 78— 77 —————
- מחילה בכל יום : מחילה ממת
- פרק ארבעה עשר — מחילה וסליחה : המעם בין אדם לחכירו : רב והמבנה : מחילה בכל יום : מחילה ממת
- 79— 78 —————
- פרק חמשה עשר — מחילה וסליחה : קערות של צדקה : ורוי ומלקות : סעודה המפסקת
- 79— 78 —————
- פרק י"ט עשר — יום כפור : ליל יום הכפורים : הקיטעל : תפלה זכה : בקשה לרבנו סעריה נאון : כל נדרי : מקור המנהג : הנוסח של כל נדרי : ההנדרות לכל נדרי : העברנים : אומרים כל נדרי שלש פעמים : המעם : טעם לכל נדרי : המנהגים
- 83— 80 —————
- פרק שבעה עשר — יום הכפורים : כפרה מהרה וקדושת החיים : קורות היום : יישראל ומלאכים : אסור מלאכה וענוי : רבדים האסורים ביום כפור : חולה שיש בו סכנה : מנהג ומעם : ברית מילה ביום כפור : על מה מכפר : מעם ולמה שמבים באנרוף על הלב : יום של תשובה נמורה : בנדים נקיים
- 87— 83 —————
- פרק שמונה עשר — העבודה : מעם העבודה : עכורת כהן גדול בבית

	המקדש: סדר העבודה: כבוד גדול נעשה לכה"ג: ערות בן רומי:
95—88	העבודה בביהכ"ס: פיוטי העבודה —————
	פרק תשעה עשר—הנגונים: מעם הנגונים: מקור הנגונים: קרושת
95	הנגונים —————
	פרק עשרים—התפלות והפיוטים: מיסדי התפלות הכרבות: התנאים,
98—95	האמוראים והפייסנים: הפיוטים וההלכה: נוסחאות שונות: על תמא —
	פרק עשרים ואחר—הזכרת נשמות: מקור המנהג: מעם הזכרה: צדקה
99—98	להזכרת נשמות —————
	פרק עשרים ושנים—אנרות ליום כפור: החיים והדנים: השמן ויום
101—99	כפור: בנות ישראל בכרמים ביו"כ: המועדים ויום כפור —————
	פרק עשרים ושלושה—שרש מצות יוה"כ"פ: מעם הצום: מעם אסור מלאכה:
	העבודה על פי סור: מעם שהפרישו הבה"ג מכיתו לו' ימים: סור כנדי
	לכו ופשתו: סור איש עתי: מעם הצום: ר' יהודה הלוי על קרושת
	יוכ"פ: ר' סעריה נאון על התשובה בו: הפיוטים: מפטיר יונה: מוסר
106—101	לר' משה תיים לוצאמו —————
	פרק עשרים וארבעה—סור יום הכפורים: סור שעיר המשתלח על פי
	תכמי האמת: הרשב"ם על העבודה: הרשב"ם על השעיר המשתלח: האבן
	עזרא והרשב"ן על סור שעיר המשתלח: נפתלי הירץ וויזל על שעיר
	המשתלח: עזאזל: שר"ל על עזאזל ושעיר המשתלח: ר' יעקב צבי
	מעקלענבורג על דבר השעיר המשתלח: ר' יוסף קארו ע"ד השעיר
	המשתלח: האברבנאל על דבר השעיר המשתלח: העקירה על הסליתות
113—106	והפיוטים —————
	פרק עשרים וחמשה—התפלה וערכה: ר' יהודה הלוי על התפלה: התפלה
	והקרבנות: רבנו בתי על התפלה: רבנו יונה על כוונת התפלה: תקוני
	התפלות עפ"י הרשב"ם: תפלה בלחש: תקון המלבושים לתפלה:
	הרוקת על התפלה: המלים והענין: ר' שניאור זלמן מלארי על התפלה:
	ר' חיים מוואלאזין: ר' יוסף אלבו: ר' מנחם בן זרח: רבנו בתי על
	כת התפלה: התפלה בתכמת הקבלה ובמספרות התסירות: מפר הזוהר על
	התפלה: בעלי הסוד על כוונת תפלה: המניד מטשערנובול על דבר
	התפלות: מהר"ם מינץ ע"ד התפלות: הבעש"ט על התפלות: ר' מנחם
123—113	מקוריץ על זמן התפלה —————
	פרק עשרים וששה—השתלשלות התפלה בישראל: סדר וסדר התפלה:
	השם תפלה: מובן הוראת מדר: הסדר והמחזור: פרופיסור ברלינר
125—123	על הסדר: התפלה והלשון העברית —————

- פרק עשרים ושבעה- הפיוטים : שמות הפיוטים : הכנוי פיוטן ופיוטנא :
פיוטים לימים נוראים : קרובות וסליחות ליום־כפור : פיוטני הספרדים
128—125 ————— סליחות, ורזים —————
- פרק עשרים ושמונה — תפלות ד"ה ויוהכ"פ : מהכיות זכרונות ושינופדות :
אדיר אדידנו : התפלות והודות כיום כפור : נוסח הירדני : מספר
131—128 ————— התפלות ביו"כ —————
- פרק עשרים ותשעה — נעילה : הרישה ומוסר לפני תפלת נעילה : הרב
מתפלל נעילה : הוראת שם „נעילה“ : פתיחת נעילה : נגון מיוחד :
132—131 ————— פרק שלשים — קריאת התורה : מה שקוראים בתורה : מעם הקריאה :
133 — 132 ————— תקיעה בשופר אחר נעילה : מעמים לתקיעה זו —————
- פרק שלשים ואחד — מוצאי יום כפור : הבדלה : קרוש לבנה : עשיית סוכה :
מרבנים כסעורה כמוצאי יום כפור : מעם השמחה : אין אומרים תחנון
134—133 ————— בין יו"ט לסכות : הטעם —————
- פרק שלשים ושנים — השמטות ומלואים : לשופר, לראש השנה : ערכו של
ראש השנה והתפתחותו ההיסטורית : הזכרת נשמות : תשובה : תפלה :
תפלת והשיאנו : נוסח התפלה : תפלת אבינו מלכנו : מקור התפלה :
139—134 ————— סדר תפלה זו : כפרות —————
- פרק שלשים ושלשה — רעיונות לימים נוראים : אלוה, ר"ה ויוהכ"פ : ר' לוי
יצחק מברדישוב : יום הדין : התקיעות ובית המקדש : יום כפור
וצרקה : ר' משה סופר : ר' יוסף שאול הלוי נאמאנוזהו על מעם הענוי
הריב"ש על התפלות : ר' מנחם מענדל מליוכאוויטש מצדיק את בעלי
בעלי המקובלים : ר' יצחק קארו על העבודה ביו"כ : ר' אלימלך מליזענסק
על נוסח ספרד : ר' יעקב יוסף מפולנאה על התפלה : ר' צבי הירש מ"מ
ומ"ץ כווילנא על הדרשנים והמטיפים : ר' ישראל סאלאנטער על ר"ה
ויוה"כ : ר' יעקב יוסף חריף על תורה ועבודה : ר' שמשון רפאל הירש על
הפיוטים והדרשנים : ר' אליעזר זוסמאן סופר על התפלות והבקשות
בר"ה ויוהכ"פ : ר' אברהם יצחק הכהן קוק על התפלה : ר' חיים כהן
ראפאפארט אב"ד דלכוב והגליל על השופר : ר' שלמה קלינער על תפלת
ראש השנה : רעיונות מאת ר' יחיאל מיכל עפשטיין, ר' יצחק יעקב
רייזנס וממרן המהרש"א —————
159—151 —————
- פרק שלשים וארבעה — החונים והחונות : מה שדרוש להיות יו"ץ חנו :
הרא"ש על החונים : חזן כעל מוס : נגוני נכדים : הוראת המנה „חזן“ :
החונות העתיקה והחדשה : החזן בתלמוד ובמדרשים : ר' יהונתן אייבשיץ
על החונים —————
167—163 —————
- פרק שלשים וחמשה — החונים בספרי שו"ת : הראש, הרשב"א, החתם
סופר, רב האי גאון, מהר"ם מרוטבורג, הרמב"ם, ר"י אבן מינאש, מהר"ם

	מיני על החזנים : הנגנים : הנגן והמוסיקה : ר' נחמן מברסלב ע"ה
171—167	דבר הנגנים —————
	פרק שלשים וששה — ספורים לימים נוראים על דבר הבעש"ט והרב
183—175	מברר ישוב ור' ישראל סאלאנטער —————
	פרק שלשים ושבעה — משלים לימים נוראים : מהמניד ממעזריטש :
	מהשל"ה : פר' יצחק אבוהב הספרדי : פר' יהודה אריה מדינא : פר' אליהו די ווידאש : מהמניד מדוכנא : למיתות : למנידים ומוכיתים : להבנת המצב בגלות : לתפלה בלי כונה : לבעל תוסע : משל ומוסר להתון : משל ומוסר לכל נדרי : להפחד של יום הכפורים : משלים ומוסר לילדים —————
193—183	פרק שלשים ושמונה — עניני הלכה עפ"י גדולי הפוסקים : ר"ה ויו"כ : אבילות : הלל : תפלה בקול רם : מוציא ותפלות בדבש לענין ברכה : אם מתענין בר"ה : שני ימים של ר"ה כיומא אריכתא : מלאכה לצורך הלילה : מלמול שופר : שופר בהמה ממאה : שופר בשבת : שופר הוסיף עליו כל שהוא : הפמורים והתייבים בשופר : השופרות הכשרים : תקע בשני שופרות : מים בשופר ביו"ט : צפהו זהב : אם מחללין יו"ט עליו ושבות : דיני השופר בר"ה : קולות השופר : שופר שנאכד באמצע התקיעות : שופר שנקב : שופר שעשו גוים ביו"ט : בית הקברות אמורי יוהכ"פ : נעילת הסנדל : שעור אבילה ושתיה : נעילה : ר"ה שחל להיות בשבת תשליך : שופר וקסן : השואל שופר ונאנס בידו : שבר על תקיעת שופר : חזרת התפלה : הבניה בתפלות ראש השנה : הדלקת נרות ביום כפור והברכה : הצעת השלתו ליום כפור : יום כפור שחל בשבת : תולה מסוכו ביום כפור : הדלקת נר ביום כפור על ידי נוי —
204—194	הוספה — מקורי התפלות : הזמן שנחקנו ושם מתקני התפלות : אבינו מלכנו : המלך היושב : ה' ה' : שיר היתוד : אנעים זמירות ופתיתת הארון : התרת נדרים : מדר תקיעת שופר : למנצח לכני קרת מוסר : מלכיות, זכרונות, שופרות : מדר בפרות : המעם והכונה : עשרת ימי תשובה ומתקניהם : תפלות יום כפור : מדר עבודה : תפלת נעילה : שמע ישראל : התקיעה שאחר נעילה : לשנה תבאה בירושלים : הש"ץ והתון : חזרת הש"ץ : התפלות, הפיומים והלשון העברית : זכרנו לתיים : מקור הסליתות והמעם : הרושם של הימים הנוראים בשו"ת : ר' חיים האלבערי שמאם מצאנו : ר' יהוסאל סנ"ל לאנרא בעל נודע ביהודה : ר' עקיבא אינר : ר' משה תתם מופר —————
148—140	

הקדמה.

להפיץ את ידיעות היהדות, ידיעות רחבות ועמוקות, זהו צורך גרול, וחובה קדושה, הצורך הוא — צורך המקום והזמן, כי המקום והזמן שניהם אינם כפי דרישת היהדות המקורית. חיים אנו בזמן של חמירות גסה ומגושמה, בקשת כסף ותענוגי הבלי הזמן, והמקום הוא — מקום שאיננו מקום תורה וקדושה, והסביבה שאנו נמצאים בה איננה סביבה עברית טהורה וקדושה, ובני הרור מסיחים את רעתם מיריעת היהדות המקורית, ובמקום שאין דעת היהדות המקורית, אין חבה וכבוד לכל קדשי האומה ולכל קניני הרוח אשר להאומה הישראלית, ולפיכך חובה קדושה מוטלת על רברני האומה, רבניה, דרשניה, אנשי הספר והרוח, להפיץ ידיעות היהדות בין כל שדרות העם בכלל, ובין בני התורה ומחנכי הרור, הישן והחדש, בפרט, ומתוך ידיעת היהדות יבואו לידי אהבה, הערצה וכבוד להיהדות, בת התורה האלהית, ולנושא היהדות — עם ישראל!

חתנוך ומחנכי הרור המה: מצר אחד הרבנים, הדרשנים והמטיפים, העברי שמחנכים את הרור הישן בחנוך עברי תמידי, חנוך שאינו פוסק אפילו רגע, ומשפיעים עליו בכח תורתם וכח דבורם מעל הבמה שלא יסור מן הדרך הקדושה הכבושה לבני ישראל זה אלפי שנים. ושלא יתע בארחות עקלקלות ומחנכי הרור החדש, הרור הצעיר, הרור הבא, המה המחנכים, הפרגונים, המנהלים והמורים העברים רי בכל אתר ואתר, שפידם אנחנו מפקירים את העתיד שלנו, את נשמת האומה ורוחה, את אוצרות התורה והספרות, ואחריותם גדולה עד מאד. אלא שלא כל המחנכים ראויים לאיצטלל זו, לא כל המחנכים נתחנכו בעצמם לעבודה קדושה זו, לא כולם מוכשרים לשאת את רגל הקורש, דגל החנוך העברי, דגל האומה העברית, דגל התורה, הרגל היחידי של עם נורד בנזים, ושלא למעול מעל ברגל קודש זה, פקצרה: לא כולם הנם מחנכים הגונים והחנוך שהם נותנים להרור הבא אחרינו איננו חנוך שלם, מלא, תמים, חנוך עברי באמת, פירק און החנוך הוא עברי ושלם אם הוא חנוך דתי-לאומי.

וכיון שענין החנוך העברי הוא ענין העומד ברומו של עולם היהדות וכל עתידנו תלוי בו, ואני חקרשתי לו את מיטב ימי חיי, ועל מזבח החנוך העברי הקרבתי, זה כעשרים שנה, את חלבי ורמי חוני ואוני, וכיון שברור ולבון

שאלה זו, היא ברור ולבון שאלת היהדות וקיומה, לפיכך אני מרגיש צורך להקדיש דברים אחרים לשאלה חשובה וקרושה זו.

הנוך ישנם אצלנו מחנכים עברים חללי ההשכלה המזויפה שנפלו לאומי ברוחם חללים על מזבח ספריות זרות ותרפיות זרות שמתנגדות לרוח עמנו ולתורתנו והן משפיעות עליהם השפעה עמוקה וחודרות לתוך מסתרי חדרי נשמתם ביודעים ובלא יודעים. ומהם אנשים טובים וישרים אוהבי עמם וארצם, שפתם וספרותם, אלא שהם רק "לאומים" ומאמינים בחנוך עברי שהוא רק "ח נ ו ך ל א ו מ י", ואין פחדרי נשמתם רמס דתי, וכעין שנאה כבושה בלב לאמונת ישראל ודתו. ואף הטובים והמעולים שבהם ש מ כ פ ר י ם את דת ישראל, המה מתנגדים גמורים בנוגע לחנוך דתי, ולעומת זה ישנם אצלנו "יראים ושלמים" נוצרי תורה ומצוה שרוצים רק בחנוך דתי, ויראים את הלאומיות יראָה נוראָה, מפני שאינם מבינים היטב את שאלת החנוך העברי בדורנו זה, ואי אפשר להם על פי חנוכם, הרגלם וסכיבתם לרדת לעומקו של ענין החנוך, ושניהם פאחד — אף שכוונתם רצויה — מעשיהם אינם רצויים, כי אי־אפשר בעם ישראל להבריל ולהפריד, לנתח ולחלק בין דתיות ולאומיות, שתיהן — א ח ת ה ן ! ולפיכך החנוך העברי צריך להיות גם דתי וגם לאומי, ומי שאומר על הילר העברי "גזרו!" לגזור אותו לחצאין או דתי או לאומי, הוא שוכח כי הסוף יהיה נורא עד מאד, כי "גם לי גם לך לא יהיה" ... חו"ל ברוח קרשם הכינו והרגישו את הערך הגדול של חנוך לאומי ואמרו על הפסוק "אל תגעו ב מ ש י ח י" — "אלו תינוקות של פית רבן" — פי צריך לחנך את הילר העברי ברוח לאומי שבזה שיביט על עצמו בעל "משיח" שנוצר לשחרר את עמו ולגאול אותו מגלותו ולהביאו לארצו. המחנכים צריכים לחנך את הילדים, את הדור הפא, בתור ג ו א ל י ה א ו מ ה, "אל תגעו ב מ ש י ח י" — אלו תינוקות של פית רבן". והרברים כזה ארוכים עד מאד, ואין ספק לכל מי שמשיג ומבין את שורש שאלת החנוך פי צריך לפתח את ה ד ג ש ה ל א ו מ י שפלב הדור הצעיר באופן הכי עליון, וחנוך שאין בו משום אהבה וכבוד ומסירת נפש לעם ישראל, ארץ־ישראל, הלשון העברית, ועוד, איננו חנוך ע ב ר י כלל. אבל יחד עם זה הם טועים טעות נוראה אלה ה"חדשים" שלנו, ה"לאומיים", שמסתפקים רק בחנוך לאומי, ואינם יודעים פי חנוך לאומי בלי חנוך דתי אינו שוה כלום. פי העיקר הוא, סוף סוף, חנוך דתי, ובמקום שיש חנוך דתי באמת יש גם בן חנוך לאומי כי דת ישראל כוללת כל חלקי הלאומיות. אל נא נשבח, פי ארץ־ישראל היא ק ד ו ש ה, וכישוב ובנין ותחית ארץ־ישראל יש ערך ו מ צ ו ה ג ד ו ל ה מצר הדת, וכן הלשון העברית היא ל ש ו ן ה ק ו ד ש, ו מ צ ו ה ללמוד ולדעת את הלשון העברית, וכן בנוגע ליתר קניני הרוח של עמנו.

חנוך דתי והנה החנוך הרתי מתחיל מיריעת הדת, מלמור התורה וריני התורה, ולפיכך אם רוצים אנו באמת לחנך את הדור הבא אחרינו בחנוך רתי שלם, עלינו לעשות כמו שעשה אחר מגדולי חבמי ישראל המובהקים הפוסק ר' אהרן הלוי מברצלונה. ר' אהרן הלוי זה היה מחנך עברי מצוין במינו, בזה שחבר

ספר למוד ספר "החנוך" שבו מבאר את התרי"ג מצוות שרשי וחנוך מצוין המצוות וטעמי הן עם כל הדינים והמנהגים המסתעפים מזה מלוקט מהפוסקים הראשונים שהיו לפניו, ופוסק גדול בישראל זה כתב את ספרו בתור ספר למוד וחנוך לילדי ישראל, וחנוך זה הוא באמת חנוך דתי שיש בו לאומיות טהורה ונאמנה והוא מוריע לנו בהקדמתו בי בתב סדר תרי"ג מצוות על דרך פרשיות השבוע, "אולי יתעוררו יותר בהן מתוך כך הנערים, ישימו לב בהם בשבתות ובחגים וישבו מהשתגע ברחוב הערים, לאור באור החיים, איש אל רעהו הילדים רבים, ישאלו מצוות שבת זו במה, ומלאה הארץ דעת ומזימה, והנה פירוש כל אחת נכון לפנייהם, ומפלי יגיעה ימצאו דברי חפץ בסימניהם, זרע קורשית ברבו מאלהים" והוא מריק לפנינו את רחשי לבו הטהור באמרו: "ראיתי אני הדל בצלפי תלמיד התלמידים שבזמנו איש יהורי מבית לוי ברצלוני, לכתוב המצוות לעורר לב הנער בנו, והילדים חבירים, בכל שבוע ושבוע אחר שילמדו אותו הסדר בחשבון המצוות, ולהגיל אותו בהם, ולהתפס מחשבתם במחשבה טהורה וחשבון של עיקר טרם שיכניסו בלבם חשבונות של שחוק ושל מהלך ומה בבד, וגם כי יזקינו לא יסורו ממנם" — דברים יפים וטהורים יוצאים מלב טהור הדואג לגורל "הנער בנו, והילדים חבריו".

והנה הרב הגדול ר' נפתלי הירץ מפניאווה בתב ספר חשוב בשם "נועם המצוות" על תרי"ג המצוות, "לבאר כל מצוה ולהטעים אותה", והוא אומר בהקדמתו לספרו כי "בעת שלומדים (התלמידים) תורה שבכתב ילמדו רק מן השפה ולחוץ, והמלמדים אינם שמים לב להבינם את המרגליות הרבים היקרים והנחמדים אשר נמצאו בתובה והוא התרי"ג מצוות הפתובים בתורה, ובאמת הוא העיקר של למוד התורה"ק, להבין ולהשפיל את המצוות הפתובות פה ברי לקיים אותן, ע"פ החוב מוטל על המלמדים ללמד את בני יהודה כל מצוה ומצוה בפרט ולפרש אותה, ענינה ואיכותה, וכו' ועתה בעוה"ר רבו המתפרצים בעם לחנך את בניהם רק על ברפי למורי החצונים, והתורה שבע"פ הניחו בקרן זווית ולא יטעימום אף מאומה מיערת רבש התלמוד, ואף גם למורם בתנ"ך אינם לומדים למען רעת המצוות אשר צוה השי"ת, רק בתור מעטאדע ללשון העברית, ואיד נובל לקוות שע"י לימוד בזה ישורש בקרב לבם שלהבת

היהדות, אחרי אשר לא ראו בעיניהם את אור התלמוד איך יוכלו לאהוב את התורה ולומדיה? אוי לעינים שבך רואות, אָנא אחי, חוסו נא על נפש פניכם תצוו את המורים כי ינהלו את הצאן קדשים על מבועי ים התלמוד וכו', רבדים חמים מלאים רגש אלה יצאו מעטו ולפו של רב וצדיק בישראל. והרב ר' יצחק יעקב ראבינאוויץ אב"ד בפאניוועג מעיד ע"ז: "ישרה בעיני עצת הרב הנ"ל ללמד את נערי בני ישראל את מנין המצוות, להרגילם בנעוריהם ואז גם כי יזקינו לא יסורו מהם, ואבקש משלומי אמוני ישראל למלאות אחרי העצה הזאת".

והנה לא רק רבנים גדולים בתורה ויראָה אלא גם משפילים וסופרים, מחנכים ופרדגונים התחילו להבין ולהרגיש את הצורך הגדול של חנוך רתי בישראל, ובשעה שנמצאים גם עכשיו קצת מורים שיראים יראת מות את "סידור התפלות" ונלחמים בו מלחמה גלויה בחמת קצף, מפני שאינם מבינים פשוט להעריך את ערכו החנוכי הגדול, הנה נמצא "מלמד תינוקות בוויילנא" ור' יהודה ליב פערעלמאן שמו שהעתיק את התפלות ליהודית בשם "מנחת יהודה" והוא כותב בהקדמתו (הקדמה יפה נכתבה על טהרת הלשון העברית ומנוקדה כולה), כי: "חובה מוטלת על ההורים ועל המלמדים דועי צאן קדשים לראוּג לצאן מרעיתם בעת הרעה הזאת לבל יאבדו דרך ולהקדיש להם שעה אחת בכל יום, להורות את התפלה, באור מליה וכוונותיה ולהשתדל בכל אשר יוכלו לחבב אותה עליהם ולנטוע אהבתה וכבודה בלפם בעורם באפם — והפרדגונים המעולים והטובים ימצאו אמצעים טובים לתקן את אשר עותה הפרדגניקה עד הנה — ואז גם כי יזקינו לא יסורו ממנה".

ומענין עד מאד לקרוא את רבדיו של הרב ר' שלמה הכהן מו"ץ דק"ק ווילנא בהסבמתו על אותו סידור כי: "חובה על כל-מלמדי תינוקות שיתרגמו להתינוקות פירוש התפלות של כל השנה, כדי שיהא מכיר ורגיל מימי נעוריו בפירוש ובכוונת התפלה, ובעת שיתפלל ידע מה שמתפלל ומבקש מאת הקב"ה, וההרגל נעשה טבע להתפלל לעולם בכוונה" — ואנן מה נענה אבתריה דר' שלמה הכהן ז"ל? כי אין צורך "לתרגם להתינוקות פירוש תפלות" אלא, יותר טוב, ללמדם את הלשון העברית עד שירעו להבין את התפלות במקורן, באותה הלשון הקדושה שבה נכתבו ונסדרו.

ובוא וראה מה שפתב אחד מוקני הסופרים והמורים העברים א. ז. דפינוביץ בהקדמתו לספר למוד שלו "נר מצוה" — "אין דבר יותר קל לנטוע על ידו בלב הילדים אהבת היהדות, מההרגל במעשה המצוות, תחת השגחת אב נבון, מורה פרדגון. הילדים מקפלים עליהם ברצון ובשמחה את הנמוסים הרתיים, מפלי כל צורך לאיזה עונש, ואפשר להנעים לילד כל מצוה ומצוה. והטובה היוצאה מזה גדולה לאין חקר. על ידי המצוות מתחנך הילד

לכבד את הרם והנשא, מקור הצדק והטוב; ומאחר שרוב המצוות נעשות בחבורה, הן מחנכות את הילדים לסדר יפה, ולאהוב את עם ישראל אהבה אמיתית, פי רפוייה היא האהבה של אותם „החובבים“ שמנהגי עמם זרים להם, ובתוך חברה יהודית הם מרגישים את עצמם כזרים. אהבה כזו אינה יכולה לעמוד גם בפני רוח מצויה. רבדים נוראים ואמיתים אלה יצאו מעטו של סופר עברי ידוע, מורה ומחבר ספרי למור בישראל.

והנה עוד מורה מובהק בישראל, אברהם אריה יענקליביץ מווילנא, מחבר ספר „המדריך“, פותח הוא בהקדמתו: „מיום שהייתי למורה הרגשתי חסרון גדול בחנוך ילדי ישראל — חסרון למור מ ש פ ט י ה ד ת ותורת המוסר, כי בעת שכל אומה קובעת בבתי ספריה שעורים חיוביים ללמודי הדת מתוך ספרים הערוכים למטרה זו, למען תפה הדת שורש בלב הילדים הרך, באותו זמן מה נעשה אנחנו בער בנינו?“

והנה לוא באתי לרונ על שאלה חשובה זו מכל הצדדים, כי אִז היה עלי לכתוב ספר שלם על החנוך הדתי, וכשאזנה להו"ל את ספרי „החנוך על-פי התלמוד והפוסקים“, אִז אקריש אי"ה מאמר גדול מאד ע"ד החנוך הדתי בישראל. אבל אין מקום בהקדמה למאמרים ארוכים יותר מראי, וכבר שבו בתשובה הרבה ממורי ומחנכי ישראל שהאמינו עד עכשיו כי יש צורך רק בחנוך לאומי. עכשיו התחילו מבינים כי חנוך שלם הוא רק חנוך ד ת י ל א ו מ י , ולרגמא, ראה בירחון „החנוך“ את המאמר „שאלת האמונה והדת בחנוך“ לא. ז. רפינוביץ צד 89, ומכתבים לבת ישראל (שם, צד 181), ומאמר גדול ל ר ב צ ע י ר על החנוך הדתי בביה"ס (שם, צד 185) ועוד, ולראובן פריינין ב„התדן“, ועד כמה הרגישו אבותינו בחושם חרס את הסכנה שיש בחנוך עברי בלתי דתי תראה בדברי אביר הסופרים ר' מנחם הסבא ב„עמק הפכא“ שלו צד 321, על-דבר בתי המדרש לרבנים שנוסדו אִז ויחס האבות התמימים אליהם, קרא נא כל אלה ותרגיש את הנחיצות הגדולה של חנוך עברי דתי.

הלשון ומלבר הענין „הדתי“ ו„הלאומי“ שבחנוך, יש עוד צד חשוב שהרבה והתוכן ממורינו ומחנכינו אינם מתחשבים בזה היטב וכדאי להעמידם על טעותם, וזהו שאלת ה ל ש ו ן ו ה ת ו כ ן , להם עיקר למור הלשון העברית ותוכן התורה והיהדות טפל, בה בשעה שהלשון היא באמת רק א מ צ ע י להכנת התורה ואוצרות הרוח של ישראל סבא, והם עושים מהאמצעי עיקר, ומהעיקר טפל. ברורנו אִמנם טפוס זה מתמעט והולך לו, המורים המעולים והמשופחים באמת משתדלים עד כמה שאפשר להקנות לתלמידיהם את ידיעת השפה בכדי שתהא להם האפשרות והיכולת ללמוד את התורה והנביאים מתוך המקור, אבל כמה מורים ומחנכים, פביכול, שאינם

מבינים את האמת הזו נמצאים אצלנו? ! ולהם פראי להזכיר דברי סופר לאומי גדול, חושב מחשבות והונה דעות, ואיש לא יטיל ספק באהבתו להלשון העברית, והנה שאלו אותו, את „אחד העם“, על־דבר השיטה „עברית בעברית“, והוא ענה: „אין ספק שהשפה נקנית באופן יותר קל ויותר „חי“ עפ”י שיטת „עברית בעברית“, אבל השפה פשהיא לעצמה אינה מספקת בבתי ספר באלה, שבני עניים לומדים בהם אך שלש או ארבע שנים ואח”כ יוצאים לשוק, נחוץ שיוציאו אתם מבית הספר לפחות ידיעה הגונה בתורה ובנביאים ראשונים ותהלים, ואם את אלה לא ישיגו, תשתכח גם השפה מהם וישארו עמי הארץ גמורים, לכן לדעתי, טוב להתייחס בשיחות „עברית בעברית“, אבל מיד פשיקנו להם הילדים ראשית ידיעת השפה במדה שיוכלו להבין פסוק קל, יגשו ללמוד תורה, ואין רע אם בלמוד התורה ישתמשו לפעמים, פשאי־אפשר באופן אחר, בעזרת שפה אחרת“ (אגרות אחד העם, פרק שלישי, צד 197). והנה קורא אני בעתון יהודי שמופיע בניו־יורק (מאדגנען זשורנאל כ”ו תמוז תרפ”ד) פי אחד ממודי הגימנאזיה העברית בתל אביב, בא”י, קלמן סילמאן, מי שהוא סופר ומורה יותר מעשרים שנה, הרפים מאמר ב”התורה” של המזרחי ובו הוא מרעיש את העולם על בתי־הספר העברים בארץ־ישראל, שמחנכים דור חדש של עמי הארץ! הילדים אִמנם — לפי דעתו — יודעים היטב את הלשון העברית, אבל אינם יודעים היטב את התנ”ך וכמעט שאינם יודעים מאומה מאוצר התלמוד שלנו. והוא דורש לא רק ידיעת הלשון אלא גם ידיעת התורה והתלמוד.

דינים ומנהגים והנה למוד הדינים, המצות והמנהגים הוא למוד חשוב, נחוץ לתלמידים ומועיל עד מאד, בעדותם של הרבה מגדולי חכמי ישראל המובהקים, וחנוד עברי שאין בו למוד המצות והמנהגים וטעמיהן אינו חנוד עברי כלל ולמטרה זו חברתי שני ספרי למוד, האחד הוא „שלחן ערוך לתלמידים“, שזכה לשלש מהדורות ונתפשט באופן הכי מצוין, והשני הוא — „אוצר היהדות לתלמידים“, שכולל: ערכי היהדות, הלכה ואגדה, דינים ומנהגים, מוסר ומדות, שהרפסתי זה לא כבר, והתחיל גם פן להתפשט במדה הגונה בין טובי המחנכים והמורים שלנו. אבל בנוגע להדינים והמנהגים של ימים נוראים לא הזכרתי בהספרים הנ”ל מאומה, ולא עוד אלא כי הספרים ההם ספרי למוד, ונועדו מעיקרם רק לתלמידים, אבל בנוגע לימים נוראים שהם מלאים קדושה, קדושת החיים על־פי קדושת היהדות, ויש בימים אלה פליכך הרבה מנהגים שיש צורך גדול למרמם את בני ישראל בהם לא די ספר קטן לתלמידים, שאתה צריך לספל ביחוד במה שנוגע לשכלול הלשון, הסגנון, ההרצאה, הסדר

הפרגוני ועוד, שכל אלה מתפרנסים במדה ידועה על חשבון התוכן, ובמקרה כזה הלא התוכן הוא העיקר, ועל כן חברתי ספר זה שבו התחשבתי ביחוד עם התוכן, והוא לא ספר לתלמידים, אלא ספר עוזר למורים ומחנכים, מפני כי כלל גדול הוא כהלכות ההוראה, כי ספר למור החשוב והטוב ביותר הוא — המורה בעצמו! ולפיכך נחוץ שיקרא המורה והמחנך העברי את הספר הזה, קריאה הגונה ועיון מרובה, ואם המורה ידע היטב את הדינים והמנהגים עם טעמי המצוות והמנהגים, התפלות והנגונים, הסליחות והפיוטים ועוד וכש הוא יתרגש ברגשי קודש וזו ישפיע הוא שפע קודש על נפש התלמיד לכל ימי חייו. ותפילתי היא — תפלה זכה הנובעת מעומק הלב — שכל אלה המורים והמחנכים המטפלים בנפש הילד העברי, שהיא היא נפש האומה, שהם יקראו בספר זה וילמדו את תלמידיהם את הדינים והמנהגים לימים נוראים ברגשי קודש.

הדרשנות וכשם שספר זה נחוץ הוא למורי ומחנכי הילדים, כן הוא וידיעת היהדות נחוץ ומועיל למורי העם ומחנכיו, הלא המה הרבנים הדרשנים והמטיפים, שהמה באמת מורי האומה העברית ומחנכיה והשפעתם גדולה ועמוקה עד מאד.

על הדרשן בימינו להיות הנביא של הדור, הדרשן הוא הוא היוורש הרוחני של הנביאים, נביאי האמת והצדק, עליו לעמוד על המשמר ולהרעים בקולו, כמו שהנביאים עשו כ"ז מלפנים בישראל — על תהפובות הדור ומעלליו הלא טובים, עליו להיות חולם על חלום ימים, חלום חלומות ימים, חלום עמו, תקותו וגאולתו, תחיתו תקומתו, ויחד עם זה — לוחם גדול, להלחם עד נטף הדם האחרון בעד כל קניני הרוח אשר לעמנו הקדוש, על הדרשן והמטיף לדעת היטב את מצב ישראל בכל תפוצות התכל, מצבו החמרי והרוחני, ועליו ליסר על-ידי דרשותיו ואמרי פיו החוצכים להבות אש קודש שלהבת יה מוסדות לתורה ולחכמת ישראל ובתי חנוך לילדי בני ישראל, כשהוא עומד אצל ארון הקודש ומטיף מוסר לעם, על כל העם לראות בו איש מורם מעם, מופת לדורו, במדותיו, בצדקתו, ישרתו, תומתו, חבמתו ודעתו, עליו להיות מנהיג אומה ועליו לדון על כל שאלות החיים, להאירן, להסבירן, לבררן, ולהראות להעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו; בנרון זה עליו להיות מטיף גדול, ודרשתו דרשה פרייה, צריכה להיות מוקדשה לחזק התורה והיהדות ולשאלות הזמן שיש להן שייכות אל חיי עמנו החמרי והרוחני, עליו לבנות, מה שצריך בנין ותחיה, ולדרוש מה שמעון הריסה, בל הנדקב, ובל הרפש שבחיים, וכל המגונה, וכל שחוא נגד ישראל ורוחו עליו להוציא ממחנה ישראל על ידי כח הרפור, מתתיה, שחונן בזה מאת הקב"ה.

אבל, לכשנעמיק להתבונן בזה היטב, נבוא לכלל דעה, כי חובתו של הדרשן והמטיף בזמננו זה, חובה כפולה ומכופלת היא, כי לא די במה שהוא רן על שאלות החיים והזמן, אלא עליו להיות גם מורה לעם, למסור להם את תוכן ההירות. וכשם שהעתון היומי בדורנו מבליע את הספר, ועל העתונים למסור גם ענינים שאינם נונעים לחדשות היום, כך הדרשה בדבריהם בימינו צריכה לתפוס את מקום השעוריים שהיו נהוגים מאז בישראל, בודאי יש לנו להצטער צער גדול ועמוק מאד שבשעה שמלמדים שעורים בתורה ובחכמת ישראל השומעים מעטים מאד, וכשהדרשן והמטיף בעל הפרשון דורש דרשה ופרשנות המון גדול בא לשמוע את דבריו, אבל מאורע הוא, עובדה היא, אם רוצים אנו או אם איננו רוצים, הדרשה ברבים פרשה את כמשלתה היום, ועלינו להכניס בדרשה זו את כל מה שאפשר להכניס לטובת היהדות, ואחרי שמתענגים השומעים על פשרנו של הדרשן והמטיף, חדודיו, דבריו החריפים והשנונים, מאמרי חכמה ודעת, אחר כל אלה עליו ללמד את תוכן ידיעת היהדות.

מעיד אני עלי שמים וארץ, כי משעה שנהגתי בבית הפנסת אשר לי ללמד ברבים שתי הלכות עם מקורן וטעמן בכל דרשה ודרשה, דיני ישראל ומנהגיו, מאותה שעה אני מרגיש בעמקי נשמתו, כי דבר גדול וקדוש אני עושה, ויש לי מזה ספוק נפשי גדול, והקהל — שומע ומקשיב, לומד ויודע ומפיר טובה ותורה.

וזכורני, כי בפעם הראשונה שנהגתי מנהג חשוב זה, היה בחג הסוכות, עמרתי ודרשתי דרשה ברבים, פאלף איש ואשה באו לשמוע את דבריו, ובכה העם בקול גדול פשתארתי לפניהם בצבעים חיים את מצבה של סופת ישראל הקרועה והשבורה, הנודדת בגוים מבלי מצוא מנוח לכף דגלה, ופתאום שאלתי, כי מכם היודע דיני הסופה בכלל וטעמי המנהגים בפרט? הנה, למשל, מנהג הוא שנשים הרות נושכות בשיניהן פטמי האתרוגים בהושענא דבה, ומי יודע את הטעם? אף אחד מן הקהל הגדול ההוא לא ידע מה להשיב וביניהם היו מופלגי תורה ויראי ה', והרבה מהם מקדישים זמנם ללמוד גמרא, וכאשר אמרתי להם מה שפתוב במנהגי ישורון סימן קנ"ח בהערה, כי הטעם הוא: מפני שאמרו חז"ל, כי העץ הדעת שחטאו בו אדם וחוה אתרוג היה, ולכן נושכת בשיניה הפיטמא להראות כי תצטער על האכילה שגרמה חוה להביא מיתה לעולם, ונותנת צדקה ומתפללת להקב"ה שיציל אותה והעבור ממיתה ח"ו — נהרו פניהם, ואורה ושמחה, חרה רוחנית הפרתי בהם, היו כאותו רגע בבחינת "אור זרוע לצדיק, ולישרי לב שמחה" ושמחתי גם אני עמהם. הדרשנים והמטיפים שיבארו להעם בימים הנוראים את טעמי הדינים והמנהגים ינחלו אושר רוחני, שזהו עיקר חיי האדם, וספוק נפשי גדול, וכשיעזרני השם, אוציא לאור את "ספר המצוות והמנהגים"

שלי לכל ימי השנה, שהוא לפי רעתי, אוצר רוחני גדול, לכל מפלגות בני עמנו!

דבר שאין צריך לאמר הוא, כי ספר שכזה נחוץ ומועיל עד מאד להורים בישראל ולכל אלה העוסקים בתורה ובחכמת ישראל.

ועלי להעיר הערה קלה אל אלה הקוראים שאינם מצוים ורגילים אצל ספרי הלכה, כי הפעם עליהם לעיין בעניני ההלכה שהבאתי בספרי זה, כי ימצאו שם פנינים ודברי חפץ, ענינים שיש להם ערך מוסרי ומדעי גדול. דוק ותמצא! ואז, אולי, יתחילו להרגיל את עצמם בדברי הלכה בכלל וימצאו שם את המוסר והמאור שבתורה, אין ערך לאוצר המוסר שנמצא, למשל, בספרות שאלות ותשובות בישראל, בספרות זו אנו מכירים את נפש גדולי עמנו, נפשות תמימות טהורות קדושות ונקיות וזפות כעצם השמים לטוהר! אשרי למי שבחר בהם ובמשנתם!!

והנה עשיתי את שלי, כפי מרת יכלתי, מרגיש אני, כי אפשר היה בזה את קדושת היהדות, ועתה כשזכיתי בעשהי"ת לגמור את אשר החילותי, שנולד הרעיון במחיי לחבר ספר שכזה בזמן קצר מאד לימים הנוראים הממששים ובאים ועסוק אני בכל רגע ורגע מרגעי חיי, בשעורים לתורה וחכמת ישראל, בהנהלת בית האולפנא הנרול והקדוש שעל שם ר' ישראל סלנטר זצ"ל, שאנכי הוא ת"ל המיסרו והמנהלו זה שבע עשרה שנה, ובחבור ספרי חנוך ולמוד וספרים בכל מסצעות ההלכה והאגדה, ועסוק אני הרבה בעניני הצבור ואין עתותי פירי, וכשאתחיל לרקק בו הרבה, אז — בטוח אני — כי לא אוציא מאומה לאור עולם מאפס פנאי ושעות מנוחה, ולשוא יהיו כל ימי חיי הבלי, אז לקחתי עמי בירי וסדרתי את הספר, בתנאים שונים משונים ורעים עד מאד, פוזר נפש, עבודה ויגיעה מרובה, אנשים מפל הסוגים דורשי עזרתי ועצתי, נערים תלמידים סובבים אותי ומקיפים עלי בשאלותיהם ודבריהם, ואני, ירי האחת כותבת בספר, וירי השניה כותבת הערות אל מורי בית ספרי, ולאנשים שונים המבקשים עזרתי, עונה להם וכותב, מיעץ, מוכיח, מרבה וכותב, כתיבה חטופה היא זו, כתיבה וסירור מתוך מסירת נפש, והכל לצאת ידי חובתי לאותו המלאך המכה בי ואומר: כתוב!! ולהביא תועלת לבני עמי היקרים והאהובים עלי כנפשי ולחזק בזה את קדושת היהדות. ועתה כשזכיתי בעשהי"ת לגמור את אשר החילותי, אני נושא את כפי ועיני למרום ויחר עם המשורר ר' שלמה בן גבירול ז"ל אני שר מעמקי הנפש אל אלהי אבותי השירה הזאת, שהיא בקשה גדולה ועמוקה:

זהר אבקיד
צורי ומשגבי,

אערוך לפניך,
שחרי וגם ערבי.

לפני גדולתך,
אעמוד ואבהל,
כי עיניך תראת,
כל מחשבות לבי.

מה זה אשר יוכל,
הלב והלשון לעשות,
ומה כחי,
רוחי בתוך קרבי.

חנה לך תיטב,
זמרת אנוש,
על כן אודך בעוד תחית,
נשמת אלוה בי.

ואני תפלה, כי ישלח לי הקב"ה עזרתו מקודש וללמד ולהוציא
לאור את כל ספרי בהלכה ואגדה, בחנוך ולמוד, בדרשנות והטפה ובחכמת
ישראל החיובית, ושאזפה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורת ישראל בארץ
ישראל, ושנזפה כלנו יחד עם כל ישראל להגאל גאולה שלמה, אמן.

ניו יארק, ו' מנחם אב, תרפ"ד.

שמריהו ליב הלוי הורוויץ.

מבוא.

(על המנהגים בישראל)

ידיעת הדינים מביאה להכנת היהדות המקורית ורוחה, פלי ידיעת הדינים — אין ידיעה עמוקה. בכל חררי היהדות, ואין חדירה עמוקה לתוך נשמת התורה ורוח האומה העברית. ההלכות והדינים הן הן גופי תורה. והרין מביא לירי שלום ואמת, "תמן תנינן, רשב"ג אומר: על שלשה דברים העולם עומד, על הרין ועל האמת ועל השלום, ושלשתן דבר אחר הן, נעשה הרין, נעשה אמת, נעשה שלום" (ירושלמי תענית פ"ד), הדינים וההלכות הם הנשמת תורת ישראל וספרותו, ו"חוקים פראי מוצקים". אין די לקרוא הרצאות וספרי מדע על דבר הדינים וההלכות אלא יש צורך גדול להיות בקי בהלכות והדינים עצמן, ולחדור לתוך רוחן, ולדעת את המקור והטעם והמאור שבתורה.

וכן בענין המנהגים, אל יקלו המתחכמים שלנו את ראשם ואל נא יולולו בכבוד מנהגי ישראל, כי בנפשם הוא, ובנפש האומה, המנהג — מקורו עמוק עמוק בנשמת העם ורוחו, אין המנהג נופל פתאום מן השמים. לא אדם אחר, יהיה מי שיהיה, שולט על המנהג, המנהגים נובעים מתוך רוחו של העם וחיו, מתוך קרשי קרשים של נשמת האומה, והמנהגים — קרשי האומה, רכוש האומה, רכוש גדול וחשוב עד מאד, וגדולי חכמי ישראל האמתים היו מרכינים את ראשם בהערצה פנימית קדושה לפני מנהגי האומה הקדושים ואמרו: "אין משנין ממנהג המדינה" (תוספתא פתובות פ"ו) ו"אל ישנה אדם מן המנהג" (ב"מ פ"ו) ו"ר' יהושע ברבי אול לחד אתר וחזא אובליא בשבתא ושאייל בין, אמר לון אני איני יודע מנהג מקומכם, אלא שלום עליכם במנהג מקומנו" (ירושלמי ברכות פ"ב), בטחו חכמי ישראל בכח העם, בכח הצבור, ידעו הבינו והרגישו כי כיון שהצבור נוהג בכך בודאי יש לזה מקור שיסודתו בקדש, ולפיכך אמרו: "הלכה שהיא רופפת בב"ד ואין אתה יורע מה טיבה, צא וראה איך הצבור נוהג — ונהוג" (ירושלמי פאה פ"ז ה'). ועד כמה התחשבו עם המנהג, אפשר להפיר מתוך מאמרם ז"ל: המנהג מבטל הלכה" (ירושלמי ב"מ פ"ז א') ואמרו: "בשם שקונסין להלכה פך קונסין למנהג" (ירושלמי פסחים פ"ד ג'). וכמה חריף הוא המאמר: "מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר?!" (חולין ו'). "אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במגעל שומעין לו, אין חולצין

יש במה מנהגים שנשתנו ובטלו מפני שהתחילו הגויים להשתמש בהם (עיון ברכות נ"ג, ביצה ו'). ולדוגמא, הנה באסור המצבה נאמר: לא תקים לך מצבה אשר שגא ה', אף שהמצבה היתה חביבה בימי האבות (ספרי, פ' שופטים), ואין אנו מתפללים עתה בכריעת ברפים כמו שעשה דוד המלך ושלמה בביהמ"ק ודניאל ועור, משום שקבעו אותה הגוים לחוס בעבודתם, ואנו עושין כן רק בתפלת עלינו ברו"ה ובעבודה ביו"כ (מעמי המנהגים לקטנים ל"ו ע"א).

מחללה
דין ודאלי
פסחוס פֿע
חנה אל נש
דנדיקין אבר
אויף מעג
וויין פֿער
שיחזוק
בין בן
הזיה צה
אינו מנת
אובץ ד
שיאלם סדר
התבלה
צהמה
~~צב~~ לבן
ודין
מחל
אלו סימן
יציאת

גרול וחמור הוא עד מאד פח המנהגים הקדמונים בעניני תפלה וברכה, ומותר — לפי דעת גדולי הפוסקים — לברך על איזה מנהגים ולהזכיר שם שמים עליהם, ואין ספק וספק ספיקא כי אין לנו רשות לבטלם (עין שו"ת מהרי"ק סימן ט', הריב"ש סימן קי"א, הרשב"ש סימן תקס"ב, מהר"ם אלשקר סימן ח', מג"א סימן תצ"ו ד—ה, וסימן תר"צ ב"ב).

יש מנהגים מיוחדים לערים שונות, כמו מנהג ירושלים (פ"ב צ"ג), מנהג ערי הגליל (רמב"ם פ"י המשניות פ' הנזקין), מנהג אנשי סיביליא, מנהג רמשק (תשובות מהר"ם אלשיך), "וראוי לכל קהל להחזיק במנהג אבותיהם הקדושים וחכמי קדומיהם השלמים, ואין לשום חכם הבא אליהם לערער במנהגותיהם, פ"ש לשנותם בכולם או מקצתם, רק להיות כל קהל וכל מנהג שבהם שורר במקומם, עם ועם פלשונו, מדינה ומדינה בכתבה" (הקדמה להמאירי בספרו מגן אבות), "מאחר ראמרין הכל במנהג המדינה ונהרא נהרא ופשטיה, אין מקום יספיק לקבץ שם כל הנהרות, י ים הגרול אין מספיקן וכו' ופוק חזי מאי עמא דבר" (מנהגי מהרי"ל, הלכות ימים נוראים).

המנהגים חדרו לתוך חיי היהודי בבית, במשפחה, בביהפנ"ס, ובעסקי מסחרו ועבודתו, ובכל פנות שהוא פונה, הנה, למשל, "תכשיטין של פסח וזהב ואבנים טובות ומרגליות אעפ"י שאין מרויח בהם ה מ נ ה ג לתת מהם מס חצי שוין וכו', ומי שיש לו י"ב בנים פטור מן המס" (שו"ת מהרי"ק סימן ס"ו), "בעיקר דיני מסים הולכים אחר מנהג המקום לפי תקנות שבעה טובי העיר, ואם המנהג הוא נגד המססם בערים אחרות, צריך שיהיה המנהג ידוע ומפורסם לכל כדי שלא יוכל הבא לגור שם לטעון שלא היה יודע מהמנהג" (תורת חיים ח"ג בקונטרס עוללות הפרס סימן ט').

על-ידי מנהגי ישראל אפשר להכיר את רעח האומה ואת יחסם לענינים ידועים בחיים, לאישים, בדת ומפלגות. הנה, למשל, העם בכללו היה אוהב ומכבד בלב ונפש את גדולי האומה, ולפיכך מצינו מנהגים שעל ידיהם מתבטא רוח העם, ומזה הוא המנהג שנהגו כל הקהלות שלא להטיל מס על ת"ח שתורתן אומנתם אעפ"י שהם עשירים גדולים (עין שו"ע יו"ד סימן רמ"ג), ומזה המנהג שהרב עולה למפטיר דשכועות ופי' יתרו לפי שמפטירין במעשה מדכבה (מנהגי בית יעקב, סימן קפ"ג), ומזה נשתרבו מנהג שלכאורה הוא נגד הרין, הלא חז"ל אמרו אין עושין נפשות (מצבות) לצדיקים, רבדיהם הן זכרונם (ירושלמי שקלים פ"ב ה') וכן פסק הרמב"ם שאין להקים מצבות על קברות הצדיקים (הלכות אבל פ"ד סי' ר'), אך כיון שבא האריו"ל וכתב שהמצבה היא צורך גדול ויש בה תקון לנפש (שער המצות, פ' ויחי) וביון שבא הפוסק הגדול הרשב"א ז"ל ואומר שיש בזה משום פבור למת (שו"ת הרשב"א סימן שע"ה) באו אנשי העם בחושם הבריא והתחילו נוהגים להעמיד מצבות בתבליט ההרוד והיופי לגדולי ומכובדי האומה, ועפ"י זה

אפשר להבין מנהגים כאלה, שבהשקפה ראשונה נראים כזרים אל השכל, אבל יש בהם משום רגש של כבוד והערצה, כמו, למשל, המנהג לתלוש עשב או צרור ולשים על המצבה, פי — יש במנהג זה משום כבוד המת להראות שהיו על קברו (עין אליהו רבא על או"ח סימן ר"ח, ובאר היטב לאו"ח, שם). יש מנהגים שנהגו מלפנים ועכשיו בטלו מאליהם, חרל העם להתנהג ככה. הנה, למשל ולרוגמא, בימים הקרמונים היה החתן נוהג לברך ברכת בתולים בליל זוגו עם הפלה: „ברוך א"י אמ"ה אשר צג אגוז בגן עדן שושנת העמקים ואל ימשול זר במעין חתום, ע"פ אילת אהבים ויעלת חן דריה ירווך בכל עת, באהבתה תשגה תמיד, וזרע קרושים תן לה בשמחה ובטהרה וחוס לא הופרה, בא"י אמ"ה הפותח באברהם אבינו ובזרעו אחריו". ויש אומר שצריך לברך שהחיינו (לקוטי הפרדס לרש"י ז"ל בדיש הספר), ויש שאומרים זאת בלא שם ומלכות (אהע"ז סימן ס"ג). והנה עכשיו אין נוהגין כלל ובלל לומר ברכה זו. ועוד מנהגים כאלה וכאלה שהיו ושפטלו אח"כ.

והנה במה שנוגע להפלת הירוע, פי המנהג מבטל הלכה, מעיר גאון ופוסק מפורסם פי: „אין מנהג מבטל הלכה אלא א"פ הוקבע על-פי ותיקין, ונהי רמנהג מבטל הלכה, הנ"מ בדיני ממונות, אבל לבטל את האיסור אין חכמה אין תבונה ואין עצה נגד ה'". וכן פתבו כל המפרשים ז"ל בתורת המנהגות, והריטב"א ז"ל בשם רבותיו אחר שכתב כל חלקי המנהגות אמר, והדבר ששוט שאין משנתנו וכל הגמרא אלא במנהג שהוא להחמיר, אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו, ואפילו היה על-פי גדולים שבעולם, כל שנראה שיש בו צד איסור לחכם בעל ההוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא השופט אשר יהיה בימינו, ומיהו במקום שאין האיסור ברור והמנהג קבוע כבר עד שאי אפשר לבטלו" וכו' (שו"ת הרדב"ז שנה"ה).

ובוא וראה מה שכתב אחר מגדולי חכמי ישראל המובהקים ז"ל: „כל המנהגים שיש לנו לילך אחריהם הם לרבר מצוה לעשות סיג והרחקה, ואמרו חז"ל שאין לשנותן, אבל אם נהגו במקומות מנהג שיש בו עבירה יש לשנות המנהג, אפילו הנהיגו גדולים את המנהג, ראין פי"ד מתנין לעקור דבר מן התורה, ואפילו סנהדרין גדולה היושבת בלשכת הגזית אין לה כח לעקור מן התורה אלא בשב ואל תעשה אבל לא במקום עשה, ואפילו הוא נביא אין שומעין לו אם לא הוחזק לנו כאלוהו בחר הפרמל ששמעו לו לשחוט קדשים בחוץ, ומשום מיגדר מילתא, ולא מיבעי מנהג של עבירה שיש לשנותו אלא אפילו מנהג שעשו לסייג ולהרחקה, ויכול לבוא ממנו קלקול יש לבטל המנהג כראמרינן בפרק מקום שנהגו (שם דף נ"ח) בני חוזאי נהגי דהוו מפרשי חלתה וכו', וכן אמרו פירושלמי במקום שההלכה רופפת פירם הלך אחר המנהג, פירוש, אם יש דפיא בהלכה, שאין ברור לך פמי נפסקה

ההלכה וראית שנוהגין אחר המנהג, ריש לתלות שנראה לגדולים שהנהיגו המנהג שהלכה כן, אבל במקום שאין רפין בהלכה אין לך לילך אחר המנהג שהוא כנגד ההלכה. זה רין מנהגי שהן בענין איסור והיתר ובענין ממון יש פ"ח ביד בי"ד לתקן תקנות בענין ממון לפי הזמן והצורך אפילו להעביר מדין תורה וליטול מזה וליתן לזה וכו' (תשובות הרא"ש כלל נ"ה, אות י').

ישנם מנהגים שבטלו מפני סבות שונות. למשל, לפנים היו נוהגים בעטיפת הראש לאבל כל שבעה, ואח"כ בטלו המנהג מפני שהגוים משחקים עליהם, ומתוך כך באים לידי שחוק, "וכמו שאמרו אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק, ונמצא יתגנה על הפדיות" (מחזור ויטרי צד 293).

וישנם מנהגים שונים באבילות. הנה מנהג של לבישת שחורים כתב הרא"ש שיש לעשות לפי מנהג המקום, והרוצה להחמיר על עצמו להתאבל או ללבוש שחורים על קרובו אין מוחין בידו" (שו"ת הרא"ש כלל כ"ז סי' ט') ובמצרים פשט המנהג ללבוש שחורים מיד אחר שבעה כל י"ב חודש (נהר מצרים, הלכות אבלות סימן כ'). ומנהג אלגיר שלובשים האבלים בתי ידים שחורות ג' חדשים או יותר, והקרובים חורש אחר (מנהגי ק"ק אלגיר, צד קע) אבל לתפור על הפית יר של הפגרים חתיכה מפגר שחור להראות בזה שהוא אבל, יש בזה איסור משום ובחקותיהם לא תלכו (מנהגי בית יעקב סימן ה'). ויש מנהגים שמטרתם קדושה עד מאד. למשל, המנהג לכתוב בראש האגרות: בעזרת השם, יום השבוע ויום החודש והשנה ומקום הפתיחה, והטעם הוא כדי להזכיר את יום השבת שאנו מונין לו, יום אחד בשבת, יום שני בשבת וכו' פמו שהיו נוהגין הלויים בשיד של יום, פראיתא בסוף מס' תמיד, פרי שיהיה בכל יום ויום זכרון השבת, לקיים "זכור את יום השבת לקדשו" (מקורי המנהגים סימן א').

ויש מנהגים שיש להם ערך היסטורי. נהגו כך לזכר רבד שאירע, למשל, מנהג הוא, פשאדם מלעטש אומרים לו "אסות א", פלומר: יהא לך לרפואה, כי מלפנים היה בעטוש ספנה גדולה, ונאמר: "עד ימי יעקב היה אדם עוטש ומת, תרע לך שכך הוא, אדם עוטש והוא אומר לו "חיים טובים". מכלל שהיה מת מעיקרא, עמד לו יעקב ובקש עליה רחמים" (תנחומא, תולדות, פפרקי דר"א הובא בילקוט פ' לך לך רמז ע"ז). והמנהג הוא כשאומרים להמתעטש אסותא, הוא עומה ואומר "ברוכים תהיו", ואח"כ אומר לישועתך קויתי ה', (של"ה שער אותיות סימן ה') והמתעטש בתוך הסעודה אסור לומר לו לרפואה כי עליו לחזור לו תורה, וספנה לדבר בתוך האכילה שמא יקדים קנה לושט (ירושלמי ברכות פ"י) ועיין (תוספתא שבת פ"ז, ברכות נ"ג, אדר"נ פ"א, מנ"א או"ח סימן ר"ל).

לפי

מ"א

ע"ה

ויש מנהגים שיש להם ערך חנוכי. למשל, הסעם להטמנת האפיקומן בכר או במפה הוא בדי שיראו התינוקות וישאלו מפני מה טומנין המצה ועדיין לא אכלנו, ומתוך התשובה נבוא לספר יציאת מצרים (הלבוש). ויש מנהגים שבטלו מעצמם מפני שנוי תנאי החיים. למשל, נהגו בשעושיין שמחה ובפרט בשעת החופה והחתונה כי ה ב ר ח ן ישמח את לב החתן והכלה והמסופים בסעודה, הרבנים הזהירו למעט בהוללות, ושומע לא היה להם, עתה בטל המנהג, אין ברחנים כמו שהיו (עיין נדרים נ, וש"ת חות יאיר סימן ר"ה).

הרגישו גדולי חכמי ישראל את יקרת ערפם של המנהגים בישראל וחרדו עליהם ושמרו אותם מפל משמר, פי בקיומם קיום האומה, במדה ידועה, ולפיכך פשטו המתקנים והתחילו להנהיג שנויים בעניני התפלה, באו הרבנים החרדים והתנגדו להם בבית תורתם וקדושתם, ומעין זה מה שאסרו להתפלל בכיהבנ"ס שאין הבימה כאמצע, בדי להוציא מלפם של המתקנים הרוצים לשנות מנהגי ישראל הקודמים. ו ר י ח ז ק א ל ל א נ ד א ב ע ל נ ו ר ע ב י ה ו ד ה בותב, פי "המשנים מנהגים ישנים בשביל שרוצים להרמות לכתי הגוים קורא אני עליהם, וישבתי ישראל עושהו, ויכן היכלות". וגם רבינו משה סופר בעל החתם סופר זצ"ל (או"ח סימן כ"ח) ותלמידו בספרו לב העברי צד 76 התנגדו באופן נורא עד מאד, מפני כי הרגישו את הסכנה הגדולה והנוראה שיש במה "שרוצים לשנות מנהגי ישראל".

מנהגים.

בקהלות ישראל אשר על האי קנדיא היה מנהג קדום לקרוא ההפטרה, ביחוד ביום הפורים במנחה — הפטרת יונה — בלשון יונית. על המנהג הזה ערער הרב רבי אליהו קאפסאלי, שהיה נחשב לחוקר ומשפיל, פי מצא בו דופי ונטיה מהתורה ויאמר לבטלו, ו ה ר ב ר ב י מ א י ר ק א ט צ ע נ ע ל ע נ ב א ג ע ן (מהר"ם מפאדובא) נשאל על זה, וראה נא מה שכתב, וז"ל: "ראיתי אשר חבר מעלתך לבטל מנהג קדמון בעירך, אשר נהגו לקרוא ביו"ב בהפטרת יונה ג' פסוקים הראשונים בלשון הקודש ולתרגם אח"כ בל הנביא מראש ועד סוף בלעז יונית ולדלג אחרי כך על הנביא וכו', — לא זו הדרך להשען על בינתנו ולבטל מנהג קדום" (שו"ת מהר"ם פאדובא סימן ע"ח).

ובל היבא ראיפא ספק במנהג מוקמין ליה אדיניה, בן בתב הרב בנו אברהם בשו"ת יורה דעה סימן ג', ועיין בדרכי מרן חיד"א שו"ת יורה דעה סימן רי"ד ובדרכי הרב מוהרי"ץ חסיד בשו"ת אהל יצחק בחלק יורה דעה סימן ל"ז ובספר נשמת כל חי חלק א' סימן ס"ז, ובספר חסד לאברהם להרב מוהר"א אלקלעי בחלק יורה דעה סימן ח' דף קי"ד עמוד ב', ועיין בדרכי הרמ"א בדרכי משה כאבן העזר סימן א' ובספר משא חיים דף נ"ט אות קצ"ז.

ובשו"ת פני יהושע אבן העזר סימן ח' ובריב"ש סימן תמ"ח. תשובות הרא"ש פלל ע"ט, אבני מלואים, סימן מ"ה אות ב', בית יוסף חושן משפט סימן ע"ג, חשק שלמה סימן ב"ו אות ב', וכבר האריכו בעניני המנהגים גדולי הפוסקים עמודי ההוראה בישראל, בירוע.

ויש מנהגי המקום, וע"ז שנו רבותינו: "במקומו של ר' אליעזר היו בורתים עצים, לעשות פחמים, לעשות ברזל בשבת. במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלים בשר עוף בחלב, — לוי נזרמן לביתו של יוסף ציד עופות הביאו לפניו ראשו של טוס (מין עוף) בחלב, לא אכל. בשבאו לפני רבי, אמר לו: מפני מה אין אתה מנדרו? אמר לו: במקומו של ר' יהודה בן בתירא היה. ואמרתי: שמא הוא דורש ברי יוסי הגלילי (שבת ק"ל) ואמרו: "אל ישנה אדם ממנהג הבריות" (רא"ז ה') "לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה למרום — ולא אכל לחם, ומלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם" (ב"מ פ"ו), "כל הרברים תלוין במנהג" (ילקוט תהלים י"א). "אם ראית מנהג שנהגו אבותינו אל תשנה אותו (ילקוט משלי ב"ב).

"שה"ש קורין בלילי יו"ט של גלויות האחרונה, חציו בלילה אחד וחציו בלילה השניה, רות במוי"ט ראשון של עצרת עד חציו ומשלים במיו"ט האחרון, וי"א בכולן מתחילין במ"ש שלפניהם, ונהגו העם בך, שאין הלכה נקבע עד שיהא מנהג, וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה — מנהג ותיקין אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה וכו'" (מס' סופרים פי"ד, מהרי"ק שרש ט'). "אע"פ ששלחנו לבם סדר התפלות, אל תשנו ממנהג אבותיכם" (מג"א סי' ס"ח בשם הירושלמי, ופר"ח תצ"ו עיי"ש). "בני מישא קבלו עליהן שלא לפרוש בים הגדול, אתון שאלון לרבי, א"ל רבותינו נהגו שלא לפרוש בים הגדול, אנו מה אנו? א"ל מביון שנהגו אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם" (ירושלמי פסחים פ"ד, וירושלמי תענית פ"ד).

והנה הרב רפנו אשר בן ר' יחיאל האשכנזי המכונה הרא"ש, חבר פסקי הרא"ש על כל המסכתות העוסקות בענינים הנוהגים בכל מקום ובכל זמן ומקום חבורם היה, בנראה, בספרד, וזה היה בפרק האחרון מימי חייו, והוא מוזכר את מנהגי ארץ מולדתו אשכנז וממנהגי ספרד שהלך לשם, והמנהגים שראו בארץ פרבנצה (קדושין פ"א סי' מ"א, ר"ה פ"ד סימן י"ד, תענית פ"א סי' ד') הרא"ש ז"ל היה מקדיש את מנהגי ישראל, היה מחבבם ומוקירם, והיה נוהר עד מאד לשלוח יד במנהג ואף אם ידע בלבו שהמנהג הוא מנהג טעות לא רצה לשנותו (עיי' תשובות הרא"ש פלל ב' סימן י"א, פלל ב"ב סימן ט"ו, פלל ב"ו סימן א', פסקין שבת פ"ג סימן א') והשתדל למצוא סמך על המנהג המוטעה (פלל ב"ו סימן א', פלל ס"ד סי' ד', ע"ז סי' ד' ק"ח סי' י"ג).

מחברי ומסדרי הרבה מחבמי ישראל עסקו בחבור וסדר מנהגי ישראל, ספרי מנהגים ואזכיר, לדוגמא, קצת מהם, הרב ר' אברהם קלוזינער מרביץ תורה ונוהג דבנות בווינא ממשפחה גדולה של חכמים חבר ספר המנהגים, ומהר"ר יעקב מולין שלמד בישיבתו וקבל ממנו כמה ספרות מזכיר נמוקיו בכתב (שו"ת מהרי"ל סימן קי"א, וסי' קנ"א, וסי' ל"ג) נמוקי מהרא"ק אינם רק קובץ מנהגים לבד אלא השתדל גם כן להספיד טעם המנהגים. הנה ר' אליעזר בן ר' נתן נודע בשם הראב"ן, חי בדור שאחר רש"י, חבר לד"ת ורשב"ם וזקנו של הרא"ש, צדיק וענו גדול, חבר ספר הראב"ן, הוא "אבן העזר" פולל שו"ת ודינים, וטעמי מנהגים הראשונים פראג ש"ע.

ר' אהרן הכהן, פוסק, מגדולי חכמי פרובינצא, היה בין הגולים מצרפת ובגלותו חבר ספר "ארחות חיים", הארוך, פולל דינים ומנהגים לכל השנה כעין ש"ע א"ח וחבר את ספרו "להיות לעינים להנדרחים והגולים", והוא משתדל לתת בספרו טעמים למצות ומנהגים בדרך מוסר ועפ"י הקבלה בדרך בעל הרוקח, ולפעמים עפ"י הפילוסופיה הדתית מספרי הראב"ע (עיין אור החיים סי' 800, בנסת ישראל 88, אוצר ישראל בערפו).

ר' אברהם ב"ר יצחק מנדבוננו, תלמיד ר' משה הדרשן, אב"ד ודאש ישיבה בנרבוננו, כתב ספר נכבד מאד בשם האשכול ערוך בסדר הענינים פמו הרמב"ם והלך בדרכי הרי"ף בביאור ההלכות על פי מקורם בתלמודים (עיין אזוראי שם הגדולים ח"א סי' י') ר' חיים ששון (סאסון) כתב ספר פאר חיים על מנהגים, ירושלים תרנ"ח, ר' חיים קנאללעל, ספר דבר יום ביומו, מנהגים לי"ב חורש, פרעמיסלא תר"ע, ר' שלמה זלמן גיינער כתב ספר "דברי קהלת" מנהגי התפלות בק"ק פפר"מ, תרכ"ב, ר' דפאל הפהן גינספערנ כתב "דיני ומנהגי ביהמ"ד", פרעסלוי תקצ"ג, ר' ישראל ב"ר מאיר מפראג חבר ספר "הנהגות ישראל", הנהגות טובות ודינים שונים, פפר"מ תע"ב, פראג תפ"א, ר' מרדכי ב"ר שבתי כתב "הנהגות מפל השנה" קדאקא שע"ק, ר' יהודה ליב ב"ר יצחק אב"ד רק"ק איירליץ — ספר "הנהגות אדם", פיורדא תר"א, ר' אליהו גינער כתב "זה השלחן", מנהגי ק"ק אלניר תרמ"ט, ר' אברהם כלפון כתב "חיי אברהם" טעמי דינים וטעמי מנהגים שונים, ליורנו, תרי"ג, ספר חסידים לרבינו יהודה החסיד ז"ל, ר' יוסף יוזפא האן מנורלינגען כתב ספר "יוסף אומץ", דינים ומנהגים לכל השנה, פפר"מ תפ"ג, האר"י ז"ל — ספר הפזונות והמנהגים, קאריץ תקמ"ד, הספר חידוע ומפורסם באומה "פלפול" י"א שהוא מהדורא מסי אורח חיים הנ"ל, ויש מיחסים אותו לתלמידי הרי"ף, ר' נתן הלוי באמבערגער, אברק"ק וירצבורג, כתב "לקוטי הלוי", מנהגי עירו, ברלין תרכ"ו, ר' יוסף ב"ר משה

חבר "לקט יושר", מנהגים ופסקי הלכות ותשובות של רבו בעל תרומת הדשן
 ר' ישראל איסרלין) אלק או"ה ויו"ד, הוצאת מקיצי נרדמים ברלין תרס"ג.
 ר' דוד ב"ר יהודה כתב "מגדל דוד" פראג, שע"ו.

והנה המיוחד בין מחבדי ספרים ע"ד מנהגי ישראל היה, בלא ספק,
 רבינו יעקב ב"ר משה מולין סג"ל נודע בשם מהרי"ל,
 תלמידו של ר' שלום מולין (רבו של ר' אייזיק טירנא בעל ספר מנהגים)
 ובתב מהרש"ל בתשובה (סימן ע"ט) דמהר"ר שלום היה גדול מאד ולא היה
 חושש לרעת הטור, והיה רב ופוסק גדול. מהרי"ל הרבין תורה בישראל
 והחזיק ישיבה במגנצא במאה השנית מהאלף הששי, והעמיד תלמידים הרבה
 והמיוחד שבהם הוא הר"ר יעקב ווייזל, ועוד חבר ספר "מנהגי
 מהרי"ל" מחזיק מנהגי כל השנה בכל מדינות אשפנו ועוד. אליו
 מיחסים סדרי מנהגי התפלות בבתי הכנסיות וגם נגוני התפלות הנהוגים בכל
 תפוצות ישראל בערי אשפנו ופולין (או"ח סי' תרי"ט רמ"א) הפוסקים
 האחרונים ביחוד באשפנו סמכו על פסקי מהרי"ל, וברבר שאין בו מנהג
 וברבר חדש, שמעתי שמהר"י מולין סג"ל ו"ל רוב פסקיו הלכו אחרי האגודה
 (תשובות מהר"י מינץ סימן ט"ו). מהרי"ל נולד בשנת קכ"ה ונפטר ב"א אלול
 קפ"ז (מנהגי ריש הלכות פסח) והניח אחריו לקוטים פסקים וש"ת, שו"ת
 מהרי"ל רל"ג סימנים עם מפתח, וויניצא ש"ט, ועוד עיון היטב (ברברי הרב
 ר' שמואל בברד בתשובות חוט השני סי' ל"א, תשובות מהרש"ל סי' ז'
 ובט"ז יו"ד סי' ק"ב סי' קי"א, ברבי יוסף יו"ד סימן ש"ז ס"ב אוה"ח).

רבי יעקב ווייזל (מהרי"ו) תלמידו של רבי יעקב סג"ל ממולין
 (מהרי"ל) היה בקי ויודע ידיעה נכונה את התלמוד ונושאי כליו ומעמיק
 מצוין בחקר ההלכה, אחרי אשר סמך רבו המהרי"ל את ידו עליו מלא
 ידיו לשרת בתור רב בעיר נירנבערג, אך מהרי"ו ווייזל לא קבל עליו את
 הרבנות הזאת, כי לא רצה לבוא בנכול הרב ר' שלמה בהו, אשר הנהיג שם
 רבנות מזמן קדום. מקץ ימים היה לרב באייר פ"ט, ועד מהרה יצא
 שמו לתהלה בכל ארצות אשפנו, וכל הקהלות הקרובות והרחוקות הפירוהו
 לאב לתורה: כל גדולי הדפנים פנו אליו בשאלותיהם ופסקיו נתקבלו להלכה
 שמורין בו. בהשו"ת שלו אפשר להובח על ישרת שכלו, בהירות מחשבותיו
 וגריבות רוחו, היה ענו ונוח לפריות, אבל בעת שהיה עליו להגן בעד החלש
 ממי שתקף ממנו, היה שופט צדק בעז משפט וכלי משא פנים. והנה מחותנו
 היה תקיף גדול ויוצא ונכנס בחצר ההגמון ויראתו היתה מוטלת על כלם
 ובכ"ז באשר עות בדרביו גזר רבי יעקב ווייזל על מחותנו התקיף לאמר:
 "עליך אני גוזר פגזירת נחיש' (נרדוי, חרם, שמתא) תוך ל' יום אחרי ראותך
 כתבי זה תפרע לך דוד צעהנער כל רמי פריון אשתך ושאר הוצאות וכו'
 ואם תעברו ולא תקיימו יחול על ראשכם נח"ש ותהיו מוכרלים מפל רבר

שבקדושה" (שו"ת מהר"י ווייל סימן קמ"ו, סימן קנ"א, סימן קמ"ח — ק"נ, ועיין בשות מהרי ברונא סימן רל"ה, רל"ו).

ר' אפרים זלמן מרגליות ב"ר מנחם מאניש, היה רב בבראדי, גליצא, והיה אחר מגדולי ההוראה בדורו אף כי לא שמש בכתר הרבנות, נפטר פתאום כ"ד אב תקפ"ח, מחבר של ספרים חשובים כמו "בית אפרים" ב"ח על יו"ד ור"ח על ד"ש"ע, "טיב גיטין" על סדר שמות הגיטין, "שערי אפרים" בריני קריאת התורה, "שם אפרים" באורים על התורה, "זרע אפרים" פירוש על הפסיקתא רבתי, ועוד ספרים. הגאון הזה חבר ספר נפלא ומצוין בשם "מטה אפרים" על הדינים והמנהגים מר"ח אלול עד יוח"פ, זאלקאווא, תקצ"ה; ווארשא, תר"ס.

ר' יצחק ליפיעץ משעדליץ כתב ספר "מטעמים" ר"ת מ'קורים טיובים על מנהגי ישראל מ'קורשים ווארשא, תרמ"ט. ר' יצחק זאב ווענדראווסקי כתב ספר "מנהגי בית יעקב", ניו-יורק תרע"א. ר' אברהם אליעזר ב"ר איזיק הירשאוויץ כתב ספר "מנהגי ישרון". ר"ר ירמיה היינעמאן, כתב "מנהגי ישראל בכל ימי השנה", ברלין. גם יש ספר "מנהגי נא אמוז וארץ-ישראל", ומנהגי ק"ק ווירמיישא, ומנהגי ק"ק פוזין. ר' ישראל ור' קאפיל כתבו "מנהגי ק"ק פיורדא", תקכ"ו, ור' אייזיק טירנא ז"ל הירוע כתב ספר מנהגים, הנהגות מפל השנה, כמנהג פולין פיהם מעהרין ורייסין ליטא ואשפנו, קראקא שנ"ז, לינעוויל תקס"ז.

מקום מיוחד תופש לו ר' אברהם בן נתן הירחי, פוסק צרפתי, תלמיד הראב"ד, פעל ההשגות, וכשעזב את צרפת וילך לגור בספרד והתישב בטולירא, ושם חבר את ספרו הנודע "המנהגים", דינים ומנהגים וסדרי תפלות ספרדי צרפתי אשפנזי, קושטא רע"ט, ועם הנהגות גאלרענבערג ברלין תרט"ו. בהקדמתו יאמר כי בעזבו את ארץ מולדתו פרובינצא לשוט בארץ התפונן פארצות נרדויו על מנהגי כל מדינה ומדינה ועיר ועיר, והנה רתיהם שונות ומתחלקות לשבעים לשונות, אף כי כולם בנויים על יסוד האמת ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ספר זה מצטיין בתור מלקט מנהגי ספרד, צרפת, פרובינצא, קנפניא, פורגוניא, אלמניא (אשפנו) וארץ איי הים (אנגליה) (שם פ"ג). הוא מבאר ונותן טעם למנהגים רבים, וכתב הריב"ש בתשובה סי' מ', "אם בספר השלחן מצאת שאין אומרים אותה וכו' יותר יש לסמוך על ספר המנהגים שכתב בפירוש שאומרים אותה, שהיה מחברו גרול". המנהג עמד במדרגה אחת עם ספר "אבורהם" ו"שבלי הלקט".

ר' יעקב חיים צמח כתב "נגיד ומצוה" מנהגים עפ"י קבלה, אמשטרדאם תע"ב. החכם ר' רפאל אהרן ו' שמעון כתב "נהר

מצרים " על מנהגים במצרים עפ"י כל חלקי השו"ע, נא אמונ, תרס"ה, ויש
 "נהר פקיד" על מנהגי ירושלים. ר' יוסף יוזפא ב"ר משה קאשמאן
 סג"ל כתב "נוהג בצאן יוסף" דינים ומנהגים, הענא תע"ה. ר' משה נ'
 מכיר ר"מ מצפת פתכ"ס, "סדר היוב" פי' על התפלות ומנהגים,
 וויניצא שנת שנ"ט. ר' מנחם אבן זרח תלמיד ר' יהודה בן הרא"ש
 פתב "צדה לדרך" פסקי דינים ומנהגים, פירארא, שי"ד וגם "צדיק
 תמים", ויש ספר "תניא" פסקי דינים ומנהגים לכל השנה, מנטובא רע"ד, וגם
 ספר התקנות והסכמות ומנהגים בעה"ק ירושלים עם הקדמה לר' חיים
 אברהם גאון ירושלים תר"ב, הוצאת ר' יעקב שאול אלישר, וספר תקנות
 ומנהגים להרב שיק בעיר קארצאג, תרס"א, והחכם ר' יהודה
 דוד אייזענשטיין בעל האוצרות הוציא ספר גדול בשם "אוצר
 דינים ומנהגים" מסודר עפ"י אלפא ביתא, תרע"ו, ניו יורק.

ומקום חשוב בספרות המנהגים תופש לו דבינו צדקיהו ב"ר
 אברהם הדו פא כשם "שבלי הלכת", כולל דינים ומנהגים
 מלוקטים מתשובות הגאונים וגדולי הראשונים רבני ספרד ואשכנז השייכים
 לטוח או"ה, ונחלק לי"ב פללים וקכ"א סימנים, ובימינו אלה הוציא לאור הרב
 החכם ר' שלמה פאפער מלכוב את "שבלי הלכת השלם" עם מכוא
 גדול והערות מאתו וצרף ודייק את כל הנוסחאות, ווילנא תרמ"ה.

רבנו צדקיהו חי ברומא בשנת חמשת אלפים וארבע ליצירה (תניא, דף
 פ"ב) למד בישיבות גדולות ברומא ובערי אשכנז, דן בתורה לפני מהר"ם
 מדוטנברג ומהר"ם כבדו בכבוד גדול, רבנו צדקיהו היה ממשפחת הענוים,
 משפחה נכבדה עד מאד באיטליה ומסורה בידם מאבותם, פי היא אחת מארבע
 משפחות שהנלה מיטוס לרומא בחרבן הבית.

כל בעלי הלכה השתמשו בספר "שבלי הלכת" מפני כי סדרו בסדר נאה
 והגון ובררך הפוסקים הראשונים, נתפשט ונתקבל בישראל בחבה וכבוד.
 מנהגי ישראל קדושים חביבים ויקרים הם בעיני כל בן ישראל שמסור
 בלבו ונפשו לקניני הרוח אשר לעמנו המרוש.

הפייטנים.

והנני לתת בזה רשימה קצרה מהפייטנים (לא מפלם, אלא מקצת מהם)
 ומה שהשאירו לנו ברכה בתור נחלת הרוח לעם הרוח, ולוא באתי לפרוט את
 כל הפייטנים ולבאר את ערך יצירותיהם הייתי צריך להקדיש למטרה זו ספר
 שלם, מה שאין זה מפונת ומטרת הספר הזה, והנני מסדרם בעהשי"ת על-
 פי סדר אלפא ביתא.

אבי תר יוסף בן יצחק נ' סטאנשין — נולד בספרד ונפטר בדמשק.
 היה מגדולי ההוראה אשר בספרד ונמצא על שמו כמה הוראות ופסקים

בפוסקים, ונשארו ממנו כמה תשובות, היה מגדולי פיטני ספרד הראשונים, והוא הראשון שחבר בספר "מעמד" או סדר העבודה ליום כפור בחרוזים, ומעמד זה נמצא לפי עדות שר"ל במחזור נוסח ברצלונה מנהג קאשטילוניא ונרפס בספר קובץ מעשי גאונים קרמונים (ח"ב 19—25, 117—122) ונמצאו ממנו יותר ממאה פיוטים לשבתות ולרגלים ולהושענות (תחבמוני שער ג', יוחסין השלם 186, לאנדרסהוט, עמודי העבודה).

האבן עזרא ז"ל חבר פיוטים סליחות ומזמורים הרבה לפי דעת צונץ מספר הפיוטים שלו המפוזרים במחזורים שונים קרוב למאה וחמשים וכלם כתובים בלשון קלה ובצחות לשון הקודש, פי הראב"ע התנגד מאד להפיוטים הקשים להבין ומתח בקרת עזה על פיוטי הקליר כידוע.

ר' משה בן יעקב אבן עזרא (רמב"ע) שהיה פילוסוף, בלשן ומשורר ופייטן הצטיין ביחוד בסליחותיו הרבות אשר בגללן נקרא בשם "הסלחן". שירי הקודש שלו רבים הם מאד ומספרם עולה למאתים וארבעים ושלושה, המפוזרים בכל המחזורים השונים — לא במחזורי אשכנז — רובם ככולם הם סליחות לר"ה ויוה"פ — ומטרתם היא לעורר לב האדם להתחשב עם נפשו ולהביט אל נגעי לבו ורוע מעלליו. והפיוטים האלו מעוררים את הלב באופן הכי עמוק ומצוין. ופיוט נפלא במינו הוא "סדר העבודה" ליוה"פ שיסר הרמב"ע והפיוטים הפוללים את סדרי העבודה על-פי התלמוד וביחוד הפיוט "אשרי עין ראתה כל אלה" נפלאים הם ביפים והדרם מאד.

שלמה בן משה הלוי אלקבוץ, משורר ומקובל, חבר גם כן שירים ופיוטים, והאר"י ז"ל בחר בהם מפני שנכתבו ע"ד האמת וביותר נודע הפיוט שלו "לכה רודי לקראת כלה פני שבת נקבלה" (סדר עבודת ישראל 181, קורא הדורות, שם הגדולים על שלמה).

ר' משה בן יצחק אלשיך, פוסק ופייטן, חבר הרבה פיוטים שנתקבלו אצל ישראל בחבה (תשובות מהר"ם פדובה סימן ר"ט, אור החיים סי' 44; עמודי העבודה 210).

ר' אפרים ב"ר יעקב מבוניא בגרמייזא, חבר פיוטים וקניות והפיוט "תא שמע" בלשון התרגום ממאמרי התלמוד המורים לדרכי התשובה (שאלות יעב"ץ ח"א סי' ל"ד, עמודי העבודה 47).

ר' ברוך ב"ר שמואל ממגנצא, תלמיד מובהק לרפנו אליעזר ממיץ, חבר פיוטים וקניות וסליחות, וזולת לפי בהר, וסליחה ליום ד' תשובה "אתה הרואה" ועוד מערבית, יוצרות, אופנים וזולתות כמנהג וירמייזא (עין שם).

ר' שלמה בן יהודה גבירול, פילוסוף, משורר, פייטן ומדקדק, מספרד, הצטיין לא רק בתור משורר והוגה דעות עמוק אלא גם כן

בפיוטיו הנעלים, ספריו העמוקים נשארו לנו לברכה ו"כתר מלכות" שלו הוא מרגלית שאין כמות ליופי ועליו אמרו "אשר הניף בשמי השיר ולא בא כבושם ההוא ואחריו לא קם כמוהו" (תחכמוני שער י"ח) וספרות שלמה נכתבה ע"ד ערכו הגדול. (עיין קונטרס הפיוטים למחזור וויטרי ברליון).

י צ ח ק ב נ י ה ו ר ה ז י ג י א ת . היה רב פרשן פילוסוף ומשורר מספרד, מלכד חבוריו בהלכה ופירושו לתלמוד היה מצטיין בתור פייטן ומשורר ונודעים לנו 118 פיוטים לכל השנה ורובם לימי התשובה והסליחה שחבר נרפסים במחזור טריפולי המכונה בשם "שפתי דנגות" בספרד וסביבותיה נתקבלו פיוטיו המלאים רגשי לב נהדרים.

ר' י צ ח ק ב נ ז ר ח י ה ל ו י ג י ר ו נ ד י , מגדולי חכמי פרובינצא, נמצא ממנו פיוטים על ארבע פרשיות ועל חג השבועות ויוה"כ. הרבה מפיוטיו נרפסו במנהג אביניון ובשאר מחזורים (עמודי העבודה 116). **ר ב נ ו ג ר ש ו נ ב נ י ה ו ר ה** (מאור הגולה) פוסק ומיסד תקנות, מרביץ תורה בצרפת ואשכנז, עשה הגהות על התלמוד וחבר פירוש על כל הש"ס וכתב שו"ת, הוא חבר גם בן פיוטים וקניות ונרפסו בסדר הסליחות לעשרת ימי תשובה וחתום עליהם "גרשם בר יהודה" (הגהות אשר"י מו"ק פ"ג סימן נ"ח, שה"ג אות ג' סימן י"ג, רוקח סימן שפ"ג).

ר' י ש ע י ה ה ו ר ו ו י ז מחבר ומקובל, נולד בפראג בשנת שי"ח ונפטר בצפת בשנת שפ"ה ידוע לכל בני ישראל בשם של"ה הקדוש, היה מליץ ופייטן נפלא. בספרו הגדול והקדוש של"ה אנו מוצאים לשון עשירה ויפה עד מאד, ולדוגמא, בהלכות תשובה כותב: "אין יובל בלא הדבות אבל, אין שמיטה בלי ירדת מטה מטה, כל הצלחה לצוחה, כל שמחה לאנחה, כל גילה ליללה, כל שאון לסאין וכו' בימי הונו ימי אוננו, בימי הורו ימי אירו וכו', הוא הנחיל לנו של ש ל ס ל י ח ו ת הנרפסות בסדר שער השמים וראשי החרוזים ישעיה.

ר' י ו ם ט ו ב ל י פ מ א ן מחבר תוספות יום טוב על משניות, מחבר ספרים נפלאים, חבר ג"פ פיוטי סליחות על ימי המהומות שהיו בפראג, ועל הגזירות הרעות שהיו באוקריינא בשנת ת"ח, פרנסי הקהלות קבלו עליהם לאומרם ביוה"כ קודם הסליחה "אלהים אל רמי".

ר' ז ר ח י ה ב נ י צ ח ק ה ל ו י ג י ר ו נ ד י (הרז"ה) פוסק מפורסם ונודע בשם בעל "המאור" שחבר על האלפסי, ותלמידו ר' ש מ ו א ל א ב ן תבון פתב עליו בצואתו לבנו "שהרב ר' זרחיה ז"ל היה יחיד ברורו", וכתב הרבה ספרים ותשובות היה גם בן פייטן גדול, ויש ממנו פיוט לליל פפור המתחיל: "ה' הקשיבה זועק בקראו גרוני ניהר", נמצאו ממנו י"ח פיוטים במחזור הספרדים.

ר' י ה ו ר ה ה ח ס י ד — איש קדוש, מחבר "ספר חסידים",

יסד ישיבה גדולה ברגנשבורג והרפיץ תורה ברבים, השאיר אחריו גם כן פיוטים יפים, וחבר שיר „אנעים זמירות“ הנודע בשם שיר הכבוד, ועוד בקשות וסליחות (עיין תשובות מהרש"ל סימן ר"ט, תשובות מהר"ם סימן ת"ג, אבקת רוכל סימן ה, שו"ת מהר"ץ מינץ סימן ע"ו). המהרש"ל ז"ל קורא אותו (שם) „חסיד קדוש ונביא“.

ר' יהודה הלוי הספרדי, פילוסוף ומשורר, בעל „הפזורי“ ועוד, היה פייטן גדול, שירי ר' יהודה הלוי ופיוטיו שבאו בסדרי התפלות, במחזורים, בסליחות ובקינות מספרם יותר משלש מאות (עמודי העבודה צד 70 והלאה). ר' יוסף נ' צדוק, רב, פייטן ופילוסוף, דיין בקודרובה. פיוטיו נמצאים במחזורים מנהגי ספרד ואנשי המערב—אפריקה, —

יוסף בן יצחק בכור שור, אחד מבעלי התוספות, פרשן ופייטן, תלמיד דרבינו תם (ספר הישר ע"א) והרשב"ם. נמצאים ממנו פיוטים וסליחות הרבה.

ינאי, פייטן קדמון, רבו של ר' אלעזר הקליר, הוא היה הראשון שחתם את שמו בראשי הפתים מפיוטיו, והנהיג בראשונה את החרוזים בשוויי ההברות, נשארו לנו ממנו הרבה פיוטים נפלאים מאד.

מנחם בן יהודה די לונזאנו — מחכמי איטליא, מחבר „שתי ידות“, הכולל עשרה ספרים בשתי מחלקות. היה פייטן נפלא. בספרו „עבודת מקדש“ יש סדר עבודה לאמרו בבוקר ובערב, אוהבי הקבלה בחרו בשיריו ופיוטיו ואספו אותם תוך ספריהם (אבן ישראל פרומקין 108, עמודי העבודה ח"א, לאנדרסהוט 178, יעלינעק בהקדמתו למעריך).

ר' אליעזר הקליר, הפייטן היותר מפורסם בתפלות ישראל. יש שאומרים כי הקליר היה אחד מהתנאים ומיחסים אותו לר' אלעזר בן ערד או לר' אלעזר בר"ש (תוספות חגיגה י"ג) וכן דעת הר"ת שהקליר יסד הפיוט עפ"י הירושלמי (תוס' חולין ק"ט, תוס' ר"ה כ"ז, ר"ה כמאן מצלינן, ועיין פירש"י יומא ס"ז) ועיין בתשובות רב נטרונאי גאון ח"ג סימן ג' ובהאגרון של רב סעדיה גאון 88, ובפירוש הרס"ג לספר יצירה בכ"י אובספורד בלשון ערבי ברך כ"ח. ויש דעות שונות בזמנו, הוא חבר רוב הפיוטים שנתקבלו בכל תפוצות ישראל ומלכר פיוטיו הנודעים אשר מספרם 168, חבר עוד הרבה פיוטים הנעלמים ממנו וזכרונם בפי מחברי ספרים. יהי זכרו ברוך!

ר' יוסף בן יצחק קמחי הספרדי, אבי הרד"ק, אחד מראשי המדקדקים, פרשן ומעתיק, היה גם כן פייטן הגון, וחבר כמה פיוטים שנהגו לאמרם בקהלת פרובינצא אלגיר, הראן וטריפולי (אוצר נחמד ח"א ל"ב) ועוד הרבה פייטנים בישראל, זכרם לברכה בקרב עם ישראל.

ביבליוגרפיה.

(רשימת הספרים המובאים בספר זה, ומהם חומר
לבנין וסדור הספר).

א ל ו ל .

של"ה דף ר"ג, מנהגי ישורון סימן קל"ט, מטה אפרים סימן תקפ"א, מנתגי
מהר"י טירנא מנהגי ר"ת אלול, פרקי דר"א פמ"י, מחזור ויטרי צד 362, רש"י כי
תשא פסוק ועלית בהר, תנא דבי אליהו זוטא סוף פכ"ג, ט"ז סימן תקפ"א בשם
זכרון משה, ירושלמי ר"ה פ"א.

ע ר ב ר א ש ה ש נ ה .

שו"ע או"ת הלכות ר"ה סימן תקפ"א, כל בו, הגהות מנהגים ישנים, מרדכי
ספ"ק דר"ה וריש יומא, מהרי"ל שם, שו"ת באר עשק סימן ק"ו, רמ"א ביו"ד
סימן שע"ו, מ"א סימן תקצ"ז, ט"ז בשם רש"ל, ירושלמי תענית ב' י"ג, ונדרים
ח' ב'.

ר א ש ה ש נ ה .

ספר מטעמים צד 99, מחזור ויטרי צד 362, מנהגי מהרי"ל ר"ה, ט"ז סימן
תר"ב, אור המאיר הלכות סכות, מטעמים 98 מטה משה סימן ה' תכ"א, ספר התינוק
מצוה שו"א, ירושלמי ר"ה פ"א, שו"ט פ"א ר"ה ט"ז, ערכין י', ילקוט שמעוני
בהר, ירושלמי ברכות ב' ג', רמב"ן ויקרא כ"ג, כוזרי ד' ז', מדרש תהלים ק"ב,
כוזרי מאמר ב' מ"ד, שלשלת הקבלה כ"ו, קורא הדורות כ"א, סה"ד ת"א 218,
צמת דוד 52, מהזור על ר"ה, אור החיים צד 245, הג"א ריש מס' ר"ה.

ת ק י ע ת ש ו פ ר .

ויקרא כ"ג כ"ג, וומדור כ"ט א', א"ח תקפ"ה עד תקצ"ו, תורב לר' שמשון
רפאל הירש ערך שופר צד 183—178, ספר החנוך לר' אהרן הלוי מכרצלונא מצוה
ת"ה, מנהגי ישורון סימן קמ"ד, אבודרהם הלכות ר"ה, מחזור ויטרי 372, מטה
משה סימן תת"ג, רמב"ם הלכות שופר פ"א — פ"ג, כד הקמת לרבנו בתיו, ערך
דאש השנה, ויקרא רבה פו"ט ת', מ"ר קדושים, וילקוט ישעיה ב', פסיקתא הרנינו,
מכילתא ויתרו, ספרי בהעלותך, ילקוט זכריה סימן תקע"ח, תנודב"א ת"ב פכ"ב, ילקוט
אמור, רמב"ם פ"ג מהלכות תשובה, מורה נבוכים ת"ג פרק ט"ג, ר' יעקב מגיד
מדובנא לדרשות ימים נוראים בסוף ספרו אוהל יעקב, עקידה שער ס"ז, שד"ל
ויקרא כ"ג.

ת ש ל י ד .

סדור בית יעקב, ליעבץ, מנהגי בית יעקב סימן שכ"ו, נגיד ומצוה דף ס"ח, חגים וזמנים להרב רש"ל הורוויץ, אור זרוע, תורת העולה להרמ"א חלק ג' פ' נ"ז, זוהר אמור דף ק"א, לבוש לאו"ח סימן תקצ"ו, מהר"ל הלכות ר"ה, של"ה דף רי"ד ע"ב דפוס אמשטערדאם, קדמוניות סי"ד פ' אוצר החפלות דף תקל"ז ע"ב.

צ ו ם ג ר ל י ה .

ירמיה מ' ט"א, זכריה ז' ה' ח' י"ט, רד"ק לירמיה מ"א א', אבן עזרא זכריה ח' י"ט, בית יוסף בשם רבינו ירוחם, מגילה ט"ו ע"א.

ת ש ו ב ה :

דברים ל' ב' ג' י', ישעיה נ"ו ז', הושע י"ד ב'—ג', קדושין דף מ', ר"ה י"ח, רמב"ם הלכות תשובה פ"א הלכה ג', יומא פ"ו, רמב"ם שם פ"ב ה"א, ה"ב, ח"ג: ע"ז ט"ו, מגילה כ"ה, שבת דף קנ"ג, ברכות ל"ד, בבא מציעה נ"ח נ"ט, כוזרי מאמר ג' ה', אבות פ"ד, פסיקתא פ"ד, יומא פ"ו, ראש השנה ט"ו, פרקי דר"א מ"ג, בבא קמא צ"ד, תנחומא נ"ח, יומא פ"ז, ירושלמי תענית ב', פסחים נ"ג: שבת ל"ב, אבות פ"ד י"א, ולקוט קהלת תהקע"ט, ולקוט תהלים תשפ"ט, ירושלמי פאה פ"א א', פ"ו א', עירובין קי"ט, קה"ר פ"א, ברכות ל"ד, עבודה זרה י"ט: זוהר קדושים פ"ז ע"ב, בראשית רבה פס"ה י"ח, שיר השירים רבה פ"ה ב', יואל ב' י"ב—י"ג, חובות הלבבות שער התשובה, בראשית רבה פס"ה, מדרש תהלים פו"א.

ל ע ש ר ת י מ י ת ש ו ב ה .

מרדכי ריש יומא, מדרש תהלים ט"ז י"א, אגרת רב שרירא גאון, מנהגי ישורון 138, כל בו סימן ס"ה, או"ח סימן תקפ"ב, תר"ב, יערות דבש ח"א דרוש א', תשובות מהר"ם מלובלין סימן מ"ג מ"ד מ"ה, ובתשובות ח"ס חו"מ סימן נ"ב ובסימן קפ"ד קפ"ה, יד אליהו סימן כ"ט ובשו"ת רמ"א סימן כ"ה, מהר"ל חביב סימן ע"ט, רש"ל סימן צ"ו, ר"י טראני סימן ה' זכריה שם, בית יעקב שער העין דף של"ו, דפוס לעמבערג, פסיקתא, יד יוסף וילך, תנא דבי אליהו ח"ב פכ"ב.

ע ר ב י ו ם כ פ ו ר .

טא"ח תר"ו, רמב"ם הלכות מקואות י"א י"ב וספר המצות להרמב"ם עשה ק"ט, ראש השנה ט' רש"י, לשון חכמים סימן כ"ז, לקוטי הלוי 33 בהערה, ברכות ח', שו"ע או"ח סימן תר"ד סעיף א' בבאר היטב מנהגי בית יעקב סימן קצ"א, ספר מטעמים 101, זרע קודש, מטעמי המנהגים פ"ז ע"א, שו"ע או"ח סימן תר"ו סעיף ב' ומשנה ברורה שם, וסימן תר"ה, מרדכי סוף יומא רא"ש יומא פ"ח, מחזור וויטרי צד 373, או"ח סימן תר"ה, נהר מצרים הלכות יו"ב סימן כ', כל בו סימן ס"ח, הגה"מ פ"ב מהלכות תשובה, מהר"ק שורש י' ענף ו', שו"ת גלאנטי סימן קט"ז, יומא פ"ז, שו"ע או"ח סימן תר"ו סעיף ב'.

י ו ם כ פ ו ר .

תשב"ץ ק"ס, מנהגי מחר"י טירנא, שם, תענית כ"ו, ירושלמי ר"ה פ"א הלכה ג'.

חיו אדם כלל קמ"ד סימן כ, נדרים כ"ג, שבלי הלקט סימן שי"ז, טור או"ח סימן תרי"ט, של"ה דף רכ"ז, רא"ש יומא סוף פ"ח, האגור הלכות יו"כ, מג"א סימן תרי"ט ד', מחזור וויטרי צד 388, טעמי המנהגים, לקוטים כ"א עב"י, סדור של רש"י, ש"ע או"ח הלכות יוה"כ סימן תריט סעיף ה', ויקרא כ"ג, כ"ו—ל"ב, ט"ז, כ"ט—ל"א, סדר עולם, חורב 180 ובד 123, ירושלמי ברכות פ"ג הלכה ד', תענית פ"א הלכה י', רמב"ם פ"א מהלכות שביח עשור ה' ד', ה', סמ"ג לאוין ס"ט ועשין ל"ב, מוש"ע א"ח סימן תרי"ב סעיף א', יומא פ"ח משנה ד', מג"א תרט"ז סק"א, יומא פ"ח משנה ט', תורת כהנים פ' אחרי פ"ח, ילקוט רמז תקע"ח, ילקוט יחזקאל רמ"ז שע"ד, פסיקתא דר"כ כ"ד פסקא שובה, מהר"י קולן שרש קנ"ט, תשב"ץ סימן תקס"ח, כל בו סימן ס"ח, ס"ט, ע', מרדכי יומא סימן תשכ"ו, מג"א סימן קל"א, פרקי דר"א פכ"ט, מהר"ח הקדש, עמק ברכה דף נ"ט, מדרש תהלים י"ד א', יומא פ"א ז' ח', תורת כהנים צו, ילקוט רמז חקו"ט, רמב"ם פ"א מהלכות עבודת יוה"כ, סמ"ג עשין רע, ירושלמי יומא פ"ב ה"ג, תוס' מנחות ל"ה ע"ב ד"ה וכמה, רמב"ם פ"ח מהלכות בלי המקדש ה"ג, זבחים כ' ע"א, תו"כ אחרי פ"א, ירושלמי סוטה פ"ב ה"ב, תוספתא יומא פ"ב, ירושלמי שבועות פ"ב הלכה ג', ירושלמי סוטה פ"ז הלכה ג', ירושלמי סוטה פ"ז הלכה ז', בית יעקב לר' יעקב מעמדין צד 335, שבלי הלקט חשלם סימן ש"כ, מרדכי יומא סימן תשכ"ז, תו"ט יומא פ"ב משנה ב' ד"ה ד' פיוסות וספר מלחמות ה' להרמב"ן, ובתוס' יומא ח' ד"ה דכ"ע, התורה והתפלה לר' זאב יעבץ, מקורי המנהגים סימן ד', מנהגי ישורון סימן ה', סי' הראב"ה סי' א', המנהיג פ"ו ע"א, חשוכת חות ואיר סימן רל"ח, או"ח סימן תריטא בחגה, תשובה מאהבת לר' אלעזר פלעקלש ח"א סימן א', הקדמות היידענהיים למחזוריו, אוצר ישראל לאיווענשטאדט, שאלחות דר' אחאי סימן קס"ז תקון תפלה.

ה ז כ ר ת נ ש מ ו ת .

ובמות ק"ו, שערי אפרים שער י' סימן ל"ב, מנהגי בית יעקב סימן קכ"ח, או"ח סימן רפ"ו, מנהגי ישורון סימן ס"ג, ירושלמי ב"ק פ"ח ה', מרדכי ביומא סי' תרס"ז, ספר חסידים סימן תתשע"א, שבלי הלקט סי' פ"א.

י ו ם כ פ ו ר .

ספר החינוך מצוה קפ"ה, מצוה שי"ג, שי"ז, רמב"ם הלכות שביח עשיר פ"א, ספר המצות מצוה קס"ד, ל"ח קצ"ו, סמ"ג עשין ל"ב, לאוין ס"ט, א"ח סימן תרי"א עד תרס"ו, סמ"ק סימן רכ"א, שבת קי"ד, מגילה ז', כריתות ב', רדב"ז, ילקוט יצחק מצוה קפ"ד, ב', עץ יוסף, עבודת יוה"כ למהר"ן, רעיא מהימנא אחריו, חזקוני, כוזרי מאמר ג' ס', האמונות והדעות לרבנו סעדיה גאון מאמר ה' פרק ח', שביל תאמונה שם, כד הקמת ערך כפורים, מסלת ישרים לר' משה חיים לוצאטו פרק י"א, מלאכת מחשבת לר' משה חפץ, אמור, חולעת יעקב ושל"ח הלכות תשובה ח"ג דף ח'.

ש ע י ר ה מ ש ת ל ח .

אבן עזרא, רמב"ם מורה נבוכים ח"ג פרק מ"ו, רמב"ן ויקרא ט"ז, ר' נפתלי חירץ וויזל בבאורו עה"ת שם, שד"ל ויקרא ט"ז, הכתב והקבלה לר' יעקב צבי מעקלענבורג שם, מגיד מושרים למרו"ק, אברבנאל אחרי מות.

ס ל י ח ו ת ז פ י ו ט י ם .

עקידה שער כ"ג.

ה ת פ ל ה ז ע ר כ ה .

שכלי הלקט דפוס ווילנא כ"ח, כוזרי ג' ה', פרדס לרש"י קב"א, ספרי דברים י"א ו"ג, שו"ע או"ח, רמב"ם הלכות תפלה, חובות הלבבות ח' ג', פרדס א', מחזור וויטרי כ"א, רבינו יונה ברכות א' ד', יומא י"ט, ירושלמי ברכות ג' ג', ברכות כ"ד, כל בו י', תשובת הגאונים מובאה בספר שכלי הלקט כ"ה דפוס ווילנא, סדר רבעמרס גאון ר"ה, שיה"ש רבה ח' י"ג, רוקח הלכות תשובה, סנהדרין כ"ב ש"ע א"ח צ"ח א', חובות הלבבות ח' ג', מעלת התפלה לר' זאב יעבין, ר' שניאור זלמן מלאדי קונטרס אחרון להספר לקוטי אמרים, ר' חיים מוואלאזין נפש החיים שער ב', פרק ט' ופרק י', ר' יוסף אלבו ספר העיקרים, מאמר ד' פרק ט"ז, ר' מנחם בן זרח צדה לדרך מאמר א' כלל א', רבינו בחיי כד הקמד דפוס ווארשא דף צ"ו, זוהר בראשית כ"ג ע"ב, כ"ד ע"א, נח ע"ג ע"א, תוספתא, זוהר ויצא קני"ה ע"ב, וישלח קס"ז ע"ב, קס"ט ע"א, תרומה קמ"ב ע"א, ויקהל ר"ב ע"א, מצורע נ"ה ע"א, ואתחנן ר"ס ע"ב, האזינו רצ"ד ע"ב, ע"א ע"ב, תכ"א, חקת קפ"ג ע"ב, שמות רס"ב ע"ב, הקדמת הזוהר י"ב ע"א, שערי אורק שער א' ע"א, עזרת ה' שער א' דף ה', שושן סודות ט' ע"ב, כוונות הארי, לקוטי תורה לר' חיים וויטאל, בראשית ש"ע הארי, סידור תאר"י, עבודת הקודש פ"ח, צוואת הריב"ש, לקוטי מצות ערך תפלה אות ב' י"ז, תולדות יעקב יוסף עקב, כתר שם טוב, חסד לאברהם בשם הבעש"ט, אור המאיר בשם הבעש"ט, חמדת ימים ח"א פ"ד, חסד לאברהם לר"א אזולאי, מעין ב' נהר ל"ז — ט"ב, שו"ת מוהר"ם מינץ סימן פ"א, שו"ת מהרי"ל סימן קצ"ד, נפש החיים שער ב' דרכי צדק לר' מנחם מענדל מגלוסקא, לקוטי ר"מ ל', דרכי ישרים לקוטי תורה לר' שניאור זלמן מלאדי במדבר, תורה אור תשא ד"ה מצרף לכסף, לקוטי תורה בחר, תניא פרק י"ג, סידור שער התפלה, תניא פרק ל', תורה אור בשלח, לקוטי תורה בשלח בלק שער היחוד והאמונה ס"ד, מדרש פנחס לר' פנחס מקורין פ"ב, ספרא דצניעותא בהקדמה ווילנא תרמ"ב, ר' דוב בער המגיד ממעזריטש אור תורה נ"ו, ק', אור האמת פ"ד ק"ד כ"ה, נתיבות עולם למהר"ל מפראג נתיב העבודה, תולדות התפלה והעבודה בישראל.

ה פ י ו ט י ם .

תחכמוני שער כ"ד, צונץ סינאגאגע פאָעזיע, ליטעראטור געשיכטע דער סינאגאגאל פאָעזיע, שטיינשניידער יידישע ליטעראטור, הקדמת היידענהיים למחזוריו,

שו"ת זכר יהוסף א"ה סימן י"ט וכי ווארשא הרנ"מ, שיר רבה פ"א ז', תשובות יוסף אבן מיגש סימן ר"ד, תולדות התפלה והעבודה בישראל צד 131.

ס ל י ח ו ת .

הרב"א זוטא מ"ב שם"ז, סדר רב עמרם הוצאת מארבע 28, תשובות הגאונים, חמדה גנוזה סימן ק"ס, קס"א, התפלה והעבודה בישראל 137, החכמוני ח"ג.

ת פ ל ו ת ר " ה ו י ה כ " פ .

סכות מ"ז ז', סופרים י"ט ה', ראש השנה ל"ז, רא"ש ר"ה פ"ד, מא"ח תקצ"א, תשובות הריב"ש ל"ה, תענית ט"ו, ירושלמי ראש השנה א' ג', פרדס קע"ד קס"ט, סופרים י' ט"ו, ירושלמי יומא ז' א', תוספתא ברכות ג' י', סדר רב עמרם גאון מ"ז, סדר או"ח תרו"ב, רא"ש יומא ח' י"ז, ירושלמי יומא ח' ז', ויק"ר ג', תולדות ישראל ליעב"ץ ח"ז, מוצא דבר צד ח', ירושלמי שבת א' ג', סרע"ג 48, קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים, המנהיג הלכות י"כ ס"ד, ירושלמי ברכות ד' י"א, מקור הברכות לר' זאב יעבץ 26—39.

נ ע י ל ה .

סדר רבי יעקב עמדין, סרע"ג י', עטרת זקנים ס"ג ע"ג, ירושלמי ברכות פ"ר, ש"ע או"ח הרס"ג.

ק ר י א ת ה ת ו ר ה .

שו"ע או"ח הל' יו"כ סימן תרכ"ב, לבוש, כל בו, שכלי הלקט השלם סימן ש"כ ושכ"ב ותשובת הגאונים ואבודרהם, ד"מ מא"ח תרכ"ג, כ"ד, ביאורי הגר"א ש"ע או"ח תרכ"ג, הנהגות הרמב"ם להלכות שכיתת עשיר ותשובת רב האי גאון ובסדר רב עמרם ובתשובת רב פלמי גאון אור זרוע ח"ב, הלכות יוהכ"פ סימן רפ"א, ב"י לטור סימן תרכ"ד בשם תוס' שבת קי"ד, לקומי הלוי 37 בהערה.

מ ו צ א י ו ה כ " פ .

ש"ע או"ח סימן תרכ"ד, מהרי"ל ומנהגים והג"מ פ"ב דברכות מהרי"ו, טעמי המנהגים צ' ע"א, גאולת ישראל, מטה משה ח"ה תת"צ, קה"ר ש"י.

ל ת ש ו ב ה (השמטות).

שו"ת רבנו חיים כהן תשובה י"ז, י"ה, י"ט, שו"ת עבודת הגרשוני ח"א שאלה ס"ט.

ל כ פ ר ו ת .

פרדס הגדול לרש"י סימן קפ"ו, תשובה לרב נטרונאי גאון בספר בית נכאת ההלכה דף י' סימן ט"ז, בתשובות הגאונים, רש"י שבת פ"א ע"ב, ד"ה האי פרפיסא, תקון תפלת לר' אריה ליב י' גורדין בירושלים.

ה ש מ ט ו ת ל ר א ש ה ש נ ה .

קדושת לוי לרי לוי יצחק מכרדיטשוב דף צ"ד צ"ה צ"ז, ר' משה סופר בשם רבו ר' נתן אדלער תורת משה אחרי, ר' יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן דברי שאול אחרי, תשובות הריב"ש סימן קנ"ז, ר' אלימלך מליוזענסק בסוב ספרו נועם אלימלך, ר' צבי הירש מווילנא, קהלת יצחק אחרי, ר' ישראל סאלאנטער, שם דרוש לערב ראש השנה, ר' יעקב יוסף חריף שם.

ה פ י י ט נ י ם ו ה ד ר ר ש נ י ם .

ר' שמשון רפאל הידש, חורב 315 דפוס ווילנא.

ת פ ל ה .

ר' אליעזר זוסמאן סופר, מלאה קטרת, ליום א' דסליחות, ר' אברהם יצחק הכהן קוק, ערפלי טוהר, פרי מגדים בשם ר' חיים כהן ראפאפארט אב"ד דק"ק לבוב והגליל, ר' שלמה קליגער, יריעות שלמה.

ה ח ז נ י ם .

שו"ע או"ח נ"ג, תקפ"א, חורב 350, שו"ת הראש כלל ר' סימן כ"ב, סימן י"ז, ספר חסידים סימן רנ"א, מנהגי ישורון סימן קי"ב, מג"א או"ח סימן נ"ג ס"ק ת', מהר"ם טרומבבורג, בשל שלמה למהרש"ל חולין פ"א סי' מ"ח, מקורי המנהגים סימן נ"ד, סימן ג', תוספתא מגילה פ"ג י"ג, ירושלמי ברכות הרואה, מדרש שו"ט סימן י"ט, פ"י המשנה להרמב"ם אבות פ"א, א"ע קהלת ה', שו"ת פאר הדוד סימן קכ"ט, שו"ת הרשב"א אלף תסי"ט, אוצר ישראל ערך חזנות, פסיקתא רבתי, ילקוט מלכים כ"א, חופת אליהו, אוצר מדרשים לאיווענשטאדט 174, ר' יהונתן אייבשיץ יערות דבש ח"א דף ל"ד ע"ב ופע"א תשובות חרשב"א סימן ש', תשובות הרא"ש כלל ו' א', שו"ת חתם סופר ח"א או"ח תשובה י"א, תשובת דאנ"ח ח"ב, מתרש"ל בתשובה סימן כ' דף ע"א, תשובת רשב"א בסוף ספר כל בו ותשובת רב האי גאון ע"ד ש"ץ שיצא עליו שם רע, שו"ת מהר"ם טרומבבורג דפוס פראג סימן קל"ז, שו"ת רב האי גאון, שו"ת להרשב"א סימן ת"ן, תשובות תרמב"ם לבוב, תר"ט, סימן קכ"ט, שאלות ותשובות לר"י אבן מיגאש סימן צ"ה, שו"ת להרי"ף סימן קס"ד, שו"ת מהר"ם מינץ סימן פ"י.

ה נ ג ו נ י ם .

שאלות ותשובות תב"ח הישנות סימן קכ"ז, פראנקפורט דמיין, תנ"ז, יוסף אומן, פפ"ד שפ"ז דף ע"ג, ר' יהודה החסיד בספר חסידים ש"ב, תשס"ח, רל"ח, מכתב לדוד, שו"ת לרי דוד פארדו סימן י', שתי ידות למהר"ם די לונזאנו, וויניציא שע"ח, קמ"ב, שו"ת משאת בנימין סימן י', נפוצות יהודה דרוש א', ר' שלמה אפרים לינמשיץ, עוללות אפרים ח"ד עמוד ב', ר' נתמן מברסלב, לקוטי עצות למוהר"ן, אות צדיק.

משלים.

ר' דובער המגיד ממזריטש, אור האמת מ"ו, ע"ו ז, אור תורה נ"ט, ספר המוסר שער התשובה של ה' הלכות תשובה דף ז, ר' יצחק אבוחב הספרדי מנורת המאור נר תמשי כלל ראשון פרק ג, ר' יהודה אריה מודינא, מדבר יהודה דרוש א, ר' אליהו די ווידאש ראשית חכמה שער התשובה, הרב המגיד ר' יעקב מדובנא לערב ר"ה, ר"ד, לכל נדרי.

עניני הלכה לימים נוראים.

כתב סופר תלק או"ת סוף סימן א, ובספר בית מנוחה על הרמב"ם פרק ב' מהלכות שופר, מתנה אפרים הלכות נדרים סימן כ"ד, ובספר אוריון תליתאי להרב מוהר"ם תאומים סימן צ"ו, שו"ת דברי מרדכי סימן ל"ח, שאגת אריה סימן ק"ג, שו"ת בשמים ראש סימן רב, מערכי לב חלק ראשון דף כ"ט ע"ב, הריטבא בתידושין לקדושין דף נ"ח ע"ב, בשם הרמב"ן ובספר בית מאיר על או"ת סימן תקפ"ה, ובספר אשלי רברבי עם הגהות יד שמואל, תשובות הרדב"ז חלק ד' סימן צ"ד, דפוס ווארשא תרמ"ב, סימן אלף קס"ה, ספר שיורי ברכה למרן תיד"א יו"ד סימן שצ"ד אות ג, ובספר מהרת המים מערכת בית אות ט"ו, ספר תמידים סימן ר"ן, אליהו רבא סימן תקפ"א, סק"ט, אלפסי פ"ג דעירובין דף קצ"ט ע"ב, ש"ע או"ת סימן ת"ר, אלפסי ור"ן סוף פ"ג דר"ה דף שו"ז ע"א ושלמי גבורים שם אות ד, רמב"ם פ"ג מהלכות גזיל הואבדה, אלפסי ורן פג דמו"ק דף שצ"ב ע"ב, ש"ע או"ת סי' הקמ"ת סעיף י"א, כנסה"ג א"ת סימן תקמ"ת בהגהות הטור, תשובות רש"ל סימן ה', מהרר"י בן לב ח"ג נ"ו, עיון משנה ו' פ"ג דמו"ק, ש"ע יו"ד סימן שצ"ט, סעיף ו' ט' י', ערכין פ"א דף ה', בית יהודה סימן ב', מטה משה אות תשצ"ג, ש"ע א"ת סי' תקפ"ב, שבות יעקב ת"ב תשובה כ"ז, לבוש או"ת סימן תקפ"ג, טור סק א, לקוטי מהררי ווייל סימן נ', רמב"ם פ"א מהלכות יו"ט פסקא כ"ד. הגהות אשרי סוף פ' במה מדליקין, ש"ע א"ת סימן ש"ח סעיף ד' בהגהה, תשובה כ' לבעל חות יאיר, רמב"ם הלכות שופר, סמ"ק סימן צ', א"ת סימן תתפ"ה, כל בו סי' ס"ד, חלק אדם נתיב ו' חלק ב', רוקח סי' ר"ב, אגור סי' תתקכ"ז, סמ"ג עשין מ"ב, הרו"ף ור"ן פ"ג דר"ה דף שט"ו ע"א, ש"ע או"ת סימן תקפ"ת סעיף ה', יד אליהו למהר"א גאליפפא תקון כ"ד דף ו' ע"ב, חלק"ט ת"ב תשובה רע"ה, תשובות הרשב"א סימן תתפ"ז, ראשי בכורי קצר מר' יעקב אולמי ספר יוסף אומץ למרן חיד"א, שדי חמד מערכת ר"ד ויו"כ, פהד יצחק בערכם, שו"ת שואל ומשיב סימן קע"ז ח"ג, "שערי שלום" מאסף בדרך שו"ת מהרב ר' שלום הכהן שיון.

פרק ראשון.

אלול.

א.

חדש אלול הוא חדש המוקדש לתשובה ולמעשים טובים, ומכנים את עצמם בו להימים הנוראים. הימים הנוראים מתחילים מחדש אלול ונגמרים בהושענא רבה. הקדמונים נתנו לזה סימן אר"ה שאג מי לא יראה, אר"ה ר"ת אלול, ראש השנה, יום פפור, הושענא רבה. בחדש אלול מתחילים לשוב אל ה', והסמן לחדש אלול, אני לידודי, וידודי לי, ר"ת אלול. החדש אלול הוא החדש האחרון בשנה ולפיכך צריכים לשוב בו ולתקן מה שקלקלו בשנה שעברה (של"ה דה רי"ג ע"ע).

ב. לדוד מזמור.

מיום ב' דר"ח אלול ואילך עד שמיני עצרת ועד בכלל, אחר גמר תפלת שחרית ואחר שיר של יום נוהגים לאמר מזמור כ"ז בספר תהלים, לדוד ה' אורי וישעי, ואומרים אחריו קדיש יתום. הטעם הוא, מפני שפתוב במדרש שוחר טוב (תהלים כ"ז) אורי — בר"ה, וישעי — ביום פפור, מני אירא — בהושענא רבה. ובכן משלבים במזמור זה את הרעיון העיקרי של הימים הנוראים, והערך הגדול של הימים הנוראים והקדושים האלה (מנהגי ישורון סימן קל"ט).

ג. ברכת השנה.

מנהג הוא כשכותב אדם לחבירו אגרת במשך הזמן של ר"ח אלול עד יום פפור, מרמז לו בתחלת האגרת או בסופה שהוא מעתיר עליו שיזכה בימי הדין הפאים להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים, ומיום פפור עד שמיני עצרת מברכין בגמר חתימה טובה (מטה אפרים, סי' תקפ"א י').

ד. תקיעת שופר.

מראש חדש אלול עד ערב ראש השנה תוקעים בשופר אחר תפלת שחרית, כדי לעורר את העם לתשובה כמו שנאמר (עמוס ג', ו') אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, ומפסיקים בערב ראש השנה, להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות של חובה, ותוקעין בראש השנה שהוא עיקר זמן התקיעות (מנהגי מהר"י סירנא מנהג ר"ח אלול).

ה.

בראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה, והעכירו שופר בכל המחנה שמשה עלה להר כדי שלא יטעו עוד אחר העגל, וכו', על כן התקינו חכמים שיהיו תוקעים בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה (פרקי דר"א פמ"ו, מחזור ויטרי צד 362, ורש"י פ' פי תשא פסוק ועלית בהר).

ו. תהלים וספרי מוסר.

נוהגים לומר "תהלים" בצבור בחדש אלול וללמוד בספרי מוסר, בשביל לטהר את הלב והמחשבה, ולהיטיב את מדות האדם והנהגותיו. תענית בערב ר"ח אלול.

נוהגים להתענות בערב ראש חדש אלול ולומר את התפלות והפיוטים של "יום כפור קטן", כדי להכין את הלב לתשובה ולמעשים טובים.

ז. סליחות.

ימי חדש אלול הם ימי רצון וימי רחמים וסליחות, ומנהגנו להשפיע לומר סליחות מן יום א' בשבוע שחל בו ראש השנה, ואם חל ראש השנה ביום ב' וגי' מתחילין מיום שבע שלפניו. זמן אמירת הסליחות כסוף הלילה סמוך לאור הבוקר, וביום ראשון משכימין יותר קצת, כדי שיתכן לשון הפזמון שאומרים בו בזעקם בעוד ליל, וכן "רצה נא עתירתם בעמדם בלילות" (מטה אפרים סי' תקפ"א ח י"א).

ח.

החסידים מתחילים מיד אחר חצות הלילה, אך אין לומר קודם חצות כי שייך למוצאי שבת ואין אומרים סליחות בשבת. הש"ץ שאומר הסליחות מתעטף בטלית. בערב ראש השנה משכימים בשתי שעות קודם אור היום ואומרים הרבה סליחות המתחילים בלשון "זכור בדית". הוראת השם סליחות — התפלות והפיוטים שאומרים לכפרת חטא עון ופשע נקראות סליחות, מפני שבנויות על סליחת העונות, שמבקשים מה' שהוא טוב וסלח (תהלים פ"ז ה') ואלוה סליחות (נחמיה ט' י"ז).

ט. מקור הסליחות.

דור המלך ע"ה היה מצטער צער גדול על ישראל במה יהיה להם כפרה על עונותיהם, ואמר לו הקב"ה: בשעה שהצדות באות על ישראל יעמדו לפני יחד באנודה אחת ויתורו על עונותיהם לפני ויאמרו לפני סדר סליחות ואני אענה אותם, והקב"ה ירד מן הערפל בשליח צבור שמתעטף בטליתו ועובר לפני התיבה, ונילה לו למשה סדר סליחה (תנא רבי אליהו זוטא, סוף פכ"ג).

י. מעם הסליחות.

קמים באשמורת הבוקר לומר סליחות קודם ראש השנה, מפני כי חכמי המדרש אמרו בכל הקרפנות נאמר והקרבתם, ובראש השנה נאמר ועשיתם,

שעושה אדם את עצמו לקרבן, ובקרבן צריכים ר' ימים לביקור מפני המומין, כי המום פסול בו, וכן האדם יחקור ויפשפש במעשיו הטובים הם אם רעים בימים שלפני ראש השנה, עושה אז חש ביו נפשו ומבקש סליחה וכפרה (ט"ז סי' תקפ"א בשם זכרון משה).

יא. שם החדש.

שם החדש אלול הוא משמות החדשים שהעלו עמם גולי בבל (ירושלמי ר"ה פ"א).

יב. בנין החומה.

בעשרים וחמשה בחדש אלול נשלם בנין החומה סביב לירושלים בימי עזרא ונחמיה (נחמיה ז', ט"ו).

○————○

פרק שני.

ערב ראש השנה.

יג.

בערב ראש השנה מרבים בסליחות, ונוהגים לילך אחר תפלת שחרית לבית הקברות, ולהרבות שם בתפלות ותחנונים, כי בית הקברות הוא מקום קרוש וטהור, כי שם ינוחו הצריקים והתפלה שם מתקבלת יותר, ויבקש מהקב"ה שירחם עליו בזכות הצריקים שוכני עפר ונותנים שם צדקה לעניים.

יד.

אין תוקעים בשופר בערב ראש השנה, כדי להפסיק בין התקיעות של אלול, שהן רק מנהג, ובין התקיעות של ראש השנה, שהן מצות התורה. טו. הכנה לראש השנה.

רוחצים, מטהרים ומסתפרים בערב ראש השנה, ולובשים בגדי שבת, כדי לקבל את היום הקרוש הבא בקרושה ובטהרה, וגם להראות שאנו בטוחים בחסרו יתברך שיוציא לצרק משפטנו, ומכל מקום לא ילבש בראש השנה בגדי משי ורקמה כמו בבל הימים הטובים עליו, אלא ילבש בגדים לבנים ונאים, או שאר מלבושים חשובים, אבל לא יקרים ביותר כדי שתהא אימת הרין עליו.

טז.

נוהגים להתענות בערב ראש השנה, להבין את עצמם ליום הרין, וצדיקים ויראי חטא נוהגים להתענות בעשרת ימי תשובה.

יז. הכנת ש"ץ ותוקע.

ירקרו להעמיר לימים נוראים ש"ץ הגון וגדול בתורה, ביראת שמים ובמעשים טובים, ושהוא בן שלשים, כי בשעה שהיינו בארצנו והעבודה היתה

בכית מקדשנו, אָז הלוי שהוא בן שלשים היה ראוי לעבודה, ועכשיו כשחרבה ארצנו ונשרף בית מקדשנו, בית הבנסת הוא מקדש מעט והתפלגה היא במקום העבודה, ועל עושה העבודה, הש"ץ, להיות כמו הלוי אָז, בן שלשים, ועוד, מי שהוא בן שלשים, שאיננו צעיר בל־כֶּךָ, לבו נכנע ונשבר יותר לפני הקדוש ברוך הוא. ודין התוקע פֶּדִין הש"ץ, שניהם, הש"ץ והתוקע בשופר, צריכים להיות גדולים כירָאָה ובמעשים טובים, ושיבינו כונת התפלות והתקיעות.

יח. המנחה הראשונה.

בערב ראש השנה ילך לביהכנ"ס להתפלל מנחה מבעוד יום, ומתפלל בכוונה גדולה, ומאריך בה קצת, שהיא המנחה האחרונה מהשנה הקודמת, וטרם בוא יום הגדול, וקודם מעריב יבקש מה' שתכלה שנה וקללותיה ותחל שנה וברכותיה.

חובות הש"ץ והתוקע.

הש"ץ שיתפלל בימים הנוראים וכן התוקע צריכים לפרוש את עצמם שלשה ימים לפני ראש השנה מכל דבר המביא לסומאת הגוף והנפש, וילמדו, כפי יכלתם, את פרושי התפלות והפיוטים, והלכות תקיעות, וילמדו גם כן ספרי מוסר המעוררים את לב האדם וייראו כפחד ה' ומהדר גאונו בקומו לשפוט את הארץ.

חובת המקריא.

אם לא נמצא לבני העדה תוקע שהוא בעל תורה, ישתדלו עפ"פ שיהא המקריא בן תורה ויהא בקי בהלכות תקיעת שופר, שאם יארע איזו טעות בתקיעות ידע מה לעשות, וגם שידע לבדוק את השופר אם הוא כשר, האבל והסליחות.

ערב ראש השנה, שהוא היום האחרון מן השנה, מרבים בסליחות, ולפיכך אָבֵל שאסור לו לצאת מביתו ללכת לביהכנ"ס לומר סליחות, מותר לו לבוא בביהכנ"ס בערב ראש השנה.

התרת נדרים בערב ר"ה.

נוהגין לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה, והרמז: לא יחל דברו ככל — סופי תיבות אֵלֵינוּ, ומי שאינו מבין מה שהוא אומר בלשון הקודש, יאמר בלשון המובנת לו ביותר (עיון בפתחי תשובה סי' רל"ט סק"ח, ובשו"ת בנין ציון ת"א, סי' פ"א, פריטב"א מכות דף כ"ב, מהרי"ט חיו"ד סימן כ"ו ובשו"ע או"ח שם).

יט. צדקה ומחילת.

בערב ראש השנה יעסוק אדם כל היום בתורה ובמצוות, ויעשה צדקה וחסד, וישוב בכל לבו ממה שחטא לה' ולבני אדם, ואם עשה רע לחבירו, לא יחפה עד ערב יום הכפורים לבקש ממנו מחילה, אלא יעשה כן בערב ראש

השנה, וכשיבוא יום החג הקדוש, יהיו כל בני ישראל כאחים אהובים וידידים נאמנים, האוהבים זה את זה כלב ונפש (עיין שו"ע אורח חיים הלכות ראש השנה, סימן תקפ"א, כל בו, הנהגות מנהגים ישנים, מדרכי ספ"ק ור"ה וריש יומא, מהרי"ל שם, שו"ת באר עשק סימן ק"ו, דמ"א ביו"ד סימן שע"ו, מ"א סימן תקצ"ו, ט"ז בשם רש"ל, ירושלמי תענית ב' וקו', שם נדרים הל"ב).

פרק שלישי.

ראש השנה.

בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון, זכרון תרועה, מקרא קדש, כל מלאכת עבודה לא תעשו (ויקרא כ"ג, כ"ד — ב"ה).

ב.

בראש השנה משפיעים לתפלה ומדבים בתפלות ובתחנונים, כי קבלה היא בדינו, שבדאש השנה הקדוש ברוך הוא זוכר את כל יצוריו, ושופט אותם, וחותר את גזר דינם לשנה הבאה, וכשהוא רואה את בני ישראל מתאספים בבתי כנסיות ומתפללים, מתמלא רחמים עליהם, וחותר להם את גזר דינם לטובה, ולפיכך קוראים לראש השנה גם "יום הזכרון" ו"יום הדין".

בא.

חדש ניסן הוא תחלה לחדשים ולשנה שיצאו בני ישראל ממצרים, אבל השנה בכלל מתחלת מחדש תשרי, והיום הראשון בתשרי הוא ראש השנה.

בב.

יום "ראש השנה" לא נזכר בתורה בפירושו, אלא "זכרון תרועה" או "יום תרועה", אך חכמי ישראל ז"ל ברוח קדשם למדו זאת בקבלה שהוא ראש השנה לדיו, דכתיב (דברים י"א מראשית השנה ועד אחרית שנה, — בראשית השנה נידון מה יהא בסופה.

בג. מנהגים בראש השנה.

נוהגים לברך איש את דעהו בליל ראש השנה בצאתם מבית הכנסת ובבואם הביתה בברכת "לשנה טובה תפתב ולנקיבה — תפתבי. ועכשיו נהגו לשלוח פרטיסים על-ידי הבידואר ששם נרפסות המלים "לשנה טובה תפתבו".

כד.

בליל ראש השנה נוהגים לאכול דברים שהם לסימן טוב להשנה החדשה, ועושים חלה בצורת סולמות, משום דבראש השנה דנים את כל אדם לשבט ולחסד, מי יעני ומי יעשד מי ישפל ומי ירום, ונמצא במדרש שהקב"ה עושה סולמות ברקיע, את זה מעלה ואת זה מוריד (ספר מטעמים צד 98).

בה.

נהגו בני צרפת לאכול בראש השנה תפוחים אדומים, ובפרובינצא אוכלים ענבים לבנים ותאנים לבנים וראש כבש, כל דבר חדש קל וטוב לסימן טוב לכל ישראל. (מחזור וויטרי צד 362).

בז.

עורא הסופר אָמר: אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדוננו.

בז.

מנהג הוא לאכול אחר הקידוש בליל ראש השנה תפוחים מתוקים ברבש ומברך בורא פרי העץ על התפוח, ואומרים יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (מנהגי מהרי"ל ר"ה). [הנהגה נכונה כי תפוחים הם פרי ארץ ישראל וכן נהגו אבותינו]. מצוה לאכול בליל ראש השנה לפי דעת מהרי"ל, ראש של איל, לזכר העקרה, ולרמוז שנהיה לראש ולא לזנב (מהרי"ל הלכות ר"ה).

בט. שהחיינו.

בליל שני פשעושים קידוש צריך להניח פרי חדש פדי לומר שהחיינו, משום דשני ימים של ראש השנה כיום אחד ארוך הוא וחוששין לומר שהחיינו על יום טוב שני רק בצירוף הפרי החדש, ואם אין לו פרי חדש יאמר שהחיינו על הקידוש כמו בשאר יום טוב (ט"ז סי' ת"ר ב').

ל. המלך בקול רם.

כשמגיע הש"ץ בתפלת שחרית ל"המלך" הוא קורא את "המלך" בקול גדול להראות שאינו מחדשים עלינו בראש השנה את מלכותו של מלך מלבי המלכים הקב"ה (אור המאור, הלכות סופות, מטעמים 98).

לא. חורה ומוסר.

נוהגים שלא לישון שינת צהרים בראש השנה, אלא לומדים בתורה, בספרי מוסר, או בספר תהלים. ומנהג אבותינו תורה היא ואין לשנות (מקח משה סי' התכ"א). [הנהגה נכונה כי תורה היא ואין לשנות].

היה מחסר האל על ברואיו לפקוד אותם ולראות מעשיהם בכל שנה ושנה, יום אחד בשנה, בראש השנה, פדי שלא יתרבו העונות כל כך, ויהיה מקום לכפרה, וכיון שהם מועטים מעביר עליהם, ואם לא יפקדם עד זמן רב יתרבו כל כך עד שיתחייב העולם כמעט פליה חלילה, נמצא שהיום הנכבד הזה הוא קיומו של עולם, ולכן, מצד זה, ראוי לעשות אותו יום מועד, ומצד שהוא יום הדין, לדין בו כל חי, ראוי לעמוד בו ביראה ופחד יותר מכל מועדי השנה (ספר החנוך, מצוה שי"א).

לג. אגדות לראש השנה.

מתכנסים כל מלאכי השרת אצל הקדוש ברוך הוא ואומרים לפניו: רבוננו של עולם, אימתי ראש השנה? והוא אומר להם: לי אתם שואלים? אני ואתם נשאל לבית דין שלמטה (שקביעות חדשים מסורה בידם). לד.

גזרו בית-דין של מטה ואמרו: היום ראש השנה. הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמירו בימה (למושב בי"ד של מעלה) ויעמדו סניגורים (מלמדי זכות) ויעמדו קטיגורים (מלמדי חובה). שאמרו בני: היום ראש השנה. נמלכו (נתיעצו והחליטו כנדר רעתם הראשונה) בית דין לעברה למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העכירו בימה ויעברו סניגורין ויעברו קטיגורין. שנמלכו בני לעברה למחר, ומה טעם? "פי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" (תהלים פ"ח, ה') ואם אינו חק לישראל אינו משפט לאלהי יעקב (ירושלמי ר"ה פ' א', שי"ט פ"א). לה.

אמר ר' ברוספראי אמר ר' יוחנן: שלשה ספרים נפתחים בראש השנה (בשעת דינם של באי עולם), אחד — של צדיקים גמורים, ואחר — של רשעים גמורים, ואחר — של בינונים. צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר (על המקום, מלשון ארמית: על-אתר — פלומר, מיד) לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה. בינונים תלויים ועומדים (בספק) מראש השנה עד יום הכפורים. זכו — נכתבים לחיים, לא זכו — נכתבים למיתה (ר"ה ט"ז). לו.

אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה (הלל) לפניך בראש השנה ויום הכפורים? אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מיתם פתוחים לפניו — וישראל אומרים שירה לפני? ! (ערכין י'). לו.

כל הוצאותיו של אדם נקצכות לו בראש השנה. זכה מוציא את כספו לצדקה, להחזקת התורה ולבנין ארץ-ישראל. לא זכה מוציא לענייני הבל ולעניינים של מה בכך.

לח.

י' שמעון בן יוחאי ישן בליל ראש השנה ורָאָה בחלומו שבני אחותו יהו נתבעים מן המלכות שש מאות דינרים, בפאם והעמידם פרנסים (הכריחם להתמנות ראשי צבור, כדי שיתנו צדקה ויפטרו בזכות זה מן המס). אמר לו: משל מי נוציא? (מהיכן נטול ממון להוצאות צרכי צבור?) אמר להם: הוציאו וכתבו, ולסוף השנה נחשב ונשלם לכם (מה שהוצאתם משל עצמכם).

עשו כן. נאמרה עליהם לשון הרע שהיו נושאים ונותנים במטכסא (סוחרים במשי בלא מכס). בא אדם זקן מן המלכות ואמר להם: אי אתם עושים פורפירא (לבוש ארגמן) למלך, אי אתם נקנסים שש מאות דינרים, נטלם וחבשם בבית האסורים. כיון ששמע ר' שמעון בן יוחאי הלך אצלם, אמר להם: כמה הוצאתם? אמרו לו: הרי הפתב. קרא ומצא שהוציאו שש מאות דינרים חסר ששה דינרים. אמר להם: תנו לי ששה דינרים ואני מוציא אתכם מבית האסורים. אמרו לו: רואים אתם, אותו זקן תובע ממנו שש מאות דינרים והוא אומר, תנו לי ששה דינרים ואני מוציאכם. אמר להם: תנו לי ששה דינרים ולא אכפת לכם אתם. נטלו ששה דינרים ונתנו לתוך ידו. הלך ונתן שוחד לאותו זקן שלא יאמר למלך כלום — והוציאם. משיצאו אמרו לו: שמא היית יודע שאנו נתפסים? אמר להם: חייכם, בליל ראש השנה הייתי יודע שאתם נקנסים (נענשים) שש מאות דינרים. אמרו לו: ואילו אמרת לנו, היינו נותנים אף ששה דינרים אלו לצדקה. אמר להם: אילו אמרתי לכם לא הייתם מאמינים לי (ילקוט שמעוני, פהר).

ל. שבת פ"א הל' כ"ג

ל. שבת פ"א הל' כ"ג

בנוהג שבעולם, אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים, ומגדל זקנו, שאינו יודע האיד יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, אלא לובשים לבנים, ומתעטפים לבנים, ומגלחים זקנם, ואוכלים ושותים ושמחים, מפני שיודעים שהקב"ה עושה להם חסדים ויוציא כאור משפטם (ירושלמי ר"ה פ"א ג').

מ. תפלת מוסף לראש השנה.

הני תשע (ברכות שבמוסף) ר"ה כנגד מי? כנגד תשע אופרות שאמרה חנה בתפלתה דאמר מר בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה (ברכות כ"ט) וכתוב בסופה ה' י' ד' י' כל אפסי ארץ — ש"א ב' י' — (ירושלמי ברכות ב' ג') וראוי לכל ירא אלהים לתן אל לבו כי כשם שמוסף של ראש השנה מרובה בברכות ממוספי שאר המועדות כך הוא מעולה בערכו מאד מאד. בכל המוספים כתוב "והקרבתם" וכאן כתוב "ועשיתם אשה", הא כיצד? אמר הקב"ה לישראל: "בני, מעלה אני עליכם כאילו היום נעשיתם לפני, כאילו היום בראתי אתכם בריה חרשה, כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאום ה' כן יעמוד זרעכם ושמכם — ישעיה ס"ו, כ"ב — (ויקרא רבה כ"ט, ומקורו ירושלמי ר"ה ד, ח').

נא. הרמב"ן על ראש השנה.

ראש השנה הוא יום הדין והחדש הזה, מולו מאזנים, פי בו פלס ומאזני משפט לה' (רמב"ן, ויקרא, כ"ג).

פרק רביעי.

תפלות ראש השנה.

מב.

התפלות של ראש השנה ויום הכפורים הן יפות מאד ומלאות קרושה ופיוט נפלא, וראוי לכל אדם ללמוד תפלות אלו לפני החג ולהבין אותן היטב, כדי שיוכל להתפלל בכונה בחג.

מג.

בעיני החסיד ר' יהודה הלוי ז"ל היו זמני התפלה של ר"ה ויוה"כ פקודים מכל הזמנים, בשם שארץ-ישראל מקודשת מכל הארצות, ובית המקדש מכל המקומות, ואלה דבריו: "הפקח יש לו עתים ומקומות בהם הוא רואה האור ההוא, והעתים — הן עתות התפלה, כל שכן בימי התשובה, והמקומות — הם מקומות הנבואה" (פזרי ר', ז').

מד.

תפלה זו עומדת לנו במקום פהונה, נבואה ובית המקדש, במאמר רבותינו: פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם (תהלים ק"ב, י"ז) — א"ר יצחק: כלפי רורות אמרו שאין להם לא נביא ולא כהן, ולא ביהמ"ק שיכפר עליהם, אלא תפלה אחת שנשתיירה להם שהם "מתפללין בראש השנה וביום הכפורים" (מדרש תהלים, שם).

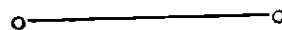
מה.

כוונות גדולות ועמוקות יש בהתפלות בכלל ובתפלות ראש השנה ויום הכפורים בפרט, ובכל תפלה יש רמז לענינים רקים ועמוקים ולמאמרי חז"ל בתלמוד ובמדרשים. הנה, לדוגמא, אנו מבקשים "ויעשו כולם אנורה אחת לעשות רצונך", בקשה זו נאָה לראש השנה, שהרי שנינו: ובראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהלים ל"ג, ט') (ר"ה ט"ז) ושנינו עלה, "א"ר ברכיה יוצר ורוצה שיהא לבן יחד אליו" (ירושלמי א' ג').

מו. התפלות וערכן הלאומי והאנושי.

בתפלות ראש השנה ויום הכפורים יש תפלות ובקשות לטובת האומה הישראלית וגם לטובת כל אומות העולם. ואלה דבריו החסיד ר' יהודה הלוי ז"ל: "וברבורינו ותקוננו ירבק הענין האלהי בעולם — — — כי היסודות נהיו להיות מהם המוצאים ואח"כ הצמח, ואח"כ החי, ואח"כ האדם, ואח"כ סגולת האדם, והכל נהיה בעבור הסגולה ההיא, להרבק בה הענין האלהי והסגולה ההיא בעבור סגולות הסגולה, כמו הנביאים והחסידים, ועל זה הדרך נסדר מאמר האומר "תן פחד ה' אלקים עם כל מעשיך", ואחר כך "תן פבור לעמך", ואחר כך "צדיקים יראו וישמחו, מפני שהם סגולת הסגולה"

(פזורי מאמר ב', מ"ד), הרי לך "ובכן תן פחדך" היא תפלה על כל אומות העולם, "תן פבור ה' לעמך" היא תפלה על האומה הישראלית, "ובכן צדיקים" היא תפלה על חסידי ישראל.

פרק חמישי.

ונתנה תקה.

מז.

איש עברי היה במגנצא והיה גדול בתורה ועשיר ונכבד מאד ומיוחס ויפה תואר, וקראו לו ר' אמנון לפי שהיה מאמין גדול בה'. התחילו השרים לבקש ממנו שימיר את דתו. כשלא שמע להם, הפציר בו פעם האדון בעצמו. חפץ ר' אמנון להפטר ממנו, ואמר: תן לי זמן שלשה ימים ואחשוב בדבר ואתן לך תשובה.

כשיצא ר' אמנון מבית האדון, הצטער מאד על שאמר שיחשוב בדבר, כאילו יש לו ספק ח"ו באמונתו בה', ובא לביתו עצוב ובוכה, ולא חפץ לאכול ולשתות. באו כל חבריו וקרוביו לנחם אותו ולדבר על לבו, והוא לא רצה לקבל תנחומים ואמר: "מות אמות, כי חטאתי לה".

ביום השלישי שלח האדון לקרוא לו. לא חפץ ר' אמנון לבוא. צוה האדון והביאו אותו על כרחו. אמר האדון: למה לא באת ליתן לי תשובה? רצה ר' אמנון לקדש את ה' ואמר: פרות את לשוני שדברה שקר. צוה האדון וקצצו את פרקי ידיו ורגליו, ועל כל פרק ופרק שואלים אותו אם רוצה להמיר, והוא משיב, לאו! אחר כך צוה האדון והשכיבו אותו במטה, וכל פרקי אצבעותיו אצלו, והשיבו אותו לביתו.

בשהגיע ראש השנה, בקש ר' אמנון והוליכו אותו לבית הפנסת והעמידו אותו אצל החזן. ובשהגיע החזן ל"קדושה", אמר ר' אמנון לחזן: "המתן לי קצת ואקדש את השם". הפסיק החזן, ור' אמנון אמר בקול רם "ובכן תעלה לך קדושה כמו שקדשתי את שמך וכו', ואחר כך אמר "ונתנה תוקף קדושת היום וכו'" עד "ושמנו קראת בשמך", וכשגמר את הקדושה יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה.

ורבינו קלונימוס בן רבינו משלם שלח את הפיוט הזה בכל תפוצות ישראל לזכר עולם, על בן נוהגים אנו לאמרו לפני הקדושה בראש השנה וביום הפפורים (שלשלת הקבלה נ"ו, קורא הדורות כ"א, סה"ר ח"א 218, צמח דוד 52, מחזור ר"ה למוסף, אור החיים צד 295, הג"א ריש מס' ר"ה).

פרק ששי.

תקיעת שופר.

וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר, בחדש השביעי באחר לחדש יהיה לכם שבתון, זכרון תרועה כקרא קדש (ויקרא כ"ג, כ"ג). ובחדש השביעי באחר לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם (במדבר כ"ט, א').

מח. סוד התקיעות.

סדר התקיעות הוא:

תקיעה	תרועה	תקיעה
-------	-------	-------

קול התקיעה קורא אל האדם מישראל לצאת מהחיים של חולין, חיי הבל, ולשוב אל ה'. התרועה — היא תביא את האדם לחשבון הנפש, מפחד ה' ומהדר גאונו, ולהרגיש כי האדם באין זכאפס הוא לפני ה' הגדול והנורא. התקיעה האחרונה תחזק, תאמין ותרוכס את דוח האדם עוד הפעם לאזור חיל, לחדש את רוחו ולהתעתד לחיים חדשים בעתיד, חיים ישרים וטובים. ומנהגנו לסדר סדר התקיעות תשר"ט תש"ט תר"ט, במנהג רב עמרם גאון.

מט.

על-ידי הבנה עמוקה בערך התקיעה, תרועה, תקיעה, זוכים לבוא לשלשת הענינים החשובים והקדושים בחיים

תשובה	תפלה	צדקה
-------	------	------

נ.

ענינים אלה: תשובה, תפלה וצדקה מתאימים מאד עם שלשה ענינים גדולים ורמים בסדר היום. תקיעה — מלכות, תרועה — זכרונות, תקיעה — שופרות. וכולם קוראים להתחדשות החיים.

נא. המוסר שבשופר.

השופר בקולו ידבר אל הלב והרוח של כל אחד מישראל ומעוררו לתשובה ולמעשים טובים, ולפעמים משבר את הלב, שעל זה ירמזו הקולות תקיעה, שברים, תרועה, תקיעה. בשברים יש משום לב נשבר ונרפה אלהים לא תבזה, ויש בו משום יללה, בוכה לב העברי ומתנענע על אביו שבשמים, בוכה מי שחטא כל השנה בקול יללה ורוצה לשוב אל מקור האור והחיים — אלהי ישראל!

נג. כוונה בתקיעה.

התקיעה דרושה להיות בכונה לשם מצוה; גם התוקע גם השומע נכללים בחיוב הזה, הראשון — להוציא את כל אחד, והשני — לכוון, לצאת ידי חובתו (ש"ע תקפ"ט).

תוקעים בשופר אחרי קריאת התורה לפני המוסף, גם בחזרת הש"ץ של מוסף, אחרי השלמת כל שלשת הפרכות, והוא אחרי מלכות, אחרי זכרוןות, ואחרי שו פרות, וכל פעם בסדר הנהוג (ספר "חורב" ערך שופר, צד 178-183) ועיין (פא"ח תקפ"ה ער תקצ"ו).

נג. שופר לשחרר עבדים.

ביום פפור בשנת היובל העבירו קול שופר (ויקרא כ"ה ט') שהיה אות לשחרור העבדים, נוהגין עכשיו לתקוע אחר נעילה, תקיעה גדולה לזכרון תקיעת יובל בזמן הבית (מחזור וויטרי צד 935).

נד. טעם השופר.

ר' אהרן הלוי מברצלונא מסביר לנו טעם השופר בדברים אלה, כי "לפי שהאדם בעל חומר לא יתעורר לדברים פראם על-ידי מעורר פדרך בני אדם בעת מלחמה יריעו אף יצריחו כדי שיתעוררו יפה למלחמה, ובראש השנה שהוא יום הדין צריך כל אחד להעיר טבעו לבקש רחמים מאדון הרחמים וקול השופר מעורר הרבה לב כל שומעיו וכל שפן קול התרועה, כלומר: הקול הנשבר, ומלבד ההתעוררות שבו, יש לו לאדם רמז בזה שישבור יצר לבו הרע בתאוות העולם ובהבלי הזמן בשמעו קולות ושברים יעיר את עצמו לתשובה עפ"י (ספר החנוך, מצוה ת"ה).

נה. ברכות התוקע.

התוקע במבדך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קרשנו במצוותיו וצונו לשמוע קול שופר, ומבדך גם ברכת שהחיינו ומוציא את השומעים ידי חובתם.

נו.

התוקע יכסה את השופר בשעת הברכה ובין כל סדר וסדר מהתקיעות ולא ידברו בין הברכה עד סוף כל התקיעות שבסדר מוסף.

נז. המקריא.

הרב שהוא המנהיג הרוחני של העדה הוא מקריא את התקיעות להתוקע, מפני כי הרב הוא בקי בסדר התקיעות ויורע את הדינים של התקיעות, וגם מפני שהתוקע טרוד בהתקיעות אפשר לו להיות טועה, ותוקעים על הבימה במקום שקוראים בתורה, כי התורה ניתנה בקול שופר.

נה. מזמור למנצח.

קודם תקיעת שופר בראש השנה אומרים את המזמור למנצח ז' פעמים, כי נזכר בו תרועה וקול שופר, ואומרים שבע פעמים כנגד שבעה רקיעים שבדא הקב"ה בראש השנה שבו נברא העולם, ואנו מפרסמים את מלכותו (מנהגי ישרון סימן קמ"ר) ואחר שיגמור התוקע את התקיעות מתחיל הש"ץ אשרי העם יודעי תרועה וכו' (טור או"ח סי' תקצ"ה).

נט. עוד טעמים להקיעת שופר.

רב סעדיה גאון ז"ל כתב כי מפני עשרה טעמים עלינו לתקוע שופר בראש השנה, (א) מפני שהיום תחלת הבריאה שבו ברא הקב"ה העולם ומלך עליו, והמלכים בתחלת מלכותם תוקעים לפניהם בחצוצרות ובקרנות לאשר ולפרסם את מלכותו, וכן אנו ממליכים ביום זה את הבורא יתברך עלינו למלך, והמלך דוד ע"ה אומר (תהלים צ"ח ו') בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. (ב) יום ראש השנה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה, ותוקעים בו שופר להכריז שפל הרוצה לשוב ישוב. (ג) להזכירנו מעמד הר סיני שנאמר בו (שמות י"ט, ט"ז) וקול שופר חזק מאד, ועלינו ללמוד את התורה בקדושה ובטהרה ולהפיצה בין כל שדרות עמנו בכלל ואצל תינוקות של בית רבן בפרט. (ד) להזכירנו את דברי הנביאים, דברים קדושים ונעלים, שנמשלו בתקיעת שופר, ועלינו ללמוד את דברי הנביאים במקורם ובלשונם, הלשו העברית הקדושה. (ה) להזכירנו חורבן בית המקדש וקול תרועת מלחמת האויבים כמו שנאמר בירמיה (ד') כי קול שופר שמעתי תרועת מלחמה, ועלינו לבקש מאת ה' על בנין בית המקדש, ולהשתדל לבנות את ארצנו הקדושה, ארץ-ישראל. (ו) להזכירנו עקדת יצחק, שמסר את נפשו לה', וכן עלינו למסור את נפשנו על קדושת שמו וקדושת תורתו. (ז) כשאנו שומעים קול השופר לירא ולפחד מהדר גאון הבורא, כי כך הוא טבע השופר שהוא מרעים ומחריד, כמו שאמר הנביא עמוס (ג', ו') אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. (ח) להזכיר את יום הדין הגדול שעליו נפא צפניה הנביא ואמר (אי"ר) קרוב יום ה' הגדול, קרוב ומהר מאד, יום שופר ותרועה (שם ט"ז). (ט) להזכירנו קבוץ נדחי ישראל ותחית האומה בארצה ולהתנענע ולשאוף אל הגאולה, והנביא ישעיה אומר (כ"ז י"ג) והיה ביום ההוא יתקע בשופע גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדרחים בארץ מצרים וכו'. (י) להזכירנו תחית המתים ולהאמין בה שנאמר בישעיה (י"ח ג') כל יושבי תבל ויושבי ארץ פנשו נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו (אבודרהם הלכות ר"ה, ועיין בר"ה ט"ז, מחזור וויטרי צד 372, מטה מישה, סימן תת"ג, רכיב"ם הלכות שופר פ"א פ"ג, ש"ע או"ח סי' תקפ"ה—תק"צ).

ס. רבינו בחיי על השופר.

והנה רבינו בחיי ב"ר אשר ז"ל תלמיד הרשב"א ז"ל אומר על טעם השופר כי "טעם מצוה זו לעורר הלב, כי הקול מעורר. יש קול המביא לידי שמחה, ויש קול מביא לידי עצבות, הקול המביא לשמחה הוא קול פלי שיר בכנור ונבל ועוד, והנביאים היו מנגנים בכנורות וכלי שיר לחדש בהם רוח השמחה, ומתוך השמחה באים לידי רוח הקודש, פירוע. והקול המביא לידי עצבות ולידי חרדה הוא קול השופר, ובמתן תורה כששמע העם את קול השופר נאמר (שמות כ') וירא העם וינעו, וכתוב (שם י"ט) ויחרר כל

ההר מאר, ותוקעין פתרועה יהיא יללה כדי לילל על עונותינו ושנתעורר מתוך אותו הקול ושללבש חרדה מאימת הדין, עב"ל (בד הקמח, ערך ראש השנה). סא, הו"ל על השופר.

אמר ר' אבהו : למה תוקעין בשופר של איל ? אמר הקדוש ברוך הוא : תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכר לכם עקרת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקרתם עצמכם לפני (ר"ה ט"ז). סב, השופר והגאולה.

הראה הקב"ה לאברהם את האיל ניתר מחורש זה ונספך בחורש זה, ואמר אליו כך הם עתידים בניך להיות נאהזים באומות העולם ונסבכים בצרות ונמשכים ממלכות למלכות, מבבל למדי, ממדי ליון, מיון לארז, וסופן להגאל בקרנו של איל הה"ר וכו' וה' אלהים בשופר יתקע וכו' זכריה ט') וזהו מה שקוראים שופר של משיח !...

סג, שופר ורחמים.

כל ימות השנה ישראל עוסקים במלאכתם, ובראש השנה נוטלין שופרותיהם ותוקעין לפני הקב"ה והוא עומד מפסא דין לכסא רחמים ומתמלא עליהן רחמים (ויקרא רבה פי"ט, ח').

סד, האומנות שבשופר.

ר' יהושע פתח, אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכו (תהלים פ"ט) וכי אומות העולם אינם יודעים להריע ? כמה קרנות יש להם ? כמה בוקינזם יש להם (בוקינזם בלשון יון ורומי כלי להשמיע קול לאנשי החיל העומדים על המשמר), כמה חצוצרות יש להם, ואתה אומר אשרי העם יודעי תרועה ? אלא, שהם מפירים לפתות את בוראם בתרועה, והוא עומד מפסא דין לכסא רחמים (שם סימן ג').

סה, שופר מציון.

אמר ר' ילוי, כל טובות וברכות ונחמות שהקב"ה עתיר ליתן לישראל אינו אלא מציון, ישועה — שנאמר, מי יתן מציון ישועת ישראל, ברכה מציון — שנאמר יברכך ה' מציון, שופר מציון — שנאמר תקעו שופר בציון (מ"ר קדושים, וילקוט ישעיה ב').

סו, שופר וחשובה.

למה ישראל תוקעים בשופר בראש השנה ? כדי שירין אותם הקב"ה ברחמים ויזכה אותם. א"ר ברכיה הפהן, כשתיטלו את השנפר לתקוע, חדשו מעשיכם ועשו תשובה, ואפילו יש בידם כמה עבירות, אני מכסה עליכם (פסיקתא הדנינו, מכילתא יתרו).

סז, שופר של חירות.

מה דאו חכמים לומר מלכיות תחלה, ואחר כך זכרונות ושופרות ? אלא, המליכוהו עליך תחלה, ואחר כך בקש מלפניו רחמים, כדי שתזכור לו, ובמה ?

בשופר של חירות, ואין שופר אלא של חירות, שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו' והתוקע הוא הקב"ה, שנאמר והי' אלקים בשופר יתקע, ואין אנו יודעים מהיכן התקיעה יוצאה, זה שנאמר קול מהיכל ה', קול ה' משלם גמול לאויביו (ספרי בהעלותך, ילקוט זכריה תקע"ח).

סח. השופר וישראל.

ר' יהושע בן קרחה אומר לא נברא שופר אלא לטובה לישראל, שבשופר ניתנה תורה לישראל, שנאמר והי' קול השופר הולך וחזק מאד, ובשופר נפלה חומת יריחו, שנאמר והי' כשמוע העם את קול השופר, ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שיתגלה בן דוד צדקנו, שנאמר והי' בשופר יתקע, ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שמכנים גליות ישראל למקומן, שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו' לכך נאמר קרא בגרון פשוט הרם קולך (תנא רבי אליהו ח"ב פכ"ב).

סט. שופר ושבת.

בשחל ראש השנה בשבת אין תוקעין בשופר, פתוב אחר אומר זכרו ותרועה, וכתוב אחר אומר יום תרועה, הא כיצד? זמן שחל בשבת, זכרו ותרועה, בחול — יום תרועה (מס' ר"ה, וילקוט אמור). רבנן אסרו התקיעות בשבת משום דהפל חייבין בתקיעת שופר ואין הפל בקיאת בתקיעת שופר, שמא ימלטנו בידו וילך אצל הפקי ללמוד יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים (ראש השנה ב"ט).

ע. הרמב"ם על השופר.

וחנה הרמב"ם ז"ל אומר: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הפתוב, רמז יש בו, כלומר, עורו ישנים משנתכם וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה, זכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל, ולא יציל, הביטו לנפשותיכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם, יעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה עכ"ל (רמב"ם פ"ג מהלכות תשובה).

עא.

והוא אומר גם כן: "ראש השנה הוא יום תשובה והערת בני אדם משכחתם, ומפני זה יתקע בו בשופר, וכאילו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום, כמו שהוא מפורסם בקבלת האומה מענין עשרת ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים" עכ"ל (מורה נבוכים, חלק שלישי, פרק מ"ג).

עב. משל ומוסר לילדים.

הרב המגיד הגדול ר' יעקב מרובנא ז"ל הניח לנו ברכה בספריו היקרים משל לילדים בראש השנה, וזה"ל: "עתה אתם ילדי קודש בחורי חמר, אמשול לכם משל, להעיר ולעורר את לבבכם היום הזה. עמדו נא, התיצבו נא, אתם, ושפכו במים לבכם נכח פני אביכם שבשמים. משל לעשיר גדול

שהיה רע לבני-אדם מאד, גזל עורם מעליהם, לימים ירד מנכסיו ואמר העושר בענין רע ונאלץ לחזור על הפתחים בילקוטו ותדמילו, אבל בכל מקום בואו לא נתנו לו מאומה וגרשוהו מביתם. חזר אל ביתו ואמר אל בניו, שמעוני בני! אמת היא כי על הגדולים לפרנס את הקטנים, האבות את הבנים, פי אין פה הקטנים פכה הגדולים לעבוד ולמשא, אבל כל זה בכי שמתפרנס מילאכה וממסחר אשר אין ביד הקטנים לעסוק בזה, אבל אני אשר אין לפני עסק אחר פיראם לחזור על הפתחים ולבקש מתנת חנם הלא נהפוך הוא פי עליכם ירחמו יותר מעלי, לכן אתם חזרו על הפתחים והתפרנסו, ובצלכם אחיה גם אני.

עג.

הנמשל: פשהינו בארצנו הקדושה והיה לנו בית המקדש, מוצה עבודת הקרבנות, תורה, מצוות ומעשים טובים, אז האבות פרנסו את הקטנים, פי אין דרך הטף לעבוד, אבל עתה, פי דלוננו מאד, ארצנו בידי זרים, ביהמ"ק נחרב, ואין לנו אלא לבקש רחמים וחסד חנם, הנה אתם ילדי קודש יותר הגונים לזה, פי אתם הנכם טהורים וקדושים, אין עליכם אשמת דבר וחוט של חסד משור עליכם, לכן לא תחשו ולא תשקטו היום הזה מלבקש רחמים והאלהים את שלומכם יענה אמן. עפ"ל. (אהל יעקב בסופו).

עד. השופר ומפלגות העם.

נוכח בטבע כל אדם, שפחות נפשו הפנימיות מתפעלות על-ידי פעולות חיצוניות, כמו שנמצא באלישע שהשפלתו הרוחנית והנבואה האלהית חלה עליו על-ידי נגון פלי השיר כמאמר הפתוב "והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (עיין מזה ברמב"ם פ"ו מהלכות יסודי התורה), וכמו כן המציאו החכמים תחבולות שונות לחזק כח הזכרון באדם ולהשאיר בלבו על ידן זכרון הדברים אשר ראה או שמע, וכמו כן יש פלי ניגון שונים, אשר כנגן המנגן עליהם יתפעל השומע מהם לשמחה או לעצב ולאבל, לבכיה או לחרדה והתעוררות, והנה השופר עיקר פעולתו הוא לעורר חרדה בלב שומעיו, כמאמר הפתוב "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו", אבל בכל זאת לא כל הקולות היוצאים ממנו שווים, פי ה ת ק י ע ה ה פ ש ו ט ה תסבב פעין עוז והתפעלות השמחה, וישוב הרעת, תחת פי התרועה היא סימן החרדה והצער, והשברים ממוצעים הם בין שתיהם. והנה הצדיקים ישמחו לעתיד פי יבואו על שכרם, כמאמר כתוב "וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלקים", והרשעים חרדים מיום הדין כמאמר הפתוב "בהמס דונג מפני אש יאברו רשעים מפני ה'", והבינונים יש להם התפעלות מעורבת משמחה, עצב, ותקוה, ולהורות על כל זה נצטוו לתקוע בראש השנה ג' קולות שונים אלה, תקיעה, שברים, תרועה, וד"ל (עקידה שער שבעה וששים).

עו.

תוקעים בשופר כדי שידעו הכל שהיום ראש השנה, וכן בשנת היום
היו תוקעים להודיע שהיא שנת היום (ש"ד"ל ויקרא כ"ג).

○ — ○

פרק שביעי.

ת ש ל י ד .

מו. מהות התשליך.

ביום הראשון של ראש השנה אחר תפלת המנחה קודם שקיעת החמה
הולכים אל שפת הנהר או אל באר מים חיים אם אין נהר ואומרים שם
תפלה הנקראת " ת ש ל י ד " . התפלה כוללת שלשה פסוקים האחרונים
שבמיכה : "מי אל כמוד נושא עון ועובר על פשע" וכו' ועוד תפלות הכיבות
ויקרות עד מאד (עין סדור בית יעקב ליעב"ץ).

עת. המנהגים.

נוהגים לנער שולי הבגד פשאומרים ותשלך במצולות ים כל הטאתם,
לרמוז על עויבת החטא, חרטה על שעבר, וקבלה לעשות מעשים טובים בעתיד.
ונחמיה אָמר (ה' י"ג) חצני נערתי ואומרה ככה ינער האלהים את כל האיש
אשר לא יקים את הדבר הזה, ואָנו מנערים את העונות אל תוך הים (מנהגי
בית יעקב, סימן שכ"ו).

עט.

נוהגים לילך אצל נהר שאפשר לראות בו דגים, לרמוז שאָנו משולים
פרגים שנאחזים במצודה רעה (קהלת ט' י"ב), כך אָנו נאחזים במצודת המות
והריון, כי לא ידע האדם את עתו, ומתוך כך נהדר בתשובה (נגיד ומצוה
דף ס"ח), ועוד שלא תשלוט בנו עין הרע פרגים, ונפרה ונרבה לרוב פרגים
(אור זרוע).

פ. טעם הרמ"א.

הרמ"א ז"ל בספרו "תורת העולה" (חלק ג' פ' נ"ו) כותב : ומנהג ישראל
תורה היא, במה שהולכים אל מים ואומרים תשליך במצולת ים כל חטאתינו,
וכשאָנו מתבוננים בחדר הטבע של הים או של הנהר אָנו שמים לבנו על בריאת
העולם, שבראש השנה נברא העולם, ואָנו מעריצים אָז את האלהים הגדול
בורא הטבע ומתחרט במה שחטא לפני הקב"ה וחטאיו נמחלים, ורמז לזה
בספר הזוהר (פ' אמור דף ק"א).

פא. רמז.

רמז לתשליך נמצא גם בספר נחמיה, במה שמסופר שם : "וויאספו
כל העם פאיש אחר על הרחוב אשר לפני ש ע ר ה מ י ם " (ח"א ג'), וזה
היה בראש השנה.

פב. עוד מעם.

עוד מעם למנהג תשליך כי יש בזה רמז וזכר לעקידת יצחק, כך פתוב במדרש תנחומא (וירא, סי' כ"ה), כשהלך אברהם אבינו לעקור את יצחק בנו, הוליכו השמן בנהר עד שבא עד צוארו במים, צעק אברהם אל ה' ואמר: הושיע ה', כי באו מים עד נפש, וניצול. וכשאנו עומדים אצל הנהר, אנו נזכרים על אותו הנהר של אבי האומה הישראלית, על מסירת נפשו, וגם אנו נכונים למסור את נפשנו על קדושת שמו יתברך (לבוש לאו"ח, סימן תקצ"ו, ועיין במהרי"ל הלכות ר"ה, ובשל"ה דף די"ד ע"ב, דפוס אמשטרדם, ובקדמוניות סי' ר פ' כ"ג).

פג.

אם חל יום א' של ראש השנה בשבת, הולכין אל הנהר לתשליך ביום שני.

פד. מעם מוסרי.

חכמי ישראל מספרים לנו: „מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו בידי הרומאים, וחפצו האויבים שימירו את דתם. פשנודע הדבר לילדים, השליכו את עצמם אל הים ומתו על קדוש השם (עיין גיטין נ"ז ע"ב), ועוד כמה אלפים ורבבות מישראל נטבעו בימים ובנהרות על קדושת אמונת ישראל. על פן הולכים אנו ביום הזכרון אל הימים והנהרות לזכור את הקרפנות שאנחנו מקריבים על קדושת השם והתורה וקדושת ישראל.

פה. סוד התשליך.

וזהו סוד התשליך: הולכים להם יהודים קדושים וטהורים כולם פאחר בראשית השנה אל הנהר, רואים שם הרבה דם... דם אבות ובנים שנשחטו ונטבעו בימים ובנהרות על קדוש השם... דם של מהגרים ונודדים, שנדרו בכל קצוי תכל לבקש להם ולבני ביתם לחם לאכול וצל ומחסה מפני חיי גלות ורדיפות נוראות ופחד המות הנורא... ומצאו קברים בימים ונהרות... ואם יש בנו עכשיו חטאים ועונה, ידרו אל הים, אל הנהר, יתפוללו בדם הקדושים שלנו... הוי, כמה קדושים יש לנו... כמה דמים שפכנו בימים ובנהרות על קדושת השם... ומשליכים אנו את החטאים לתוך הים, נראה מי ינצח את מי, דם הקדושים או מעט החטאים שיש לנו, ועל הקב"ה לסלוח לנו בטובו הגדול! (חגים וזמנים).

פז. עוד מעם לתשליך.

לפי שביום הזה אנו ממליכים את הקב"ה עלינו, לכן אנו נוהגים בזה את המנהגים שנהגו לפנינו בישראל בהמליכם עליהם מלך, שהיו מושחין אותו על המעין כמשרז"ל (הוריות י"ב, פרייתות ה') אין מושחין את המלכים אלא על המעין פרי שתמשך מלכותו. ומנערים את כנפות הפגדים לרמז על התפלה היפה „וכל הרשעה כולה כעשן תכלה כי תעבור ממשלת זרון מן הארץ", ובתיב (איוב ל"ח, י"ג) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, ואנו

מנערים מעל עצמנו הרשעה וממשלת זרון ואנו ממליכים עלינו את הקב"ה שהוא מקור הצדק והרחמים (אוצר התפלות, דף תקל"ז ע"ב).

פרק שמיני.

צום גדליה.

פז. מעם חצום.

תיכף אחרי ראש השנה, בשלשה ימים לחדש תשרי, הוא תענית צבור, ונקרא בשם "צום גדליה", לכפר עון הריגת גדליה בן אחיקם.

פח. המאורע.

מלך בבל פקד את גדליה בן אחיקם על רלת העם שנשארו כיהודה ולא הגלו בבבל, ונסה לעצת הנביא ירמיה להשלים עם בני בבל כדי להציל את ירושלים והמקדש שלא יחרבו. והנה בא ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל גדליה והכו והמיתו את גדליהו בחרב יחד עם כל היהודים שנמצאו עמו במצפה.

פח.

אפשר כי מפני קנאה שקנא ישמעאל בגדליה, כי לא שמו משרת נציב על שכמו בהיות הוא השר "מזרע המלוכה", והיה קשה לו להיות סר למשמעת פקיד נגיד אשר הפקיד נבוכדנאצר מלך בבל, או משנאטו הגדולה והעמוקה אל הכשרים וקנאתו לעמו, או אולי שני הרברים יחד גרמו לרצח נפשו גדליה.

צ. אחרית נוראת.

במות גדליה בן אחיקם אברה "שארית יהודה" והנלה מעל ארמיתה, ויהודים האומללים נפזרו לכל רוח, הרבה מהם נדרו למצרים בפחי נפש, וכולם נרו ונעו במצב נורא עד מאד, נואשים מתקוה ורצוצי משפט, וארץ יהודה חיתה למרבר שממה "בנייה יצאה" (ירמיה מ' ומ"א).

צא.

שם גדליה נשאר לזכר עולם בקרב האומה הישראלית, וקבעו את יום מותו, שהוא, לדעת הו"ל, בשלישי לחדש תשרי, ליום צום ותענית לרורות (זכריה ז', ח', י"ט).

צב. מוסר הצום.

צמים בני ישראל ובוכים על גדליהו וגם על הגלות וגורמי הגלות, כי קנאה ושנאה גרמו לחורבן הארץ והאומה, ומרגישים אנו כי בשביל לשוב ולבנות את ארצנו ולהחיות את כל קניני הרוח אשר לעמנו יש צורך באחרות הפחות וכישע השם.

צג. זמן הריגתו.

יש אומרים כי גדליה נהרג בראש השנה והתענית נדחה למחרתו, מפני קדושת החג (הרד"ק בפירושו לירמיה מ"א א', האבן עזרא זכריה ח', י"ט, הבית יוסף בשם דפינו ירוחם, ועיין ט"ז שם).

צד. האבות והבנים.

אחיקם אבי גדליהו עמד לימין הנביא ירמיה לבלתי תת אותו ביד העם להמיתו בגלל אשר נבא רעה ליושבי ירושלים (ירמיה כ"ו, כ"ד) ולעומת זה אביו של ישמעאל היה רשע, וחבמי ישראל קראו לישמעאל בן נתניה רשע בן רשע (מגילה ט"ו ע"א).

○

פרק תשיעי.

שבת שובה.

צח.

השבת שבין ראש השנה ליום הכפורים נקראת "שבת שובה", לפי שקוראים בה את ההפטרה "שובה ישראל עד ה' אלהיך" (הושע י"ד), ועוד מפני ששבת זו חלה בעשרת ימי תשובה.

צט. שבת ותורה.

בשבת זו עוסקים כל היום בתורה ובמצוות, ועושים תשובה גמורה לפני בוא יום הכפורים הקדוש והנורא.

ק. דרשת הרב.

הרב דורש לפני הקהל ביום שבת זה ומעורר את לבם לתשובה ולמעשים טובים, ולשוב אל השבת, שלא לחלל את השבת, כי בלי קדושת יום השבת אי אפשר לה להיהדות להתקיים! ובשהוא קורא שובה ישראל, הוא קורא גם כן: שובה אל קדושת השבת! כי יותר מששמרו בני ישראל את השבת, שמרה השבת את בני ישראל מטמיעה והתבוללות וכליון.

קא. ההפטרה.

מפני שיש בההפטרה של שבת שובה דברים קדושים וחשובים עד מאד שמעוררים לתשובה, ודברי הנביא צריכים לעשות רושם גדול ועמוק על העדה, לפיכך קוראים למפטיר זה אדם חשוב.

○

פרק עשירי.

תשובה.

קב.

ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, בכל אשר אנכי מצוך היום, אתה ובניך, בכל לבבך ובכל נפשך, ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, ושב וקפצך

מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה. — — — בי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו הבתובה בספר התורה הזה, בי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ל', ב'—ג', י').

קג.

יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, וישב אל ה' וירחמנו (ישעיה נ"ו, ז'). שובה ישראל עד ה' אלהיך כי בשלת בעוניך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע י"ד, ב'—ג').

קד. עבירות וחטובות.

בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, ואין לנו מזבח בפרה, אין לנו אלא תשובה. התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה, אין מזכירין לו שום דבר מרשעו, שנאמר רשעת הרשע לא יבשל בה ביום שובו מדשעו (קדושין דף מ', ר"ה דף ח', רמב"ם הלכות תשובה פ"א הלכה ג').

קה. תשובה גמורה.

איוו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בירו לעשותו, ופירש ולא עשה מ פ ג י ה ת ש ו ב ה , לא מיראה ולא מבשלון בח (יומא פ"י, רמב"ם שם פרק ב' הלכה א').

קו. הרמב"ם על התשובה.

ו מ ה ה י א ה ת ש ו ב ה ? הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, ויתנחם על שעבר, ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. וצריך להתודות בשפתיו ולומר ענינים אלו שגמר בלבו (רמב"ם שם הלכה ב').

קז. הודוי והלב.

כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב, הרי זה רומה לטובל ושרץ בירו, שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ, וצריך לפרוט את החטא, שנאמר אָנָּה חטא העם הזה חטאָה גדולה ויעשו להם אלהי זהב (תענית ט"ו, יומא פ"ו, רמב"ם שם הלכה ג').

קח.

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל, שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר בן, אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק במשה רבינו, או רשע פירכעם, או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע, וכן שאר כל הרעות, ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה, הוא שירמיהו אָמַר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, כלומר, אין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע, וכיון שבן הוא נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו,

ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו ונמל הרעה וכו'. וראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו (רמב"ם שם פרק ה' הלכה, והמקור ע"ז ט"ו, מגילה כ"ה).

קט. הבחירה והאדם.

ורכר זה עיקר גדול הוא, והוא ע מ ו ר ה ת ו ר ה ו ה מ צ ו ה וכו' שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהם לעשות טובה או רעה, אלא הכל מסוד להם (שם הלכה ג').

קי. אופן התשובה.

לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושוא ימות בשעתו, ונמצא עומד בחטאו. לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב, שוא ימות טרם שיוזקין (רמב"ם שם פרק ז' ה"ב, והמקור אבות, ושבת דף קנ"ג).

קיא. תשובה מדעות רעות.

אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וזול וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש ברעות רעות שיש לו ולשוב מן הפעם ומן האיכה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והפבור ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן. מן הכל צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהם מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם (רמב"ם שם הלכה ג').

קיב. בעל תשובה.

ואל ירמה אדם בעל תשובה שהוא מדוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאות שעשה, אין הרבר בן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם. ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש יצרו. אמרו חכמים, מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים נמורים יכולים לעמוד בו, כלומר: מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם פוהשים יצרם יותר מהם (רמב"ם שם הלכה ד', והמקור ברכות ל"ד).

קיג. התשובה והגאולה.

כל הנביאים כולם צוו על התשובה, ואין ישראל ננאליים אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם ומיד הם ננאליים שנאמר והיה כי יבאו עליך כל הרברים וגו' ושבת ער ה' אלהיך וגו' ושב ה' אלהיך (רמב"ם שם הלכה ה', והמקור מן מ"א כ"ו).

קיד. מעלת התשובה.

כמה מעולה מעלת התשובה. אמש היה זה מוברל מה' אלהי ישראל, שנאמר עונותיכם היו מברילים ביניכם לבין אלהיכם, צועק ואינו נענה, שנאמר כי תרבו תפלה אינני שומע לקולכם, יריכם רמים מלאו, ועושה מצות וטורפין אותן בפניו, שנאמר מי בקש זאת מירכם רמוס חצרי, והיום

הוא מודבק בשכינה, שנאמר ואתם הרבקים בה' אלהיכם, צועק ונענה מיד, שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה, ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ושמחה ולא עוד אלא שמתאווים להן (רמב"ם שם הלכה ז').

קטו. דרכי בעלי התשובה.

בעלי תשובה דרכם להיות שפלים וענוים ביותר, אם חרפו אותם הפסילים במעשיהם הראשונים ואמרו להם: אמש היית עושה כך וכך, ואמש היית אומר כך וכך, אל ירגישו להם אלא שומעים ושמחים ויודעים שזו זכות להם, שכל זמן שהם בושים כמעשיהם שעברו, ונכלמים מהם, זכותם מרובה, ומעלתם מתגדלת, וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, או להזכירם לפניו כדי לביישו, או להזכיר דברים וענינים הרומים להם כדי להזכיר מה עשה, הפל אסור ומוזהר עליו בכלל אונאת דברים שהזכירה תורה עליה, שנאמר ולא תונו איש את עמיתו (רמב"ם שם פ"ק ז', הלכה ח', המקור: בבא מציעא נ"ח, נ"ט).

קטו.

ור' יהודה ה' י הקריש מאמר גדול לענין התשובה והוא דורש תשובה גמורה בין במחשבה בין במעשה, ואם לא תתכן התשובה מהמחשבה בעבור גבורת הרעיוני עליה, כמה שקדם לה מזכון מה ששמעה מימי הנעורים משירים וחידות וזולתם, תנקה מהמעשה ותתורה על הרעיונים, ותקבל שלא תזכרם בלשונה כל שכן שתעשה, וכמו שנאמר זמתי כל יעבור פי. (פזרי, מאמר ג', ה').

קיו. בעלי תשובה.

מנשה בן חזקיהו מלך יהודה, היה רשע גמור. הביא ה' עליו את חיל מלך אשור, והם תפשו אותו ושמו אותו בכלי של נחושת מלא נקבים, והציתו אש תחתיו. התחיל מנשה בוכה וצועק אל הפסילים, ולא הניח פסל אחד שלא קרא אליו. כשראה מנשה שהפסילים לא יועילו, אמר: „זוכר אני שאבא היה מקריא לי את הפסוק הזה: בצר לך ומצאוך כל הרבדים האלה באחרית הימים, ושבת עד ה' אלהיך“ (רבים ד', ל'). התפלל מנשה אל ה', והיו מלאכי השרת סותמים חלונות של דקיע, שלא תעלה תפלתו לפני המקום, ואומרים לפניו: רבון העולמים! אדם שהעמיד צלם בהיכל — כלום יש בו תשובה? אמר להם הקב"ה: אם אינו מקבלו בתשובה — הרי הדלת נעולה כנגד כל בעלי תשובה, מה עשה הקב"ה? חתר לו כמין חתירה אחת תחת פסא הכבוד שלו ושמע תחנתו, וקבל תשובתו (סנהדרין ק"א, ילקוט, פסיקתא פ"ד).

קית.

נבזרדאן רב טפחים הרג בשעת חרבן ביהמ"ק מאתים ואחת עשרה רבוא, ובירושלים הרג תשעים וארבע רבוא על אכן אחת, עד שהלך רמס

ונגע בדמו של זכריה הנביא. מצא את דמו של זכריה שהוא רותח, אמר להם: מה זה? אמרו לו: דם זבחים שנשפך. הביאו דם זבחים ולא נמצאו דומים זה לזה. אמר להם נבזראדאן: אם תאמרו לי — מוטב, ואם לאו — אסרוק את בשרכם במסרקות של ברזל. אמרו לו: מה נאמר לך? נביא היה בינינו והיה מוכיחנו על עכירות שפירינג, עמדנו עליו וחרגנוהו. וזה כמה שנים שאין דמו נח. אמר להם: אני אפיסנו. הביא סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה והרגם על הדם — ולא נח: בחורים ובתולות — ולא נח: תינוקות של בית רבם — ולא נח: אמר נבזראדאן: זכריה, זכריה, טובים שבהם אבדתי, וכי נוח לך שאאפר את פולם? פשאמר לו כך — נח. באותה שעה הרהר נבזראדאן תשובה בלבו, אמר: ומה אם על נפש אחת כך — אני שהרגתי כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה. ברח ושלת שטר צואה לביתו ונתגיר (גיטין, נ"ה).

קיט. תשובה וכפרה.

שאלו להקב"ה: חוטא מהו ענשו? אמר להם: יעשה תשובה ויתכפר לו, זהו שנאמר: "על כן יורה חטאים בדרך" — יורה לחטאים דרך לעשות תשובה (ירושלמי סנהדרין פ' י"ב; איכ"ר).

קכ. התשובה וחמות.

ר' אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את ר' אליעזר: וכי אדם יודע איזהו יום ימות? אמר להם: וכל שפן ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה (שבת קנ"ג).

קכא.

יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מפל חיי העולם הבא; ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מפל חיי העולם הזה (אבות פ"ד).

קכב. כח התשובה.

רדש רפינו הגדול: גדול כחה של תשובה, שבין שאדם מהרהר בלבו לעשות תשובה מיד היא עולה, לא עד עשרה מילים ולא עשרים ולא עד מאה, אלא עד מהלך חמש מאות שנה, ולא עד הרקיע הראשון אלא עד הרקיע השביעי, ולא עד הרקיע השביעי, אלא שהיא עומדת לפני כסא הכבוד, זהו שנאמר: שובה ישראל עד ה' אלהיך (פסיקתא רבה מ"ד).

קכג.

גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם: גדולה תשובה שמקרעת נזר דינו של אדם (יומא פ"ו; ר"ה ט"ו).

קכד.

אמר ר' יונתן, גדולה תשובה שמביאה גאולה, שנאמר: ובא לציון גואל, ולשבי פשע ביעקב (יומא פ"ו).

קכח.

אם אין ישראל עושים תשובה אינם נגאלים. ואין ישראל עושים תשובה אלא מתוך הצער ומתוך הדחק ומתוך הטלטול ומתוך שאין להם מחיה (פרקי דר"א מ"ג).

קכו. תשובה ואריכות ימים.

אמר ר' יונתן: גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם, שנאמר (יחזקאל ל"ג) ובשוב רשע מרשעתו הוא יחיה.

קכז.

היה ר' מאיר אומר: גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם בולו (יומא פ"ו: ע"ו).

קכח. מעשה בבעל תשובה.

מעשה באדם אחר שבקש לעשות תשובה, אמרה לו אשתו: "ריקה, אם אתה עושה תשובה אפילו אבננו שאתה חונק אינו שלך" — ונמנע ולא עשה תשובה. באותה שעה אמרו: הגזלנים ומלוי ברבית שהחזירו (הגזילות והרבית לבעליהן כדי לעשות תשובה) אין מקבלין מהם (כדי שלא לנעול דלת בפני השבים) והמקבל מהם — אין רוח חבמים נוחה הימנו (ב"ק צ"ד: תנחומא נ"ח).

קכט.

כל המזנה את הרבים אין חטא בא על ידו: וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה — כל המזנה את הרבים אין חטא בא על ידו — שלא יהא הוא בניהנם ותלמידיו בגן עדן, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה — שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידיו בניהנם (יומא פ"ז).

קל.

שלשה דברים מבטלים גזירה קשה: תפלה, צדקה ותשובה (ירושלמי תענית ב').

קלא.

אי אפשר לעולם בלי תשובה והתשובה נבראת קודם שנברא העולם (פסחים נ"ג).

קלב.

פרקליטים של אדם תשובה ומעשים טובים (שבת ל"ב).

קלג.

תשובה ומעשים טובים בתרים בפני הפורעניות (אבות פ"ד, י"א).

קלד.

עשה תשובה עד שאתה בכחד, עד שלא יבכה הנר תן לו שמן (ילקוט קהלת, תתקע"ט).

למה נמשלה תשובה לים? מה הים לעולם פתוח, אף שער תשובה לעולם פתוח (ילקוט תהלים תשפ"ט).

קלת.

אין לך דבר העומד בפני בעלי תשובה (ירושלמי פאה, פ"א, א').

קלו.

ידו של הקב"ה פרושה לקבל בעלי תשובה (עירובין קי"ט).

קלז.

אר"ש בן חלפתא, כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעולם הזה, לבעלי תשובה דאו וכו' (קה"ר פ"א; ברכות ל"ד).

קלת.

היה אדם רשע כל ימיו ובסוף עשה תשובה, הקדוש ברוך הוא מקבלו (ירושלמי פאה פ"ו, א').

קלט. זמן התשובה.

הזמן היותר טוב לתשובה הוא בשהאדם הוא צעיר, מלא חיים. אמרו חבמי ישראל: אשרי מי שעושה תשובה פ ש ה ו א א י ש (ע"ז, י"ט). אין פלא אם האיש הוא זקן מלא ימים ואין בו כח לחטוא, אלא שבחו הוא בשהוא צעיר לימים ועושה טוב ושב אל אלקיו (זוהר קדושים, פ"ז ע"ב).

קט.

מלכות דומא גזרה לתלות את ר' יוסי בן יועזר איש צדדה על שלא רצה להמיר את דתו, דת ישראל. פשהוציאו אותו לתליה בשבת, עבר שם יקום איש צרורות, בן אחותו של ר' יוסי, פשהוא דבוב על הסוס בשבת, אמר לו יקום לר' יוסי: ראה את הסוס שאני רוכב עליו ואת הסוס שעור מעט אתה תרכב עליו... אמר לו ר' יוסי: אם לצדיקים הקודש ברוך עושה כך, קל וחומר שישלם הקב"ה לרשעים פרשעתם. נבנסו דברים אלו בלבו של יקום, ונתעוררו בו הדורות ר' ת ש ו ב ה, הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין: סכילה, שריפה, הרג וחנק. מה עשה? הביא קורה, נעצה בארץ, וקשר בה נימא, וערך העצים, והקיפן גדר של אבנים, ועשה מדורה לפניה, ונעץ החרב באמצע, והצית האור תחת העצים מתחת האבנים, ונתלה בקורה (על-ידי הנימא) ונחנק קרמתו האש, נפסקה הנימא, נפל לאש, קרמתו חרב,

נפל עליו הגדר ונשרה. נתנמנם יוסי בן יעזר, ורצה מטתו פורחת באויר.
אמר: בשעה קלה קדמני זה לגן עדן (ב"ר, פ' ס"ה, י"ח).

קמא.

אמר הקב"ה לישראל: בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחורה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו (שה"ש רבה, פ"ה, ב').

קמב.

שלמה המלך בחנוכת בית המקדש התפלל ואמר: „בהנף עמך ישראל לפני אויב, אשר יחטאו לך, ושב ואלך והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה, ואתה תשמע משמים וסלחת לחטאת עמך ישראל” (מ"א, ח', ל"ג).

קמג. אופני החשובה.

הנביא יואל מבאר את אופני התשובה: „גם עתה נאום ה', שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספר, וקראו לבבכם, ואל בגדיכם, ושובו אל ה' אלהיכם” (יואל ב', יב—יג).

קמד.

ורבינו בחיי הרי"ן הספרדי ז"ל הקריש שער מיוחד לתשובה ושם הוא מדבר על גדרי התשובה הוא דורש: א) חרטה על מה שקדם לו מן העוונות, ב) שיעזבם ויסור מהם, ג) שיתודה בהם ויבקש המחילה עליהם, ד) שיקבל על נפשו שלא ישוב לעשותם בלבד ובמצפוננו (חובות הלכבות, שער התשובה, פרק ד).

קמה.

ובסוף ספרו המלא פנינים ואבני חן בה„תוכחה” שלו הוא קורא ומעורר לתשובה, ומהביל את עניני העולם הזה החולף ועובר, וכמה נוראים וקדושים דבריו.

החיים והמות אחים שבתם יחד

החיים והמות

החיים טובים	איש באותו ידובקו.
והמות מוצאן.	יתלכדו ולא יתפרדו.
החיים בונה,	אחוזים בשתי קצוות,
והמות סותר.	גשר רעוע,
החיים זורע,	וכל ברואי תכל
והמות קוצר.	עוברים עליו.

החיים נומע,	החיים מחריז,
והמות עוקר.	והמות מפזר.
החיים מחביר,	ודעי נא וראי
והמות מפריד.	כי גם עליך תעבור כוס.

(שם, צד 202, דפוס לייפציג).

קמו.

הרכרים עושים רושם עמוק וגדול עד מאד ומעוררים את בן האדם לשוב אל האלקים שהחיים והמות בידו.

קמו. המקדש והתשובה.

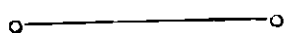
כשהיו בני ישראל בארצם ובית המקדש היה קיים, אם אחד מישראל חטא, ורצה לשוב מדרך הרעה, היה בא אל בית המקדש, מקריב קרבן על חטאתו, ומתודה על החטא שחטא, והקדוש ברוך הוא היה מכפר לו, עכשיו שאין לנו מקדש וקרבנות, מי שחטא ורוצה שהקדוש ברוך הוא יכפר לו, צריך לחזור בתשובה. ומה היא התשובה? יתודה על חטאו, יתחרט על המעשה הרע שעשה, ויקבל עליו שלא יחטא עוד לעולם.

קמה. יוסף משיטא.

הרבה בעלי תשובה היו בישראל, ואחד מהם היה יוסף משיטא, שהיה מן הפריצים בימי הבית, ויתחבר עם צוררי ירושלים בימי עניה, ויהי כגבור יד האויבים ויבקשו לשרוד כל הר הבית, נתיראו ואמרו, יפנס אחד מבני ישראל, "מהם ובהם תחלה" ויוציא לנו את כלי המקדש, וישלחו את יוסף משיטא, נכנס הוא להיכל, לקח את מנורת הזהב הקדושה לגבוה ומסרה להדיוט, ויד לבו כרגע על מעשהו הנורא. אמרו לו: אין דרכו של הדיוט להשתמש בזה, אלא לך שנית ומה שתוציא משם שלך יהיה, ולא ביקש לילך עוד. אמרו: חפשי אתה ממסים וארנוניות מעתה, אם תשמע בקולנו, "נתנו לו מכס ג' שנים ולא קבל עליו", אמר: לא די לי שהכעסתי לאלהי פעם אחת, אלא שאכעיסנו פעם שניה? מה עשו לו הרומאים? נתנו אותו בספסל של חרשים, והיו מנסרים בבשרו כבעץ, והיה מצווח ואומר: "וי, וי, אוי, אוי! שהכעסתי לבוראי". גם לו נפתח השער לצדיקים, שער התשובה (פראשית רבה פ"ה ו' ומדרש תהלים פ"א).

ר' אליעזר בן דורדיא לא הניה זונה אחת בעולם שלא בא עליה. פעם אחת שמע שיש זונה בכרכי הים ונוטלת כים דינרים בשכרה. נטל כים דינרים והלך ועכר עליה ז' נהרות. בשעת הרגל דבר הפיחה. אמרה, בשם שהפיחה אינה חוזרת למקומה, כך אליעזר בן דורדיא אין מקבלים אותו בתשובה.

הלך וישב בין הרים וגבעות, אָמַר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים וכו', שמים וארץ בקשו עלי רחמים וכו', חמה ולבנה בקשו עלי רחמים וכו'. אָמַר עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו. אָמַר: אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברפיו וגעה בבכיה עד שיצאה נשמתו. יצתה בתיקול ואמרה: רבי אליעזר בן דורדיא מזומן לחיי העוה"ב וכו'. בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בכמה שנים, ויש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז דף ט"ז). כמה יופי בספור אלהי זה! אלעזר בן דורדיא מוסר את נפשו לתאוות נמבזות, תאוות בשרים, בשעת הרגל דבר הפיחה, פה ראָה ר"א את האדם איך הוא מלא נקבים וסופו לעפר... הבין והרגיש ד"א עד כמה שגה ותעה בדרכי החיים... הנה דגש הנוחם, מוסר פליות נורא... יחוש בעצמו כאכר מדולדל בגוף האנושי... ובכל מקום שהוא הולך ידמה בנפשו כי בריאה יתירה הוא בעולם... מה תעודתו? מה תכליתו? מה ממרתו? רוצה לחבק הדר הטבע, ימים ונהרות, הרים וגבעות, שמים וארץ, חמה ולבנה, פובבים ומזלות, אבל גם הדמיון הזה אינו מרגיע את נפשו הסוערת, הם מרחים אותו בשתי ידים, פי מה להם ולאדם הנמכר לתאוות בשרים? נורד, נורד הוא ר"א בן דורדיא בדמיונו וכמאס לבסוף את כל מחמדי והבלי העולם הזה. אין הדבר תלוי אלא בי! בוכה, בוכה בלי הפוגות, וגועה בבכיה עד שיוצאה נשמתו... מות נעלה, מות קדושים וטהורים! זהו בעל תשובה מסוג עליון, מהמין המעולה והמשובח! פנו דרך לבעלי תשובה! במקום שהם עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד!

פרק אחד עשר.

עשרת ימי תשובה.

קמט.

הימים שבין פסח לעשור, היינו כראש השנה עד יום הכפורים ועד בבלל, נקראים עשרת ימי תשובה, מפני שמרבים בהם בסליחות ובתחנונים, בצדקה ובמעשים טובים, ומקבלים עליהם לשוב בתשובה שלמה קודם יום הכפורים, ויש שמתענים בעשרת ימי תשובה (מדרבי, ריש יומא).

קנ.

תודיעני אורח חיים (תהלים ט"ז, י"א) — אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים (מדרש תהלים, שם).

קנא. הכנה ליום הכפורים.

בעשרת ימי תשובה מכינים את עצמם ליום הכפורים, יום גדול קדוש ונורא. ובדברי קדמונינו נמצא כי כל עצם ערפו של ראש השנה, היום הראשון של עשרת ימי תשובה, אינו אלא שהוא הכנה ליום הכפורים, ולפיכך נקרא ראש השנה יום ה'ז'כ'ו'ן, שמתוך שתוקעין זוכר הוא את יום הכפורים, כמליצת הגאון ר' ש'ר'י'ד'א „ראש השנה כמעביר קול לפני יום כפור הוא“ (אגרת רב שרירא גאון).

קנב.

נוהגים לחלק בין ראש השנה ויום כפור לביבות חנם (ירושלמי סוף פ'אח). טעם המנהג: שאם ח"ו נגזרה גזירה שיבוא לידי מתנת בשר ודם בשנה החדשה, תפטר הגזירה הרעה כמה שנוטל עתה ונהנה משל אחרים (מנהגי ישורון, 138), ומנהגנו לחלוק מגרנים בערב יום הכפורים או בהושענא רבה (כל בו סימן ס"ה, או"ח סימן תקפ"ח תר"ב).

קנג. הרא"ש, האר"י והגר"א על עשי"ת.

הרא"ש ז"ל כתב שטוב לקרוא בעשרת ימי תשובה באגרת התשובה של רבנו יונה, והאר"י ז"ל כתב: שחייב הוא ללמוד בספרי מוסר כל השנה, וכן כתב הגר"א במשלי אלא שביחוד צריך ללמוד בספרי מוסר בעשרת ימי תשובה.

קנד. טעם לעשי"ת.

„ז' ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים הם נגד ז' ימי השבוע, ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, למשל, ביום ראשון — יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון, וכן ביום ב', וכן כל ז' הימים“ (יערות רבש, חלק א', דרוש א'). ועיין בתשובתמהר"ם מלובלין (סימן מ"ג, מ"ד, מ"ה) וגבעת שאול סימן מ"ח, וסימן פ"ב, ועיין בית יעקב סי' אבן שוהם סימן מ"ט, ובתשובת ח"ס חו"מ סימן נ"ב, ובסימן קפ"ד, קע"ה, יד אליהו סימן כ"ט, ובשו"ת רמ"א סימן כ"ה, מהר"ל חביב סימן ע"ט, רש"ל סי' צ"ו, די' טראני סימן ה' וברי"ף ע"ד הרברים המעפבים את התשובה).

קנה.

אף-על-פי שהתשובה טובה בכל ימי השנה, מפל מקום קבעו זמן מיוחד

לתשובה. את עשרת הימים שבין ראש השנה עד יום הכפורים, וקראו להם "עשרת ימי תשובה", שנאמר "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיה נ"ה, ו') ואמרו דבותינו: "אימתי הוא קרוב? בעשרת ימי תשובה".

קנו.

בעשרת ימי תשובה ידקדק במצוות יותר מכל ימי השנה, וירבה בתורה ובמעשים טובים, וישוב אל ה' באמת ובלב תמים, ובכל יום אחר תפלת שמונה עשרה יאמר "אבינו מלכנו".

קנו.

בעשרת ימי תשובה צריך לתקן גם דברים שבין אדם לחבירו, ואם חטא לחבירו ילך ויפיהם אותו, ויקבל עליו שלא יעשה עוד דע לשום איש.

קנח. המלמדים ועשרת ימי תשובה.

רבנו יעקב מעמדין ז"ל כותב: "בחורים ומלמדים לא יבטלו בימים אלו סדר למודם כאשר בעוה"ר רבים מהם נרפים מלפקח און על צרכי התלמידים וקוראים לו "בין הזמנים", ומסליחות עד אחר החג אינו מביא וקורא כדרך, ומפנה לבו לבטלה, לראות להרחיב גבולו בתלמידים לעתיד, וקונה אוהבים פשוטם לילך לבעיבתים לשפחו, פי שיחת ילדים לו, ויורע דרך למודם שיראו בו סימן ברכה, ובא בהרבה צדדים וגדול עונו מנשוא, ואיך באלו פנים ישפוך שיח לפני ה' ? הלא יפקוד עליו עון בנים, שהוציא זמנם לבטלה, ויום לשנה יחשב לו, ומי שנגעה יראת ה' בלבו יוסיף אומץ בימים אלו ללמוד עם התלמידים, גדולים וקטנים, בשקידה רבה, ואם הנעדים בני דעה להבין מוסר השכל ילמוד עמם בכל יום מעט בספרי מוסר לעורר לבם ביראת ה' ויסביר להם פי ה' בוחן מחשבות רב וצעיר וכו', ואם רבדיו יעשו רושם בלבם ויתפללו בכונה יגדל כח תפלתם בהבל שאין בו חטא ותחשב לו לצדקה" (בית יעקב, שער העין, שער המטרה, דף של"ו, דפוס לעמבערג).

קנח. מעמים לעשרת ימי תשובה.

"א"ר נהוראי, מפני מה ניתנה קורת רוח לישראל בעשרה ימים הללו שבין ראש השנה ליום הכפורים? מפני עשרה נסיונות שנסה

הקב"ה לאברהם אבינו ועמד בכולן, ובשכר שנצטער במעל אנשי סדום מחמשים ועד עשרה. רבי אבא אומר: בשביל חבתו של יעקב אבינו שהפריש מעשר מכל שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך" (פסיקתא, יד יוסף, וילך).

קס. עשרת ימי תשובה ועשרת הדברות.

ניתנו עשרת ימי תשובה לישראל פנגר עשרת הדברות שקבלו ישראל בסיני, שאם יעשו תשובה שלימה בעשרת הימים מראש השנה עד יום הכפורים שיקבל את תשובתם באהבה, לכך נאמר לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם פשלים פשלים ילבינו (תנא דב"א ח"ב פכ"ב).

○————○

פרק שנים עשר. ערב יום הכפורים.

קסא. הבנה לקדושה.

בערב יום הכפורים צריך להכין את עצמו לקדושה וטהרה ולהצום הגדול והקדוש, ויתבודד שעה קלה ויעשה חשבון הנפש, גם על אותן העבירות, שאינן נחשבות כלום בעיני ההמון כמו: אבק גזל, רבית, אונאה, אבק לשון הרע, ליצנות, שחוק ודברים בטלים, חנופה, שקר, גניבת דעת וכיוצא בהן שקשה לבני אדם לפרוש מהן ולהרחיקן, ואינם מרגישים כלל שחוטאים בזה. ובערב יום הקדוש צריך לשוב אל ה' ולגרש מחדרי לבו כל מחשבות רעות ומעשים רעים.

קסב. טבילה.

נהגו לטבול בערב יום הכפורים (טא"ח תר"ו).

קסג. טעם הטבילה.

הטבילה כן הטומאות מפלל החוקים היא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים, אלא גזירת הכתוב היא, והדבר תלוי בכונת הלב, ולפיכך אמרו חכמים: "טבל ולא הוחזק הרי הוא כאילו לא טבל" (חגיגה י"ח), ואף על פי כן רמז יש בדבר, בשם שהמכון לבו לטהר פיון שטבל טהור, ואעפ"י שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכון לבו לטהר נפשו מטומאת הנפשות שהן מחשבות האון ורעות הרעות, פיון שהספים בלבם לפרוש מאותן העצות, והביא נפשו במי הרעת, טהור, הרי הוא אומר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מפל טומאותיכם ומפל גלוליכם אטהר אתכם, והי ברחמיו הרבים מפל חטא עון ואשמה יטהרנו, אמן (רמב"ם, הלכות מקואות י"א, י"ב, וספר המצוות להרמב"ם עשה ק"ט).

קסד. מרבית בסעודה.

מצוה להרבות בסעודה בערב יום הכפורים, וכל האוכל ושותה בערב יום הכפורים, פרי שיהיה בו כח להתענות ביום הכפורים, הרי זה כאילו התענה שני ימים, פתשועי ובעשידי (דה"ש, רש"י).

קסה. קצת יום טוב.

ערב יום כפור הוא קצת יום טוב ומצוה לאכול בו, אבל אינן אסור בבשר ויין, פיון דאינו מחויב לאכול בשר ולשתות יין, דלא מקרי ימי שמחה (לשון חכמים סימן כ"ז וילקוטי הלוי 33 בהערה), ויש למעט בלמוד בערב

יום הפפורים פרי לאכול ולשתות (פרכות ח', ש"ע או"ח סימן תר"ד סעיף א', באר היטב).

קסו. טעם למה שמחלקים יין ומגדנות.

נוהגים לחלק יין ומגדנות בערב יום הפפורים בבית הפנסת אחר תפלת שחרית. מקור המנהג פירושלמי (פאה פ"ח ט'). וטעם המנהג הוא שאם נגזר על איש שיהיה עני לשנה הפאה ויקבל נדבות, תבטל הגזרה בזה שהוא לוקה עתה משל אחרים, ולא יהיה עוד עני לשנה הפאה. וגם פרי להרבות בשמחה ולהראות שאנו בוטחים בה' הטוב שיסלח לנו על כל עונותינו, וישלח לנו שנה טובה (מנהגי בית יעקב סימן קצ"א).

קסז. תלות עם כנפים.

בערב יום הפפורים עושים חלות עגולות כדמות עופות עם כנפים, כי ביום הזה כני ישראל דומים למלאכים, אינם אוכלים ואינם שותים, ורק עוסקים כל היום בעבודת ה'. וכמלאכים כתוב: "שש כנפים לאחד" (ישעיה ז', כ') (ספר מטעמים 101).

קסח. מנהג לביבות.

נוהגים לאכול לביבות מכולאות בכשר, ויש לזה טעם בחכמת הקבלה, כי הכשר מרמז לדין, והפצע המכסה אותו רמז לרחמים, ומחופרים יחד בשביל להמויג ולהמתיק את הגבורות (זרע קודש, טעמי המנהגים, פ"ז ע"א).

קסט. הדלקת נרות.

נוהגים להדליק נרות הרבה בערב יום הפפורים, כי נמשלה הנפש לנר, שנאמר נר ה' נשמת אדם (תנחומא אמור, מחזור וויטרי צד 373) ומכרכים אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק נר של יום הפפורים (שו"ע או"ח סימן תר"י סעיף ב', ומשנה ברורה שם).

קע.

מדליקים נרות בכתי כנסיות ובבתי מדרשות וכמבואות האפלים ואצל החולים, וחכמי ישראל אמרו: "לקדוש ה' מכובד" — זה יום הפפורים, וכיון דאי אפשר לכפרו כאכילה ושתיה, כפרהו בכסות נקיה, והדלקת הרבה נרות יש בזה גם פן משום פכוד היום, וכתוב ב א ו ר י ס כפרו ה' ומתרגמינן ב פ נ ס י א (שם סעיף ג', ד', כמשנה ברורה).

קעא.

נוהגים להביא נרות לבית הפנסת ולעשות פתילות עכות פרי להרבות אורן (מ"א, ילקוט שופטים).

קעב. נר נשמת.

נוהגים להביא בערב יום הפפורים בבית הפנסת נר נשמה בשביל אביו ואמו שמתו, פרי לכפר עליהם (מדרכי ומהרי"ו, כל בו, ש"ע או"ח סימן תר"י סעיף קטן ד', ובמשנה ברורה שם).

קעג.

נהגו להעמיד נכרי לשמור את הנרות שלא יבואו ח"ו לידי דליקה (שם).

קעד. תפקיד הנרות.

הנרות בבית הפנסת ביום הפפורים מכפרים על הנפש, וככלל יש תפקיד חשוב וקדוש להנרות פחיי הדת של עמנו. בבית שמכניסים את הילד העברי בכריתו של אברהם אבינו מדליקין נרות (שבלי הלפט הלכות מילה סימן ז') והיו נוהגים שפפעם הראשונה כשהאב היה מכניס את בנו לבית הפנסת מביא עמו נר של שעוה בידו להדלקה (ב"י או"ח סי' ש"ח פשם בנו של הרשב"ץ). אצל החופה דולקין נרות, פיצאת הנפש דולקין נרות, ליאהר צייט — נרות, ומקרשים ומכפרים יוהפ"פ גם בן בנרות.

קעת. ברכת האבות.

מנהג הוא שהאב והאם מברכים את בניהם וכנותיהם קודם שנכנסים לבית הפנסת ואומרים: „ישימך אלהים כאפרים וכמנשה (פראשית מ"ח, כ'), יברכך ה' וישמרך וכו'“ (פמדרב ו', כ"ד—כ"ו), ועוד פרכות, כל אחד לפי רצונו, ואחר כך אומרים תפלה זו: „ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו, ותהא יראת ה' על פניך כל ימי חיך, שלא תחטא, ויהי חשקך בתורה ובמצוות, ידיך תהינה עוסקות במצוות, רגליך תרוצנה לעשות רצון אביך שבשמים, ותכתב ותחתם לחיים טובים ארוכים בתור כל צדיקי ישראל, אמן!“

—○—

פרק שלשה עשר.

מנהג כפרות.

מנהג הוא בליל ערב יום הפפורים לקחת תרנגול לזכר, ותרגולת לנקבה, שנקרא „כפרה“, כל אחד לוקח הפפרה בידו הימנית ואומר נפש תחת נפש, וקורא הפסוקים, „בני אדם יושבי חשך וצלמות וכו'“ (תהלים ק"ו י"ז—כ'), איוב ל"ב כ"ג), אח"כ לוקח הפפרה בידו השמאלית וידו הימנית מניח על ראשה וסוכב אותה סביב לראשו שלש פעמים ואומר: „זה חליפתי, זה תמורת, זה כפרתי, זה התרגול ילך — זאת התרגולת תלך — למיתה, ואני אפנס ואלך לחיים טובים ארוכים ולשלום“. ופורים אח"כ את הפפרות בכסף ונותנים את הפספ לעניים.

קעת. רמז שבכפרות.

בשעת סבוב כפרות יחשוב האדם פי כל מה שעושים בעוף ראוי היה לבוא על האדם החוטא, אלא שהקדוש ברוך הוא מרחם עליו ומכפר על כל עונותיו.

קעם.

נוהגים לזרוק את בני המעים של „הכפרות“ על הגנות או בחצר, מקום שהעופות יכולים למצוא אותם ולאכול אותם, כדי לרחם על פריותיו של הקב“ה, שירחמו גם עלינו מן השמים ביום הרין הפא. ועור טעם, שדרך התרנגולים לאכול מן הגזל, ובני המעיים הם שמקבלים לתוכם את הגזל, לכן מרחיקים עצמם מלאכלם, כדי לתת אל לבו להרחיק את עצמו כל ימי חייו מן הגזל (שו“ע או“ח סימן תר“ה, משנה ברורה, שם).

קפ. מקור המנהג.

מנהג כפרות הוא מנהג קדמון, ומקורו זכר לשעיר לעזאזל שהכהן הגדול התורה עליו כל עונות פני ישראל, והשעיר נשא אותם לארץ גזרה, ויש בזה סודות עמוקים (עיין מדרכי סוף יומא, רא“ש יומא פ”ח, מחזור וויטרי צד 373).

קפא. התנגדות לכפרות.

יש מגדולי חכמי ישראל עמודי התורה והיראה בישראל כמו הרשב“א, הרמב“ן, הבית יוסף שהתנגדו למנהג כפרות ו„שיש למנוע המנהג“ (או“ח סימן תר“ה) אך הרמ“א ז”ל כתב, כי נוהגין במנהג כפרות בכל מדינות אלו ואין לשנות כי הוא מנהג ותיקין (שם), ועיין (של”ה דף רכ”ז), וכבר נהגו כולם, וטוב לפדות הכפרות בממון ולחלק את הפסד לעניים ולהרהר הרהורי תשובה בעת סבוב הכפרות כמו שהיה בשעה שהקריבו קרבנות בשבית המקדש היה קים. ויש במנהג זה משום התעוררות גדולה לתשובה כסדר פוא יום ה' הקדוש, יום הכפורים. ועיין (נהר מצרים הלכות יו”פ סימן ב', ועיין כל בו סימן ס”ח).

○————○

פרק ארבעה עשר.

מחילה וסליחה.

קפב.

אף על פי שבכל השנה צריכים פני אדם להיות טובים זה לזה, מכל מקום צריכים להזהר בזה ביותר בערב יום הכפורים, ונוהגים שכל אחד מבקש מחברו מחילה בערב יום הכפורים, אפילו אם אינו יודע שום חטא שחטא כנגדו, כדי שיהיו בני ישראל במלאכים אשר שלום ואהבה ביניהם, ושיבואו כולם בלב אחד ובנפש אחת לפני אביהם שבשמים ביום הכפורים הקדוש והנורא.

קפג. בין אדם לאדם.

יום הכפורים מכפר רק על עבירות שבין אדם למקום, אבל עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. ולפיכך מי שחטא

לחברו. אפילו אם רק הכעים אותו בדברים, ילך קודם יום הכפורים ויפייס את חברו ויבקש ממנו שימחל לו. אם לא רצה למחול לו, מביא לו שלשה אנשים שיבקשו ממנו למחול לו, ואם לא שמע גם להם מביא בפעם השניה והשלישית. ואם עדיין לא רצה, מניחו והולך לו, אבל אם חטא לרבו, הוא הולך ובא לפניו אפילו אלה פעמים עד שימחל לו (שו"ע או"ח סימן תר"ו, מרדכי דיומא ומהרי"ל, סמ"ג, והגה"מ פ"ב מהלכות תשובה ומהרי"ו) ועיין (שו"ע חו"מ סימן ע"ג, חו"מ סימן רמ"א א', מהרי"ק שורש י' ענף ו', שו"ת נלאנטי סי' קט"ז).

קפד. רב והטבת.

אָסור לאָרם להיות אָבזרי, ואם חטא לו חברו ובא לפייסו ולבקש ממנו מחילה ימחל לו את החטא בלב שלם ובנפש חפצה, אפילו אם עשה לו חברו רעה וחטא לו הרבה. ומעשה בטבח אחד שהיתה לו מריבה עם רב. הגיע ערב יום הכפורים, ראה רב שאין הטבח בא לפייסו, והלך הוא אל הטבח לפייס אותו. בשראה הטבח את רב התחיל גוער בו ואומר: "צא מזה, אין לי שום עסק אתך. היה הטבח שובר עצמות של בהמה, נשמטה עצם אחת והבתה את הטבח בצוארו ומת (יומא פ"ז).

קפה. מחילה בכל יום.

בכל יום ויום בשאָרם הולך לישן עליו למחול בלב שלם לכל מי שחטא כנגדו ולכל אלה שמצערם לו (זוהר, מקץ, ר"א), ובפרט בערב יום הקדוש, יום הכפורים.

קפו.

אם מת האיש שחטא לו, מביא עשרה אנשים, מעמיד אותם על קברו ואומר: חטאתי לאלהי ישראל ולאיש הקבור בפקך זה" (שו"ע או"ח סימן תר"ו סעיף ב').

○————○

פרק חמשה עשר.

קערות.

קפו. קערות.

לפני תפלת מנחה לובשים בגדי שבת, ובשבאים להתפלל מנחה, קערות של צרקה נמצאות על השלחנות בכל בתי הבנסת, וכל אחד נותן צרקה בקערות אלו לטובת כל מוסרי הצרקה שבעיר ולישוב ארץ-ישראל.

קפת. ודוי ומלקות.

אחר תפלת מנחה אומרים "ודוי" מעומר ובהרבנת הראש, ונוהגים שהשמש מלקה את כל אחד מהקהל והוא קורא אז שלש פעמים "והוא רחום", ומונה

מספר הפאות כמספר התיבות שהן ארבעים חסר אחת, ומפה ברצועה קלה מבלי כת, וזהו רק כדי לעורר התשובה (מחזור וויטרי צד 375).

קפט. סעודה המפסקת.

לפני שקיעת החמה אוכלים „סעודה המפסקת“, ואוכלים מאכלים קלים להתעכל כדי שלא יהא שבע ומתנאה כשיתפלל, ושלא תכבד התענית אחר כך, ואין אוכלים דברים מלוהים המביאים לידי צמא, וגומרים את הסעודה בעור יום, כדי להוסיף מחול על הקדש.

○————○

פרק ששה עשר. ליל יום הכפורים.

קצ. הקיטעל.

אחרי סעודה המפסקת בשבאים אל בית הפנסת בהררת ובחררת קרש מתלבשים בכגרים לבנים ונקיים, שיהיו דומים למלאכים, ולובשים את ה„קיטעל“, מפני שהוא הבגד שהיו אבותינו לובשים כשישבו בארצם, ומפני שהוא עכשיו בגד של מתים, תכריכים, להזכיר את האדם את יום המיתה, שישבר לבו וישוב אל ה' בלב שלם, וגם מפני שצבע לבן הוא סימן של כפרה, כמו שנאמר: „אם יהיו חטאיכם כשלג ילבינו“ (ישעיה א', י"ח), ולפיכך עוטפים את הקיטעל על המלבושים בתפלות יום הכפורים (עיין תשב"ץ ק"ם והגהת מימוני הל' שבת פ"ל, מנהגי מהר"י טירנא, תענית ב"ו, ירושלמי ד"ה פ"א הלכה ג').

קצא. תפלה זכה.

מתלבשים בקיטעל ובטלית וקוראים „תפלה זכה“, תפלה יקרה נחמדה ויפה עד מאד, שיש בה משום ודוי והשתפכות הנפש. תפלה זו חופרה על ידי הרב ר' אברהם דאנציג בספרו „חיי אדם“ (פלל קמ"ד סימן כ') ונעתקה מספרים קדמונים, ונכתבה בלשון קלה. ויש שקוראים אז תפלה מצוינה בתכנה ובסגנונה „בקשה לרבנו סעדיה גאון ז"ל“, בקשה יפה זו נרפסה בספר „שרביט הזהב“ (מנטובה של"ג) ואח"כ בספר קובץ מעשה ידי גאונים קדמונים, והיא אחת משתי התפלות של רבנו סעדיה גאון ז"ל שהראב"ע מפליג בשבחן מאד (בפירושו לקהלת על פסוק אל תבהל על פיד). „בקשה“ זו נמצאה גם כן ב„אוצר התפלות“ עמוד תקמ"ג (ווילנא).

קצב. כל נדרי.

נוהגין לעשות התרת נדרים בפני שלשה בערב ראש השנה או בין פסה לעשור. אומרים: שמעו נא רבותי, דיינים מומחים, כל נדר או שבועה

או אסר וכו', והמתירים משיבים ג' פעמים: הפל יהיו מותרים לך, הפל מחולים לך, הפל שרויים לך.

קצג. מקור המנהג.

איתא בגמרא הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל (נדרים כ"ג).

קצד.

עושים מודעה לבטול נדרים בליל יום הכפורים קודם תפלת מעריב על-ידי "כל נדרי", וכעין התרת נדרים שעושים בערב ר"ה או בעשרת ימי תשובה (שפלי הלקט סי' שי"ז, וטור או"ח סימן תרי"ט), ועיין (של"ה דף רכ"ז).

קצה. הנוסח של כל נדרי.

הנוסח שלנו הוא בארמית, לפי שתקנו לצורך ההמון שרפרו אז בארמית. ואלה שירעו והבינו את הלשון העברית אמרו בלשון הקודש, כמו בנוסחא של רב עמרם גאון שהיא לשון עברית צחה וקלה.

קצו. התנגדות לכל נדרי.

רב נטרונאי גאון פתב: אין נוהגין לא בשתי ישיבות ולא בכל ארין בכל להתיר נדרין לא בר"ה ולא ביו"כ, אלא שמענו מרבותינו ז"ל וכו' ורב האי גאון פתב: אין אנו מתירין נדרים בין בר"ה בין ביו"כ, ולא שמענו מרבותינו שהיו עושין זה כל עיקר, ואף אתם החמירו כמותינו וא"ל תשנו ממנהג הישיבות (עיין הרא"ש יומא סוף פ"ח), היו חוששין מפני עמי הארץ שטועים בכך וחושבים שכל נדרים וחרמות שעליהם בטלים בכך, ונוהגים קלות ראש בנדרים וחרמות.

קצו.

פתב הפל בו (סימן ס"ח), ואנו כבר גלינו דעתנו ופרשנו שאין לומר כל נדרי כלל, ומה מועלת ההתרה למי שמתנה לאחד נדרו שיהא בטל? וכבר שמענו שאין למנהג הזה שום שורש, שאין מבטלין הנדרים בכך, ואין בו ממש, עב"ל. ונמצאו הרבה קהלות שלא אמרו כל נדרי (ארחות חיים דף ק"ה) והר"ן פתב: ונראה שמה שאומרים קצת קהלות ביוה"כ פ' כל נדרי ואסרי וכו' לדבר זה הם מתכוונים לבטל נדרים לאחר מכן, אלא שלשונם משופשת וכו' (פירוש לנדרים כ"ג).

קצח.

והנה רפנו תם שנה את הנוסח הקרמון, והגיה מיום בפורים זה עד יוב"פ הבא עלינו לטובה, ותקן את הלשון כדי שיהא משמעותו להבא לומר "ואסרי די אסרנא ודי אחרמנא" כולו בקמץ. תיקון הר"ת נתקבל אצל הקהלות בצפון צרפת, אשכנז ופולין, אבל לא בקהלות ספרד ופרובינצא ורומי. ויש מקומות שהחזיקו עוד בהנוסח הישן (האגור, הלכות יו"כ). מנהג ירושלים הוא לחבר שתי הנוסחאות יחד ולאמר: מיו"כ שעבר עד יו"כ זה,

ומיום כפורים זה עד יו"כ הבא עלינו לטובה (ירושלים, מנהגים).

קצט. זמן כל נדרי.

מתחילים לאמר "כל נדרי" קצת קודם שקיעת החמה, כישום דאין מתירין נדרים בשבת ויו"ט (מג"א סי' תרי"ט ר').

ר. ספרי תורה וכל נדרי.

לפני כל נדרי הגדול שבקהל מוצא ספר תורה, מספב עמו סביב הבימה, והאנשים המתפללים מנשקים את ספר התורה, ומבקשים מחילה וסליחה על שחטאו כל השנה כנגד התורה, ומקבלים עליהם ללכת בדרך התורה מהיום והלאה, ואומרים ברגש ובהתלהבות את הפסוק "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" (תהלים צ"ז, י"א), לפי שהחסידים והפרושים בשהיו מדליקים נרות של יום כפור קודם כל נדרי היו אומרים הפסוק הזה (אלף למטה, בס' מטעמים 101).

רא. העבריינים.

אחר כך עומד הגדול שבקהל עם ספר התורה אצל החזן מימינו, ועוד אדם חשוב מהקהל מוציא ספר תורה, ועומד אצל החזן משמאלו, ושלתם אומרים: "על דעת המקום ועל דעת הקהל, בישיבה של כיעלה ובישיבה של מטה אנו מתירין להתפלל עם העבריינים", שהנהיג לומר מהר"ם מר"ט נ"ג ז"ל. והטעם הוא: כי ביום כפור יבואו לבית הפנסת עוברי עבירה יותר משאר ימות השנה, והש"ץ מתחיל לומר "כל נדרי", וכל אחר מהקהל אומר עם הש"ץ בלחש.

רב. טעם לשלש פעמים.

אומרים כל נדרי שלש פעמים זו אחר זו פנגון ידוע בכל תפוצות ישראל, לפי שכל לשון חכמים שלש פעמים כמו מגל זו, מגל זו, מגל זו (מנהגי מהרי"ל, ספר מטעמים 102), ורפנו תם נתן. טעם לשלש פעמים, כי כן דרך התרת נדרים לאמר שלש פעמים "מותר לך", וכן בחליצה אומרים שלש פעמים "חלוץ הנעל".

רג.

בפעם הראשונה החזן אומר בקול נמוך, פאָרם הנכנס להיכל המלך בחשאי: בפעם השניה יגביה קולו מעט: ובפעם השלישית יגביה קולו יותר ויותר, פאָרם הרגיל פבר בבית המלך, והוא כאחר מבני בית המלך (מחזור וויטרי צד 388).

רד.

נהגו הנשים לעשות בגדים להחזן שמתפלל כל נדרי, מפני שכתוב בגמרא (שפת ל"ב) בעון נדרים מתה אשתו של אדם, שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משפכך מתחתיד (משלי כ"ב), ולכן החזן שמתיר את הנדרים עושין לו הנשים מתנה בשכיל זה (טעמי המנהגים, לקוטים כ"א ע"ב).

רה. עוד מעם לכל נדרי.

יום הכפורים הוא, בידוע, יום סליחה ותשובה, ורוב העולם נכשלים בנדרים ושבועות, וצריכים התרה בשלשה, ואין מתירים נדרים לא בשבת ולא ביום טוב אלא שהם לצרכי שבת ויום טוב. לפיכך מתחיל החזן בהתרת נדרים קודם שקראו היום, שאם יש אדם שנדר ולא התירו חכם בחרטה, או אם שכח אדם נדר שנדר ולא שאל לחכם, באותה שעה שזכור יפרשנו לפני חכם ויתחרט ויתיר לו, ואשר לא זכר, נעשה שליח צבור שלוחו להתחרט בערו, וגם כל אחד מהקהל כששומע בן מפי שליח צבור מתחרט גם הוא, ונדרו מותר על-ידי חרטה (מסידור של רש"י, בתב"ד נעתק מעקר הספרים באקספארד).

רו.

ומה שאומרים אותו שלש פעמים, נראה לי, משום שאם יש אדם שלא שמע בראשונה, ישמע בשניה (סדר של רש"י שם).

רי.

ממשיכים בתפלת כל נדרי עד הלילה, ואחר "ברכו" מחזירים את התורה להיכל ומתפללים מעריב של יום הכפורים.

רז.

יש נוהגים ללון בבית הפנסת כל הלילה ואומרים שירות ותשבחות, וטוב ונכון לישן רחוק מן ארון הקדש, ומי שאינו רוצה לומר שירות ותשבחות לא יישן בביהפנ"ס. ומי שיודע בעצמו שאם יהיה ניעור בלילה לא יוכל להתפלל ביום בכונה, טוב שילך לביתו לישון, וכן החזנים שמתפללים ביום לא יהיו נעורים בלילה שלא יאכזרו את קולם (מ"א וא"ר).

רפ.

יש נוהגים לעמוד על רגליהם בכל זמן התפלות של יום הכפורים, שיהיו דומים למלאכים (ש"ע א"ח הלכות יוהכ"פ סימן תרי"מ סעיף ה').

פרק שבעה עשר.

יום הכפורים.

רי.

וידבר ה' אל משה לאמר: בעשור לחדש הזה יום הכפורים הוא, מקרא קדש יהיה לכם, ועניתם את נפשותיכם, והקרבתם אשה לה. וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה, כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם, כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה, וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה, והאכרתי את הנפש ההיא מקרב עמה.

כל מלאכה לא תעשו, חקת עולם לדורותיכם בכל מושכותיכם, שבת שבתון הוא לכם, ועניתם את נפשותיכם: בתשעה לחדש בערב, מערב עד ערב, תשבתו שבתכם. (ויקרא כ"ג, כ"ו—ל"ב).

ריא.

והיתה לכם לחקת עולם, בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם, וכל מלאכה לא תעשו, האזרח והגר הגר פתוככם, כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, שבת שבתון היא לכם, ועניתם את נפשותיכם, חקת עולם (ויקרא ט"ז, כ"ט—ל"א).

ריב. בצרה, טהרה וקדושת החיים.

אחרי ימי ההכנה אל התשובה, שבהם בקרת וכחנת את חייך, והשתרלת להיטיב ולתקן את אשר יכולת, הנה אָז יבוא יום הפורים, יום קדוש לארוננו ולנו, יום הנוער לודוי ולתשובה, תשובה של הרטה גמורה, ופרי היום ההוא הנה "סליחה" ו"כפרה", וטהרה וקדושת החיים, ולהיות "סוד מרע ועשה טוב", וכאילו נולדת מחדש תוכל לחיות בחיך, החדשים. חיים טהורים וקרושים, לטוב לך כל הימים.

ריג. קורות היום.

בעשרה בתשרי ירד משה מן ההר עם הלוחות השניים, והודיע את פני ישראל כי ה' קבל את תשובתו, וכפר להם על מעשה העגל, ועל בן נקבע היום הזה ליום הכפורים, יום מחילה וסליחה וכפרה לישראל, וביום זה חייבים הכל להתענות ולעשות תשובה ולהתפלל לה' שיכפר להם על כל עונותיהם (סדר עולם ו', חורב צד 1808).

ריד. ישראל ומלאכים.

גדול וקדוש הוא יום הכפורים, שבו בני ישראל דומים למלאכים, אינם אוכלים ואינם שותים, ורק עוסקים בעבודת ה' כל היום, וביום זה הם נטהרים מכל חטאתיהם, ושבים אל ה', כמו שבן חוטא שב אל אָביו הטוב והרחמן, ומתחרט על מעשיו הרעים.

רטו. אסור מלאכה וענוי.

ביום הכפורים יש "אסור מלאכה וענוי" — פֿעוֹלֶה וְנֶאֱהָה, שהן כל תובן חיי האדם, ושעל ידי החטא אבדת מהמלאכה את "הפחת הטהור" ומהנה את הזכות לרכוש אותה לך, לכן אַל תשלח ירך ביום ההוא אַל כל יציר נכדא לשנות אותו כחפצך, ואין לך הצדקה לכלכל את קיומך על-ידי ה"הנאה" — ולפיכך ענה את נפשך וחדל לך מכל הנאות הגוף, ומי אשר עושה מלאכה או נהנה הנאת הגוף ביום הכפורים נפשו נכדתה מקרב עדת ישראל — כי בעבודת מלאכתו ובהנאתו ביוה"פ יביע אומר: כי אין עליו לתת דין וחשבון בעד חייו ומפעליו וזכה את מציואותו מן הפקד, כי אין אָדוֹן למו, שופט צדק

ורין אמת — אין אלהים כל מזימותיו, לכן מצות „אסור מלאכה“ ביוהכ”פ נכברה היא כמו כיום שהשת, וכל הנאמר בשבת באסור מלאכה אסור גם ביום הכפורים.

רטז.

ולמען לא יחשוב האדם כי יום כפור נקבע ליום ענוי על-ידי יסורים קשים או מכאובי גוף אחרים, אשר עושה האדם לכפרת עון, ויחשוב כי ח”ו לרצון הוא לפני ה’ ל ס ג ה את עצמו בגלל חטא ועון, לכן נועד היום התשיעי — ערב יום הכפורים — ליום של הנאה ותענוג גוף, ומצוה היא לאכול ולשתות בו (א”ח תר”ד) בשביל לרעת ולהבין כי ה”ענוי” של יום המחרת הוא רק חסרון ההנאות האלה (חורב, ח”א, צד 123). ריז. דברים האסורים ביום כפור.

יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה — בין בחמין, בין בצונן, אפילו רק מקצת גופו — ודוקא רחיצת תענוג, אבל להעביר הזוהמא, כרחיצת שחרית עד סוף קשרי אצבעותיו, או ברוחץ מקום המלוכלך בבשרו שרי (א”ח תרי”ג) — ובסיכה — אפילו בסך רק להעביר הזוהמא, ורק מקצת גופו, אסור, מיהו מותר לסוך שחין או מכה (תרי”ד) — ובנעילת הסנדל — דוקא של עור, אבל של נמיו, קש, או בגד, שרי, מיהו בהולך במי גשמים או ברפש מותר אף בשל עור (שם) — ובתשמיש המטה, והמלך — שצריך שיתראה נאה — והפלה — כל שלשים יום אחר נשואין מותרת לרחוץ כדי לחבבה על בעלה — ירחצו את פניהם, והחיה (יולדת) תנעול את הסנדל (מפני הצינה) דברי רבי אליעזר, וחכמים אוסרין (יומא, פרק ח, משנה א’) וקויל”ן פרבי אליעזר (תרי”ג ותרי”ד, ועיין היטב ירושלמי ברכות פ”ג, הלכה ד, תענית פ”א ה”ו, רמב”ם פ”א מהלכות שביית עשור הל’ ד, ה, סמ”ג לאוין ס”ט, ועשין ל”ב, טוש”ע א”ח סימן תרי” סעיף א’).

רית.

התינוקות אין מענין אותם ביום הכפורים, אבל מחנכין אותם לפני שנה, ולפני שנתיים, בשביל שיהיו רגילין במצות (יומא פ”ח משנה ד’). פאור. אין מענין אותם — אין חייבין למנוע מהן מאכל, רפטורים מכל ענוי, מיהו לנעול אסורים ונוהגין לאסרן גם ברחיצה וסיכה (רע”ב, תפארת ישראל, שב, מג”א, תרט”ז סק”א, מחנכין אותן — לשעות, היה רגיל לאכול בארבע שעות מאכילין אותו בחמש או בוי פפי כח הבן. קורם לשנה — שנה אחת קורם לפרקו, אם התינוק חולה ותש כחו ואינו יכול לסבול. וקורם לשתיים — או שתי שנים קורם פרקו אם התינוק בריא, ופרקן הוי, התינוקות בת י”ב שנה ויום א’, שאין דרפה להכיא סימנים עד זמן זה, ואז היא בת עונשיו, ופרקו של תינוק הוי בן י”ג שנה ויום א’, וקורם זה אינו בר עונשין (רע”ב) והאירנא רכל הילדים לומרים וחלשים עי”ז, א”צ לחנכם שנה מקורם,

ור' בזכר בן י"ג שנה ויום א', ונקבה בן"ב שנה ויום א', ואז חייבים להתענות ולהשלים, ופחות מכן ט' שנה, אפילו רוצה להתחייב לשעות מותין בידו (מג"א, שם).

ר"ט.

האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה. אחטא ויום הכפורים מכפר, אין יום הכפורים מכפר. עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה את חברו. אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל! לפני מי אתם מטהרין, מי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר (יחזקאל ל"ו) וחדקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, ואומר (ירמיה י"ד) מקוה ישראל, מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל (יומא, פרק ח', משנה ט'), ועיין (תורת פהנים פ' אחרי פ"ה, ילקוט פ' אחרי רמז תקע"ה, רמב"ם שם פ"ב ה"ט, ילקוט יחזקאל רמז שע"ה, פסיקתא דר"כ כ"ד פסקא שובה).

ר"ב.

הולך שיש בו ספנה כאכילין אותו על-פי רופא בקי או על-פי עצמו, וכתב ב"ה ר"י ק"ו ל' (בשרש קנ"ט) שמעשים בכל יום שאנו סומכים על דברי רופאים גוים להאכיל את החולה ביום נפור, והאובל ביו"פ צריך להזכיר של יוה"פ בברכת המזון פיעלה ויבוא בבונה ירושלים (תשב"ץ סימן תקס"ח, ועיין כל בו סימן ס"ח, ס"ט, ע').

רכ"א. מנהג ומעם.

מנהג הוא לשטוח קש ותבן בבית הפנסת, כי רובם מרוצפים אבנים ואסור להשתחוות על הרצפה משום ההזהרה ואבן משפית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה (עיין מגילה כ"ב) ותקנו כן ביוה"פ משום דבאותו היום אנו כורעים ומשתחוים בהופרת השם בעבודה ובעלינו (של"ה עמוד העבודה דף רכ"ח ע"ב), ועוד טעם, משום שעומדים על רגליהם יתפסם ויש לחוש לצנינה (מרדכי יומא סי' תשכ"ו, מג"א סי' קל"א) ומנהג ק"ק אלגיד לפרוש מחצלות בקרקע ביהפנ"ם כדי שיפלו עליהם בסדר העבודה (שם צד ס"ג).

רכ"ב. ברית מילה ביו"כ.

מהדרין לסדר ברית מילה ביו"כ בביהפנ"ם פי ביו"פ נימול אברהם, ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם הברית של המילה ומכפר על כל עונותינו, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, ובאותו מקום שנמול אברהם אבינו ונשאר דמו, שם נבנה המזבח. ולכך נאמר ואת כל דמו יסך אל יסוד המזבח, ואומר לך בדמיון חיי — יחזקאל ט"ז — (פרקי דר"א, פ' כ"ט).

רבג. יום הכפורים.

מה שמיכונה כפורים בלשון רבים, לפי שבו מכפרים לחיים ולמיתים. כעניני הגוף ובעניני הנפש, כעניני החטא והחוטא, לפיכך מכונה כפורים לשון רבים (דובר שלום, לר' יצחק אליהו לאנדא ז"ל).

רבד.

מנהג ישראל הוא שמכים באגרוף על לבם בשעה שאומרים הורוי ביום כפור. הטעם כזה משום דאיתא בגמרא עינא ולבא תרין סרסורי דעבירה אינון, העין רואה והלב חומד, וכל חייבי מיתות היתה כהם יד העדים תחלה, כמו שאמר הכתוב: יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו, והיד היא הערות, כמאמר התנא: החנוני מקיה, הפנקס פתוח, ויהי ד פותבת, וכמו שאמר הפייטן וחותרם יר כל אדם בו, לפיכך ההפאה היא מן הידים על הלב, מאותן הידים שהן הערות, וכן המ"א ואה"ר הביאו בשם מדרש קהלת שיכה על הלב ביד (טהרת הקדש).

רבח.

מצוה רבה שילמוד אדם ביופ"פ משניות כסכת יומא עם פירושי המשנה ששם נזכרת עבודת יום הכפורים. ונכון ללמוד בש"ס בסוף יומא את המאמרים המדברים על אדות התשובה (עמק ברכה, דף נ"ט).

רבז. זמן תשובה.

יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביהב"פ (רמב"ם הלכות תשובה, ה' ז') שנאמר איש או אשה כי יעשו מפל חטאת האדם וגו' והתורו את חטאתם וגו' (במדבר ה' ו'—ז') זה וידוי דברים (שם א' א').

רבז.

צריך להזהר מאד בתשובה זו שתהא תשובה שלמה וטהורה ומנוקה מפל דופי ויתן כל אדם אל לבו בערב יום הכפורים לפיכך כל מי שחטא כנגדו (מא"ח תר"י) — ולקדוש ה' מכובד" (ישעיה נ"א, י"ג) זה יוה"פ שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כפרהו בכסות נקיה (שבת קי"ט) על כן "צריך כל בר ישראל לנקות עצמו ביום שהוא רוגמת עולם הנשמות, כי נקיון הגוף מבוא גדול לנקיון הנפש (של"ה מס' יומא עמוד התשובה) "ולובשין בגדים נקיים לקיים מה שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל (עמוס ד', י"ב), והולכין לבית הפנסת ועומדים שם בקדושה ובטהרה כי קדוש היום לאדוננו (כל בו ס"ח) כדבר רבותינו "כל ישראל באין ומתעניין ביוה"פ לובשין לבנים ומתעטפים לבנים" (מדרש תהלים י"ד, א').

פרק שמונה עשר. העבודה ביום הכפורים.

רכב.

בתפלת מוסף קוראים את סדר עבודת הקרבנות בבית המקדש ביום הכפורים, וכורעים ארבע פעמים, וקוראים לזה „עבודה“, בשעת קריאת העבודה יראה ופחד נופלים על כל המתפללים, כולם בוכים על חורבן בית המקדש וגלות ישראל, וכולם מתפללים לה', שישב אותנו לארצנו, ושיבנה בית המקדש בקרוב בימינו, ובירושלים נוהגים לקרוא את העבודה על-יד הכותל המערבי. רכב. עבודה כהן גדול במקדש.

הכהן הגדול אהרן נצטוו לקחת פר בן בקר לחטאת ואיל אחד לעולה. אחרי כן עליו לרחץ את בשרו במים. ולזאת פשט מעליו את בגדי הזהב שהיה מלובש בהם מקודם ורחץ את בשרו במים ולבש את בגדי בר, שהיו ידועים בשם בגדי קודש. אחרי כן לקח מהעדרה איל אחד לעולה ושני שעירים לחטאת. מן השני שעירים לקח על-פי גורל אחד לחטאת לה' והשני לעזאזל המדברה. כי לשם נשא השעיר הזה את כל עונות בני ישראל אשר העמים עליו הכהן הגדול בודוי אשר התורה עליו בעור אשר עמד לפני ה' ביהר עם חברו השעיר שעלה עליו הגורל לה', ובכן לקח גם הוא חלק בכפרת בני ישראל כמו שנאמר בפירוש: השעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד הי לפני ה' ל כ פ ר עליו לשלוח אותו לעזאזל המדברה (ויקרא ט"ז, י'). רל.

אחרי כן הקריב את פר החטאת אשר לו לכפר בערו ובעד ביתו. אחר הקרבת הפר לקח מלוא המחמה גחלים רנתחות מעל המזבח ומלוא חפניו קטרת ובא אל קדש הקדשים; שם נתן את הקטרת על גחלי המחמה והעשן או ענן הקטרת כסה את הכפרת אשר על ארון העדות (הארון שבו היו מונחים הלוחות). אחר מעשה הקטרת נתן אצבעו בדם הפר ששחט, והזה באצבעו פעם אחת על פני הכפרת מצד מזרח, ושבע פעמים על מקום הפנוי לפני הכפרת, ובוזה נגמר מעשה הכפרה בערו ובעד ביתו. רלא.

אחר כך נגש אל מעשה כפרת העם. בשובו אל העזרה שחט את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' והביא את דמו גם כן אל קדש הקדשים והזה את דמו באצבעו על הכפרת (פעם אחת) ולפני הכפרת (שבע פעמים) כאשר עשה בראשונה מרם הפר ששחט, ובדבר הזה כפר על קדש הקדשים וטהר אותו מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם. ואחרי גמרו זאת יצא אל אהל מועד ושב לעשות בו הזיות כאלה למען טהר גם אותו מטומאות בני ישראל. בעת שעשה הכהן הגדול את הזיותיו על מזבח הקטרת באהל מועד

לא היתה הרשות לשום אדם להיות שם, כי אם הכהן הגדול לבדו, ובוה גמר את מעשה הכפרה על העם, אחרי כן יצא אל המזבח שעמד בעזרה, הוא מזבח העולה, והזה על קרנותיו מדם הפר ומדם השעיר שבע פעמים באצבעו, וכדבר הזה טהר גם את מזבח העולה מטומאות בני ישראל אשר טמאו אותו בכל ימי השנה שעברה, ובוה כלה את כפרת קדש הקדשים, את אוהל מועד ואת מזבח העולה.

דלג.

עתה קרב אל השעיר השני הנשאָר עוד בחיים. הכהן הגדול סמך על ראשו את שתי ידיו והתורה עליו את כל עונות בני ישראל, ומסר אותו אל יד איש המוכן ומזומן להביאו אל המדבר אל ארץ גזר ה' ביחד עם כל עונות בני ישראל שהיו על ראשו, מקום שמשם לא ישובו העונות לבוא עוד הפעם אל ארץ נושבת, כי אם ישארו שם עד עולם, ואחרי כן שב הכהן הגדול עוד הפעם אל אוהל מועד, פשט מעליו את בגדי הקדש בגדי הפר, רחץ את בשרו במים, לבש את בגדיו התמידים ועשה את עולתו ואת עולם העם, המה האילים השנים המבוארים בתחלת פרשת אחרי מות (ויקרא ט"ו, ג', ה') והמעשה הזה היה גמר הכפרה בעדו ובעד העם, ואת חלק החטאת הקטיר על המזבח, ואת הנותר מן החלב, העור, הפשר וגם הפרש הוציאו אל מחוץ למחנה כדין כל קרבן חטאת המבואר בויקרא (פרשה ד'). שמה שרפו את כל הדברים האלה, והאנשים שעשו את הדבר הזה מחוץ למחנה וגם האיש העתי שהוליד את השעיר החי לעזוזאל המדברה היו מחויבים לכבס בגדיהם ולרחוץ את בשרם במים טרם שבו אל העדה.

שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרשין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין (לשכת פקידים ושופטים במקדש) ומתקנין לו כהן אחר תחתיו, שמא יארע בו פסול (טומאה וכדומה).

דלג.

מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום (פרשת יום הכפורים ועבודתו, כדי שילמוד סדר העבודה) ואומרים לו: אישי (אדוני) כהן גדול! קרא אתה בפיד, שמא שכחת או שמא לא למדת.

דלד.

ערב יום הכפורים שחרית מעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים, כדי שיהא מפיר ורגיל בעבודה.

דלה.

כל שבעת הימים לא היו מונעין ממנו מאכל ומשתה, ערב יום הכפורים עם חשכה לא היו מניחין אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל מביא את השנה.

רלו.

מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס (מישפחת פהנים שהיו עושים את הקטרת). השביעוהו (שינהג בסדר העבודה כפרושים ולא כצדוקים) ונפטרו והלכו להם. ואומרים לו: אישי כהן גדול! אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושליח בית דין. משביעים אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה. שלא תשנה דבר מפל מה שאמרנו לך. הוא פורש ובוכה (שחשדוהו לצדוקי) והם פורשים ובוכים (על שחשדוהו). ואולי כשר הוא).

רלו.

אם היה חכם — דורש (פתורה בליל יו"כ, שלא יישן). ואם לאו — תלמיד חכמים דורשים לפניו. אם הגיל לקרות — קורא. ואם לאו — קורין לפניו. ובמה קורין לפניו? באיוב ובעזרא ובדברי הימים (שמושכים את הלב). זכריה בן קבוטל אומר: פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל.

רלח.

בקש להתנמנם — פרחי כהונה (צעירי הפהנים) מכין לפניו באצבע צדדה (באצבע אמצעית. שמשמיטין אותה בכח מעל האגודל לתוך הפה והיא משמעת קול לוירו) ואומרים לפניו: אישי כהן גדול! עמוד והפג אחת על הרצפה (כלומר: הפג את השינה ע"י קידה אחת או על-ידי קצת הליכה על הרצפה. שהיא של שיש וצוננת). ומעסיקין אותו בדברים עד שיגיע זמן השחיטה. מיקירי ירושלים לא היו ישנים כל הלילה. כדי שישמע בהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו.

רלט. בעמוד השחר.

אמר להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה (של תמיד של שחרית). אם הגיע — הרואה אומר: ברקאי! — הבריק השחר.

רמ.

הורידו כהן גדול לבית הטבילה חמש טבילות ועשרה קרושים טובל בהן גדול ומקדש בו ביום.

רמא.

פרסו סדין של בוצ' בינו לבין העם. פשט את בגדיו. ירד וטבל. עלה ונסתפג — נתקנח מן המים. הביאו לו את התמיד. קרצו — שחטו ברוכ סמנים — ומרח אחר שחיטה על ידו — פהן אחד הסמוך לו גמר את השחיטה — קבל את הדם וזרקו — על המזבח — נכנס להקטיר קטורת של שחר ולהיטיב את הנרות.

רמב. סדר העבודה.

והביאוהו לבית פרוה — שם לשכה במקדש — ובקדש היתה. פרסו סדין של בוצ' בינו לבין העם. קדש ידיו ורגליו ופשט. ירד וטבל. עלה ונסתפג.

והביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו והגליו. בשחר היה לובש פלוסין — בויז דק — של שמונה עשר מנה ובין הערבים של שנים עשר מנה. אלו משל צבור. ואם רצה להוסיף — בגדים יקרים מאלו — מוסיף משלו. רמג.

בא לו אצל פרו — פר שמביא משלו לקרבן ביום זה — ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח, ראשו לדרום ופניו למערב. והפכה עומד במזרח ופניו למערב, וסומך שתי ידיו עליו ומתורה. וכך היה אומר: אָנָּה הָשֵׁם, עוֹיְתִי, פִּשְׁעִתִּי, חַטָּאתִי לִפְנֵיךְ אֲנִי וּבֵיתִי. אָנָּה הָשֵׁם, כִּפֵּר נָא לַעֲוֹנוֹת וּלְפִשְׁעֵי חַטָּאִים, שְׁעוֹיְתִי וּשְׁפִשְׁעִתִּי וּשְׁחַטָּאתִי לִפְנֵיךְ אֲנִי וּבֵיתִי, כִּפְתּוּב בַּתּוֹרָה מִשֶּׁה עֲבָדְךָ: כִּי בְיוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם וְגו'. והם עונים אחריו: "כָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד".

רמד.

בא לו למזרח העזרה לצפון המזרח, הסגן כימינו וראש בית אב מימיאלו, ושם שני שעירים, וקלפי היתה שם — ובה שני גורלות של זהב. רמה.

טרה בקלפי והעלה שני גורלות, אחד כתוב עליו "לה" ואחר כתוב עליו "לעזאזל". אם של שם עלה כימינו — הסגן אומר לו: אישי כהן גדול, הגבה ימינך! ואם של שם עלה בשמאלו — ראש בית אב אומר לו: אישך כהן גדול! הגבה שמאלך! נתנו על שני השעירים ואומר: לה! והם עונים אחריו: "כָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד".

רמו.

קשר לשון של זהורית — חוטי צמר אדום — בראש שעיר המשתלח, והעמידו כנגד בית שלוחו — שער שהוא יוצא דרך שם להשתלח לעזאזל — ולנשחט כנגד בית שחיטתו. בא לו אצל פר שני וסומך שתי ידיו עליו ומתורה, וכך היה אומר: אָנָּה הָשֵׁם, עוֹיְתִי, פִּשְׁעִתִּי, חַטָּאתִי לִפְנֵיךְ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אֹהֲרֵן עִם קְרוּשִׁיד, אָנָּה הָשֵׁם, כִּפֵּר נָא לַעֲוֹנוֹת וּלְפִשְׁעֵי חַטָּאִים, שְׁעוֹיְתִי וּשְׁפִשְׁעִתִּי וּשְׁחַטָּאתִי לִפְנֵיךְ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אֹהֲרֵן עִם קְרוּשִׁיד, כִּפְתּוּב בַּתּוֹרָה מִשֶּׁה עֲבָדְךָ: "כִּי בְיוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם וְכו'". והם עונים אחריו: "כָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד" וכו'.

רמו.

מסרו למי שהיה מוליכו, וכבש — מסלת גשר — עשו לו, מפני הכבלים, שהיו מתלשים בשערו ואומרים לו: טול וצא — שלא ישהה העונות — טול וצא!

רמת.

מיקירי ירושלים היו מלווין אותו עד סופה הראשונה. עשר סופות מירושלים עד צוק — ראשו של הר עזאזל — תשעים דים — י"ב מיל —

רמט.

77

7א.

רנב.

”העבודה ה' היא ביאת פהן גדול למקדש, ולא אמרו לי עבודתו, אבל אמרו לי עלייתו וצאתו מן הקדש, וקצת ממנו ראיתי בעיני, ותמהתי במאד מאד, ואמרתי בעת ההיא, בדרך שחלק מכבודו לאלה, שבעת ימים קודם היום ההוא יום מיוחד שקורין פפור, והוא האדיר להם מפל הימים, היו מכינים בבית הפהן הגדול מושב וכסאות, לאב ב"ד ולנשיא ולכהן גדול, ולסגן הכהנים ולמלך, ולכבד אלה, שבעים פסאות של פספ לשבעים סנהדרין, והזקן מן הפהנים היה קם על רגליו ואומר לפניו דברי כבושין ותוכחה, אומר לו: ראה לפני מי אתה נכנס, ודע שאם תאבד הפונה, מיד תפול ותמות, ותאבד פפרת ישראל, והנה עיני כל ישראל תלויות בך, וחפש דרכיך שמא יש בד עון אפילו קל, כי יש עון שקול פנגד כמה מצוות, ושקול זה הלא הוא ביד אל דעות. גם חקור פאחיד הפהנים וטהר אותם, שים נגד פניד, כי לפני

מלך מלכי המלכים היושב על כסא רין ומזרה בעיניו כל רע, אתה בא, ואיך תבוא והאויב עמך, ואומר להם שכבר חפש, ועשה תשובה ממה שנראה שיש בידו עון, גם כל אחיו הפהנים קרבם בעזרת המקדש, והשביעם במי ששכן שמו שם, שכל אחד יאמר מה שידוע בחברו, או מה שידוע בעצמו, ושיתן להם בכל דבר ודבר התשובה הראויה, גם המלך אומר לו דברים טובים, ומבטיחו לכבדו בצאתו מן הקודש.

רג.

אחר זה היו מכריזין ואומדין, איך הפהן הגדול יוצא והולך ללשכה שלו אשר במקדש, ואז יוצאים כל העם ללוותו, והולכים לפניו בסדר, וכן ראיתי בעיני, ראשונה הולכים לפניו כל שהוא מזרע מלכי ישראל, כי הקרוב אל הפהן הוא יותר חשוב, ואחריהם כל אותם שהם ממלכי בית דוד, וכולם בסדר נכון זה אחר זה, וכרוז לפנייהם אומר, תנו כבוד למלכות בית דוד, ואחריהם היה בא בית הלוי, והכריז אומר, תנו כבוד לבית הלוי, שלשים אלף וששת אלפים היו, וכל סגניהם היו לובשים באותה שעה בגדי משי תכלת, והפהנים משי לבן, וארבעה ועשרים אלף היו, ואחריהם המשוררים, ואחריהם המנגנים, ואחריהם תוקעי חצוצרות ואחריהם השוערים, ואחריהם עושי הקטרת, ואחריהם עושי פרוכת, ואחריהם השומרים, ואחריהם האמרכלים, ואחריהם כל אנשי המלאכה ממלאכת הקודש, ואחריהם השבעים סנהדרין, ואחריהם מאה שוטרים, וגזרי כסף בידם לעשות דרך, ואחריהם — הפהן הגדול, ואחריו כל זקני הפהונה, שנים שנים, ובראש כל חוצות היו ראשי ישיבות עומדים ואומרים: אישי כהן גדול! בואך לשלום! התפלל ליוצרנו שיחיינו לעסוק בתורתו, ובהגיעם לפתח הר הבית, היו מתפללים שם על קיום מלכי בית דוד, ואחר זה על הפהנים ועל המקדש, והיה הקול כל־כך חזק מרבוץ העם בענותם אמן, עד שהעופות הפורחים היו נופלים לארץ, ואז הפהן הגדול היה משתחוה לכל העם, ופורש בבכיה ויראה, וכל סגני הפהונה מוליכין אותו ללשכה שלו, ושם פורש מפל אחיו הפהנים, וזה בכניסתו, אבל בצאתו היה הכבוד כפלים, כי כל העם אשר בירושלים היו עוברים לפניו, ורופס באבוקות של שעוה לבנה דולקת, וכולם לובשים בגדי לבן, וכל החלונות מעטרים ברקמה ומלאים נרות, וספרו לי הפהנים, פי הרבה מהשנים לא היה כהן גדול יכול להגיע לביתו קודם חצות הלילה מפני רוחק העם העובר ורבוי הגדול, שאעפ"י שהיו כולם מתענים, לא היו הולכים לביתיהם, עד אשר יראו אם יוכלו להגיע לנשק ידי הפהן הגדול, וביום שאחריו היו עושה סעודה גדולה, ומזמן לאוהביו וקרוביו, ויום־טוב היה עושה לפי שיצא בשלום מן הקודש, אחר זה היה מצוה לצורך לעשות לו לוח מזהב ויפתח בזה הלשון: אני פלוני בן פלוני הפה"ג, שמשתי בכהונה גדולה בבית הגדול והקודש, לעבודת מי ששכן שמו שם, והיה שנת

כך וכך ליצירה, מי שזיפני כעבודה זו, הוא יזכה בני אחרי לעבור לשרת לפני ה'!

רנה.

„ער פאן הספור ההוא, והצננוהו פה, לרעת מה שאכרנו בחטאינו, להתאונן ולהתחנן לשוב לאלקינו, פי ישוב ירחמנו יקבץ נרחינו, וישוב העבודה למקומה, יבחר לנו את נחלתנו, וערבה לה' כימי עולם מנחתנו, וירצה קרבנותינו, פקדם יחרש ימינו, אמן סלה.“ עפ"ל (בית יעקב, שער העין צד 885).

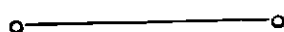
רנה, סדר העבודה בביהכנ"ס.

נהנו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם לאמר סדר עבודת פה"ג ביום הפפורים בחזרת תפלת מוסף, כמ"ש הנאונים (כמובא בשבילי הלפט השלם סימן ש"כ, ובמרכי יומא סימן תשכ"ז, ובהנה"מ ס"ס אהבה, ובטור א"ח סוף סימן תרכ"א) ע"ש ונשלמה פרים שפתינו, וכבר היו דנילים לומר סדר עבודה כימי חכמי התלמוד כמו יומא ל"ו ע"ב ההוא רנחית קמיה ררפה ועבר כר"מ, ופירש"י ש"ץ שסדר בתפלת יוה"כ סדר עבודתו של פה"ג, עור שם דף כ"ו ע"ב, ההוא רנחית קמיה ררפא אמר יצא והניחו על פן שני שפתיכל, ופירש"י ש"ץ רנחית קמיה ררכא והיה אומר סדר יוהכ"פ בתפלה כמו שאנו אומרים, וכתב ע"ז הרי"ט ב"א בשם ספר העטור שמעינו מהבא שפלשון המשנה אומר אותו כגון אתה כוננת ריוסי פן יוסי, ויש מהם כמה סדרים לגדולי הרורות, ונוסח של אתה כוננת שלנו, הוא היותר קרמון מפולם, ונזכר בסדר רב עמרם גאון בזה הלשון: „והכי אמר רב נטרונאי גאון מיה פמנחה של יום הפפורים אין אומר שליח צבור אתה כוננת וסדר עבודה לא בשחרית אלא במוסף לכר וכו', וכך הוא המנהג בשתי ישיבות עפ"ל. ורבר זה הזכירו המרדכי יומא בסימן תשכ"ז ואורזרזר ע סימן רפ"א בשם סדר רע"ג, ובשניהם נזכר בטעות גם סדר של אמיץ פח — לרבנו משולם ב"ר קלונימוס — מה שלא נזכר בסדרע"ג — ועור נראה מלשונו של „אתה כוננת“ שלנו שהוא קרמון מאר מפני שלשונו צחה ואין בתפלה זו מלות קשה ההבנה וגם לא נעשה בחרוזים כמו בפיוטי הקליר, וכן היא רעת רוב חכמי זמננו, וגדולי משוררי ספרד הראשונים עשו „רשות“ לסדר של אתה כוננת של עבודת יום הפפורים, כמו ר' שלמה בן גבירול המתחיל „ארוממך חזקי וחלקי“, המיוסד עפ"י א"ב ובסוף חתם את שמו, ור' משה בן עזרא המתחיל: אערוד מדברי דתי, אכונן סדר עבודתי, וכי נחתם בראשי החרוזים „אני משה הקטן חזק“, ונרפסו במחזור ליום הפפורים במנהג ספרדים.

רנו.

הפיוט של סדר העבודה בתפלת מוסף יוהכ"פ המתחיל למנהג

הספרדים אתה כוננת עולם ברב חסד, היו אומרים בצרפת בימי רש"י ז"ל ותלמידיו, ונהגו אח"כ בשלש קהלות אסטי, פוסאנו, מונקאלוו אשר בפיימונטי והוא מונה ומפורש על-ידי שר"ל בסוף מבוא למחזור כמנהג בני רומא (ליוורנו תרט"ז), ועיין בתוי"ט יומא פ"ב משנה ב' ד"ה ד' פייסות מ"ש בשם בעל המאור והרמב"ן ובספר מלחמות ה' להרמב"ן, ובתוס' יומא ח' ד"ה דכ"ע וכו'.

פרק תשעה עשר.

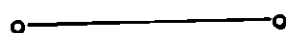
קדושת הנגונים.

רנז. קדושת הנגונים.

הנגונים של הימים הנוראים הם נגונים עתיקים וקדושים, מפני שכבר נתקדשו הנגונים האלה מדורות הראשונים. רוב הנגונים האלה מסודים לנו מן מהרי"ל מפראג זצ"ל, שהיה חזן נפלא ומצוין עם להקת משודרים ונגוניו שיצאו מלב טהור וקדוש נכנסו ללב האומה העברית ונתקדשו בקדושה עליונה.

רנח. מקור הנגונים.

יש אומרים, כי בשגזרה מלכות ספרד על היהודים שימירו את דתם או יגורשו מן הארץ, היו רבים מבני ישראל שומרים את דת הגוים בגלוי, אבל בסתר היו יהודים בשרים ושמרו את דתם, ובימים הנוראים היו מתאספים פולם ביערות ובמדבריות והתפללו בצבור. הם היו מזמרים את התפלות בנגונים מיוחדים, וכשהיה יהודי הולך אל היער או אל המערה להתפלל, ופגש איש זר, ורצה לדעת אם יהודי הוא או מרגל של הממשלה, התחיל לנגן בפני עצמו אחד מהנגונים האלה, ואם גם חברו ענה לו בנגון זה. ידע כי יהודי הוא. הנגונים האלה נתקדשו אחר-כך אצל כל עם ישראל, בכל ארצות גלותם, והם מעוררים בלב המתפללים חרדת קודש יחד עם צער הגלות של אלפים שנה, ואת האמונה בתחית עם ישראל בארץ ישראל.

פרק עשרים.

התפלות והפיוטים.

רנמ.

התפלה בכלל, אשר ידי אנשי כנסת הגדולה יסרוה, היא לבוש האורה אשר לבשה רוח הנבואה בשוכה אל אביה בשמים, אחרי אשר השלימה את חפצה בקרב עמו אל הארץ. שם "תפלה" עיקר משמעו הוא, דין ומשפט.

שמוצאו הוא שורש „פלל” בבנין הקל (שמות כ”א, כ”ב, דברים ל”ב, ל”א, ישעיה ט”ז ג’; כ”ה, ז’) או מחשבה ועצה, שמוצאו הוא השרש ההוא „פלל” בבנין הפכד (בראשית מ”ח, י”א; ש”א ב’, כ”ה; תהלים ק”ג, ל’) והתפלה כולה היא הר קול המקרא, דברי התורה והנבואה היו דברי הרב, ודברי התפלה הם דברי התלמיד אשר קבל את תורת רבו עד כי נבלעה ברמו ותשב כבשרו ודבריה יוצאים מפורשים מפיו.

רס. מיסדי התפלות והברכות.

אנשי כנסת הגדולה יסרו את התפלות ואת הברכות, אך בחותם צר לא נחתמו עד ימי הגאונים, שרשי הרעות של ימי הנביאים שנקלטו בנוע אחד בימי אשה”ג, שבו להסתתף אחרי כן לסעיפים ולענפים בימי דבותינו התנאים והאמוראים, אשר פקדו וינצרו את עץ החיים הזה, ועקבות פעלם נראות לעין החוקר עד היום בתפילותינו. יש תפלות בסדרנו אשר רב, ראש חכמי התלמוד הבבלי, חבר אותו, ויש אשר חברו הגדול, שמואל בר אבא ור’ יוחנן חברו אותו או יצרו להן את הצורה האחרונה וחסימת, והתפלות הן קדושות ומלאות מוסר הנביאים (התורה והתפלה לר’ זאב יעבץ).

רסא. טעם לשלש תפלות ביום.

אנו קוראים לתפלות „ראונועו”, שהוא משובש מן ראבונן, ר”ל מאבות, שתקנו את התפלות, כי אברהם תקן תפלת שחרית, יצחק — תפלת מנחה, ויעקב — תפלת ערבית (מגיד תעלומה, טעמי המנהגים, י”ט ע”ב), לפי שחיי האדם נחלקים לשלשה חלקים; שנות העליה, העמידה ושנות הירידה, תקנו לנו חז”ל שלש תפלות בכל יום, שחרית בבקר — זמן העליה, מנחה בצהרים — זמן העמידה, מעריב בערב — זמן הירידה, להודות לפניו, כי הוא יתברך מספיק לנו כל צרכינו באלו הזמנים (של”ה עניני תפלה רנ”ד ע”א, ועיין מחזור ויטרי צד 58, מקורי המנהגים סימן ב’; דברי קהלת צד 68, מנהגי ישורון סי’ ה’; סי’ הראבי”ה סי’ א’; נחלת אבות להאברבנאל פ”ד דף ס”א; אבודרהם, שער השני: המנהיג ט”ו ע”א).

רסב. ראש הפיוטים והפיוטים.

הפיוטים הם שבחים ותפלות בסגנון של מליצה ושיר. ראש הפיוטים היה ר’ אלעזר הקליר, הראב”ע התנגד לפיוטי הקליר מפני שדובי פיוטיו הם חרות ומשלים, מעורבות בלשונות זרות ושלא עפ”י חקי הרקדוק. רבנים רבים התנגדו להפיוטים מפני שאסור להפסיק באמצע התפלה, ומשום טרחא דצבורא, ועוד כי עשו לפעמים את המלאכים לסוגרי ושומרי שערי התפלות ומשתפים ש”ש ודבר אחד, כי לו לברו ראוי להתפלל ולא לזולתו. הרמב”ם ז”ל פסק שאין להפסיק בברכות לפני ק”ש או לאחריה בפיוטים (תשובות פאר הדור) בעל חות יאיר (תשובה סי’ רל”ח) פתב רקשה עליו אריכות נגוני שליח צבור תוך פיוטי יוצרות בקצת תרזות יותר מן האמירות, ששעור זמן נגינתם

הוא בפלי כפלים מן האמורות, אבל מ"מ אמר שאין כראי לשנות שום מנהג" וכו', וכן אמר הרמ"א ז"ל שאין לשנות בפיוטים ממנהג העיר אפילו בנגונים (או"ח סימן תרי"ט א' בהגה) אבל החסידים נהגו לדלג את הפיוטים ואומרים רק התפלות שבפיוטים.

רסג.

לעמת זה הרבה מגדולי חכמי ישראל, צדיקיו וקדושו מעריצים את הפיוטים. הנה ר' אלעזר פלעקלש, הרב מפראג בתשובתו לתלמידו בשנת תקנ"ג — תשובה מאהבה ח"א סימן א' — הוכיח כי הפיוטים היו חביבים ושגורים בפי חכמי ישראל ובפרט פיוטי הקליר שמזכירו רש"י והתוספות וכו' ומסיים ואומר: אם הראשונים בני האלקים בעלי האסופות רש"י ותוס' והרמב"ן והרשב"א ויתר גדולים אשר בארץ החיים אהבו וחבבו דברי הפייטנים וכו' איך אפשר להעלות על הדעת בעבור דקדוקי סופרים דקדוקי עניות ובשביל קנאת סופרים שלא תרבה חכמה, להאביר דברי חכמה וכו', לכן חלילה לשום אחד מישראל לבטל הפיוטים, אך עיר ועיר מדינה ומדינה כמנהגן וכו' עפ"ל (עיין סדר המנהגים, מנהגי בית יעקב סי' קע"ה, הקדמות היידענהיים למחזוריו, אוצר ישראל לאייזענשטיין, שבלי הלפט סי' כ"ח, אבודרהם סדר תפלות דף כ"ח ע"א).

רסד. הפיוטים וההלכה.

הרו"ה כתב (על סדר העבודה של אמיץ כח) בשם תוס' יומא דף ח' ע"א ד"ה דכו"ע שמנהגם היה שלא היו מקפידים בפיוטים לכתוב בהלכה, ואין לתמוה על הפייטנים אם לפעמים דברי פיוטיהם אינם מסכימים אליבא דהלכתא, ובוה תשובה לכמה פיוטים שאינם לפי ההלכה. עכ"ל.

רסה.

והנה, למשל, התפלה ביום כפור, "אלקינו ואלקי אבותינו מחל לעונותינו" וכו' היא אחת משמונה הברכות שהתפלל הפהן הגדול ביום הפורים לאחר קריאת התורה, כמו שכתב רש"י (יומא ס"ח ע"ב) בד"ה על מחילת העון ובמסכת סופרים פרק י"ט הלכה ח', "כשם שחתימתן של ר"ה ויוהכ"פ משונה משאר ימים טובים כך תפלתן" עפ"ל.

רסו. נוסחאות שונות.

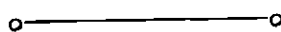
ונוסחת רב עמרם גאון היא אחרת לגמרי, וכן בטור סי' תרי"ט כתב שם, וז"ל: "וכתב הר"צ גאות שאומר יעלה ויבא מלך מחל ורב עמרם לא כתב לא מלך ולא יעלה ויבא אלא מחל לעונותינו", עפ"ל. ונוסח הרמב"ם בסדרו א ת ה ב ח ד ת נ ו ו כ' ותתן לנו ה' אלקינו את יום הפורים הזה ואת יום מקרא קדש הזה למחילה וכו' וקרוב לזה נוסח התימנים. ועיין במחזור וויטרי ובנוסח הספרדים.

רסז. ודוי על חטא.

פתב אבוררהם „אעפ“י שנתקן ודוי זה על סדר האלפא ביתא (אשמנו, בגרנו, גולנו, וכו'), אומרים תחלה חטאנו קודם לשאר וידוי, כדאמרינו בתנחומא פ' חקת, ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו, וכיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם. ובמדרש רבה במדבר פ' כ' סי' ט"ו, ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי, שהיה רשע ערום ויודע שאין עומד בפני הפורעניות אלא תשובה, שכל מי שחוטא ואוכר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו, עפ"ל.

רסח. התפתחות העל חטא.

והמתבונן בסדר התפתחות הודוי יראה, שבימי חכמי התלמוד לא היה אצלם אלא וידוי קצר, כמו אנא תבא ואשמנו, אבל האריכו בפיוטים ותפלות כמו אתה מבין תעלומות לב ועוד, ובימי הנאונים הראשונים נתחבר על חטא קצר שלא בסדר אלפא ביתא ופרטו שם קצת ענינים כוללים, באנס, ברצון, בשנג, במזיד וכיוצא בהם, ומזכירו ראשונה ר ב א ח א מ ש ב ח א (שאלתות דרב אחאי סי' קס"ז) שחי בשנת תק"ו לאלה החמישי בשם „על חטא“, ובעל הלכות גדולות אף על פי שאינו מזכירו בפירושו, נראה שבימיו כבר היה, שהרי כתב בסוף הלכות יוהכ"פ „וידוי דלא גמיר אתה יודע ואתה נותן יד וכו', כדאמר בצלותיה אבל אנחנו חטאנו אשמנו בגרנו נפיק ביה“, כוונתו בלא ספק על אתה יודע רזי עולם הנזכר בגמרא, ומדחזינו דאיכא דלא גמירי ליה ואין הכל בקיאים בו, נראה שהיה אצלו מטבע ארוך, והיינו בצירוף על חטא וכמאה שנה אח"כ בימי רב עמרם גאון הורחב אצלם ונתוספו עליו על חטאים, ובארצות צרפת ואשפנו מהר העל חטא להתרחב מאשר בארצות ספרד ואיטליאה. כן במחזור וויטרי עלה העל חטא עד ל"ו חרוזים, אבל בסדר הרמב"ם ובסדורי הספרדים והאיטלקאים לא נמצאו יגתר מכ"ד חרוזים (תקון תפלה).

פרק עשרים ואחד.

רסט. הזכרת נשמות.

אחר קריאת התורה מזכירים את נשמות המתים, ואלו שיש להם אב ואם יוצאים מבית הכנסת משום עין הרע, על שיש לו אבות (יבמות ק"ו, שערי אפרים שער י', סימן ל"ב) ועוד שמא יראה אחרים בוכים והוא יבכה עמם ויבטל עונג שבת ויום טוב (מנהגי בית יעקב סימן קכ"ה), אבל אלה שמחוייבים להזכיר נשמות האבות המתים מותרים לבכות בשעת ההזכרה אפילו בשבת ויום טוב, מפני שיש להם עונג בזה שבוכים ומפיגים צערם (או"ח סי' רפ"ו ועוד טעם על שיוצאים אלה שיש להם אב או אם מפני שאין להם

מה לאמר ויבלבלו את אלה שמוזכרים את נשמות אבותיהם (מנהגי ישורון סי' ס"ג).

רע. מקור המנהג.

בירושלמי (ב"ק פ"א, ה') אמרו על המשנה ולא יעורר על מתו ולא יספרנו, איזהו עירור? מוזכריו כיון המתים, וכתב המדברי (ביומא סי' תרס"ז) מה שהורגלו לירור צדקה ביום פפור עבור המתים, יש להביא ראיה מן הספרי, רתניא פי' עגלה ערופה פפר לעמד ישראל, אלו החיים, אשר פדית, אלו המתים, מלמד שהמתים צריכים פפרה, והחיים פורים אותם (עיין או"ח סי' תרכ"א ו') תקנו שנודרין צדקה שייטיב לאותו שכבר מתו (ספר חסידים סימן תתשע"א).

רעא. מעם ההזכרה.

עיקר הזכרת נשמות היה ביום הפפורים, ולכן לפי המהרי"ו נקרא יום הפפורים בלשון רבים, כי הוא פפרה לחיים ולמתים, ועור מרכתיב בפי תצוה אחת בשנה ומסיק ליה ונתנו איש פופר נפשו לה' וכו', כי החי יכול לבקש להקל דין המת, כדודעל אבשלום, וכר"מ על אחר, הלכך נותנין צדקה לכבודם, ואם הם צריקים יהיו מליצים על צאצאיהם וקרוביהם (לבוש סי' תרכ"א) ופוסקין צדקה ברבים על המתים ועל החיים, אין פוסקין צדקה למתים בכל ארץ אשכנז רק היום (יום הפפורים) לבדו (סרור רש"י סי' רי"ד) ומה שפוסקין צדקה ביוה"פ על המתים לפי שהוא יום פפרה וסליחה ומחילה להם, ושכר שנינו בפסיקתא רבתי פ"כ) שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה בצדקה? ת"ל פפר לעמד ישראל, מלמד שהמתים צריכים פפרה (מחזור וויטרי צד 392). בכל בו כותב: אנו נוהגים להזכיר את המתים ביום פפור, משום רזכירת המתים משכר ומכניע את הלב (ועיין מנהגי ישורון סי' ס"ב; קו הישר פי' בשם מהר"י ז"ל; פניאל, שבלי הלפט סי' פ"א).

○————○

פרק עשרים ושנים.

אגדות ליום הפפורים.

רעג. החייט והדגים.

אמר ר' תנחומא: מעשה בחיט אחד ברומי שהלך בערב יום הפפורים לקחת דג בשוק, לא מצא שם אלא דג אחד, עמד הוא ועבדו איפרכוס (שר הגליל) על המקח, היה זה מעלה אותו ברמים וזה מעלה אותו ברמים, עד לשנים עשר דינרים. לקחו החיט. בשעת סעודה אמר האיפרכוס לעבדו: למה לא הבאת לי דג? א"ל: אדוני, למה אעלים ממך? הלכתי לשוק

ולא היה שם אלא דג אחד ונמצאתי אני ויהודי עומדים עליו, והעלה בדמיון עד שהגיע לשנים עשר דינרים. מה היית מבקש — שנביא לך דג בשנים עשר דינרים? אתמהא! אמר לו: מי הוא? א"ל: אדם פלוני. שלח אחריו ובא אצלו. אמר לו: מה ראית, חיט יהודי, שאתה אוכל דג בשנים עשר דינרים? א"ל: אדוני, יש לנו יום אחד שהוא מכפר על כל העבירות שאנו עושים בכל ימות השנה, וכשהגיע יום זה לא נכבדנו? אמר לו: כיון שהבאת ראיה לדברך הרי אתה פטור.

מה פרע לו הקדוש ברוך הוא? הלך החייט וקרע אותו דג, וזמן לו הקב"ה בתוכו מרגלית טובה והיה מתפרנס הימנה כל ימיו (ב"ר פ' י"א).

רעד. השמן ויו"כ.

אתה מוצא "ה ש ט ו" בגמטריא שם"ר, כמנין ימות השנה חסר אחד, כל ימות השנה יש רשות להשטן להשטין לישראל, חוץ מיום הכפורים. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אין לך רשות לגע בהם. ארעל פיריכן לך וראה במה הם עסוקים. כיון שהולך ומוצא אותם כולם בתענית ובתפלה, לבושים בבגדים לבנים ומעוטפים במלאכי השרת. מיד חוזר בבושה ובכלימה. אמר לו הקב"ה: מה מצאת בבני? אמר לו: הרי הם במלאכי השרת, ואיני יכול לגע בהם. מיד הקב"ה כובל אותו (אוסרו בכבלים) ומבשר להם: "סלחתי!" (שי"ט כ"ז).

רעה. בנות ירושלים בכרמים.

אמר ר' שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות ככלי לבן שאולים, שלא לביש את מי שאין לו. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? "בחור, שא נא עיניך וראה, מה אתה בורר לך? אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך משפחה. — שקר החן והבל היופי, אשה יראת ה' היא תתהלל.

רעו.

שנו רבותינו: יפיפיות שבהן מה היו אומרות? "תנו עיניכם ביופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות? — תנו עינים במשפחה, שאין אשה אלא לבנים. עשירות שבהן מה היו אומרות? — תנו עיניכם בבעלי ממין. בינוניות ועניות מכוערות שבהן מה היו אומרות? — קחו מקחכם לשם שמים, ובלבד שתעטרנו בזהובים (שתרבו לנו תכשיטין) — (תענית כ"ו; ל"א; ע"י שם).

רעו. המועדים ויום כפור.

אלולי יום הכפורים לא היה העולם עומד, שיום הכ"פ מכפר בעוה"ז ובעוה"ב, שנאמר שבת שבתון הוא לכם, שבת — עולם הזה, שבתון — העולם

הבא, ואפילו כל מועדים עוברים, יום הכפורים אינו עובר, שיוהכ"פ מכפר על הקלות ועל החמורות (פדר"א פמ"ה, ילקוט אח"כ, תקע"ח).

פרק עשרים ושלשה.

רעט. שרש מצווה יוהכ"פ.

„מ ש ר ש י המצוה, שהיה מחסדי האל על בריותיו לקבוע להם יום אחר בשנה לכפרה על החטאים עם התשובה שישובו, שאלו יתקבצו עונות הבריות שנה שנה תתמלא סאתם לסוף שנתים או שלש או יותר, ויתחייב העולם פליה, על כן ראה בחכמתו ב"ה לקיום העולם לקבוע יום אחר לשנה לכפרת חטאים לשבים, ומתחלת בריאת העולם יעדו וקדשו לכך, ואחרי שיערו האל ב"ה אותו היום לכפרה נתקדש היום, וקבל פת הזכות מאתו יתברך, עד שהוא מסייע בכפרה. וזהו שאמרו ז"ל בהרבה מקומות „ו י ו ם הכפורים מכפר“, כלומר: שיש פת ל ה י ו ם ב ע צ מ ו לכפרה בעבירות קלות וכו', ועכשיו בעונותינו שאין לנו מקדש ולא כהן גדול, ולא בגדי שרד, ולא קרבנות, נהגו כל ישראל לעבור ביום זה בתפלה ובתחנונים וכמו שכתוב ונשלמה פרים שפתינו“ (ספר החנוך, מצוה קפ"ה).

רעט. טעם הצום.

„נצטוינו לענות בו, לפי שהמאכל והמשתה ויתר הנאות המימוש יעוררו החומר להמשך אחר התאוה והחטא, ויבטל צורת הנפש החכמה מחפש אחר האמת שהוא עבורת האל ומוסרו הטוב והמתוק לכל בני הרעת, ואין ראוי לעשות ביום בואו לדין לפני אדוניו לבא בנפש חשיכה ומעורפבת מתוך המאכל והמשתה, במחשבות החומר אשר היא בתוכה, שאין רגין את האדם אלא לפי מעשיו שבאותה שעה, על כן טוב להגביר נפשו החכמה, ולהכניע החומר לפניו באותו היום הנכבד, למען תהיה ראויה לקבל כפרתה ולא ימנענה“ (שם, מצוה שי"ג).

רפ. טעם אסור מלאכה.

ואתו ר' אהרן הלוי ז"ל מסביר לנו טעם המצוה לשבות מפל מלאכה ביה"כ שנאמר ש ב ת ש ב ת ו ן הוא לכם, והוא אָמר שם: „משרשי המצוה על צד הפשט, כדי שלא נחיה טרודים בשום דבר, ונשים כל מחשבותינו וכל פונותינו לבקש מחילה וסליחה מאת ארון הפל ביום זה, שהוא נכון לסליחת העונות מיום שנכרא העולם“ (שם, מצוה שי"ז), ועיין ברמב"ם (הלכות שביתת עשור, פרק א', ספר המצוות מ"ע קס"ד, ל"ת קצ"ו, סמ"ג

עשין ל"ב, לאוין ס"ט, א"ח סי' תרי"א עד תרט"ו, סמ"ק סימן רכ"א, שבת קי"ד, מגילה ז', פירות ב'.

רפא, עבודת כה"ג ביום הכפורים עליפי סוד.

„דע שראש השנה ויום הכפורים סודם בסוד התשובה הנקראת כינה, וזה שתקנו רז"ל המלך המשפט, כי צריך להעלות כהן גדול העובר ביום הזה מחשבתו על הבינה, אשר ידה היא פשוטה לקבל שכים, כי שם הוא מקום בעלי תשוכה, ולכן לא היה לקרב אל השם ולעבוד עבודתו ביום זה אלא כ"ג, הרוזן בחסד שהוא סמוך למלך המשפט, שכבר ידעת שהחסד הוא ראשון לסדר הימים, והיה צריך לכוון כ"ג ולעלות מעלה אחר מעלה עד הגיעו אל התשובה העליונה, ושם מ יחד ומחבר עולם הבנין עם עולם השכל, אשר משם יורד ונמשך השמן הטוב עפ"י מדותיו, ועל ידי המעשים למטה מתחברת המדה למעלה ומתפפרת" (דרכ"ו, ילקוט יצחק, מצוה קפ"ד, ב').

רפב, טעם שהפרישו אותו מביתו ז' ימים קודם יוהכ"פ.

איתא בזוהר דמלאך היוורד לארץ, אם הוא בארץ ז' ימים, נתגלה ונעשה מרוחני גופני, פן נמי מפרישין כ"ג מביתו ללשכה, ובוה נעשה מגופני רוחני, ללכת לבית קדשי הקדשים ביום הכפורים, ולכך נקרא כהן מלאך ה', כי נהפך מגופני לרוחני בהתבודדות שבעה ימים בלשכה. (עץ יוסף).

רפג, סוד בגדי לבן ופשתן.

הכהן גדול ביוהכ"פ היה לכוש בבגדי לבן בגדי פשתים, ויש בזה סוד גדול ועמוק, „שכל נפטר שנתלבש בבגדי פשתן, אפילו נפטר בח"ל, כל קמיגור נהפך לסניגור, ומעלת לבישת פשתן הוא בלי לכוש אחר, ואפילו תינוק שאביו מוחזק שמתו לו בנים הרבה עלידי לילית או רוח רעה, תינוק זה בטוח מבלי אלו בסגולת לבישת בגדים אלה, וסגולת בגדי פשתן שילבש רק אותם ולא מין אחר עמו, אבל נתערב מין אחר, אפילו חוט אחד פוסל בו, ופרעה השיג בחכמתו סגולת הפגדים האלה, ולכן היה מלובש בבגדי פשתן לבן, ובוה היה מתנאה לפני חכמיו וגדוליו ואמר להם כי הוא אלוה, וכל הרטוכיו וחכמיו לא היו יכולים לשלוט בו בכשופ, וגם יוסף השיג סוד זה ברוח הקודש, וידע שהלובש בגדי פשתן לבן אינו שולט בו לא עין רע ולא רוח רע ולא שום מיני כשופ, ודע, כי לא יש מסוכן בעולם יותר מכהן גדול ביוהכ"פ, שהיה נכנס לפניו ולפנים במקום שאין רשות לשום מלאך להפנס שם, וכדי שלא יתקנאו בו נתן לו השי"ת עצה טובה שיפנס בבגדי פשתן לבן, שקטגור נעשה סניגור, ולכן השיג יוסף סוד זה, ופרעה הרשע הצטער כשראה את יוסף לובש בגדי שש, ולכך שם דכיר זהב על צוארו כדי לבטל סגולת בגדי לבן פשתן, וזה שאמר וישם דכיר זהב על צוארו, ויוסף לא חשש לענין הדכיר לפי שעה, כדי להראות לפרעה שלא השיג הסוד, אמנם כשהלך לביתו הפשיטו מעליו" (י"ד, עבודת יו"כ למהר"ן).

רפד. סוד איש עתי.

היו שולחים את השעיר המשתלח ביד איש עתי — „מאי עתי? שהגיע עתו למות בזאת השנה. בקיאים היו בחכמת המזלות ויודעים מי שימות באותה שנה ושולחין את השעיר על ידו. כי כל העוסק בשעיר לא הוציא את שנתו, ולכן שולחין אותו על-ידי איש המוכן למות באותה שנה. וזהו עתי“ (י"ר בשם תקונים).

סוד שעיר המשתלח.

„איצטריך למשלח שעיר לעזאזל, רזא דא, בגין לאתפרשא מעמא קדישא, ולא יתבע הובהין קמי מלכא, ולא יקטרג עליהו, והא לית תקיפי ושלטני בר בר אתקיה רוגזא מלעילא, וכההוא דרונא אתהפיך לכתר אפוסטרופסא עליהו, ועל דא אתרחיא מקמי מלכא, והא אוקימנא, בגין דאיהו קץ כל בשר, ועמא קדישא יהבין ליה במא דאצטריך ליה שעיר, ורזא דא הן עשו איש שעיר, כמה דאיהו בסטר דקרושה דבר ונוקבא, אוף הכי בסטר מסאבי דבר ונוקבא, מתלא אמרי, לבלבא ארמי ליה גרמא, ילחך עפרא דרגלך“ (רעיא מהימנא, אחריו), ודברים עמוקים בזה תמצא בספר הזוהר, עיי"ש.

רפה. טעם הצום.

„לפי שבלוחות הראשונים כתיב ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו, ומדוב אכילה ושתייה השתחוו לעגל, לפיכך צוה הקב"ה להתענות ביום הכפורים, יום שנתנו בו הלוחות האחרונים“ (הזקוני).

רפו.

ר' יהודה הלוי מתרגש מקדושת יום הכפורים שיש בו עבודות רבות וענינים עמוקים שאין השכל הפשוט משיג אותם, כמו שעיר המשתלח, וסדר עבודת יום הכפורים ע"י הכהן הגדול ש„כולם צריכות לחכמה מופלאה ומלמד מזומן“ (פזרי מאמר ג', ס').

רפז. ר' סעדיה גאון על התשובה.

וחג יום הכפורים הוא יום של תשובה, ורפנו סעדיה גאון מכאן לנו דרכי התשובה כן: „עניני התשובה ארבעה: העזיבה, החרטה, בקשת הפירה, ושיקבל על עצמו שלא ישנה, וארבעתם מקובצים במקרא במקום התשובה, כאמרו (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי בשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב וגשלמה פרים שפתינו, אשור לא ישיענו, על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו ומעשה ידינו.

רפת.

„אמרו שובה, שוב ממה שהיית בו, והיא שער עזיבת החטאים, ואמרו: כי בשלת, רוצה בו החרטה, רוצה לומר כי החטאים ההם מבשולים, ואמרו קחו עמכם, רוצה בו בקשת הפירה, ויש הנה מלה נכרית, כל תשא עון וקח

טוב, פנגר מה שתכפר לנו, נודה לך ונאמר טוב וישר ה', כמו המלה הזאת (ישעיה נ') כל הוביש על עם לא יועילו למו, ועיקר גזרתו מן כל קבל אשר בלשון התרגום, וכבר התחבר עם העברי באמרו (קהלת ה') כל עומת שבא בן ילד, ובו עוד, ונשלמה פרים שפתינו, יתכן להיות כפרים, ויתכן שיש בו הסתר, ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו, ואמרו אשור לא יושיענו ועל סוס לא נרפב, ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו, שער עזיבת ההשנות, וכו', ולחבר דברים בפרישות מן העולם ויזכיר האדם ענין חלישותו ועניו ויגיעתו ומותו והפדר חלקיו, והתולעה והרמה, והחשבון והיסורין, והרומה לזה, ומה שהוא מתחבר למה שיש בזה, עד שיכאס בעולם הזה, וכאשר ימאס אותו כולו יכנסו חטאיו בכלל הכאוסים, ויטיב את דעתו לעזוב, ואומר: פי על בן מצאתי החכמים הראשונים נהגו לומר ביום הפפור כמו אלה החבורים, אתה מבין שרעפי לבי, ואל תבוא עמנו בתוכחות, אדון כל פעל והדומים להם, ולא לה הארבעה סמוכים שלשה, והם התוספת בתפלה ובצדק, ולהשיב בני אדם למוטב, אמר בתפלה וצדקה (משלי ט"ז) "בחסד ואמת יבופר עון וכיראת ה' סור מרע, וכו'". (האמונות והרעות, מאמר ה', פרק ה', ועיין בספר חוכות הלבבות, שער התשובה פרק ה').

רפט. הפיוטים.

וביון שרב סעדיה גאון ז"ל מביא את הפיוטים, אתה מבין שרעפי לבי ועור אנו לומדים מזה כי עוד בימי הגאונים ז"ל היו פיוטים קבועים לאמרום ברבים, ואפשר שהם מפיוטי הר"א ב"ר שמעון, וכמו שהביא הרא"ש ז"ל בסוף פרק אין עומדין בשם הפסיקתא, בדרמך ר"א ב"ר שמעון קרא עליו דורו מכל אכפת רוכל, שהוא תנא קרוב"ץ דרשן ופייטן (ראה שביל האמונה, שם).

רצ. מוסר ממפסיר יונה.

והנה ביום הפפורים קוראים מה שאירע ליונה הנביא, וע"ז מעיר רבנו בחיי ב"ר אשר ז"ל תלמיד הרשב"א ז"ל בי: "שמחת יונה על הקיקיון, רומה לשמחת בני אדם בקניני העולם הזה אשר אין להם קיום, ואין ראוי לשמוח בקנינם ולא להצטער עליהם באדם וכו' ולפרש הענין הזה הוא אומר "וימן האלהים תולעת" — והתולעת הזו הוא דמיון הימים והלילות, האובלים תמיד חיי בעלי חיים ומאבירים את ימיהם בהתגלגלם עליהם ואינם יורעים עד בא עתם פתאום וכו'" (כד הקמה, ערך פפורים).

רצא. מוסר לר' משה חיים לוצאטו.

והנה עלינו להקריש את כל ימי חיינו לעבודת הכורא יתברך, להחזקת התורה והיהדות, לבנין ארץ ישראל על-פי רוח התורה, ואסור לנו לאבד אפילו רגע אחד לבטלה, ועל ב"ז עליו לקבל על עצמו ביום הפפורים, וכבר אמר המקובל החסיד ר' משה הייזל לוצאטו ז"ל "השכור אצל חברו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, בענין שאמרו

ז"ל שכירות מכירה ליומיה, וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו כאיזה אופן שיהיה אינו אלא גזל גמור, ואם לא מחלו אינו מחול, שכבר אמרו דכותינו ז"ל (יומא פ"ו) עכירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא כידו, שאין עכירה מצוה וכו' ומי שהוא גוזל את הזמן ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטגורו — ואנו, הימים שלנו לה' המה, ואם לא, אנו גוזלים מהם" (מסלת ישרים, פרק י"א, כ"א ע"כ).

רצב. הצום והענוי.

היהדות אינה אוהבת את הסגופים והצומות שאין להם דרך ומבוא אל הקדושה העליונה, רק יום אחד בשנה ישנם ענוים, וגם אלה לא משנאת החיים, אלא מאהבת קדושת החיים. ויפה העיד ד' משה חפץ ז"ל על הפסוק ועניתם את נפשותיכם וגו' וכל מלאכה לא תעשו — „ואח"כ חזר ואמר כל מלאכה לא תעשו, חוקת עולם לדורותיכם? — אם לא שהראשון אינו צווי לבדתי עשות מלאכה, אלא שלא יענו נפשות יו"ת מ"ד א"י, כי יש מגויי הארץ המתענים במלאכות קשות ויתגורדו כמשפטם בחרבות וברמחים ובמשאות שוא לענות נפש, ואמנם ה' יתברך לא כחר בזה, ודיינו להתענות כמאכל ומשתה, ושאר מלאכות ענוי לא תעשו, ובחוקותיהם לא תלכו" (מלאכת מחשבת, אמור).

רצג. סוד יום הכפורים.

ז"ל תולעת יעקב: „יום הכפורים הוא יום התגלות המאור העליון ששאר המאורות זורחים משם, הוא סוד העוה"ב שאין בו אכילה ושתייה, לפיכך נצטוונו להתענות בו לרמוז אל המאור המתגלה ביום ההוא אשר בהתגלותו יופיע כל מיני צהלה ושמחה וכפרה, כי היום גורם, ולפיכך נקרא יום הכפור, שמקנח כל מיני לכלוד ומעבירו מלפניו, פענין שפתוב כי ביום הזה יכפר עליכם וכו' וסוד הכתוב כי בתחילה יכפר ויקנח המקדש העליון, ואמר יכפר, לרמוז על המקנח, ולפיכך בא בלשון נסתה, ואח"כ עליכם, ועוד עליכם בשכילכם, שיעבור מן המקדש את הגלולים ואת רוח הטומאה לטהר אתכם מכל חטאתיכם, ולפיכך באה העצה הנמרצת בשעיר המשתלח, וכתוב וכפר על הקדש מטומאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם, והיה ראוי לומר מכל חטאתם, אבל תרמוז לנו התורה הנוראה, שצריכין ישראל לעשות נחת רוח לכל חטאתם, כדי לסתום את פיהם לכל יקטרגו עלינו, ולא עוד אלא שבשביל זה נעשה סניגור ביום ההוא, והקפ"ה שומע עדותו ומכפר עלינו, והעולם ההוא לא יזכה אליו כי אם נקיי הנפש, לפיכך צריכין ישראל לנקות את נפשם ביום שהוא דוגמת עולם הנשמות ונקיון הנפש הוא לחזור בתשובה שלימה מדברים שבין אדם למקום, ומדברים שבין אדם לחבירו, ליכנס ביום ההוא נקי מכל חטא ופשע, ומי שאינו מעביר טינא מלכו מדברים

אלה ביום זה, אין תפלתו מתקבלה, אבל טובעת במקום הנקרא רפיש וטיט, והוא סוד מצולת יב, ואינה עולה להתעטר בראשו של צדיק, ונהגו לטבול לטהר עצמם, פי נקיון הגוף מיבוא גדול לנקיון הנפש, כי ליבנם לעוה"ב יצטרך תחלה לטבול ב מ ק ו ה ישראל מושיע ביום צרה, כי דרך שם יעבור, פי בצורך מעשינו נצטרך לחקור הדברים העליונים ואז יעלו לרצון (של"ה, הלכות תשובה, חלק ג', דף ח').

○————○

פרק עשרים וארבעה.

רצד. סוד שעיר המשתלח על-פי חכמי האמת.

„סוד שעיר המשתלח כבר הודענו כי ה' יעץ אותנו כמה עצות טובות להנצל מיד אחינו בני עשו היושבים בשעיר, ומהם העצה הנמרצה הזאת שהיא לשלוח השעיר לעזאזל ובתחלה יש לדעת ולהבין כי המאורע ההוא שאירע ליעקב אבינו ע"ה עם עשו אחיו היה הפל סימן לבניו, והוא ע"ה בחצר לו הזמין עצמו לתפילה, והוא סימן לנו בני הגלות, כי אין לנו בעונותינו שעיר המשתלח אבל ונשלמה פרים שפתינו, ואחר כך הזמין לדורו, והוא סימן לנו בהיותנו על אדמתנו, והנה הכ"ג בתחלה היה מתודה על השעיר עונותיהם של ישראל וכתוב ונשא השעיר עליו, וכתוב ביעקב ע"ה ויקח מן הפא בידו, והם העבירות שנתלכלכנו בהם כל השנה שהשעיר נושא אותם מנחה לעשו אחיו ואחד כך עזים מאתים וכו', ומעתה הבן פי מה שבא בתורתנו הקדושה מענין השעיר כבר קדם לנו ענינו ברמז מימות אבותינו ע"ה ומה שהיה של המעשה הזה ושל ר"ה בשעיר ולא בעז, ענין זה ידוע לחכמי האמת, והוא, כי כל מה שהדברים נמשכין מהאצילות הטמא ההוא למטה יותר נמשכת בהן הטומאה, נמצא כל הרחוק מחבירו טמא מחבירו, לפיכך כל הדברים הנמשכים מהשר ההוא אשר מגמת השעיר אליו, כל מעשיהם בעז ששערו משוך יותר משאר בהמות, והוא מורה על תוקף הדין, כמו שהם מורים על חוזק האף והחמה, אבל השר ההוא מלך על כולם ואין טומאתו פטומאתם, אבל מעמדו קרוב אל המקדש יותר מהם, ולפיכך חלקו השעיר, שאינו שעיר ואינו חלק, אינו חלק בשביל מה שבו מהטומאה, ואינו שעיר, כי אין טומאתו חמורה כשאר תחתונים, ולפיכך חלקו השעיר ולא דבר אחר, ועוד יש בדבר ענין נעלם וכו' (של"ה שם) עיין שם כאמרים עמוקים מלאים חכמה אלהית ודעת קדושים.

רצה. העבודה.

פי בענו אראה על הכפורת — „שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על הכפורת, כדכתיב ודברתי אהרן מעל הכפרת מבין שני הפרוכים.

ואם יראה הפהו ימות, לפיכך כשנכנס ביום הפפורים צוהו הקב"ה להקטיר קטורת בפנים תחלה, ל' ח' ש' י' ד' א' ת' ה' ב' י' ת' בענן הקטרת, ואח"כ יביא דם הפר ודם השעיר והקריב אהרן בעזרה את פר החטאת אשר לו וכפר בערו. (רשב"ם).

רצו. הרמב"ם ע"ד השעיר המשתלח.

„כבר זכרו רז"ל טעם היות הקרבן וכו' וכן חטאתו של יום הפפורים פר בו בקר לחטאת, לכפר על מעשה העגל, ולפי זה הענין אשר זכרוהו יראה לי שהטעם בהיות החטאות כולן ליחיד ולצבור — ש' ע' י' ר' י' ס' , ר"ל שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים ושעירי יום הפפורים ושעירי ע"ז, סבת כל אלו אצלי היות רוב מריים וחטאתם אז בהקריבם לשעירים, כמו שבאר הכתוב ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים וכו', וכאשר היה המרי בשעיר עזים היה העבודה בשעיר עזים וכו', וכאשר היה שעיר המשתלח לכפרת חטאים גדולים כולם, עד שאין חטאת צבור שיכפר מה שהוא מכפר, וכאילו הוא נושא כל החטאים, מפני זה לא נרצה לזבחה ולא לשריפה ולא להקבר בלל, אלא הרחיקו תכלית ההרחקה ויושלה לארץ גזירה, ר"ל שאין בה ייטוב, ואין ספק לאדם שהחטאים אינם משאות שיעתקו מגב איש אחד לגב איש אחר, אבל אלו המעשים פולם משלים, להביא מורא בנפש עד שתתפעל לתשובה, כלומר, שכל מה שקדם ממעשינו נקינו כיהם והשלכנום אחרי גיונו והרחקנום תכלית ההרחקה. (מורה נבוכים) חלק ג', פרק מ"ו).

רצו. האבן עזרא והרמב"ן על סוד שעיר המשתלח.

הא"ע כתב: „אמר רב שמואל אעפ"י שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם, גם השעיר המשתלח הוא לשם, ואין צורך, כי המשתלח איננו קרבן שלא ישחט, ואם יכלת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל, תדע סודו וסוד שמו, כי יש לו חברים במקרא, ואני אנלה לך קצת הסוד ברמז, בהיותך בו שלשים ושלש תדענו, עכ"ל האבן עזרא.

רצו.

והרמב"ן ז"ל מעיר על דבריו אלה בזה"ל: והנה רבי אברהם נאמן רוח מכסה דבר אבל אני הרכיל מגלה סודו, שכבר גילו אותו רבותינו במקומות רבים, אמרו בב"ר ונשא השעיר עליו זה עשו, שנאמר הן עשו אחי איש שעיר, את כל עינותם, עונות תם, שנאמר ויעקב איש תם, ומפורש מזה בפרקי ר' אלעזר הגדול, לפי שהיו נותנין לו לסמאל שוחר ביום הפפורים שלא לבטל את קרבנם, שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל, גורלו של הקב"ה לקרבן עולה, וגורלו של עזאזל שעיר החטאת, וכל עונותיהם של ישראל עליו, שנאמר: ונשא השעיר עליו, ראה סמאל שלא נמצא להם חטא ביום הפפורים, אמר לפני הקב"ה: רבון כל העולמים, יש לך עם אחד בארץ במלאכי השרת ביוהב"פ, מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתייה, כך ישראל

אין בהם אכילה ושתייה ביום הפפורים, מה מלאכי השרת אין להם קפיצה, כך ישראל עומדים על רגליהם ביום הפפורים, מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם, כך הן ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הפפורים, מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא, „כך הן ישראל נקיים מכל חטא ביום הפפורים, והקב"ה שומע עדותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הפהנים ועל כל עם הקהל, שנאמר וכפר את מקדש הקדש. ע"פ אגדה זו.

רצט.

„והנה הודיענו שמו ומעשהו וזה סוד הענין, כי היו עובדי אלהים אחרים הם המלאכים עושים להם קרבנות, והם להם לדיח ניחוח, פענין שנאמר ושמי וקטרת נתת לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי להם נאם ה' אלקים. ואתה צריך להתבונן בפתוב במקרא ובמסורת, והנה התורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם, אבל צוה הקב"ה ביום הפפורים, שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן, והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו, ומאצילות פחו יבא חורבן ושממון, כי הוא העולה לכוכבי החרב והרמים והמלחמות והמדיבות והפצעים והמפות והפידור והחרבן, והפלל נפש לגלגל מאדים, וחלקו מן האומות עשו, שהוא עם היורש החרב והמלחמות, ומן הפהמות השערים והעזים, ובחלקו עוד השדים הנקראים מוסיקין, ובלשון רבותינו ובלשון הכתוב — ש ע י ר י ם , כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר, ואין הפוונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו, חלילה, אבל שתהיה כונתינו לעשות דצון בוראנו שצוה בכך, והמשל בזה, למי שעשה סעודה למלך, וצוה המלך את האיש העושה, תן מנה אחת לעבדי פלוני, שאין העושה הסעודה נותן פלוס משלו לעבד ההוא, ולא לכבודו יעשה עמו, רק הפל נתן למלך, והמלך נותן פרס לעבדו, ושמר זה מצותו ועשה לכבוד המלך כל אשר צוהו, ואמנם המלך לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה, שיספרו בשבחו ולא לגנותו, וזה טעם ה ג ו ר ל ו ת , כי אלו היה הפהן מקריש אותם בפפה לה' ולעזאזל, היה בעובר אליו ונודר לשמו, אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד, כי שניהם מתנה לה', והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יבא לו מאת השם, הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם, פענין שנאמר בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו, וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה', לומר שהוא שלו, ואין אנחנו מכוונים בשלוחו אלא לרצון לשם, כמו שנאמר, יעמד חי לפני ה' לבפר עליו לשלוח אותו ובוי ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל, ותרנם אונקלס לשמא דהשם ולעזאזל כי האחד לשם ה' ולא לו והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל, ומפני זה אמרו רבותינו אם פחקותי, דברים שיצר הרע מקטרג בהם ואומות העולם משיבין עליהם לבישת שעטנו ופדה אדומה ושעיר המשתלח, ולא מצאו בקרבנות תשובה לאומות העולם עלינו,

פי הם על אשי ה', אבל בשעיר המשתלח יש בו עלינו פי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם וכו' ומה תבין טעם כבוד בגדי המשלח את השעיר לעזאזל וכו', ולא אוכל לפרש כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הפחיש כל דבר זולתי המורגש לו, והגיס רעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת, עכ"ל. (הרמב"ן, ויקרא ט"ז).

ז. השעיר והעינות.

והנה ר' נפתלי הירץ וויזל ז"ל מבאר בטוב טעם את דברי הכתוב ונתן אותם על ראש השעיר, וז"ל: "העונות והפשעים אינם נתפסים לומר עליהם שיתנם על ראש השעיר, אבל ונתן אותם כמו ונתן אותו על כל ארץ מצרים (בראשית מ"א מ"ג), שבמצות פיו נתן אותו לשליט על מצרים, וכן רבים פיוצא בהם, וכן פאן יאמר שפולם יהיו נתונים על ראש השעיר, וגם זה איננו בכח האדם ובגזירתו, אבל מבטיח שאם יעשה הפהן כסדר הזה, יבואו על ראש השעיר, והרי הוא כנותן אותם על ראשו" (ויקרא ט"ז).

ח. עזאזל.

רש"י ז"ל פירש, הוא הר עז וקשה, צוק גבוה, ובתורת כהנים שנינו למקום הקשה בהרים, וראב"ע ז"ל כתב, אמר הגאון פי עזאזל שם הר, ונקרא פו בעבור שהוא תקיף, פי טעם זכר השם כטעם הררי אל, יקותיאל, והגאון הלוי תפשו כי האלה במלת עזאזל בין זי"ן לזי"ן ולרעת ר' נח"ו אין תפיסת רב השר הלוי תפיסה, ובחכמה הונח האל"ף נחה בין זי"ן לזי"ן וצירי של האלה הניחו תחת הזי"ן, לפי שבהפלה אות השורש מורה על ההפלה, כמו ירקרק ארמרים, וכאן רומז על הפלגת העזות, ולפי ששרשו עז, אילו נסמכה זי"ן לזי"ן לא היה כפל אות השורש אלא נכתב בשרשו שלם, על פו הוטלה האל"ף בין זי"ן לזי"ן, ויהיה כשני פעמים עז, ועזה תואר לרוח, כמו ברוח קדים עזה כל הלילה (שמות י"ד כ"א) ולפי שהה"א אינה נחה באמצע התיבה, נתחלפה באל"ף, ומלת "זל" גם היא תאר לרוח פתאומי רוח קשה מאד המפרק בנין האדם פרגע, ורוח זה מצוי במדינת אראבי"א, שעליו נאמר ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהלים י"א ו), ורוח זלעפות הוא אותו שאמרנו, והמלה מורכבת מן זל ועפות שנקרא זל, ועף וממית פרגע, וכן זלעפה אחזתני מרשעים (שם קי"ט, נ"ג) והוא על דרך השירה, ואם פו פרד הטבע הנהוגה כל שכן פשוט ברד פלא, ואם פו עזאזל מורכב מן עזאזל, כלומר, רוח עזה של זל, שממנה יתפרק לחתיכות וימות מיר, (באור רנה"ו ויקרא ט"ז).

ט. שד"ל על עזאזל ושעיר המשתלח.

שד"ל ז"ל אומר: "נראה שהיה מקרם שם האל הרע, השטן, אל-עז,

ומלת עזאזל מן עו עו אל, והמאמינים באחרות האל, שלא האמינו מציאות האל הרע, נשארה אצלם המלה הזאת להוראת הרע הנמור והאברון, על דרך שגם היום אומרים "שטן" להורות על כל רעה גדולה ועל האברון; והנה היה משתלח לאברון במדבר שימות ברעב, והנה בזמן שהיתה ארץ-ישראל רחבת ידים לישראל, להיותם המעט מפל העמים, היה אפשר למצוא בתוך ארצם ארץ גזרה ורחבה שיתעה בה השעיר וימות, אבל אחר זמן, פשרבתה האומה ונתיישבה הארץ ולא היתה שם ארץ גזרה הוצרכו להתקין שידחה השעיר מעל הצוק, שאל"כ היה נכנס לעיר נושבת, ואמנם המכוון בשלוח השעיר לעזאזל נראה שהוא על דרך ותשלך במצולת ים כל חטאתם, כי הכהן בדברו היה נותן כל עונות העם על השעיר, ואח"כ היה משלח השליח ועמו העונות כולם אל ארץ עזרה, והעם היה נשאר נקי מפל עונותם" (שר"ל, ויקרא ט"ז).

שג, ר' יעקב צבי מעקלענבורג על דבר עזאזל ושעיר המשתלח, רעיון חדש לגמרי בנרון זה הפותח שער חכמה לאוהבי חכמה מביע לנו הרב ר' יעקב צבי מעקלענבורג ז"ל, וז"ל: "עזאזל, המלה מורכבת מן עזה וזל, עזה — על חזק הרבר וגדלו, פענין רוח קדים עזה, עזה כמות אהבה, ונתחלפה האל"ף בה"א, כי אין האל"ף נחה באמצע התיבה ובא כאן להפלת הרבה, כי כל תיבה שצריכה להפתח בה"א ונכתבה באל"ף, הפונה להפליג, כמו קראו לי מרא (רות א') להפליג המדירות, ויצא בחימא גדולה (רניאל י"א), להגדיל החימה, והיה להם לזרא, לגדל המיאום, זל — הוא מענין כל מכבדיה הזילוח, ורבותינו שמשוה ע"ד המרובע, "המזולזל" בנטי, מזולזל בן, וטעם מלת לעזאזל, לבזיון גדול וחזק (צוא פאליגען פערזאכטונג), להתנהג בשעיר מנהג חרפה ובזיון, כי תחת עבודות נכפרות אשר הטועים בימי קדם היו נוהגים בן, אנחנו נוהגים בן דרך בזיון ומנונה במדבר בארץ גזרה; פי ענין שעיר המשתלח לפי דעת הפשוט הוא, למה שאמר הפתוב ולא יזפחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם אלא להי לבר, וזה פי לפי שהיו הטועים אז מורגלים לזבוח זבחים אל השעירים להיות ממשלת השרים או להיות להם דרך עבודה האלהות כמעשה ארץ מצרים, והיו משוטטים רמיונותם בכמו אלה הענינים הנפסדים והמשחיתים בעם, והיה מהרצון האלהי, כי ביום זה הגדול והנורא תעשה המצוה הזאת, אשר ענינה הוא לנהוג בזה השעיר מנהג הפקר ובזיון, בתת עליו כל עונות בנ"י ופשעיהם, ולשלוח אותו אל הר עז וקשה ולהפיל אותו שם אל תחתית הר להפסד ונתוח, כדי לטעת בלבם שלא לעבור אלהים זולתו יתברך, ולא עוד אלא שהוא דבר שנוי ומשוקץ ומטמא במגע, דכתיב והמשלח את השעיר לעזאזל יבבם בגריו ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה, ולפי שהענין הזה הוא לימור והישרה גדולה אל דעות האנשים

ושכלם הדמיוני, הרואה במפלתו ובזיונו, ומתוך כך מסיחין דעתם ורצונם ממנו ומהדומה לו ומהנמשך אליו, אמר עליו שהוא נושא כל עונותם אל ארץ גזרה, שכבר ישארו בזה בלי עון כלל, והוא מה שאמרו שאין כח לשטן לקטרג ביום הכפורים.

שד.

ובמכילתא דרשב"י (תולדות ד' קל"ח) — ביומי דכפורי לאקרבא ההוא שער וכו', בגין דאיהו חיויא בישא עקים רוחא חכים לאבאשא אסטי לעילא ואסטי לתתא וכו', דלא יחב דוכתא ליה לההוא חיויא לסאבא מקדשא וכו' דלא יחב ליה שלטנותא כלל (שם ד' קל"ט) בגין לתברא תוקפיה וחיליה וכו' (אמור ק"א ע"ב).

שח.

ו ל ה י ו ת שהיוקר והחשיבות יגדיל את הפחיתות והפזיון הפא אחריו, שנופל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, לכן הכינו את שני השעירים שוים במראה ובקומה, עד שאין הבדל בכל עניניהם, וכל אחד מהם ראוי לעלות לקרבן ה' פתברו, אם כן כשמתנהגים אחר כך באחד מהם דרך בזיון, יעשה בנפש ראוי רושם יותר גדול להתבזות מעשי תועבה באלו להתרחק מן הפעור ומן הדומה לו מעבודת אלילים שהוא יסוד התורה הפולל תחתיו כל פרטי אזהרות לא תעשה שבתורה וכו' (הפתב והקפלה ויקרא ט"ז).

שו.

ובכלל ענין השער המשתלח הוא ענין נעלם ודק מן הדק והוא בכלל סודות התורה העמוקים, וכדאיתמר עלה במ"ד דרשב"י (פי' נח ד' ס"א) רוא דנא לא אתיהב רשיו לגלגא בר לחסידי קרישי עליונין חכימין, וכן אמר רבנו מרן ד' יוסף קארו וצ"ל: "רוא דמלתא לית חכימא בעלמא דינדע ליה, ולא אפשר למיקם עליה, אלא א"כ יתמסר מפה אל פה, עיי"ש (מגיד מישרים למרי"ק).

שו. האברבנאל על אדות השער המשתלח.

והנה לרדן יצחק אברבנאל רעיונות עמוקים ויפים עד מאד בנידון הענין הזה, ובראי להתבונן בדבריו היקרים המלאים חכמה ומוסר, וז"ל: "היו שני השעירים ההם רמו לעשו ויעקב, שהיו שניהם אחים בני איש אחד ואשה אחת, תאומים, נולדים בשעה אחת, ולכן היו השעירים שוים בכל עניניהם ולקייחתם, כמו שבא במשנה שהיו שעירים, כי עשו היה שער בטבעו, שנאמר הו עשו אחי איש שער, ויעקב היה צעיר פפי ימיו, כי מלת צעיר בצד"י הוא כמו שער בש"ן, לפי שהשי"ן והצד"י מתחלפים, כמו שזכרו המדקדקים, והיה ענין הגורלות ששניהם היו שוים בטבע ומעלה. אמנם בהשגחת השם וחמלתו נפרד יעקב לנחלת השם וחלקו, ונתרחק עשו מעבודת היוצר ואהבתו, וכמאמר הנביא מלאכי (סימן א') אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו

הלא אח עשו ליעקב נאום ה' ואהב את יעקב ואת עשו שנאתו. ולרמוז לזה היה ענין הגורלות, כמאמר (משלי ט"ז) ארון החכמים, בחק יוטל את הגורל ומהי כל משפטו.

שה,

והנה השעיר האחר אשר עליו עליו הגורל להי נקרבם אימוריו על מזבח, ונכנס רמו לקדש הקדשים ובהיכל השם, כמו שיעקב נפרד לתומו קרבת אלקים לו טוב, והוא זרעו זוכים לעולם הבא, שהוא ההכנסה בקדש הקדשים, ושעיר עזאזל שהיה רמו לעשו הוא אדום הכר והעז בכחו ורשעתו, היה משולח למדבר לארץ גזרה, כי כן היה עשו בבהרותו איש יודע ציר איש שד ה, והרחיק אותו ונחלתו מנחלת השם וכמאמר הנביא (מלאכי א') ואשים את הריו שממה, וכבר העירו רז"ל (ב"ר, פ' ס"ה) בהכמתם על הרמו הזה, אמרו ונשא השעיר עליו, וזה עשו, את כל עונותם, עונות תם, שנאמר ויעקב איש תם, הנה א"כ לא היה ענין שעיר המשתלה קרבן לעזאזל, ולכן לא זכה לזביחה ולא להקרבה על המזבח, אלא להרחיקו תכלית ההרחקה, ולהטליכו אל ארץ גזירה שאין בה ישוב, וכאילו היה זה תפלה לאלמים שבו יעשה לשונאו, וזה ענין אמרם: שלא יקטרג על ישראל, כלומר: שלא יהיה זרעו לישראל למכשול ולפוקה ולצורך לנו וכו', והעונות שחטאו בני ישראל במזיד לא היו ראויים לזרע יעקב אלא לזרע עשו הפושע.

שט, שעיר המשתלה רמו לישראל.

והיותר נכון בעיני ברבר הזה ששני השעירים היו רמ"ז לעדת בני ישראל בכללותם, אבל בבחינות מתחלפות, יש בהיותם טובים וישרים, אחרי ה' אלהיהם ילכו ובו ידבקו, יהיו להי, ואימוריהם וקריבניהם—רמו למחשבותיהם הפנימיות—יהיו נקרבם על מזבח השם, ורמם יהיה נכנס לפני ולפנים, ויזו ממנו על הפפרת ולפני הפפרת, שהוא כלו רמו לרבות האלהי, ושהם יזכו לחיי עולם הבא ויהיו תחת פנפי השכינה, אשר על זה נאמר גורל אחד להי פי שם גורל נאמר על השכר הניתן לאדם, אם פפי צדקתו, אם פפי רשעתו, והשכר קרא גורל, כמו שאמר בדניאל (י"ב) ואתהלך לקין ותנוהו ונעמוד לגורלך לקין הימיו, שלא נקרא הגורל כך, אלא לפי שמהי כל משפטו, והוא דבר מושגח ולא מקריי, אמנם אם היו בנ"י רעים וחטאים להי ובלתי שומרים משמרתו וכבוד בית מקדשו יהיה גורלו וחלקו להיות לעזאזל, רוצה לומר, להתרחק מהש"י וקדושו, ויהיה עם עז פנים, וילך בגלות לפני צה, כי עזאזל הוא שם מורכב מן עז ואזל, רוצה לומר: ילך העם הזה וישולח מעל ארמתו, להיותו עם עז פנים, ויהיה ענשו בעולם הזה שיסיחו מן הארץ ויתרחקו מעונג הצדיקים ומזיו השכינה, וכ"ז נכלל בשם עזאזל, כלומר: העז פנים ילך לחרפות ולרדאון עולם וכו', והשעיר החוטא הרומז לעדת בנ"י לא יתום ולא יכלה בגלות, אבל "יעמד חי לפני ה'", רוצה לומר: לשמירת דתו וקיום

תורתו עד שיבוא עת וזמן בסוף גלותו לכפר עליו מפני הרעות שסבל בגלותו וכו'. עכ"ל. (אברבנאל, אחרי מות).

שי. מטרת הסליחות והפיוטים.

ור' יצחק בן עראמה ז"ל פותב: "סדרו בהם (בימים הנוראים) סליחות ופיוטים ויידוים רבים, מינים כמינים שונים, כדי לעורר אותנו אל הקוץ מעשינו ושלמות פעולתינו, בהשלמת תשובתנו, כפי מה שיצא מפינו בסדרי סליחותינו, כי איד יתכן שנצעק בפנינו חטאנו, רשענו, שחתנו, ולא נשמיע דברי פינו אל לבנו, להפנע ולומר: אוי, מה עשיתי! להתחרט מכל עונותיו ולהעתיקם כעליו, לשלוח אותם לעזאזל המדברה, וראי לא יחשך בעל נפש בכך, שאם כן הוא הרי הוא מביא על עצמו בסליחותיו אלה ואשמה רבה מאד, ומגלגל עליו זכר עונותיו הראשונים לא לעזר ולא להועיל כי אם לחרפה ולמזכיר עון" (עקידה, שער ס"ג) ועיין עקידה שער שבעה וששים, ואלשיך פ' אחרי ופ' אמור — ותמצא שם אוצר גדול של רעיונות עמוקים, יפים וקרושים ותתענג נפשו בחכמה אלהית.

○————○

פרק עשרים וחמשה.

התפלה וערכה.

שיא.

אחד מפוסקינו הראשים אמר: "חייב האדם להודות לאלקיו בכל דגה, רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם, הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתות ידועות ערב ובקר וצהרים" (שכלי הלקט, דפוס ווילנא, כ"ח) ועל הזמן ההוא אמר החסיד ר' יהודה הלוי ז"ל: "והיה העת ההיא לב זמנו ופריו — ויהיה פרי יומו ולילו שלש עתות של תפלה (פזרי ג', ה'), וכשם שהלב הוא מעולה שבאברים כך מעולה היא עבודה זו הנעבדת בשעות אלו, פשהיא באה באהבה ומן הלב, כדתניא, לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם — דברים י"א י"ג — איזוהי עבודה שהיא בלב הוה אומר זו תפלה (תענית ב', ירושלמי ברכות ד' א') והיא עומדת לנו במקום עבודת בית המקדש, כמליצת דש"י ז"ל: "שאין לנו קדשי המקדש אלא הגיון פינו" (פרדס קכ"א), ומליצתו זאת נובעת ממקור תורת רבותינו האומרים: "כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה, כך תפלה קרויה עבודה" (ספרי, דברים י"א, י"ג).

שיב. התפלה והקרוב.

התפלה היא במקום הקרוב, ולכן צריך להזהר שתהא דוגמת הקרבן בכונה ושלא יערב בה שום מחשבה אחרת שפוסלת בקדשים (ש"ע א"ח, צ"ח, ד')

והתפלות שתקנו אנשי כנה"ג הן „כמו אבות לחפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כלן" (רמב"ם הלכות תפלה א' י"ד) ולפיכך טבעו אותם חכמים במטבע קימת. „כרי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן ותהיה תפלת העלנים תפלה שלמה כתפלת בעלי הלשון הצחה (שם). „ולפי שהיה כבר על הנפש לזכור כל זה, בלי חבור וסדור, כתבו רבותינו ז"ל הענינים שצריכים להם רוב פתות בני האדם — — — והם עניני התפלה על סדר ותקון שתקבל בהם הנפש פני בוראה וכו', לפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת הרבה, ואין לה קימה למהירות עבור ההרהורים על הנפש, והיה קשה עליה לסדר עניני התפלה מעצמה, תקנו אותם חז"ל במלים מתוקנים, וסדרם האדם בלשונו, מפני שמחשבת הנפש הולכת אחר המאמר ונמשכת אל הרפור" (חובות הלבבות ח' ג').

שיג.

וסדור מליצת התפלה נאה ומתוקן מאד, כאשר העיר רש"י ז"ל את אזנינו בטעמו ובמליצתו הנעימה: „הבא להרגיל עצמו תמיד שלא ישנה את פונתה יספיר את לבו בכנוי תבותיה ובפירוש מטבע שלה — — — אעפ"י שהתבות נראין של פרקים וענינין הרבה על יסוד אחד חוקבעו, וענין אחד לכלן" (פרדס א', מחזור ויטרי כ"א) „וגוף חיוב מצוה זו כך היא, שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקב"ה, ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחינה, ואח"כ נותן שבח והודיה לה' על הטוב שהשפיע לו, כל אחד ואחד לפי כחו" (רמב"ם הל' תפלה א' ב') אבל עיקר תנאי התפלה העושה אותה לעבודה שבלב ממש ונותן בה נשמת רוח אלקים חיים, היא — הפונה, וכך נפסק להלכה „כל תפלה שאינה בכונה אינה תפלה" (שם ד' ט"ו) „ראפילו מי שסובר דמיצות אינן צריכות פונה, הני מילי ברבר שיש בו מעשה, שהמעשה הוא במקום פונה, כגון נטילת לולב ראמרין מראג בה' נפק ביה, וכן כל פיוצא בזה, אבל במצוה שתלויה באמירה בלבר, ודאי צריכה כונה, שהאמירה היא בלב, וכשאינו מכוון באמירה אינו עושה מעשה, נמצא שלא עשה שום דבר מהמצות" (רבינו יונה ברכות א' ד').

שיד, תקוני התפלות.

ואין הפונה נגמרת, בלתי אם קודמים לה התקונים החצונים ומסדרים הנאים, שתקנו ושסדרו לנו רבותינו. את התקונים חלק הרמב"ם לשלשה, „תיקון הגוף, תיקון המלבושים ותיקון המקום" (רמב"ם ה' א') — תקון הגוף פיצד: „צריך שיכוין את דגליו זו בצד זו, שנאמר ורגליהם רגל ישרה — יחזקאל א' ז' — ברכות א') „וצריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה" (יבמות ק"ה), „ויריו כפותין על לבו" (רמב"ם שם ועיין ר"מ) „ויש לו ליוהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחברו בשעת תפלה" (ש"ע א"ח צ"ה, ח') ועוד יותר

יש לו להזהר „שלא יהא מרמו בעיניו ומקרק בשפתותיו ומראה באצבעותיו (יומא יט, ירושלמי ברכות ג, ג') פי בעשותו כן „עליו הפתוב אומר ולא אותי קראת יעקב — ישעי' מ"ג, כ"ב — (יומא שם) — וא"ל יגביה קולו, פי „המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה והמגביה קולו בתפלתו ה"ו מנביאי השקר" (ברכות כ"ד:), „דכתיב פנביא השקר — ויקראו בקול גדול — מ"א י"ח" (רש"י שם) ואם גם התירו חכמים להשמיע את קולו למי שאינו יכול לכוין לבו בלחש, לא התירו אלא ביחיד אבל לא בצבור „ראתי למטרד צבורא" (כרכו תשם), „ואם יש בני אדם שאין הפונה שלהם מתעוררת אלא על ידי הפה, אומר בכל פה, אבל אין צריך לתת פחות גדולות שלא יתלוצצו מכינו בני אדם (רבינו יונה ברכות ג, ג') „ואלו שמנענין ראשן וכו' אינו אלא כחוכא ואטלולא (כל בו, י').

שמו. תקון המלבושים כיצד?

מתקן מלבושיו תחלה ומציין עצמו ומהדר, שנאמר השתחוה לה' בהדרת קדש (תהלים כ"ט, ב') — ולא יעמוד בתפלה באפינתו ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולות וכו' (רמב"ם ה', ה') ומכלל זה מה ששינינו „פותח — אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו" (מגלה כ"ד ופוחח „זהו אותו שלבוש בגדים קרועין" (תוספות שם) „וראו שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה כמו כנדי כהונה, אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה" (ש"ע א"ח, צ"ה, ד') — ותקון המקום הוא, פי „צריך האדם ליחד לו מקום בבית הפנסת" (ירושלמי ברכות ד', ד'), ויש לכל אחד לעמוד במקומו, והמסיימין את תפלתו קודם הצבור אין להם רשות להחזיר פניהם לצבור עד שיסיים ש"ן תפלתו" (תשובת הגאונים, מובאה בספר שכלי הלקט כ"ה, דפוס ווילנא).

שמו.

„ומאן דעייל לבי כנישתא ומשכח צבורא קיימין איהו נמי ליסום, אי יתבין איהו נמי ליתוב, דלא יתחזי בטיל מן כולא צבורא והכי שדרו ממתבתא" (סדר רב עמרם גאון כ"ה) ורבותינו דרשו: „היושבת פגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני" — — — פשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכוון הרעת בקול אחד, וברעה אחת, ובטעם אחד, הקב"ה אומר להם היושבת פגנים, פשאתם קורין חברים אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך השמיעני, אבל פשישראל קורין בטירוף הרעת, זה מקרים וזה מאחר ואינן מכוונין דעתם בק"ש רוח הקודש צוחת ואומרת ברח דורי ודמה לך לצבי, לצבא של מעלה (שיר השירים דבה ח', י"ג).

שיו.

ואחר מפחירי חסירי ישראל כתב לאמר: „המדבר בביהכנ"ס וחבריו משבחים ומשוררים קורא אני עליו הוי על כל שכני הרעים — ירמיה י"ב, י"ד,

פי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם — הושע, י"ד י' — ולא נכונה עם חבריו ומואם לשבח לקונו, הוא מסיג גבול הבורא וכו' התחנן לפניו ותשורר לפניו בשמחה ובוא לפניו ברננה, חשוב פי הוא נצב לקראתך שויתי ה' לנגדי תמיד, ותתן יראתי על פניך ואהבתי בלבך ותכוין בכל לבך ותהא צנוע לפניו וכו' (דוקה הלכות תשובה). —

שית. חז"ל על התפלות.

וכבר אמרו חז"ל: „אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצוה“ (ברכות ל"א) ולשמחה טהורה וקדושה זו אי אפשר לה לבוא, אלא אם כן יראה קודמת לה כמאמר רבותינו „אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש“ (שם) „ומאן דקאים לצלווי בעי למיקם באימתא“ (סדר רב עמרם גאון ז'), ותפלה שיש בה יראה טהורה ותמיכה אי אפשר שתהיה נאמרת מן השפה ולחזין בלי רגש הלב, כחובה מוטלת שיש לפורעה למען הפטר ממנה, ועל כן הורה ר' שמעון בן נתנאל „וכשאתה מתפלל אל תעשה תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום (אבות ב', י"ג) ור' אליעזר אמר: „העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים“ (ברכות כ"ח) „מאי קבע? אמר ר' יעקב בר אידו, כל שתפלתו דומה עליו כמשוי, ורבנן אמרו כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים“ (ב"ט) „ר' אבהו בשם ר' אלעזר, ובלבד שלא יהא כקורא באגדת“ (ירושלמי ברבות ד', ב') וכמה מצוין הוא המאמר של ר' חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא, המתפלל צריך שיראה עצמו באילו שכינה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד — תהלים ט"ז, ח' — (סנהדרין כ"ב). וקורא אתה בשלחן ערוך: „המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב באילו שכינה כנגדו, ויסיר את כל המחשבות הטורדות אותו, עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו, ויחשוב פי אילו היה מדבר לפני מלך בו"ד היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבלי יפשל, ק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות, וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדין ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעין להתפשטות הגשמיות ולתגבורת בה השכל עד שהיו מגיעין קרוב למעלת הנבואה — וצריך שיחשוב בדברים המכניעים את הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש — הגה: ויחשוב קודם תפלה מדוממות האל יתעלה ובשפלות האדם ויסיר כל תענוגי העוה"ז מלבו (ש"ע א"ח צ"ח, א').

שיט. המלות והענין.

„ודע בי המלות תהיינה בלשון כקליפה ויהיו במלות פלב; והתפלות בגוף ויהיו פרוה, ובשיתפלל המתפלל בלשונו ולבו טרור בזולת ענין התפלה, תהיה תפלתו גוף בלי דוח וקליפה בלי לב — ובבמוהו

אמר הכתוב: יען פי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי כמצות אנשים מלומדה — ישעיה כ"ט, י"ג — הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך, וכו' — תהלים י"ט, ט"ו, — הלא זה גנאי גדול, שיטעון שדבר עם אלקיו בלבם ובמצפינו ולבו בל עמו, ושאל ממנו אח"כ לקבל אותה ולרצות בה, ודומה הוא למי שנאמר בו: הגוי אשר צדקה עשה (ישעיה נ"ח, כ') כו', וראוי לך אחי שתרע כי כונתנו בתפלה אינה, כי אם פלות הנפש אל האלהים, ובניעתה לפניו עם רוממותה והשלכת כל יהבה עליו — ע"כ תקן אחי ענין תפלתך בלבך והשוהו עם דבורך, וכן בהם פונה אחת לאלהים, ופנה גופך מפל תנועותיך וקשור חושיך ורעיוניך מהתעסק בדבר מדברי העולם עם התפלה, שהתפלה אצלך אמנות הבורא ופקדונו, כי מסר בידך ענינה, ונתנה ברשותך, לא יסקיף עליה זולתו, ואלו תתפלל אותה כמו שצוה הבורא ית', יצאת ידי חובת האמונה ויקבלנה ממך הבורא (חובות הלכות ח', ג') ("מעלת התפלה" לר' זאב יעבץ ז"ל).

שכ,

ור' שניאור זלמן מלאדי זצ"ל אומר: "עתה הפעם בעקבות משיחא וכו' ועיקר העבודה בעקבות משיחא היא התפלה, כמ"ש ר' חיים וויטאל ז"ל, בע"ח ופע"ח, וראוי ונכון ליתן נפשנו ממש עליה, והיא חובה של תורה ממש למביני מדע" וכו' (קונטרס אחרון להספר לקוטי אמרים).

שכא,

ור' חיים מוואלאזין זצ"ל חוקר ואומר, כי "בעת עמדו להתפלל לפניו יתברך בשעתה המיוחדת לה, היא עיקר המזון להעולמות ולנפש האדם עצמו כמ"ש בזוהר בראשית כ"ד א': "מזונא דיגליה צלותא, דחשיבא לקרבנא, וברע"מ פ' אמור הנ"ל בפ"ז, ובזוהר שם רכ"ו א' וכו' והיא המשכת תוספת קדושה וברכה ונהירו לבל עלמין — — — והמשפיל יבין מדעתו שלא לחנם הוצרכו לתקון תחנה קטנה ותפלה קצרה ק"ב זקנים ומהם כמה נביאים, אלא שהמה השיגו ברוח קדשם והשגת נבואתם העליונה וכו' ולזאת יסרו ותקנו מטבע ברכות ותפלות באלו התיבות דוקא מאשר ראו והשיגו איזה דרך ישבון אורה של כל תיבה פרטית מהם, אשר היא נצרכת מאד לתקון רבוי עולמות ובחות עליונים וכו'" (נפש החיים, שער ב', פרק ט' ופרק י', עיי"ש).

שכב,

ור' יוסף אלבו זצ"ל מעמיק לחקור ע"ד ענין התפלה ומסיק בי: "אף אם יהיה המתפלל בתכלית הרוע במנשה, מובן לקבל החסר על-ידי התפלה, והתפלה היא נשמעת אף מתוך הצרה וכו' (ספר העיקרים, מאמר ד', פרק ט"ז).

שכנ.

וְרִי מִנְחָם בֶּן זֶרַח כּוֹתֵב: „כֹּאשֶׁר יִתְפַּלֵּל בְּפִיו וּלְבֹו בֶּל עֲמוֹ תִּפְלְהוּ בְּגוֹף בְּלֹא נֶפֶשׁ“. בֹּא וְרֹאֵה מַעֲלֵת הַתְּפִלָּה, כִּי דְנִיָּאל הֶעֱרָה נַפְשׁוֹ לְמוֹת עַל הַתְּפִלָּה שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו וּזְמַנִּין תִּלְתָּא בִּיּוֹמָא הוּא בְּרִיד עַל בְּרֻכּוֹהִי וּמִצְלָא וְכוּ' וְכִדִּי שְׁלֹא יַחְטֵא בָלָב וּבִמְבֻטָּא שְׁפִתִּים, יִהְיֶה לָבוּ לְמַעֲלָה וְעֵינָיו לְמַטָּה, כֹּאשֶׁר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ מֵאִירֵי הָעֵינַיִם, וְהַנְּבִיאִים הַמּוֹכִיחִים מִיּוֹמִים, נִשָּׂא לְבַבְנוּ אֶל פְּסִים, אֶל אֵל בְּשִׁמּוּם“ (צִדָּה לְדֶרֶךְ, מֵאֱמֶר אֵי כָלֵל א').

שכנ.

וְרַבְּנֵינוּ בְּחִי יִי מְבִיעַ אֶת דַּעְתּוֹ כִּי „עֵיקַר פֶּחֹז שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ אֵלָּא בַּתְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית כ"ז) הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב, וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (יִשְׁעִיה מ"א) אֵל הַיִּירָא תּוֹלַעַת יַעֲקֹב, נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְתוֹלַעַת, מֵה תּוֹלַעַת זֶה מִכָּה אֶת הָאֲרָצִים בְּפִיה, וְהִיא רַבָּה וּמִכָּה אֶת הַקֶּשֶׁה, כִּד יִשְׂרָאֵל בִּכְחַת תְּפִלָּתָם מִפִּיֹן אֶת הָעֵפֹ"ב, שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְאֲרָצִים, שֶׁנֶּאֱמַר (יִחְזַקְאֵל ל"א) הִנֵּה אֲשׁוּר אֲרֻז בִּלְבָנוֹ, וּמִתְנַפְּרִין וְנוֹצְחִין“ (כִּד הַקְּמַת, רַפּוּס וּוְאֲרֵשָׁא, דָּף צ"ז).

שכנ.

וּבַחֲכֻמַּת הַקְּבִלָּה וּבַסְּפֻרוֹת הַחֲסִידוֹת אֵתָּה מוֹצֵא אוֹצֵר גְּדוֹל שֶׁל מֵאֱמָרִים עַל דְּבַר הַתְּפִלָּה, וּבַסֵּפֶר הַזֹּהָר יִשְׁנֵם מֵאֱמָרִים עֲמוּקִים וְהַשּׁוֹבִים עַד מֵאֵר עַל הַתְּפִלָּה. אֵין מִמְּלֹאכְתָּנוּ לְהַבִּיא אֶת פֶּל הַמֵּאֱמָרִים שֶׁל הַזֹּהָר, כִּי אִזּוּ הִיתָה הַמְּלָאכָה רַבָּה יוֹתֵר מִדָּאֵי, וְלֹא הֵינּוּ מַעֲתִיקִים אֶת פֶּל הַמֵּאֱמָרִים שֶׁבַחֲכֻמַּת הַקְּבִלָּה וְהַחֲסִידוֹת, דְּרוּשׁ וּמַחְקֵר וּמוֹסֵר בְּנוֹגַע לְתְּפִלָּה, כִּי אִזּוּ צְרִיד הִיָּה לְחַבֵּר סֵפֶר שְׁלֵם מִיּוֹחַד בְּמִינוֹ, שֶׁאֵין זֶה מִמְּטַרַת חֲבוּר וּסְפֵר זֶה, אֵלָּא נִבִּיא פֶּה, לְדוֹגְמָא, מֵאֱמָרִים אַחֲדִים:

שכנ.

הַזֹּהָר דּוֹרֵשׁ תְּפִלָּה שֶׁל מֵה, טַהוּרָה וְתַמָּה, וְהוּא אוֹמֵר: „אֵי צִלּוֹתָא לָאוּ אִיהִי שְׁלֵמָה, כִּמֵּה מִלֵּאכִי חֲבֵלָה רַדְפִּין אֲבִתְרָה וְכוּ' וּבְגִין דָּא מִצְלִין וְהוּא רַחוּם יִכְפֹּר עוֹן וְכוּ', דְּלֹא יִרְדְּפוּן בְּתֵר צִלּוֹתָא“ (זֹהָר בְּרֵאשִׁית כ"ג ע"ב) „לִית מֵאֵן דְּקָאִים קָמִי תְרַעָא דְצִלּוֹתָא“ (שֵׁם כ"ד ע"א) „כֹּל מֵאֵן רִידַע לְשִׁבְחָא לְמֵאֲרִיָּה כְּדָקָא יֹאזֵת, קִב"ה עֲבִיד לִיה רַעוּתִיה, וְלֹא עוֹד אֵלָּא דְאִסְגִּי בְּרַכָּא לְעִילָא וְתַתָּא“ (נֵחַ ע"ג ע"א, תּוֹסֵפֶת), „בְּצִלּוֹתָא אֲצִטְרִיד רַעוּתָא וְהִרְהוּרָא לְכוּוֹנָא, וְכוּ' בְּכֹל אֵינוֹן פִּלְחָנִין דְּקִב"ה, הִרְהוּרָא וּמַחֲשַׁבָּה עֲבוּד עוֹבְדִין“ (זֹהָר וִיצֵא קִנ"ה ע"ב) „צִלּוֹתָא דְסִגְיָאִין סִלִּיק קָמִיה קוֹב"ה וּמִתַּעֲטֵר בַּהֲחֹא צִלּוֹתָא, בְּגִין דְּסִלְקָא בְּגוּוֹנָא סִגְיָאִין, וְאֵתְכִלִּילַת מִכְמָה סְטֵרִין, וּבְגִין דְּאֵתְכִלִּילַת מִכְמָה גּוּוֹנִין אֵתְעִבִּידַת עֲטָרָה וּמִנְחָא עַל רִישִׁיה דְצִדִּיק חֵי הָעוֹלָמִים, וְצִלּוֹתָא דִּיחִיד לָאוּ אִיהִי כְּלֹלָא וְלֹא אִיהִי אֵלָּא בְּגוּוֹן חֵד“ (שֵׁם, וִישְׁלַח, קִס"ז ע"ב). „צִלּוֹתָא דְעֵנִי אֲקִרִימַת קָמִיה קוֹב"ה מִפֶּל צִלּוֹתִין דְעֵלְמָא, בְּגִין דְכְּתִיב בִּי לֹא בּוֹה וְלֹא שְׁקֵץ עֲנוֹת עֲמִי“ (שֵׁם קִס"ח ע"ב) „צִלּוֹתָא דְכֹל בְּנֵי נִשָּׂא צִלּוֹתָא, וְצִלּוֹתָא

דמסכנא איהי צלותא דקיימא קמיה דקוב"ה. ותבר תרעין ופתחין ועלאת לאתקבלה קמיה" (שם). "מאן דצלי צלותיה בעי לפרשא מלוי כדקא יאות" (שם קס"ט ע"א). "ביומי דראש השנה דעלמא אתדן וכרסויא דדינא קיימא לגבי מלכא עלאה למידן עלמא. כל נפש ונפש משטטן ובעאן רחמי על חיי (תרומה קמ"ב ע"א). "כל אינון דמצלאן צלותהון בלחישו ברעותא דלכא. דלא אשתמע ההוא צלותא לאחרא. האי צלותא סלקא וצייתין לה כל אינון דאיסרון מארי דאורנין. ואי האי צלותא אשתמע לאורנין דבר נש. לית מאן דציית לה לעילא" (ויקהל ר"ב ע"א). "כל מלה ומלה דצלותא דאפיק בר נש מפומיה. סלקא לעילא. ובקעא דקיעין. ועאלת לאתר דעאלת. ותמן אתבחנת ההיא מלה איהי מלה דכשרה אי לא" (זוהר מצורע, נ"ה ע"א). "כל אינון מלין דאפיק בר נש בצלותיה סלקין לעילא ובקעין אורין ורקיעין עד דמטו לההוא אתר דמטוי ומתעטרין ברישיה דמלכא ועבוד מינייהו עטרה" (ואתחנן ר"ס ע"ב). "כל צלותא ובעותא דבעי בר נש מקמי קוב"ה. בעי לאפקא מלין בשפותיה. דאי לא אפיק לין לאו צלותיה צלותא. ולאן בעותיה בעותא" (האזינו רצ"ד ע"ב). "לזכאה איהו מאן דמצלי וידע לסלקא רעותיה לעילאי דהא פומיה אפיק שמהן. אצבעוי כתבין רזין. וכר סלקין שמהן מפומיה. כמה עופין פתחין גרפיהו לעילא לקבלא לין" (האזינו ע"א, תכ"א). "אלין דעובדיהו כבעידן דחקלא. דאכלין בלא צלותין מיתתהון יהא כבעידן דחקלא. ושחיט לון מלאך המות מדה כנגד מדה. ולא עוד אלא בסכין פגום שחיט לון. ואתקריאו נבלה (שם פ"ח ע"ב). "קוב"ה קריב לכלא דידעי למקרי ליה ולאתערא מלה כדקא יאות" (זוהר חקת קפ"ג ע"ב). "מאן דקריב קמיה מאריה וצלי צלותיה ולא אשלים יחודא לקשור קשרין. טב ליה דלא אברי (זוהר שמות דס"ב ע"ב).

שכה. בעלי הסוד על הכונה שבתפלה.

בעלי הסוד העריצו את הכונה שבתפלה. וצריך לכוון כל שם ושם מהשמות הקדושים הנזכרים בתורה" (שערי אורה שער א' ע"א) והברכות שבתפלה מרמזות על ענינים נעלים ונשגבים. מאה ברכות שתקן דוד הן כנגד הסיפורת (עזרת ה' שערי אורה שער א' דף ה'). "י"ח ברכות — כנגד חי העולמים והם י"ח עולמות" (הקדמת הזוהר, י"ב ע"א). "כל תיבה וכל אות מאותיות התפלה מכוונת לדברים גבוהים מאד" (שושן סודות, ט' ע"ב). האר"י ז"ל חבר ספר מיוחד בשם "פוננות האר"י". על הסודות והכוונות שבתפלה. מלבד סידורו המכיל בעיקר כוונות וצרופים בתפלה. וכבר אמר ר' חיים וויטאל ז"ל "אלמלי היה אדם הראשון מתפלל, אז היה גורם על ידי מעשיו עליות יתרות להעלות העולמות למעלה ממקום כדרגותם" (לקוטי תורתו, לרח"ו, בראשית) ועיקר תכלית התפלה היא "הפונות". להעלות העולמות ולכוללם עד האצילות. ללקוט

כֹּל נִיצוּצוֹת הַקְדוּשָׁה, שֶׁנִּתְפָּזְרוּ בֵּין הַקְלִיפּוֹת בַּעֲשִׂיָּה וּיצִירָה לְמַעַלָּה לְאַצִּילוֹת".
 „לִיחָד שֵׁם י"ה הַנִּפְרָד מִשֵּׁם י"ה" (ש"ע הָאֲר"י כּוֹנֵת הַתַּפְּלָה בַּהֲשַׁמְטָה, שֵׁם, סַעִיף ט'). „לְבַרֵּר בִּידוּרִים שׁוֹנִים וּבַחֲנִינוֹת שׁוֹנוֹת, לְהַמְשִׁיךְ עַל יְדֵה שִׁפְעַ וּבִרְכָּה אֶל הַתּוֹךְ הָעוֹלָמוֹת (סִידוּר הָאֲר"י) וְאִין שִׁיעוֹר לְהַפְּוֹנוֹת וְהַסּוּדוֹת הַצְּפוֹנִים לְדַעַת בְּעִלֵּי הַסּוּד בְּתַפְּלָה „כֹּל בִּרְכָּה שֶׁבַתַּפְּלָת שֶׁ מוֹנֵה עַל שֶׁ הַ מַכּוֹנוֹת לְסוּד אַחֵר" (שֵׁם, תַּפְּלַת הָאַצִּילוֹת), הָאֲר"י כּוֹתֵב: „כּוֹנוֹת נִפְּילַת אִפִּים לֹא רְצִיתִי לְכַתּוֹב, לְפִי שִׁישׁ סַפְנָה גְּדוֹלָה בְּרִכְּר" (שֵׁם) „וְאִין לֹד שׁוֹם תַּפְּלָה וְתַפְּלָה שֶׁאִין מִתְחַדְּשִׁין מוֹחִים גְּמוּדִים" (ש"ע הָאֲר"י כּוֹנֵת הַתַּפְּלָה, סַעִיף א'). „וּבְכָל תַּפְּלָה וְתַפְּלָה עוֹלִין נִצּוּצוֹת שְׁעָרֵיין לֹא עָלוּ בְּשׁוֹם זִמָּן" (שֵׁם, סַעִיף ב'). „וּבִרְוִים חֲדָשִׁים מִתְבַּרְרִים עַל יְדֵה מַה שֶׁלֹּא נִתְבַּרְרוּ אֶתְמוּל" (סִידוּר הָאֲר"י) „וּנִשְׁמַתָּה (שֶׁל הַתַּפְּלָה) הִיא כּוֹנוֹת סוּדוֹת הַתַּפְּלָה" (שֶׁל"ה בַּהֲקַדְמָתוֹ) עוֹד תִּנְאִי עֲקָרִי יֵשׁ בַּתַּפְּלָה שֶׁרָאוי לְדַקֵּק בּוֹ, וְהוּא שֶׁתִּהְיֶה הַתַּפְּלָה נִקְיָה מִכָּל שְׂמִיךְ שֶׁל תּוֹעֵלָה עֲצֻמִּית, הַתַּפְּלָה הַהִגּוֹנָה בְּיוֹתֵר נִבְחַדַּת וּדְצוּיָה, הִיא הָעוֹלָה כּוֹלָה לְגִבּוֹה, וְלֹא שִׁיתְעַרֵּב בָּהּ דָּבָר שֶׁהוּא צוֹרֵךְ הַדְּיוּט כָּלָל" (עֲבוֹדַת הַקּוֹדֶשׁ, חֶלֶק הָעֲבוּדָה פ"ה) גַּם הַבַּעַשׁ"ט ז"ל וְתַלְמִידָיו נוֹתְנִים עֵרֶךְ גָּדוֹל לְתַפְּלָה בְּכּוֹנָה וְנִקְיָה מִכָּל תּוֹעֵלַת עֲצֻמִּית, עַל יְדֵי הַתַּפְּלָה „יֻכַּל הָאָדָם לְבּוֹא לִידֵי מִדְּרָגָה יוֹתֵר גְּדוֹלָה" (צוּאֹת הָרִיב"ש, וְעִיין לְקוּטֵי מִצּוֹת, עֵרֶךְ תַּפְּלָה אוֹת ב', י"ז) „אִם הוּא דָק לִשׁ"ש בְּלִי כָל פְּנִיָּה" (פֶּתֶר שֵׁם טוֹב) „וְהָאָדָם צָרִיךְ לִהְיוֹת בַּתַּפְּלָתוֹ מוֹפְשֵׁט מִגְּשַׁמְיוֹתוֹ (צוּאֹת הָרִיב"ש) „לְהַשְׁתַּדֵּל לְזֻכּוֹת לְתַפְּלָה בְּלִי שׁוֹם תּוֹעֵלַת עֲצֻמוֹ כָּלָל" (דְּרָכֵי צַדִּיק פֶּרֶק א', אוֹר הַגְּנוּז, תַּצֵּא), כִּי „אִין הַתַּפְּלָה לְצוֹרֵךְ עֲצֻמוֹ כִּי אִם לְצוֹרֵךְ גִּבּוֹה, לְתוֹעֵלַת הַשְׁכִּינָה" (תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף, עַקֵּב), „וְאִם יִכּוּין אָדָם לְתוֹעֵלַת עֲצֻמוֹ הַגְּשַׁמִּי, שִׁיחָא נַעֲנָה בַּתַּפְּלָתוֹ לְתוֹעֵלָתוֹ הַגְּשַׁמִּי, אֲזִי נַעֲשֶׂה מִסֵּךְ מִבְּדִיל וְאִינוּ נַעֲנָה כָּלָל" (פֶּתֶר שֵׁם טוֹב, וְעִיין בַּתּוֹסַפְתָּא בְּרִכּוֹת פ"ז) הַתַּפְּלָה הִיא לְהוֹצִיא „הַפְּוֹנָה הַטְּהוֹרָה מִהַקְלִיפּוֹת הַסּוֹבְבוֹת אוֹתָהּ, לְהַחֲיוֹת בְּכּוֹנוֹתוֹ וּבִמְחַשְׁבֹּתוֹ דְּבוּרֵי הַתַּפְּלָה וְאוֹתִיוֹתֶיהָ" (חֶסֶד לְאַבְרָהָם, בִּשְׁם הַבַּעַשׁ"ט) כִּמוֹ שֶׁדָּק הֶעֱשָׂן מִהַעֲצִים הַנִּדְלָקִים עוֹלָה לְמַעַלָּה אֲבָל הַחֲלָקִים הָעֲבִים נִשְׁאָרִים לְמַטָּה, כִּן מִכָּל תַּפְּלוֹת הַמִּתְפַּלְלִים עוֹלָה דָק הַכּוֹנֵה לְמַעַלָּה" („אוֹר הַמַּאֲיֵד", בִּשְׁם הַבַּעַשׁ"ט) וְהָאָדָם צָרִיךְ לְבַטֵּל אֶת כָּל יִשּׁוּתוֹ וּלְחַשׁוֹב קוֹדֶם הַתַּפְּלָה שֶׁהוּא מוֹכֵן לְמוֹת מֵאוֹתָהּ תַּפְּלָה מַחֲמַת הַפְּוֹנָה („כְּתָר שֵׁם טוֹב") „וְיִכּוּין לְעוֹדֵר בַּתַּפְּלָתוֹ הָאוֹתִיוֹת שֶׁנִּבְדְּאוּ בָהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכָל הַבְּרוּאִים כָּלֵם עֲלִיוֹנִים וְתַתְּהוֹנִים כּוֹלֵם" (דְּבָרֵי צַדִּיק), וְלֹא יֹאמֶר אָדָם בְּשֶׁבַת אֶתְפַּלֵּל בְּכּוֹנָה וְלֹא בַחֹל" (צוּאֹת הָרִיב"ש, וְעִיין בַּסֵּפֶר חֲמֶדֶת יָמִים ח"א פ"ד, „חֶסֶד לְאַבְרָהָם" לְר"א אוֹלֵאִי, מַעֲיָן ב' נֹהַר ל"ז — מ"ב).

שָׁכַט,

וְהַגָּאוֹן מֵהַר"ם מִינֵינְז אוֹמֵר: „יֵשׁ שֶׁהַכּוֹנָה בַּתַּפְּלָה מְרִיזָה עַל גְּדוֹלָה,

גבורה, תפארת הספירות וכו' (שו"ת מהר"ם מינץ, סי' פ"א, ועיין שו"ת מהרי"ל סי' קצ"ד, ובסי' נפש החיים שער ב') „האדם צריך להתחזק בתפלה קודם התפלה כדי שיהיה לו רבקות", „יאמר התיבות בכונה גדולה" (צוואת הרב"ש), ואפילו המכוון בתפלתו כל הפונות, אינו „גדול בליכוד כמו זה שמתפלל בהתקשרות" (אור תורה, בחוקותי, אמרי צדיקים, בשם המגיד) „עיקר עבודת הפורא יתברך הוא הדבקות, והאדם צריך לדבק מהשבתו בבורא בשעת התפלה, להיות דבוק בו דבקות אמיתית" (דברי תורה, בסופו, מאור ושמש בראשית) „מי שמתפלל בדבקות רומה כאילו הקב"ה מדבר עמו" דברת שלמה, בשם רבו) „וכמו שאנו עומדים לפניו ומדבקים את כל מחשבותינו אל הנקודה האמצעית, שהיא אלהותו יתברך, כך הקב"ה מצמצם את עצמו ועומד על נקודת עושי רצונו" (דברי תורה, בסופו), „וכשהאדם מתדבק לפנימיות חיותו של הבורא, אפשר לו לשנות את הטבע" (פרי הארץ, ויגש) „והתפלה בדבקות הוא יסוד העבודה (כתבי קודש, ועיין בספר דרכי צדק, לר' מנחם מענדל מלוסקא, לקוטי דמ"ל, דרכי ישרים).

של.

הרב ר' שניאור זלמן מלאדי מאמין, כי „התפלה מהפכת גם רצון חומר הגוף לה' לברו, וכשם שהפסח המעורב בסוגים בתכלית התערובות, כשנותנים אותו בכור המצרה בשלהבת יתברך ומתפרדים כל החלקים שבו, עד שהחלק הטוב יוצא נקי בפני עצמו, וכל שנותנים אותו בשלהבת הרפה פעמים יותר יובדל חלקי הסיגים הרקים, וכל שנשתאה הפסח בשלהבת יותר, יותר יוצא ההעלם, עד שגם הרקין שברקין יצאו להפך בפני עצמו ולא להיות מעורבים בטוב, כך על ידי שלהבת העולה מאליה בתפלה, מתפרדים כל החלקים המעורבים ויוצא מן ההעלם כל הסיגים גם הדק שברקין" (לקוטי תורה, במדבר) „ועל ידי התפלה נתגלה הרע מת שהיה תחלה מעורב בטוב ולא היה ידוע כל שהוא רע" (תורה אור, תשא ד"ה מצרה לכסף) ואפילו התורה ושאר כל המצוות שהן ענינים רוחניים דקים וזכים ביותר, גם הן מזדככות על-ידי התפלה ועל ידה „מתעלות מגשמיותן ועולות עד לאצילות" (לקוטי תורה ביה, ד"ה ענין ירדת הגשמות), „וביטול המציאות אליו יתברך שהוא ענין מסירות נפש, נקבע במחו ולבו בשעת התפלה" (לקוטי תורה, ביהר) „ולנפש האלהית אין שליטה וממשלה על נפש הבהמית בבינוני, כי אם בשעת התפלה, שאז מתגברת הנפש האלהית בו ומתעוררת לאהבת ה' (תניא, פרק י"ג) „ועת זמן חזק ואמוץ הראש והשכל המתבונן, היא שעת התפלה, שהיא שעת רחמים ועת רצון העליון למעלה" (אגרת הקדש בתחלתה) „ועל ידי התפלה נמשך אור השפע מלמעלה למטה, ובכל תפלה יש גאולה דמשיח למעלה" (סידור, שער התפלה ד"ה ואני תפלה) „ועיקר ענינה ומהותה של התפלה הוא יסוד כל התורה" (מכתבו של הרב לר' אלכסנדר משקלוב) „אם

היו כל ישראל מתפללין בכוונה, היה בא משיח וכו' (סדר שער התפלה, ד"ה ואני תפלה) "לכוון היטיב בכל מלה בקול המעורר הפוונה ורעותא דלפא" (מכתבו של הרב לכללות אנ"ש) "לשקול ולבחון בעצמו אם הוא עובר ה' בעבודת התפלה בכוונה, ולהלהם עם גופו ונפש הבהמית שלו המונעים הפוונה במלחמה עצומה" (תניא פרק ל') "צריך להעמיק ביותי ת התפלה, פי על ידי אותיות התפלה מתעלה האדם למעלה יותר" (תורה אור בשלח) "ואותיות התפלה עולות עלידי המלאכים העליונים בעלוי אחר עלוי כיעולם לעולם עד שתעלה לרום המעלות" (סידור שער הסוכות) "ח"י ברכאן רצלותא, הן פנגר חי חוליות השרדה, שדרך הם נמשך השפע מהמוח" (לקוטי תורה, בשלח, בלק, "שער היחוד והאמונה כ"ד") "לא יתפלל אדם בחורבה פי החורבה משל על עולם הקליפה" (תולעת יעקב כ"ח) והבעש"ט ז"ל נותן טעם למצות התפלה לקריאת שמע קודם הנץ החמה מפני "שכהשמש יצא על הארץ אז אין נסתר מהרברים הבאים ממלאכי חימה" (צוואת הריב"ש) וטעמו של ר' פנחס מקורי ז"ל בזה הוא מפני ש"אז לא נתמלא העולם ברברי טטות והבל" (מדרש פנחס, פ"ד ועיין סידור, שער התפלה, לקוטי תורה, חקת ובלק).

שלא.

ורי חיים מוואלאזין מספר "מרי דברי עם הגר"א ז"ל בענין התפלה, אמר לי, פעם אחת הראוני מן השמים גורל ענין התפלה, כי ינעתי יגיעות רבות על הבנת מאמר אחר בזהר הקדוש ולא עלה בידי לפרשו לאמתו, והנה ביום ראש חודש אחר בעמרי להתפלל תפלת העמידה דשחרית, ברגע אחד נפל במחשבתי באותו המאמר לפרשו על שבעה אופנים" (ספרא רצניעותא, בהקרמה, ווילנא, תרמ"ב).

שלב.

והנה ד' דוב בער המגיד ממעזריטש זצ"ל, תלמידו של הבעש"ט אומר: "אינו יכול להתפלל פראוי אם אין לו אור מקיף אותו מפל צרדיו, שידגיש אותו אור מקיף" (אור תורה נ"ו), "יש מסד מבדיל בין השי"ת ובין האדם, וצריך בשעת התפלה באותן התיבות שאומר להתגבר מאד בשכלו ולסתור המחיצה המברלת, עד שיורבק בו יתברך (שם, ק'), "פעמים יכול לומר התפלה במהירות מאד, מחמת שפוערת בלבו אהבת השם מאד והתיבות יוצאות מפיו עצמן" (אור האמת, פ"ג) "זה חסד גדול שאדם חי אחר התפלה, שלפי דרך הטבע היה לו למות, מחמת שמפסיד כחו, שנותן בהתפלה כל כחו מחמת פוונות הגרולות שמכוין" (אור האמת, ק"ד) "כשאישי הישראלי עומד להתפלל ברחילו ורחימו אז ממילא אומרים שידה בכל העולמות כל המלאכים והשרפים ושאר כחות, כי הם כולם כלולים בו" (אור האמת, כ"ה).

ועיין בספר "מגיד דבריו ליעקב", ד', ועיין בספר "נתיבות עולם" למהר"ץ מפראג ז"ל, נתיב העבודה, ותמצא אבני חז פנינים ומרגליות.

פרק עשרים וששה.

שלג. השתלשלות התפלה בישראל.

עבודת האלקים בישראל יש לה ערך רב עד מאד בדברי ימי הדתות. היא הראשונה שנברלה לגמרי ממעשה הקרבנות וזכאית היתה להקרא בשם "עבודה שבלב", וגם מפל שאר חיצוניות נשתחררה מהכהנים וכיוצא בזה. עבודה צרופה זו, שלא היתה זקוקה אלא לרצונו של צבור קטן, נקל היה לה להתפשט בכל העולם כולו. ועבודת אלקים זו נערכה בתמירות ובסדר, לא רק בשבתות וימים טובים, אלא בכל ימות השנה, וכך נתקדשו כל החיים כולם בקדושה עליונה, ובפרט שתפלת שחרית וערבית מדי יום ביומו נעשתה גם לתפלת יחיד.

שלד. סדר וסדור התפלה.

סדר התפלה בישראל לא היה מתחילתו אדור ומודכב כסדר התפלה שבימינו, נשתנה הרבה במרוצת הזמנים, וכבר אמר חכם אחד, שהתפלות שלנו הן פרי התפתחות של אלפי שנה, מתחלה לא היה בכלל סדר קבוע של תפלה, לא היה כל נוסח מסוים, רק התוכן הכללי חובה היתה, ונוסח המלים מסודר היה ללבו של העובד לפני התיבה. אחר כך נוספו עליה פסוקים ופרקים מן המקרא, קשורים פיוטיים וכדומה, וכך נקבע קמעא קמעא סדר תפלות לכל ימות השנה, והוא עיקר הסדור שלנו (תולדות התפלה והעבודה בישראל, פתיחה).

השם תפלה מציין בקשת רחמים, "התפלל" פירושו מעיקרא קרוא את ה' לשופט, מלשון "פלילים". בתלמוד משמש הפעל "התפלל" והשם "תפלה" אך ורק לתפלת שמונה עשרה. אחר כך בנו בשם תפלה כל תחנון ובקשה (ובתלמוד "רחמים ותחנונים") וגם במקרא כל תפלות תורה והלל. שלח. חוראת סדר.

"סדר" פירושו בלשון התלמוד ובתרגומים גם קבוע, למשל "ואת הפוכבים" (בראשית א', י"ד) מפרט תרגום ירושלמי "וית סדר פוכביא". במס' ראש השנה (י"ז ע"ב) "סדר תפלה" — פירושו נוסח תפלה אחת, אבל מצינו "סדר" או "סדרא" סתם בהוראת כלל כל התפלות. שלח. הסדור והמחזור.

השם הפולל הקדום היה מלפנים "סדר תפלות וברכות". אחר כך נתקצר ל"סדר תפלות", "סדר תפלה", "סידור". בצד ה"סידור" קם קובץ בשם "מחזור". התיבה מחזור לקוחה מחשבון השנים, שכן קוראים לתקופה

מסוימה של י"ט שנה מחזור קטן או מחזור לבנה, וגם קראו בשם מחזור לספר העוסק בחשבון התקופות. בספרותנו "מחזור" פירושו מתחלה סדר השנה בבית הפנסת. המחזורים הראשונים וראי לזהות השנה היו, שנוספו בהם דיני התפלות ונוסחן לפי תקופת השנה, וכשנתרבו הפיוטים נעשה הלוח טפל ורק השם "מחזור" נשאר ממנו. הסידור והמחזור אינם דברים משונים זה מזה להלוטין, שיש בזה מה שאין בזה, אלא יש בכלל המחזור גם הסידור; הסידור מצמצם והמחזור מרחיב, הסידור אינו כולל אלא את התפלות העיקריות והמחזור מוסיף גם את הפיוטים. בדורות האחרונים נוהגים להוסיף בסידורים גם את הפיוטים לשבתות המצוינות גם דינים ובאורים.

שלו.

מתחלה אסור היה להעלות את התפלות על הכתב, עד שאמרו: "פותבי ברכות כשורפי תורה" (תוספתא שבת ריש פי"ד; בבלי שם קט"ו ע"ב). רק לאחר חתימת התלמוד, כשהוכרחו מפני צוק העתים להעלות על הכתב את כל התורה שבעל-פה נכתבו גם התפלות. הסידור היותר קרוש שנשתמר בדינו הוא "סדר רב עמרם גאון". אחד הסידורים הקדומים הוא סידורו של רב סעדיה גאון, ונמשך הדבר במשך כמה מאות שנה, שפל גדול בתורה, היה מחבר סידור שלו, כיפאן המחזורים המרובים, והידוע ומשובח שבהם הוא מחזור ויטרי של ר' שמחה ב"ר שמואל, אחד מתלמידי רש"י, סידורו של רש"י עצמו, שאמנם אין בו אלא דיני תפלה ולא נוסחאות, נדפס בפרלין (שם, פתיחה, צד 19).

שלו. הסידור ולשון הקודש.

הפרופיסור ר' אברהם ברלינר מעיר בספרו "ראנד-בעמערקונגען", כי אין ספר מצוי ביד כל איש ישראל למקצהו ועד קצהו כמו "הסידור", אשר לא יפקד מקומו גם בבית עני או בער, אשר אין חמשה חומשי תורה בביתו. וע"ז מעיד ר' זאב יעבץ ז"ל: "ואנחנו מוסיפים ואומרים, כי הסידור לא מעשה ידי חכם פלוני או הסיד פלוני הוא, כי אם לישראל כולו הוא, הוא יסדו והוא הציב את דלתותיו לשפן בקרפו רוח קרשו" (הקדמה למקור ברכות) בראשונה היה כל אדם מישראל מברך את ה' ומתפלל אליו "כל אחד לפי כחו, אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה, ואם היה ערל שפתים מדבר פפי יכלתו ובכל עת שירצה" (רמב"ם ה' תפלה א' ב'—ג'). וכן היה הדבר נוהג תמיד — ער עזרא, וכיון שגלו ישראל — ונולדו להם בנים בארצות הגוים ואותן הבנים נתבלבלה שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מלשונות הרבה — — — ומפני זה כשהיה אחד מתפלל, תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבת הקב"ה בלשון הקודש — — — וכיון שראה עזרא

ו ב י ת ר י נ ו כד עמדו ותקנו להם — — — ברכות על הסדר (רמב"ם שם, ד').

○ ————— ○

פרק עשרים ושבעה.

שלט.

ה פ י ו ט י ם . אחרי תרכן הבית היו בתי הפנסיות המקומות היחידים שנתקדשו לעבודת ה' בצבור, ומלכר איזה פרקי תהלים ותפלות קצרות אשר נתקנו על-ידי אנשי כנסת הגדולה, לא היה להם שום סדר קבוע ומקובל, על-פנ היו החכמים שירדו לפני התיבה מחברים תפלות לצרכם, מהם שנתקבלו ומהם שלא נתקבלו (עיין ברכות ל"ג ול"ד, ומדרש שו"ט י"ט) ועיין תחכמוני שער כ"ד).

שם. שמות הפיוטים.

הפיוט נקראים בשמות שונים לפי סגנונם או לפי מקומם במחזור, יוצר — כעין פיוט לברכת יוצר אור, „אופן” — מפני שהוא קודם ל„אופנים וחיות הקדש”, „זולת” — לפני גמר התפלה „אין אלקים זולתך”, „קרובות” — נקראו הפיוטים שנכתבו בשכיל חזרת הש"ץ ומקומם בתוך התפלה, השם הזה נמצא במדרש (ויקרא רבה פרק י"ט) ר' אלכסנדר קרוב, בלומר, ש"ץ מחבר קרובות, ואמרו כב"ר (פמ"ט) שאומרים לזה העובר לפני התיבה בא וקרב, היינו לתפלה, ולרעת אבודרהם נקראו הפיוטים שאומרים באמצע התפלה מטעם זה „קרובות”, יש גם הכותבים קרוב"ץ, ובעל התשבי בנמוקיו אומר, שזה שבוש האשכנזים החושבים שמלת קרוב"ץ הוא ד"ת של הפתוב: „קול רנה וישועה באהלי צדיקים”. רי"ז היירנהיים קרא שם המחזור שהוציא בפירושו ותרגומו „ספר קרובות” „בעבור שהקרובות הם עיקרי הפיוטים”, הפיוט שכתב הקרובות המרבה מסדר היום נקרא „סדר” והאחרון שבקרובות נקרא „סלוק”, אליעזר לאנדס-הוטה בספרו „עמודי העבודה” מונה ארבע מאות פייטנים נודעים ומספר פיוטיהם כששלושת אלפים, שכתבו באשכנז, צדפת ואיטליא (עיין צונץ „סי-נאגאגע פאעזיע”; „ליטעראטור געשיכטע דער סינאגאגל פאעזיע”; שטיינ-שניידער „יירישע ליטעראטור”; הקרמת היירנהיים למחזוריו; שו"ת „זכר יהוסף” א"ח סי' י"ט וכו' ווארשא תרנ"ט).

שם. פיוט, פייטנא.

בנוי למחבר שירי תפלה, ונמצא במדרש: „הרין פייטנא כד עביר אלפא ביתא זמנין מיחסל לה זמנין דלית מיחסל לה” (שיר רבה פ"א, ו') ממלה זו נתהוה הפעל פייט והשם פיוט. בתרגום ירושלמי למלכים ב' ג' ט"ו

הפעל נגן מתורגם פייט, כשם פיוט מכונה כל מין שירה, ור' שבת י
רונוליי, למשל, קורא לפתיחתו אל פירושו לספר יצירה בשם פיוט, אבל
בעיקר נתיחד השם על שירה רתית הנכתבת לתוך התפלה.

ועוד שם אחד מצוי לפייטנים, הוא השם פזמון, ומקורו בפעל פזם
הנמצא בתרגום ירושלמי (שמות ט"ז כ"א ואיוב ל' א' לפעל ענה) כמדרש
נמצא שורש זה בהוראת "חביבות", פירוש המלה מעיקרה — שירים
בחרוזים מחולקים לבתיים, ואח"כ נתיחדה הוראתה לשירים
בעלי חרוז החוזר חלילה (עיון תשובות יוסף אבן מיגש, סי' ר"ד).

שם. פיוטים לימים נוראים.

במוסף של ימים נוראים וכיו"פ גם כשחרית באים פיוטים גם לאחר
הקרושה קורס חזרת "ובכן תן פחדך". בפיוטים אלה אפשר לראות המשך
הקרובות, אבל יש במוסף עוד הוספות שאין בהן משום קרובות והן קרומות
מהן, הוספות אלו פותחות ב"אוחילה לאל" והוא מעין רשות, שהפייטן
מתיצב לפני הקב"ה ומבקש סיעתא רשמיא לתפלתו.

שם.

בראש השנה באות אחרי פתיחה זו הפיוטים לשלש ברכות המיוחדות:
מלכיות, זכרונות, שופרות אין הם מפסיקים את תפלת שמונה עשרה
כקרובות, אלא באים לפני התפלות "על כן, אתה זוכר, אתה נגלית", עוסקים
הם בתוכן שלש התפלות הללו, מאירים אותן ע"י רונמאות מן המקרא, ובנויים
באופן שכל בית מסיים בתורה המתאימה לתפלה (מלכות, זכרון, שופר).
אחרי כל בית בא פסוק מן המקרא, על-פי רוב מן הפסוקים שבתפלה עצמה.
שם הפיוטים כשם התפלות: ת ק י ע ו ת, ת ק י ע ת א, נוהגים הם רק
במנהג אשכנז ושאר המנהגים המפסיק את הבקשה, בכל המנהגים אומרים
תקיעת שופר "היום הרת עולם" ובמנהגי אשכנז ורומניה מוסיפים גם "ארשת
שפתנו", והוא כמין סלוק לכל אחת משלש התפלות.

שם. קרובות וסליחות ליו"כ.

"כיום הפפורים מתחברות הקרובות והסליחות לחטיבה אחת. חוץ מזה
נוהג ביום הפפורים סדר הדרה. פעת אין אומרים אותו גם
בשחרית ובמנחה אין לפיוטים הללו שייכות פנימית אל התפלה, רק שהם
נאמרים בשעת חזרת הש"ץ לפני סיום הברכה האמצעית, אמירת סדר עבודה
בפי שליח צבור מוזכרת עוד בתלמוד, והנוסח הקרום ביותר המתחיל "שבעת
ימים" הוא לפי נוסח המשנה "בריוק, הנוסחאות המיוחדות פיוטיות
הן, ואעפ"י שמשונות זו מזו פולן בנויות בתבנית אחת, וכנראה נסמכות הן
על נוסחה קדומה אחת, בוראי נוסח "אתה כוננת" הנהוג בספרדית. כמה
פייטנים חברו סדרי עבודה שונים, רובם פותחים ב"רשות לסדר עבודה",
ויש שחברו רשות לסדרי עבודה של אחרים, כל מנהג ומנהג בחר לו פיוט

אחר ממין זה וכן ניצלו מאברן, אבל מספר סדרי העבודה שנשתמרו אינו אלא מיעוט קטן מן הפיוטים ממין זה, שנתחברו בשעתם, בכתבי היר שבגניזה נמצאו כמה קטעים שיש לראות מהם מה גדול היה כח המושך של נושא זה על הקהלות ועל הפייטנים.

שמה,

פייטני הספרדים נהגו לחבר גם בשביל תפלת שחרית של יום הכפורים פיוטים המציירים מעשי הכהן הגדול עפ"י הנאמר בפרשת „אחרי מות“ וקראו לפיוטים אלו ג"כ „סדר עבודה“ (תולדות התפלה והעבודה בישראל, צר 131).

שמו. הסליחות.

אם הפיוט מציין כל מיני שירים ותשבחות הנה הסליחה מציינת את השתפכות הנפש, את התחנות והוידוים והקינות, עם הבקשות והתקוות השייכות להן. הסליחה היא בדרך כלל תפלת ימי הצום ועשרת ימי תשובה. תפלות כאלו נקראות במדרש „סדרי סליחה“ (תרב"א זוטא מ"ב).

שמו.

בקשת סליחה אין לה טעם אלא אם יש עמה ודוי, ולא ודוי החטאים בלבד, אלא גם ציור היצר הרע והחולשה של האדם מצד אחד ושלמותו וחסרו של הקב"ה מצד שני. וכך נהגו בסליחות לתעניות. פתחו בתחינות שבמקרא, וביחוד בודויים שבעזרא וברנאל ובפסוקי תהלים. כל זה נקרא „פסוקי רצוי סליחה“ סדר רב עמרם, הוצאת מארפס 28), ואח"כ קצרו ואמרו „סליחה“. בסליחות שבסדר רב עמרם ובכתבי יד יש להפיר היטב לקוטי הפסוקים הנקראים בשם סליחה, והם מסודרים קבוצות קבוצות: פסוקי „אל“ לחוד, פסוקי „טוב“ לחוד, פסוקי „הביטה“ לחוד וכו', במקום שלא נמצא פסוק מתאים לפתיחה היו פותחים בבטוי מקראי פשוט וקצר; פי על רחמיה הרבים“ או „לא בחסד ולא במעשים וכיוצא בהם.

שמה,

הודוי היה מסיים ב בקשת עזרה ושנוי המצב הרע: „אלקינו בשמים יהמו רחמיה עלינו“ וכמה תחנות המתחילות: „אבינו מלכנו“, „עשה למען וכו'“ וכבר מצינו בתפלת תענית שבמשנה תחנה כזו המזכירה את האבות ואת הצדיקים; „מי שענה... הוא שיענה“, אח"כ נתרחבו תחנות אלו עפ"י א"ב „עננו אבינו, עננו בוראנו, גואלנו“, „עשה למען אמתך, בריתך, גדלך“, במנהג אשכנז מצויות בסליחות ליום כפור קטן סליחות הרומות לתבנית קדומה זו.

שמט.

מתחלתו נועדו סליחות רק ל י מ י ת ע נ י ו ת , חוץ מימי הצום לזכרון היו תעניות צבור על כל צרה שבאה או שהתרחשה לבא, בתעניות פאלו נהגו בארצות הקדם להוסיף על התפלה שבמשנה גם פיוטים (עיין תשובות הגאונים חמדה גנוזה סי' ק"ס, קס"א) ובתעניות של זכרון היו אומרים בא"י קרובות ולא היה צורך בפיוטים נוספים, אבל בבבל שלא היו מחבבים את הקרובות היו מוסיפים אחרי ברכה רביעית של שמונה עשרה — „סלח לנו" — סליחות פיוטיות מענינא ריומא, ומנהג זה הלך ונתרחב, מספר ימי הזכרון הלך ונתרחב, ובכל קהלה וקהלה היו ימי תעניות משלה, וכל הפורעניות שעברו עליה, ובכל יום צום פזה נאמרו סליחות שנתחברו לשני הימים והסליחות הללו מקור נאמן הן לרברי ימי הגזירות והרדיפות (תולדות התפלה והעבודה בישראל 137).

שנ.

החשוב שבימי הצום הוא יום הכפורים, שהוא צום וחג פאחר, על פי סדר רב עמרם אומר החזן בו ביום פיוטים אחרים לשלש ברכות ראשונות והם רשות ומוסיף עליהם סליחות שהן „חובת היום". צירוף פזה נקרא „מעמד" או „מעמד שיש בו ריצוי וסליחה", ופייטני הספרדים היו נוהגים לחבר פיוטים שיש בהם משום קרובות וסליחות פאחר, לרברי אלחריזי היה יוסף אבן אביתור הראשון, שחבר „מעמד ליום הכפורים השם „מעמד" הושאל לשאר סליחות של תעניות ואלחריזי קרא לסליחותיו של גבירול „מעמד הצומות" (תחפמוני, ח"ג).

שנא.

סליחות מיוחדות נתחברו לעשרת ימי תשובה שהיו נוהגים להתענות בהם, ומפני שבר"ה ובשבת שובה אסור להתענות היו נוהגים מהדרים לצום ארבעה ימים לפני ר"ה, והיו קצת מהדרים נוהגים לצום מר"ח אלול, לומר, ארבעים יום לפני יוהכ"פ, לפי מספר הימים שנמצא בהם משה רבינו בהר סיני לפני קבלת הלוחות שנית, בכל יום נהגו לומר סליחות, ומפיון שהימים ימי כפור עונות קראו להם י מ י ס ל י ח ו ת (תולדות התפלה והעבודה בישראל, שם).

○————○

פרק עשרים ושמונה.

תפלות ראש השנה ויום הכפורים.

שנב.

חז"ל אמרו: בשם שחתימתן של ר"ה ויוה"כ משונה משאר ימים, פן תפילתן (משונה) (סופרים י"ט, ח') ומה הוא שנוין? שבכל השבתות

והמועדות אינה משתנה אלא ברכה אמצעית, שהיא ברכת קדושת היום בלבד, וג' ראשונות וג' אחרונות בעינין הן עומדות ואינן משתנות כלום, שרק על ברכות אמצעיות בלבד אמרו „בכל יום ויום תן לו מעין בדכותיו“ (סבות מ"ז) של שבת מעין של שבת, של חול מעין של חול, של יו"ט מעין של יו"ט (רש"י) אבל בר"ה ויוהכ"פ כל הברכות משתנות, ואף ג' ראשונות וג' אחרונות, יש משתנות מעט ויש משתנות הרבה, ואין מזכירין זכרונות בג' ראשונות ובג' אחרונות, אלא בר"ה ויוהכ"פ בלבד (סופרים, שם).

שג.

מפל תפלות השנה במספר ברכותיו שהן תשע ושמות פולן מפורשים במשתנתנו, מוסף של ראש השנה משונה הוא: „אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכות עם קדושת היום ותוקע, זכרונות, ותוקע, שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאה וברכת פהנים“ (ר"ה ל"ז), בירושלמי רב מפקוד לתלמידו אדכורי במוספין ועולת החודש ומנחתה ושני שעירים לכפר ושני תמידים פהלכתם“ (ראש השנה פ"ד) ועיין סופרים (י"ח ג', טא"ח תקצ"א, ר"ה ל"ב, תשובת הריב"ש ל"ח, תענית ט"ו).

שנד.

„ומטבע ברכות מלכיות זכרונות ושופרות בצורתן המצויה בדינו כיום, שמליצתן דומה ברוממותה ובגובה מחשבותיה ובטהרת קדושתה לחזיונות נביאינו הקדושים, הוא מעשה ידי רב, תלמיד רבנו הקדוש, הוא חכרו והפיץ אותו בישראל, אשר למדו וישננו אותו ככל אשר שננו את יתר „ספרי דבי רב“ (עיין יומא ע"ד) ויקרא להן „תקיעתא דרב“ (ירושלמי ר"ה א' ג') (מקור הפרכות 38) וכאשר רצו חז"ל להזכיר דבר מן מלכות זו"ש של רב הזכירו אותו כדבר הלכה שבמשנה וברייתא, ותני בתקיעתא דרב“ (שם) ולענין ארבעה פרקים שהעולם נדון בהם, נאמר בירושלמי: מליה דרב אמרה כלם נדונין בר"ה וגזר דינו של כל אחד מהן מתחתם בר"ה דתני בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל וכו', ועל המדינות בו יאמר וכו', וגם רש"י ז"ל הזכיר „בתקיעות דבי רב, דהיינו עלינו לשבח“ (פרדס קע"ד).

שנה, אדיר אדירנו.

„ואין אומרים אדיר אדירנו אלא בר"ה ויו"כ לפי שהוא שיר של מלאכים ולא התירו לאמרו אלא באלו הימים שהם ימי הדין, אבל רבינו אליקים גזר לש"ץ לאמרו פ"א בעצרת משום האי טעמא דאמר דאותו שיר לא אמרוהו המלאכים אלא בשעת מתן תורה, פדרסינו במס' שבת (פ"ח) שנתן הקב"ה תורה לישראל אמרו מלאה"ש וכו' אדוננו מה אדיר וכו' (פרדס קס"ט) ואנו אומרים אותו גם במוספי כל הגלים ובהו"ר.

שנו.

ומה שנוגע לתפלת יוה"כ איתא: „ביום הפפורים אומר ביום מקרא קרש הזה, ביום צום העשור הזה, ביום מחילת העון הזה וחותם מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ברחמים ומכפר על פשעיהם, מלך עבה"א מקרש ישראל ויום צום הפפורים והזמנים ומקרא קרש" (סופרים י"ט, ו') ובזמן שביהמ"ק היה קים היה כ"ג חותם את תפלתו על מחילת העון „מוחל עונות עמו ישראל ברחמים" (ירושלמי יומא ג' א') ועיין תוספתא (יומא ז' י"א, סרע"ג מ"ז, טור או"ח תרי"ט), ואמרו „שהתימתן של ר"ה ויוה"כ משונה משאר ימים טובים" (סופרים י"ט, ח').

שנז.

ומה שנוגע להורדי ביום הפפורים שנינו: „ת"ר מצות ורדי ערב יוה"כ עם חשיכה אבל אמרו חכמים יתורה קודם שיאכל וכו', ואעפ"י שהתורה ערבית יתורה שחרית, שחרית — יתורה כמוסא, במוסא — יתורה במנחה, במנחה — יתורה בנעילה, והיכן אומרו, י ה י ד אחר תפלתו וש"י; אומרו באמצע (יומא פ"ז, עיין ברכות ל"א, תוספתא ברכ' ג' י', רא"ש יומא ח' י"ז, ירושלמי יומא ח' ז', ויק"ר ג').

שנח. נוסח הורדי.

נוסח הורדי הנוהג ביום בכל תפוצות ישראל, מתחיל: „או"א תבוא לפניך תפלתנו וכו' אשמנו, אתה יורע, ובכך יד"מ ה' או"א שתמהול וכו', על חטא שחטאנו, על חטאים, על הגלויים לנו וכו' עד שלא נוצרתי וכו', נוסח זה נמצא בסרע"ג מ"ח ומבואר בסדר תפלות כל השנה של הרמב"ם, אלא שבסרע"ג לא ימצא רק שמונה „על חטא" וברמב"ם יש עשרים וארבעה „על חטא", כ"ב בסדרי אלפא ביתא פשוט, ועל חטא המתחיל ביור כפול הוא „ע"ח שח"ל ביצר הרע" „וע"ח שח"ל ביורעים" ואחריהם נוסח עוד ע"ח שלא בסדר א"ב, והוא עח"ל בלא יורעים" שבנוסח אשכנז הוא כלול עם שלפניו, ובנוסח אשכנז כפול הוא א"ב של ע"ח ומספרם מ"ד, ובין יור לכ"ו, ובין ע' לפ', ובין סוף על חטא לתחלת „על חטאים" יאמרו האשכנזים „ועל כלם א' סליחות" וכו' ועיין היטב בנוגע לזה (פסיקתא ל"ה, יומא פ"ז, ירושלמי יומא ח' ז', ויק"ר ג' ברכות י"ז, תולדות ישראל ליעב"ץ ח"ו, מוצא דבר צר ח', ירושלמי שבת א', י"ג, טא"ח וב"י תר"ג).

שנט.

בתפלת מוסא יוה"כ אומרים בין „ותתן לנו" ובין „או"א מחל לעונותינו" „ומפני חטאינו" ופסוקי קרבן היום כבשאר שבתות ויו"ט, אבל מימי האמוראים היו נוהגין לקבוע בתוך חזרת הש"ץ של תפלת המוסא את עבודת היום (יומא נ"ו, שם ל"ו, ר"ן סוף יומא, פ"י טוא"ח תרכ"א, סרע"ג 48, קובץ מעשי ידי נאונים קרמונים, המנהיג הלכות י"ב כ"ד).

שם. מספר התפלות.

בשם שעצם תפלות ר"ה ויו"ב משונות מכל שאר ימים בחזרותיהן בשלש ראשונות ובשלש אחרונות, ושל יום כפור בודוי שש"צ אומר בתוך תפלתו, ומוסף ר"ה במזו"ש ליחיד ולצבר ומוסף יוה"פ בסדר עבודה בחזרת הש"י, כך יום כפורים עצמו משונה משאר ימים גם במספר תפלותיו. בכל יום מתפלל אדם שלש תפלות: ערבית, שחרית ומנחה, כיום שהיה בו מוסף בביהמ"ק, כגון: שבתות ר"ח ומועדות מוסיפין עליהן תפלה רביעית בין שחרית למנחה, אבל בי"ב מוסיפין עוד תפלה חמשית אחר המנחה, שהיא "צלותא יתירתא", זאת היא — "נעילה" (יומא פ"ז) "ושם תפלה זו על זמנה הוא נקרא", רב אמר בנעילת שערי שמים" (ירושלמי ברכות ד, א'; מקור הברכות לר' זאב יעבץ ז"ל, 26—39).

○————○

פרק עשרים ותשעה.

תפילת נעילה.

שם.

זמן תפלת נעילה סמוך לשקיעת החמה, כשהחמה בראש האילנות, וישתדלו לסיימה עם צאת הפוכבים.

שם. דרשה ומוסר.

"הזקן והחכם שבערה אומר לעם דברי כבושין קודם נעילה, לעורר לבם ונשמתם שישבו בתשובה שלמה, ולא יתרפו על-ידי חולשת התענית, כי תכלית עשרת ימי תשובה — יום כפור, ותכלית יום כפור — נעילה, עת חתימת הגזר דין לשכר ועונש".

"הרב או איש חשוב אחר, זקן וחכם, יהיה ש"ץ בנעילה, וטוב הוא ששני חשובי הערה יעמדו אצל הש"ץ בכל התפלה, אחר מימינו ואחר משמאלו" (סידור ר' יעקב עמרין).

שם.

ובמקום שנזכר לשון "פתיכה" הוא מזכיר בתפלת נעילה לשון "חתימה" (סרע"ג, מדרכי סוף יומא) "שרר רב נטרונאי ר"מ רמתא מחסיא כך מנהג של כל ישיבות וכו', ובנעילה אנו אומרים פעמים באהבה ולהיות לכם לאלהים" (רסע"ג, י'), "ואנו נוהגים לומר בכל פעם נעריצד" כלומר בכל תפלות יוה"פ (עטרת זקנים ש"ע או"ח תרכ"ג, ד').

שם. הוראת נעילה.

בנוגע להוראת "נעילה" מצינו "רבנן דקסרין אמרין אתפלגון רב ור' יוחנן, רב אמר "בנעילת שערי שמים, ר' יוחנן אמר בנעילת שערי היכלו" כו'

(ירושלמי תענית פ"ד דף ס"ז ע"ג). וא"ר יצחק בר נחמן בשם ריב"ל, יוה"פ שחל להיות בשבת אעפ"י שאין נעילה בשבת מזכיר של שבת בנעילה (ירושלמי ברכות פ"ד).

שם. פתיחת נעילה.

פותחין הארון בחזרת הש"ץ, בתפלת נעילה, ומוכרין כבוד הפתיחה בסכום הנון, נגון מיוחד עתיק יש לתפלת נעילה שמזמרים השצ"ים בקרוש וברכות אבות.

פרק שלשים.

קריאת התורה.

שסו.

שחרית קוראים באחרי מות, מענינא דיומא, ובמנחה קורין בפרשת עריות ומפטירין ביונה (ש"ע א"ח ה' יו"פ סימן תרכ"ב).

שסז. טעם הקריאה.

קוראים בעריות מפני שנפשו של אדם מתהווה להם ומוזהירים לעם שצריכים לקדש א"ע מהם (לבוש). עוד טעם, שמא יש בצבור אדם שנכשל בעריות יזכור ויתודה" (כל בו). "קרינן בעריות, שאם ח"ו יש בר ישראל שפרץ בעריות או בנדה כיון שקורין לפניו זוכר עבירה שבאת לידו וחוזר בתשובה כרי שיכופר לו העון ההוא" (שפלי הלפט השלם סי' ש"ס, ותשובת הגאונים). עוד טעם, לפי שביוה"פ הנשים מתקשטות לכבוד היום פראמרינן ביומא (י"ט) והא האידנא יומא דכפורה הוא ואבעול כמה בתולתא בנהרדעא, לכן קורין להן עונש העריות. עוד שם עפ"י מדרש, רבש"ע, אתה הזהרתנו שלא לגלות ערוה אף אתה לא תגלה ערותנו ותכפר לנו (אבודרהם). עוד טעם לפי שנהגו לפני ביוה"פ היו בנות ישראל יוצאות ומחולות בכרמים והיו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תענית כ"ו ע"ב), לכן תקנו אף לקרות פי עריות כדי להורות להעם איוו נשים אסורות לבאו"א" (או"ה). ומפטירים ביונה לפי שיש בו גודל כח התשובה (לבוש). וגם ללמד לבני העולם שאין אדם יכול לברוח מהשם אם עבר עבירה, כמו שכתוב "אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברח" וכו' (אבודרהם).

שסח. טעם התקיעה.

"אחר סיום תפלת נעילה אומרים שמע ישראל פעם אחת, בשכמל"ו ג"פ, ה' הוא האלהים ו' פעמים" (ר"מ טא"ח תרכ"ג). "ותוקעין — זכר לתקיעת היובל שהיתה ביום הפפורים לשחרר את העבדים" (טא"ח תרכ"ד) "ע"ש עלה אלהים בתרועה" (ביאורי הגר"א ש"ע א"ח תרכ"ג).

שם.

מנהג העולם לתקוע אחר תפלת נעילה תקיעה פשוטה זכר ליוכל, וכתב בהגהות הרמב"ם לה' שביתת עשור "מי שאומר שהוא זכר ליוכל טועה, דא"ב לא היה לו לתקוע אלא בשנת יובל" עב"ל. ולשון רב האי גאון בתשובה "לא מצאנו טעם לומר שהיא חובה, אלא דומה שהוא זכר ליוכל שנאמר בו ביוה"פ תעידו שופר בכל ארצכם, ולפי שאינו ברור בחשפון זמן היוכל התקינו לתקוע בכל שנה זכר ליוכל שהיו עושין בזמן הבית". עב"ל. ונמצא בתוכ פב"י קדמון שנכתב בדורו של רש"י ז"ל וז"ל: "ואני הפותב שמעתי מהר' חיים מה שתוקעין זכר ליוכל ולא לזכרון שנת היוכל, שאם כן היו תוקעין קר"ק, אלא זכר ליוכל, פירוש כמו שפתוב לגבי הר סיני במשך היוכל המה יעלו בהר אף באן זכר ליוכל ההוא, משך תקיעה לברה הוא סימן סילוק שבינה מול ימים שישב הקב"ה לרון את עולמו ועתה נסתלק מן הרין". עב"ל.

שע.

ורבינו צדקיה בשבלי הלקט השלם סדר יוה"פ סי' שב"ב כתב בשם ר' בנימין אחיו וז"ל: "לפי מה שמצינו בפרקי דר"א (פרק מ"ו) שבשעלה מש"ר לקבל לוחות האחרונים עלה בר"ח אלול וירד בעשרה בתשרי, וצוה לתקוע בעלייתו וירידתו, לכך התקינו דורות האחרונים לתקוע בליל ר"ח אלול בשופר ובמוצאי יוה"פ לזכר אותן התקיעות שקבלו לוחות האחרונים בשמחה". עב"ל. ושם לא היתה אלא תקיעה גרידא, כמו בהקהיל את הקהל (במדבר י', ז'). "ובסדר רב עמרם וכן בתשובת רב פלטי גאון כתב ותוקעין בשופר תקיעה שברים תרועה תקיעה, סי' קשר"ק, וכן מנהג שתי ישיבות". עב"ל. (אור זרוע חלק שני, הלכות יוה"פ סימן רפ"א). טעם אחר לתקיעה זו להודיע שהוא לילה, ויאבילו הנשים את בניהם שהתענו וגם יבינו סעורת מוצאי יום בפור (ב"י לטור סי' תרב"ד בשם תוס' שבת קי"ד; לקוטי הלוי 37 בהערה).

○————○

פרק שלשים ואחד.

מוצאי יום הכפורים.

שעא. מוצאי יום הכפורים.

מתפפלים תפלת ערבית ואומר הברלה ב"חונן הרעת" (ש"ע א"ח סי' תרב"ד סעיף א'). "צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שימתינו מעט אחר צאת הבוכים". "מברילים על הפוס", "מברכים על האור", "מתחילים מיד במוצאי יו"פ בעשיות הסובה כדי לצאת ממצוה אל מצוה" (ש"ע א"ח שם, מהרי"ל ומנהגים והגמ' פ"ב דברכות מהרי"ו) ומקדשין הלכנה במוצאי יו"פ (סי' תכ"ו ס"ב).

שעב. מוצאי יום הכפורים.

„אובלין ושותין בשמחה“ (טא”ח תרכ”ד). „דהוי בעין יו”ט“ (תוס’ ד”ה „והאמר“ יומא פ”ז), עפ”י המדרש: „וביום הכפורים וכו’ שמתענין אנשים ונשים וטף מחל להם הקב”ה את הפל, יצתה בת קול ואומרת לחם: לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך פי בכר רצה האלהים את מעשיך (קהלת ט’, ז’) — בכר נשמעה תפלתכם“ (קהלת רבה, ש’).

שעג.

במוצאי יום טוב פשיוצאים מביהכנ”ס אומרים איש לרעהו יו”ט טבא! ע”ד שאמרו בגמרא ויו”ט היה עושה כ”ג בצאתו מבית קרשי הקרשים בלי פגע, ולכן מרבים בסעודה במוצאי יו”ט (טעמי המנהגים צ’ ע”א). היום שאחר יו”ט קורין „צו גאטעס נאָמען“, לפי שבכל עשרת ימי תשובה אָמרו בתפלת ש”ע המלך הקדוש, ועתה חוזרין לומר ה א ל הקדוש (גאולת ישראל בס’ טעמי המנהגים צ”א ע”א). בין יוה”כ לסכות ד’ ימים, ואין אומרים בהם תחנון, לפי שבהם נשלם הבנין של ביהמ”ק, שנאמר ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו וכו’ ועוד שאותם ד’ ימים נתן הקב”ה מתנה לישראל שמחל עונותיהם וכו’ (מטה משה ח”ה תת”צ).

○ ————— ○

פרק שלשים ושנים.

השמטות ומלוואים.

שעד. לשופר.

עמר א”א בתפלה ותחנונים לפני הקב”ה ואמר לפניו רבש”ע גלוי וידוע לפניך בשעה שאמרת לי קח את בנך וכו’ והעלהו עולה (כראשית כ”ב, ב’) — היה כלפי מה להשיבך וכו’ ובכשתי את יצרן ולא השיבותיך, כך בשיהיו בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים, תהא מזכיר להם עקירת יצחק אביהם ותעמוד מפסא דין לכסא רחמים, ותתמלא עליהם רחמים, ותהפוך להם מדת הדין למדת רחמים, אימתי? בחדש השביעי כאחד לחדש (ויקרא רבה כ”ט, ומקורו ירושלמי תענית כ’, ד’, ועיין פ”ר נ”ו).

שעה. לראש חשנה.

בארבעה פרקים העולם נדון, בפסח — על התבואה, בעצרת — על פירות האילן, לראש חשנה — כל באי העולם עוברים לפניו בכני מרון — בבני אמריא, בכשים הללו שמוציאין אותן בפתח קטן זה אחר זה לעשרן, ואין שנים יכולים לצאת באחד, רע”ב שנאמר (תהלים ל”) — היוצר יחד לפם, המכין אל כל מעשיהם — היוצר, והוא הקב”ה, רואה יחד לפם ומכין אל כל מעשיהם, שאעפ”י שעוברים לפניו אחד אחד, מ”מ בולן נסקרין בסקירה

אחת, רע"ב (מס' ר"ה פרק א', משנה ב', פסיקתא דרב פחנא ב"ט, תענית ב' ע"א, מגילה ל"א ע"ב, ילקוט תהלים דמו תש"ב, רמב"ם פ"ג מהלכות תשובה הלכה ג').

רפנו מנחם בן זרח כותב, בצרפת ואשכנז גדולי הקהל מתפללין ותוקעין, ויש מקומות שצריכין לשבור התוקע, וזה מנהג רע. ועוד שאסור ליתן שכר מוער, והם כבזין המצות, והשם יכפר בעדם (צדה לדרך, מאמר ד' בלל ה', פרק ב').

שעו.

בראש השנה נכרא האדם, ובו כיום סרח אדם הראשון ונדרן לרחמים, לפיכך קבעו הקב"ה לכל בניו שידונו בו לרחמים, ועוד לפי שביום הנפורים נתרצה הקב"ה למשה בדבר העגל קבע לתחלת החדש עד יום הנפורים לימי הדין (הר"ן, והתוי"ט ר"ה פרק א' משנה ב').

שעו.

והרב ר' ישראל ליפשיץ ז"ל אומר על פי כל באי עולם עוברין לפניו בראש חשנה בבני מרון לפיכך נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הנפורים יותר מכל השנה, ועומדים בהשפמה לסליחות, ועושים תשובה, וכל זמן שהצבור עושים תשובה וצועקים בלל שלם הם נענים (הלכתא גבירתא, בללא דפרק א', שם שע"ה).

שעת, ערכו של ראש השנה והתפתחותו ההיסטורית.

בית המקדש נתחנך בימי שלמה בחדש תשרי, ומנהג היה להתאסף בירושלים בחדש תשרי, ובשוב ישראל מבבל „וישבו הפהנים... וכל ישראל פער ים", אבל הנה הניע החדש השביעי הראשון לשובם, ובכר הם עוזבים את בתיהם ושרותיהם, „ויאספו העם באיש אחר אל ירושלים", ופה כבר מתחיל ערכו הגדול של חדש תשרי בהתפתחותו ההיסטורית.

שעם.

האספה הראשונה הביאה לבנין המזבח, „ומיום אחד לחדש השביעי החלו לעלות עולות לה'".

שפ.

בראש השנה החלה אז עבודת האלהים ועבודה זו הביאה לירי יסוד המקדש השני, „ויתנו כסף לחוצבים ולחרשים" וגו' (עזרא ג', י'), ההיכל הקים והקרבת הקרפנות האצילו מהוד קרושתם על כל ארץ ישראל כולה, ועל ידם היתה הארץ למרבוז כל בני הגולה, שנהרו אליה כל הלככות וכאן העליה השניה של עזרא, ועוד הפעם החדש השביעי, ועוד הפעם „ראש השנה".

שפא.

ביום אחד לחדש השביעי הביא עזרא הפהן את התורה לפני הקהל (נחמיה ה' ב'), ומני אז החלה הפצת התורה בין העם, והתורה השיבה את העם

תשובה נמורה "תשובה מאהבה", מתפילה בכו כל העם, "בשמעם את דברי התורה", וידעו עד כמה התרחקו ממנה וחטאו במעשיהם ודרכיהם, אולם אחר כך כאשר התחרטו חרטה נמורה על לשעבר וקבלו עליהם קבלה שלמה על להפא ללכת בדרכי תורתם, בבר נמלאה לבם "שמחה גדולה", בי הבינו בדברים אשר דבר אליהם (שם י"ט, י"ב), ותשובה משמחה זו השיבה את העם לשפתו, קדשה את שבתותיו ומועדיו, השליטה בקרבן את מדת הצדק והמשפט, הבדילה אותו מטומאת העמים ועשתה אותו לעם נ צ ח י .

שפג.

מני אז נתקדש החדש השביעי עוד יותר והיה ל"חודש התשובה" גם ל"תשובה מיראה" גם ל"תשובה מאהבה" ו"ראש השנה" היה ראשון לתשובות אלה.

שפג.

ובא השופר של ראש השנה ומעורר אותנו לתשובה. שופרם של היונים והרומאים, אף בי "אומות העולם יורעין להריע במה קרנות" — לבלות את קרננו אנו, לפלש בעפר את קרן עמנו, יכול רק לעורר אותנו מתרדמתנו, אבל להחיותנו יכול רק שופרנו אנו, שופרו "של הר סיני" שופר התורה, שופרו של משיח, שופר תקותנו, הוא שופרו של אברהם — שופר עמנו — אז ישמיע השופר הזה את קולו "שובו לבצרון אסירי התקוה" (זכריה ט') ועם אסיר התקוה ישוב לבצרון שלו, לתורתו ולארצו (הנות לב, לניסנופים צד 154).

שפד. הזכרת נשמות.

הרמ"א מביא מנהג זה בשם המרדכי באו"ח הל' יו"ב סי' תרב"א ו', ויהודה המבני לקח מאת העם אלפים דרבמונים, תרומה לה' ושלחם לירושלים להקריב מהם קרפנות לבפר על נפשות החללים שנפלו במלחמה (ספר החשמונאים ב' פי"ב), וחמנהג נמצא בספר חסידים סי' ק"ע, ור' צדקיה הרופא אומר: "והוא שנהגו להזכיר נשמות והחיים נותנים בעד המתים לצדקה" (שבלי הלקט סי' פ"א).

שפה.

ורבנו בחיי עה"ת (עה"פ בפר לעמך ישראל) אומר: "ההקדשות שנוהגים החיים להקדישם בעד המתים, יש בהן תועלת למתים, ובש"כ שהבן מקדיש לאביו שהוא זכות האביו". ור' מנשה בן ישראל אומר: "ואף שיש חולקים על מנהג זה, בבר נתפשט המנהג, ומנהג ישראל תורה (נשמת חיים).

שפו. תשובה.

שאלו לרבנו חיים בהן ראפפארט האב"ד רק"ק לבוב והגליל על אחד שהרג את הנפש ורוצה לשוב בתשובה מאהבה, והוא ז"ל נתן לו

תקנה ללכת לשש קהלות קדושות אשר סביבותיו ולקבל שם מלקות ווידוים ולשכוב תחת מפתן ביהפנ"ם בשעת יציאת ביהפנ"ם ולהתענות ארבעים תעניות וכו' ואל ישכב על פרים, ואל יאכל בשר ולא ישתה יין, אל ילבש פתונת פ"א אחת בחדש, אל יגלח ראשו כי אם ג' פעמים בשנה וכו' ושיצום תתל תעניתים בין הפל כמנין נ פ ש שנאמר על ידו" ועוד ועוד (שו"ת רפנו חיים בהן תשובה י"ז, י"ח, י"ט, ועיין רמב"ם הלכות רוצח פ"ד ה"ג, סנהדרין ע"ב ע"ב, מהרי"ו, באר שבע, מהרש"ל, מהר"ם מלובלין, משאת בנימין, צמח צדק, שהחמירו מאד בעון שפיכת דמים) ושאלו לר' גרשוני א ש פ נ ז י ז"ל באשה שלקחה הילד אצלה על המטה בלילה וחטפתה שינה ובהקיצה משנתה מצאה הילד מת, והיא חוששת לנפשה שמא היא המיתה את הילד או גרמה למיתתו ורוצה בתשובה, עיי"ש שמאריך בזה (שו"ת עבודת הגרשוני ח"א שאלה ס"ט).

שפז. תפלה.

התפלות שלנו מלאות מוסר נעלה ונפלא, מוסר היהדות, יש בהן מתוך יראת ה' ויראת ה' ושמחה, וכבר אמר ר' יהודה הלוי ז"ל "כי תורתנו נחלקת בין האהבה היראה והשמחה" (פזרי ה', ג'), ויש בזה מאמר נפלא מאד: "יראתי מתוך שמחתי, שמחתי מתוך יראתי, ואהבתי עלתה על פולן" (תנא רבי אליהו דבא ג') כי "אהבת האל יתברך הוא תכלית התבוננות וסוף המעלות במדרגות אנשי העבודה" (חובות הלכות, פתיחה לשער י').

שפת. תפלת והשיאנו.

כתב בשבלי הלקט סימן רפ"ו ולומר והשיאנו בר"ה מצאתי במנהגות מגנצא שנוהגין לאומרו ו ב ל ו ת י ר בר"ה ויוה"פ רובם אומרים אותו, ורבו יצחק ב"ר יהודה זצ"ל בשם רבו ר' אליעזר זצ"ל אמרו כל ימיו, ור' משולם ב"ר משה זצ"ל שאל פי אדיות יושבי ירושלים עיה"ק, והשיבו שאומרים והשיאנו, והגאון ר' יצחק לוי זצ"ל בטלו בוואדמשא מפני שאינו יכול לומר את ברכת מועריך, דברכת מועריך לא כתיב אלא אשלש רגלים בלבד וכו', ומנהג פשוט בירינו לאמרו בר"ה אכל לא ביוה"פ, עפ"ל, והרד"א כתב ב"ח ע"ב "נהגו ברוב המקומות בספרד לאמרו, מפני שר"ה בכלל מוערי ה' הוא, שהרי כתב בתחלת הענין אלה מוערי ה' ובסוף הענין וידבר משה את מוערי ה'; וקאי על כל הענין לפסח ועצרת ור"ה ויוה"פ וכו' עפ"ל. ובמחזור וויטרי סופ"י שכ"ח דף שס"ח החבר ר' יעקב גזיר אין מתפלל בזה היום והשיאנו, ושאלתי ממנו מה טעם, והשיבני מפני שאין מקריבין בר"ה קרבן חגיגה ב"א בג' רגלים וכתוב איש כמתנת ידו ככרפת וכו' אבל בר"ה רלא כתיב ברפת חגיגה לא אמרין והשיאנו, עפ"ל.

שפט. נוסח התפלה.

במוסף לראש השנה אנו אומרים: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו. והנה בסדר אשפנוי דפוס סרין משנת רפ"ה, שהיה ביד הריב"א לא נמצאו שלש התיבות את קרבנות חובותינו "אלא ושם נעשה לפניך כמצוה עלינו וכו' וכ"ה בסדורי התימנים, פי מה ענין חקרפנות לכאן? וחרב הנאון ר' אליהו דוד ראפינאוויץ תאומים ז"ל הגיה בסדרו "את חובת קרבנותינו", "דהיינו תקיעת החצוצרות".

שצ. תפלת אבינו מלכנו.

תפלת אבינו מלכנו שאומרים בכוונה וביראת הקודש ביחוד בעשרת ימי תשובה וביום כפור, ואין אומרים אבינו מלכנו בשבת, הטעם הוא מפני שאסור לתכוע צרכיו בשבת (ר"ן לאלפסי בפרק פתרא דר"ה).

שצא. מקור התפלה.

מקור תפלת אבינו מלכנו הוא בנמרא תענית כ"ה, "מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה, ירד ר"ע אחריו ואמר: "אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו רחם עלינו, וירדו גשמים." וראה נא מה שאחר גרול וקדוש אומר: "רגילין לומר א"מ מימי ר"ע כמו ששנינו במס' תענית, פ"א נזרו תענית ולא נענו, ירד ר"ע לפני התיבה ואמר: אבינו מלכנו חטאנו לפניך וכו' וירדו גשמים, וכשראו שנענו בתפלה זו, הוסיפו עליה מדי יום ביום וקבעום לימי התשובה" (סדר רש"י, סימן ק"פ, הוצאת מקיצי נרדמים).

שצב. סדר התפלה.

תפלה זו נתקנה ונסדרה כנגד שמונה עשרה ברכות. א"מ חננו ועננו, פנגר — חונן הרעת, א"מ החזירנו בתשובה כנגד — הרוצה בתשובה, א"מ סלח ומחל פנגר — סלח לנו, א"מ פתכנו כספר גאולה כנגד — גואל ישראל. א"מ שלח רפואה כנגד — רפאנו. א"מ חדש עלינו שנה טובה כנגד — ברך עלינו. א"מ הרם קרן ישראל כנגד — תקע בשופר. א"מ פטל מעלינו כנגד — השיבה שופטינו וכו' והסר ממנו יגון ואנחה. א"מ פלה כל צר פנגר — ולמלשינים וכו' שוכר אויבים. א"מ מחוק פרחמך הרבים פנגר — על הצריקים וכו' יהמו נא רחמך. א"מ הרם קרן משיחך פנגר — את צמח דוד וכו' וקרנו תרום. א"מ הצמח לנו ישועה כנגד — מצמיח קרן ישועה. א"מ שמע קולנו כנגד — שמע קולנו וכו' שומע תפלה (מנהגי מהר"י טירנא, ראש השנה, לבוש סימן תקפ"ד א').

שצג. כפרות.

כתב רש"י ז"ל בפרדס הגרול סימן קפ"ו, רגילין אנו לקחת תרגול ששמו נבר (עש"ה בתהלים פ"ט מי גבר יחיה ולא יראה מות), וכן עושין, לוקח תרגול אחר ומניח ידו על ראש המתפטר ואומר זה תחת זה, זה חליפת זה.

זה מחול על זה, ומחזירו עליו פעם אחת ואומר יושבי חושך וצלמות אוילים וכו' מרדת שחת מצאתי כפר נפש תחת נפש, ויעשה כסדר הזה שבע פעמים ואח"כ מניח ירו על ראש התרנגול ואומר יצא זה למיתה וזה לחיים ולא למות, ויעשה כסדר הזה ג' פעמים, ומניח ירו על ראש התרנגול תבנית סמיכה וסומך עליו ושוחטו לאלתר תיכף לסמיכה שחיטה, עכ"ל).

שצד.

וכתשוכה לרב נטרונאי גאון ז"ל נעתקה מכ"י בספר פית נכאת ההלכה או תורתן של ראשונים דף י' סימן ט"ז "ערכ יופ"פ יקח תרנגול וכו' שוחטין תרנגולים על כל אחד ואחד שבפית ומחזירין אותם כחיהם על כל אחד אחד מבני הבית ואומר זה תחת זה וכו' ושוחטין אותן ומחלקין אותן לעניים וליתומים ואומר, יהא כפר זה כפר שלנו ויהיה עלינו כפרה. וחכמים ובעלי בתים עושים כך, ויש שעושים כאילים וכבשים", עכ"ל. וכימי חכמי התלמוד היו נוהגין לעשות כעין כפרה זו כערב ר"ה כעציץ נקוב שזרעו בו זרעונים כמו שזכר רש"י ז"ל שכתב פ"א ע"כ ד"ה האי פרפיסא וז"ל: "ובתשוכת הגאונים מצאתי שעושין חותלות מפפות תמרים וממלאין אותם עפר וזבל בהמה, וכ"ב או ט"ו יום לפני ר"ה עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית, וזורעים לתוכן פול המצרי או קטנית וקורין לו פורפיסא וצומח. וכער"ה נוטל כל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו שבע פעמים ואומר זה תחת זה, וזה חליפתי וזה תמורתך ומשליכו לנהר, עכ"ל. וכל המנהגים הללו נוסרו על מאמרם ז"ל הוריות י"ב ע"א, השתא ראמרת סימנא מילתא הוא לעולם יהא רגיל למיכל פריש שתא קרא ורוביא כרתי וסילקא ותימרי, פי האכילות הללו מזכירות אותו שעכשיו היא העת הרצויה ביותר להשיג מירו של הקב"ה כל משאלות לבו על ידי תשובה ותפלה ומעשים טובים, פי כל מזונותיו וכל חסרונותיו של אדם קצובין לו מר"ה (ביצה ט"ז ע"א, ב"ב י' ע"ב) וכמו כן ענין עשיית הכפרה בערב יוה"כ מזכיר את האדם שעכשיו עת רצון להתאמץ בשביל כפרת עונותיו, פי כתפלה ובורוי דברים בעלמא אפשר שלא יכוון לבו, אבל המעשה שאינו רגיל בו מביאהו לידי זכרון חזק, וכן המנהג שזכר הגאון בעל מטה משה בחלק ה' סימן תתל"ח להדר אחר תרנגול לבן הוא ג"כ כדי להזכיר את האדם שעל ידי תשובה ומעשים טובים ילבינו חטאתיו כשלג, ומורו מהרש"ל לא הקפיד על זה מאחר שאינו אלא לסימנא בעלמא" (תקון תפלה, להרה"ג המובהק החכם המדקדק ר' אריה ליב ׳ שלמה נורדון ז"ל בירושלים).

הוספות ומלואים

מקורי התפלות, הזמן שנתקנו ושם המתקנים.

כל השנה ועשרה ימי תשובה.

מנהגנו לסיים בכל השנה המכבד את עמו ישראל בשלום חוץ מעשרת ימי התשובה שחותמים עושה השלום. טעם המנהג יען שאנו מאמינים שבר"ה ויוהכ"פ כל באי עולם עוברים לפניו בבני מרון, והוא ית"ש רן כל העולם בו כיום (ר"ה י"ט) לכן אומרים עושה השלום, שקאי על כל העולם, וכער כל העולם אנו מתפללין בימים ההם במ"ש בתפלת ראש-השנה מלוד על כל העולם וכו' משא"פ בכל השנה רק על ישראל לברו משניח בהשגחה פרטית. לכן אומרים המכבד את עמו ישראל בשלום, כי עיני ה' בם מראשית השנה עד אחרית השנה" (סרור רשב"ן, חלק א', ס"ה). אבינו מלכנו.

בפי שהובחנו לעיל ר"ע תקן תפלת אבינו מלכנו, והנה באו הנאונים ותקנו לומר אבינו מלכנו בעשרת ימי תשובה, לבטל גזירות רעות ולעורר רחמים רלעילא מאחר שהיתה קבלה בירם שהתפלות הללו שהתפללו רע"ק (וגם ר"א ושמואל) נתקבלו (שם ס"ו).

חמלך היושב.

הרשב"ץ (מחבר ס' התשב"ץ) תיקן להתחיל בשבת שוכן עד וכפסח—הנכור לנצח, ובשבעות האל בתעצומות עוזד, ובסבות—הנרול בכבוד שמד, ובר"ה ויוהכ"פ מתחילים המלך היושב—לפי שאז יושב הקב"ה ברין במלך. ה' ה'.

האר"י ז"ל תקן לאמר בר"ה ויוהכ"פ בהוצאת ספר תורה ה' ה', ברי לעורר רחמים רלעילא בעת שמוציאין הס"ת (סרור עמרין) ושמע ישראל וכו', אחר וכו', גרלו וכו' תקנו רבנן סבוראי (סופדים פי"ד הלכה י"ב) וברכת התורה לפניה ולאחריה תקנו חכמי התלמוד (ברכות י"א ע"ב, וסופדים פי"ד הלכה ח').

שיר היתוד, שיר חכבוד, אנעים זמירות ומתיחה חארו.

שיר היתוד ושיר חכבוד תקן ר' שמואל אבי ר"י החסיד (סרור עמרין) והרבה מגדולי האחרונים מיחו לומר השיר והשבת הזה, במ"ש חז"ל (ברכות ל"ג) שאסור לומר שירות ותשבחות שלא אמרו אנשי בנה"ג, ובן אמרו (מנילה ח"י) המספר בשבחו של מקום יותר מראי נעקר מן העולם (עיין מורה נבוכים פרק נ"ט, ושל"ה דף רנ"ו) אך בני ישראל יוצאים ביר

רמ"א שכתב (פתשוכה קכ"ו) לומר שיר היחוד כי הוא קורש קרשים, עיי"ש. ולכן נוהגין לומר בשבת בכונה ובמתינות את שיר היחוד ושיר הכבוד וכן בימים טובים וימים נוראים.

ופותחין הארון באנעים זמירות בשבת ובר"ה ויוהכ"פ כשאומרים עלינו והוא תקנות גאונים, זכר למקדש, שתיקן יחזקאל ששער חצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וכיום השבת וכיום שהחידוש פתח (יחזקאל מ"ו) ופותחין הארון בתפלות ותשבחות גדולות לעורר הפיונה.

התרת נדרים בתחלת השנה.

תקנות חכמי התלמוד (טור או"ח סימן תרי"ט) וברטנורא ותוי"ט במשנה פ"א חגיגה — ענין וטעם — הטעם הוא, כי הנדר שמקבל האדם על עצמו לעשות או לא לעשות הוא מפני שלפי דעתו היושר והחוב מחייבין אותו לעשות או לא לעשות בואת, אם כן בשעה שנודר הוא סומך עצמו על היושר והחוב לדעתו, אך כשמתחרט רואה שהיושר והחוב אשר עליו סמך בשעת נדרו איננו ונפל היסוד ואחריו נופל הפנין ואין החוב עליו לקיים מוצא שפתיו, אבל הלא אפשר שיטעה אדם את עצמו ויחשוב שנפל היסוד ולא נפל, והחוב לקיים מוצא שפתיו עומד כחומה חזקה ולא כדברים הפורחין באויר אשר אין להם יסוד, לכן תקנו שהמתחרט על מוצא שפתיו יבא לפני חכם והוא יאמר לו אם הוא עדיין מקושר בדבור שיצא מפיו או שהקשר נפסק מאליו, באשר אין בדבריו ממש, מאחר שנפל היסוד אשר בנה עליו מבטא שפתיו, וזהו שצמרו: "היתר נדרים — רק אז מפיר החכם הנדר — פורחין באויר — בשיכר, שהדברים שדבר בשעת נדרו אין להם יסוד והם פדכרים הפורחים באויר שאין בהם ממש, ועל דברים שאין בהם ממש לא נאמר בקרא מוצא שפתיו תשמור, כי אלו דברים אין להם על מה שיסמכו, ובשל עוזר ונפל עוזר, ויש נוהגין לעשות התרת נדרים בחודש אלול ורמז למנהג זה ג"כ מן התורה, דכתיב לא יחל דברו בכל, ס"ת אלול (סדר רשב"ן חלק א', סימן כ"ב, ברבי יוסף תקפ"א).

סדר תקיעת שופר.

כפי מנהג שלנו תקינת ר' אברהם, כי מימות נביאים הראשונים מהם עשו תרועה יכבות קלות בתרועה שלנו, ומהם עשו כבדות בשברים שלנו, ואלו ואלו יוצאים ידי חובתם, כי יכבות קלות בכבדות בתרועה יחשכו, ולמען שיהיה מנהג שזה בכל ישראל פראוי לעם אחד המאמינים בה' אחד ובתורתו תיקן לתקוע בסדר שלנו שלא יהיה נראה בחולקין אלו על אלו בהלכות שופר. (רי"ף גיאות ד"ה, ועיין ב"י או"ח תקפ"ג).

למנצח לבני קרח מזמור

תקנו חכמי התלמוד (עיין סופרים פי"ט הלכה ב') טעם התקנה כי מצינו שהמלך דוד אמר המזמור באשר בכש את ירושלים מידי היבוסים

ושר את המזמור כאשר ראה כי הכינו ה' למלך על כל הארץ (ילקוט תהלים סימן תשנ"ד) ובעת שיפירו וירעו כל יושבי תבל כי לר' המלוכה אז כל העמים יתקעו כף ויפירו כי ה' אמת ותורתו אמת והוא מושל על כל העולם, ואחר התקיעות אומרים הפסוקים אשרי העם יורעי תרועה, לפי שדרשו רז"ל (ילקוט תהלים תת"ס) פסוקים הללו על ישראל שיורעים לרצות את בוראם בשופר. ישראל אומרים כי תפארת עזמו אתה וכו' והקב"ה אומר ישראל אשר כך אתפאר (עין עקירה אמור).

מלכיות, זכרונות, שופרות.

"אנשי בנה"ג תקנו מלכיות וזכרונות ושופרות לר"ה לעורר שבאמנת ג' העיקרים עם סעיפיהם ושרשיהם יזכה האדם כיום הרין, כי ברכת מלכיות הוא כנגד עיקר מצויא ותהום, ויורה ע"ז נוסח הברכה על בן נקוה וכו' ויקבלו כולם את עול מלכותך, וברכת זכרונות תורה על עיקר ב' השגחה ושכר ועונש, ואמר אתה זוכר מעשי עולם ופוקד כל יצורי קדם לפניך נגלו כל תעלומות וכו' וברכת שופרות עיקר הג' שהתורה מן השמים, ואמר אתה נגלת כענן בכבוד על הר סיני וכו', וענין זה נכלל בפסוקי שופר, לפי שמתן תורה היה כקול שופר" (עקרים מאמר א', פ"ד).

סדר כפרות, הטעם והכונה.

סדר כפרות תקנו חכמי התלמוד בירושלים, ראיתא בירושלמי (שקלים פ"ה ה"ד) זקנים היו בירושלים מאן דיהיב להם בין ריש שתא לצומא רבא הוון נסכין, מן פתר פן לא הוון נסכין, נחמיה איש שיחין פגע בו ירושלמי אחר ואמר תן לי תרנגולתא, אמר הא לך מטבע וקנה לך בשר שור, ואכל ומת, ואמרו לנחמיה שהוא הגורם, ראילו היה נותן לו תרנגול שהיה רגיל בו לא היה מת, עיי"ש. הפשט בירושלמי הוא: שהזקנים החשובים בירושלים לא היו מקבלים צדקה רק בימים הללו, לפי שאז הרבו בצדקה וגם פראו הכפרות בממון, ובזמן אחר לא רצו לקבל, מזה מבואר, שבימי חכמי התלמוד בירושלים היה המנהג ליתן תרנגול או הממון לעניים וסעם התקנה, לפי שכל בן ישראל מחויב להביא קרבן תורה, כמ"ש ארבעה צריכין להודות, חולה שנתרפא, יורדי הים, הולכי מדבר וחכוש בבית האסורים (עין ברכות נ"ד) ובזמן שאין ביהמ"ק אומר פסוקי תורה ונותן רמי הקרבן לעניים, ועל יסוד זה תקנו לשחוט עוף או בהמה תמורת הקרבן תורה, ולהאכיל הבשר לעניים, וקבעו לעשות בן בירושלים לפרנס בזה הזקנים והעניים בתחלת השנה, למען שלא יהיו צריכים להמתין בכל חשנה על מתנת בשר ודם, אך מי שלא היה חולה ולא נסע בים ולא במדבר ולא ישב בבית האסורין שאינו מחויב להקריב קרבן תורה, א"כ לא יחזיק הזקנים באותם הימים וכשיעבור הזמן לא יקבלו, לזאת פרסמו חכמי ישראל שלא אלו

ארבעה לבר צריבין להורות, אלא בזמן שישראל בגלות ומלכות רשעה מושלת על ישראל, ושופטי או"ה מושלים עלינו שאין רנין לא עפ"י התורה ולא עפ"י היושר, כל אחד מישראל מחויב להורות לה ולהביא קרבן תורה על פי יצא בשלום בלי הפסד וגזק בגוף ובנפש ממושלי אוה"ע. ובן דרשו (שבת ל"ב ע"ב) מקרא אם יש עליו מלאך מליץ וכו' (איוב ל"ה) שבעת צדה האדם צריך מליצים ישרים מלמעלה להנצל ממשחית ומצדה, ולכן בגולה בל אחר מישראל צריך להביא קרבן תורה ולומר ברכת תורה בסוף השנה, ובזה מובן מה שתקנו לומר אלו ארבעה פסוקי תורה מתהלים והוסיפו בסוף לומר אלו פסוקים מאיוב, לעורר על כל הנאמה, ויען בימים ההם לא היה אפשר לפרסם לכל שאנו מברכים ברכת תורה ועושים מעשה הרומה לקרבן תורה, מפני שאנחנו בגולה בין שופטים שאינם רנין על פי האמת והיושר, בי על הפחד שהמלשינים והמוסרים יביאו רפה למלך ושרים, לזאת העלימום וענין מעשה הפרות, ואמרו שרק מפני שארבעה צריבין להורות עושים כל זאת, אך באמת עיקר פונת ענין קרבן תורה היה משום אותם הנקראים בני אדם (מדרש ורש"י שמואל ב' ז') היינו מנהיגי מלכות הרשעה שגברו בימים ההם, ובזה מובן מה שהוסיפו בראש הפסוקים ב' תיבות בני אדם מה שלא אמר רוד" (סדר רשב"ן חלק ב' כ"ט, ועיין טור או"ה סימן תרי"ט).

עשרת ימי תשובה.

סדר עשרת ימי תשובה תיקן רבי יוחנן, בי הוא פרסם שפינונים תלויים ועומדים מר"ה עד יוה"פ (ר"ה ט"ז ע"ב ויבמות מ"ט וק"ה) וגאוני בכל תקנו לומר סליחות קודם עלות השחר ולומר אחר הסליחות תחנון ואנחנו לא נרע (רי"ף גיאות ה' תשובה)

תפלות יום כפור.

סדר תפלות יום כפור תקנו אנשי פנה"ג (פרכות ל"ג ע"א, יומא פ"ז ע"ב) להתפלל שבע ולהתוודות בשחרית, מוסף, מנחה ונעילה. ועיקר הודוי הוא לומר חטאנו עוינו פשענו (רמב"ם פ"ב מתשובה הלכה ח' ולח"מ שם) ומנהיגינו לומר אשמונו תיקן רבינו ניסים (רש"י בתולדות ר"ג) ואח"כ אתה יורע רזי עולם הודוי שתקן רב (יומא פ"ז ע"ב), ואח"כ על חטא שתקנו הגאונים (עיין טור ור"מ או"ה סימן תר"ז) ואח"כ אלהי ער שלא נוצרתי שתקן רב המנונא זוטא (יומא פ"ז ע"ב) וכל הודוי צריך לומר בבפיפת הראש כמו באמירת מורים (של"ה).

סדר עבודה.

סדר עבודה למוסף יוה"פ תקנו חכמי התלמוד (רי"ף גיאות ה' יוה"פ) ולפול על הפנים בעבודה בשמזביר את השם תיקן ר' נחוניא

בן הקנה, כשמסר את השם לתלמידיו צוה להם לכרוע וליפול על פניהם, ולכן אמר הפייטן ואף הוא היה מתפווין לגמור השם פנגד המברכין, היינו שהיה מאריך בנעימות הנינון עד שהיו פורעין ואמרו ברוד שם כבוד וכו' ואז מסיים תטהרו לזכרון העבודה (טור או"ח תרכ"א) ויען דכתיב ואבן משפית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, לכן אסרו לשטוח על הרצפה מפני החשד (מגילה כ"ב ע"ב) ומטעם זה המנהג לשטוח עשבים או מפה על הארץ בביהפנ"ס ביוה"פ כמו שהקדמנו לעיל.

תפלת נעילה נקראת התפלה האחרונה שתקנו אנשי פנה"ג ליוה"פ, לפי שהוא בעת נעילת שערי שמים כי פנה יום, ולמרו לתקן תפלה רביעית לתענית צבור, משום דכתיב גם כי תרבו תפלה אינני שומע, מפלל דהמרבה בתפלה נענה (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ז) וכשבאו לבבל לא קבעו עוד תענית צבור בתפלת נעילה, רק ביוה"פ התפללו עוד תפלת נעילה (מנ"א סימן תקס"ו). א"ת הנותן יר לפושעים תיקון שמואל (סוף יומא) ומקצת מן התפלות בנעילה תקנו רב ור' יוחנן (עיין סוף יומא, ור"ן גיאות סוף ה' יוה"פ, וטור וב"י סימן תרכ"ד).

שמע ישראל.

שמע ישראל וכו' ה' הוא וגו' תקנו גאונים בל, לקבל עול מלכות שמים ולפרסם אחרותו ית"ש בקהל עם ועדה, ואומרים שבע פעמים פנגד שבעה רקיעים שהוא ית"ש לעילא על כולם (תוס' ברכות ל"ג ע"ב ד"ה אמר). כי אז פרסמו או"ה שעל כל חלק מעולם העליון יש מלאך ושר המושל ושליט, לכן מפרסמין אנחנו כי הוא היחיד ומיוחד מושל בשמים ובארץ, וגם שבע פעמים פנגד שבעה לך אשר בקרא: לך ה' הגדולה, לך ה' הגבורה, לך ה' התפארת, לך ה' הנצח, לך ה' ההוד, לך ה' המלכות, לך ה' התפארת אשר בשמים ובארץ, ובברכות (נ"ח ע"א) דרש ר"ע הקרא נגר קריעת י"ם, מפת בכורות, ימתן תורה, ירושלים, ביהמ"ק ושמים וארץ, הרי שבעה. התקיעה שאחר נעילה.

תוקעין אחר תפלה תקנו הגאונים, זכר ליובל שהיה ביוה"פ, כמ"ש ביוה"פ תעבירו שופר (רי"ץ גאות) ועור טעם התקיעה, כי בימי חכמי התלמוד בבבל תקעו בכניסת השבת וביציאת השבת, להודיע חזמן שאסור במלאכה והזמן שמותר במלאכה (שבת קי"ד ע"ב) ואח"כ בטלו המנהג מטעם הממשלה, וביום הפורים תקנו הגאונים לקיים המנהג, למען ירעו העם אשר מחוץ לביהפנ"ס כי עבר היום בקדושה, ועכשיו מותרין באכילה ובמלאכה (סדר רשב"ן חלק ב', ל"ד).

לשנה תבאה בירושלים.

"לשנה תבאה בירושלים" תיקן ר' אליעזר לומר במוצאי יוה"פ לפרסם כי בתשרי עתידין להגאל לעתיד לכוא (שם ל"ה, ועיין מכילתא סוף פס"ו).

הש"ץ והחזן.

הרשב"א תיקן שהש"ץ צריך להיות מובחר מראשי הקהלה ולקבל פרס, לפי שראו "שהבקיאים היו מריבים זה עם זה מי שיהיה שליח צבור, ולמען שלא יריבו בו, ולמען שלא ירד לפני התיבה מי שאינו ראוי והגון לכך, תקנו שלא ירד לפני התיבה רק הנבחר, שהוא מקבל פרס מן העבודה" (תשובת הרשב"א סי' נוז).

הש"ץ נקרא חזן, לרמז בשמו שצריך להיות: (א) חכם בחכמת התורה; (ב) — זקן קודם ובתענית צבור צריך להיות זקן ממש; (ג) — שלא יהיה פנוי רק נשוי (עיון אורח חיים נ"ג וסי' תקע"ט וסי' תקפ"ט ור"ת של חזן הוא: ה"כס, זקן, גשוי, והחזנים שמזמרים וכופלים התיבות לבסם קולם, עוברים על חמשה אסורים (מהר"ם שיק או"ח סימן ל"א) ועל הש"ץ לרעת שהחזן העובר לפני התיבה להוציא רבים ירי חובתם הוא מ"ע מה"ת (רשב"ץ ח"ב סימן קס"ג, וקהלות יעקב סימן קכ"ח) והאיד יעזו פנים לבוא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ויכפול הרברים פעמים ושלוש, ואילו היה עושה כן לפני בשר ודם וכי לא יפנה לו עורף?!

חזרת הש"ץ.

כשתקנו אנשי בנה"ג את התפלות תקנו שיתפלל שליח צבור את התפלות להוציא את מי שאינו בקי והוא ישמע ויכוין, אך מי שהוא בקי יתפלל לעצמו (ר"ה ל"ג ע"ב במשנה) ואעפ"י שכולם בקיאים, בכ"ז חזר הש"ץ את התפלה מפני התקנה שתקנו חכמי התלמוד, כמו שקרוש בביהפנ"ס שתקנו מפני האורחים ומקדשים אעפ"י שאין אורחים, וכמו שאומרים ברכה מעין שבע, שתקנו בשביל אותם שאחרו לבא, ואנו אומרים אותה אעפ"י שאין אחר בביהפנ"ס שאחר לבוא (אבודרהם בשם הרמב"ם), במעריב אין חזר הש"ץ התפלה, לפי שאין תפלת ערבית חובה (רמב"ם פ"ט מתפלה הלכה י').

התפלות, הפיוטים והלשון העברית.

תקנת הגאונים בבבל שאסור להתפלל בבית הפנסת רק בלשון הקודש או בלשון ארמי שדברו בבבל, אף שמעיקר הרין מותר להתפלל בכל לשון (סוטה ל"ב, ברכות מ' ע"ב, וסופרים פרק י"ח הלכה ד', ובס"ח סימן תשפ"ח) וזהו מפני חמשה טעמים.

(א) כמ"ש (שאלות ותשובות שאר אפרים, סימן י"ג) טעם שיסרו הקרמונים פיוטים בלשון שאינה מובנת לכל אדם, למען לא יבאו או"ה שהיו אז עובדי ע"א ויתפללו גם כן תפלות הללו לע"א שלהם, ודומה כמו ששבחו חכמים לאנשי בית אבטינום וחביריו, שלא רצו ללמד על מעשה הקטרת (ירושלמי שקלים פ"ה הלכה א') לפי שבימים ההם יצאו תלמידי אותו איש וחברו תורה חרשה וכפרו בתורה שבכתב ובתורה

שבע"פ, ורבים מבני ישראל נמשכו אחריהם באמדם שגם הם יהודים, לכן פרי להבדיל בין קורש לחולת קנו הנונים פמה וכמה פיוטים ותפלות חדשות לבני ישראל הכשרים, למען שלא תהיינה תפלות ישראל שוות לתפלות שלהם, ואז תקנו שאסור להתפלל רק בלשון הקודש ובלשון תרגום, ושאסור להוסיף ולגרוע.

טעם ב', — לאחר ולאגר את בית ישראל, כמ"ש מי כעמך ישראל נוי אחר בארץ, ואם אחר שמבין לשון צרפת יבוא לבית הפנסת שבו מתפללין בלשון אשכנז לא ירע מה שהם מתפללים, והוא ית"ש אמר: ונקרשתי בתוך בני ישראל, כשמתקבצין עשרה יאמרו ברכה וקרושה לקרש השם, וזה אפשר רק אם התפלות של ישראל הן בלשון אחת, והיא — הלשון העברית.

טעם ג', — לפי שרוב תפלות ישראל בנויות על הגאולה העתידה, ואנו בוכים ומקוננים על עול הנלות, ואם תהיינה בלשון אחרת, האם אומות העולם מוכשרות להבין ולהשיג תכלית ביצת הגואל שאנו מקוים?

טעם ד', — יש הרבה תיבות בלשון הקודש שאי אפשר לפרש ולתרגם אותן בשום לשון, ויש הרבה תיבות שמשמשות לכמה פנים, והכל הולך אחר הכונה, למשל, תיבת ברוך אין לה תרגום, אם נתרגם למשל בלשון אשכנז (לאבעז) או בלשון הנרי או בכל לשון הוא תרגום שאינו מכוון, כי "ברוך" הוא מן ברכה, שהוא "זענען", ובלשון הנרי "אלראש", ואם נתרגם בלשון געזעגנעט — אין לו מובן שאנחנו נותנים ברכה לבורא ית"ש, ובאמת הפירוש מן ברוך הוא, שהוא ית"ש הוא מקור הברכות, וזה אי אפשר לתרגם רק בלשון בכל פריד הוא.

ויפה כתב אבורהם מה שתקנו לומר קריש בלשון תרגום ותיבת ית ברוך וישתבט וכו' הניחו בלשון הקודש, לפי ששבתים הללו אי אפשר לתרגם בשלימות בשום לשון (עיי"ש ובא"ר סימן כ"ו וס"ס קי"ג).

והנה עוד ראיה שאי אפשר לפרש ולבאר באר היטב בשום לשון, אם לא באריכות גדולה שלא תהיה לרצון ולתכלית, הנה חכמינו ז"ל לא תקנו חזרת התפלה בערבית (עיי' לעיל) אך בשבת תקנו חזרה לשליח צבור לומר ברכה אחת מעין שבע, רהיינו מענין שבע ברכות שאנו אומרים בשבת, ג' ראשונות ונ' אחרונות מתפלת ח"י וקרושת היום, ולכן אומרים במערבית של שבת מנין אבות במאמרו נגר אתה גבור, האל הקדוש — נגר אתה קדוש, לפנינו גבור — נגר ברכת העבודה, גורה לשמו וכו' מעין הברכות וכו' — נגר ברכת ההוראה, ארון השלום — נגר ברכת השלום, מקדש השבת, כמ"ש (סוכה מ"ו) ברוך ה' יום יום (תהלים ס"ח) וכי ביום מכרכין ובלילה אין מכרכין? אלא לומר בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, פירש רש"י בחול מעין חול, בשבת

מעין שבת, וכיום טוב משל יום טוב, ומעתה נחזי, התרגום האשכנזי שתרנם הטוב שפחכמי אשכנז יצא לכאר ולפרש סדר התפלות בלשון אשכנז, והוא מתרגם מעין הברכות: "אלס דען אורקוועל אללער זעננונגען", וזו טעות גדולה ושקר מוחלט, כי התרגום של מעון הכרכות לפי דעת הרב ר' שלמה צבי שיק הוא "פערמענע דער צייט, אב שבת, אב יום טוב, אב טאג אדער נאכט וואללען וויר נאטט לאבען אונר דאנקען", ומזה יש לרזן על הפלל, שבמעט אי-אפשר לתרגם בשום לשון, ואם אפשר — אז באדיכות גדולה, שלא לנגוע באמת, ושלא להאריך יותר מראי תקנו שאסור להתפלל רק בלשון הקודש.

טעם ה' — פוונות גדולות ועמוקות וסודות וענינים דקים מן הדקים בבלי תיבה ותיבה ודוקא בלשון הקודש ולא בשום לשון אחרת, והלשון העברית הלא היא הלשון הנבחרת, הלשון הקדושה, כאמת טובה ויפה ומתאימה להתפלות הקדושות.

טעם ו' — אסרו הנאונים להתפלל בלשון שאינה לשון עבריה, למען שכל אחד ואחד מישראל ישתדל ויתאמץ בכל כחו ללמוד ולהבין את השפה העבריה, וכתבו (תמים דעים לר"י יקר סימן קפ"ד) שלכן אמרו (שבת י"ב) שאין מה"ש מכירין לשון ארמי, למען ילמדו את השפה העברית, ואם יתירו להתפלל בכל לשון יתרבו עמי הארץ, והפירוש של אין מפירין הוא שאין משניחין על התפלות שאינן בלשון שבה נברא העולם ובלשון שבה דבר הקדוש ברור הוא עם אבותינו ונגלה לעמו כסיני ובלשון שבה ניתנה התורה ובלשון שבה דברו הנביאים" סדר רשב"ן חלק ג' ט"ו). זכרנו לחיים.

וזה תקנת רב וחכיריו (הובא במס' סופרים פי"ט ה"ח) להוסיף בר"ה ויוה"פ וכימי הנהגתם התחילו לומר אותה בכל ימי התשוכה, פי"ר"ב פרסם בבית מדרשו שתכלית יום הזכרון הוא, לפי שבו דן הקב"ה ובא במשפט על כל ברואיו, ומקצת מחכמי התלמוד חלקו עליו ואמרו שאדם נידון בכל יום ובכל שעה ורגע (ר"ה י"ז ע"א) ורב בכחו המוסרי הגדול יצא להחזיק בשיטת ר"י ב"ע שר"ה הוא יום הדין, ולכן בא והוסיף בתפלת מוסף לר"ה שתקנו אנשי כנה"ג זה היום תחלת מעשיר (עיינ מוסף לר"ה) לפרסם שר"ה הוא יום הדין, באשר ידע שהדברים הנאמרים בתפלה עושים רושם לנצח נצחים, וכדי לחזק הלכותיו תיקן והוסיף לומר גם זכרנו לחיים, וכתוב לחיים, וכן פספר החיים בימים הללו" (סדר רשב"ן חלק א', ס"ה).

סליחות.

לקום באשמורת לומר סליחות קודם ראש השנה תקנו חכמי פדוצ'לונא (ר"ן ר"ה דף כ"ט) והם תקנו לקום בב"ה באלול, שהוא יום ראשון לבריאת העולם, ואם כן בשחל ראש השנה יום ה' אז היה מן הראוי

לקום ביום השבת באשמורת הבוקר, אך משום שחששו שמא יטה הנר אין עומדין רק ביום א', וכשחל ביום ב' או ג' היה ראוי להקדים ביום כ"ה אלול, אך בשביל שיהיה יום מסוים ומוגבל להתחיל, תקנו אחר כך האחרונים לעמוד ביום א' שבוע שלפני ראש השנה (שם י"ז, או"ח סימן תקפ"א).

הרושם של הימים הנוראים בשאלות ותשובות.

מי שבקי זרניל אצל ספרות השו"ת, ספרות גדולה וקרושה עד מאד, יודע עד כמה אפשר להפיר את ההשפעה ואת הרושם של הימים הנוראים הקרושים על פותכי חרושי תורה ופסקים בימים ההם, והנני רק להעיר, בקצרה, לרונמא, את הדברים האמורים למטה:

הגאון הצדיק ר' חיים הלכרשטאם אב"ד דק"ק צאנז זצ"ל פתב תשובה להרב הגאון ר' לוי יצחק שור האברק"ק ראווא, וז"ל: "מכתבו הגיעני קודם ראש השנה ואז לא היה הפנאי לעיין במילי דסברא, מחמת חרדת הריון וטרדות החג הקדוש" (שו"ת דברי חיים או"ח א', סימן א').

והנה הגאון רבנו יחזקאל סג"ל לא נדא זצ"ל פותב תשובה להרב מוהר"ר מנחם נווארא, והוא אומר: "מכתבו מן שני דא הגיעני וכעת הימים נזפרים ונעשים אשר יחשוב אדם עם קוניהו ולכן אין זמן להרחיב הדבור" (נודע ביהודה א"ח, שאלה צ"ח).

והנה רבנו הגאון ר' עקיבא איגר זצ"ל פותב להרב ר' הירש סנאק הפהן הגדול בין אחיו חכמי בני ישיבה דק"ק פוזין וז"ל: "ואני טרם אכלה מכתבי משפטים ארבר אתו, הנה ממשמים ובאים הימים הקדושים ואני ידעתי את מכאוביו וגופו המהור הנשבר בחרס, ה' יחזקוהו, וידעתי אשר ברוב צרקות ותומתו לא ישוב מפני כל מהתענית בכל אשר יתענו שאר אנשים הפריאים והטובים במצב גופם, ע"פ מצאתי עצמי חובה להזהירו ואני נוזר עליו פנזה חמורה שלא יתענה שום תענית ואף לא תענית שעות זולתי ביוהכ"פ" (תשובות רבי עקיבא איגר, פסקים, ספר ראשון, סימן כ"א, דפוס ווארשא).

רבנו הגאון ר' משה סופר זצ"ל פותב בימי התשובה תשובה אל הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות, ומתחיל את תשובתו: "במפיק שתא תיתי שלמא רפא וחיים טובים וארוכים והרמת קרן צדיק ונשגב וכו', וחותר את תשובתו "ואחתום בברכת השנים, יחתימהו ה' לאלתר לחיים טובים ואורך ימים ושנים מתוקים ונעלה לציון ברגלים" (שו"ת חתם סופר, חא"ח, תשובה ס"ב).

ומן הפרטים האלה תקיש על השאר. רבני ישראל, גדוליו וחכמיו היו מתרגשים ברגשי קודש ובקרושה עליונה ובהופעת הרוח ביותר בירת האיתנים.

נאה לקדושים פאר מימים קדושים!!

רעיונות לימים נוראים.

מאת הרבנים הגאונים והצדיקים, ר' לוי יצחק מבערריטשעוו,
ר' משה סופר, ר' יוסף שאול הלוי נאטאנזאָהן, הריב"ש, ר' מנחם
מענדל מליובאוויטש, ר' יצחק קארו, ר' אלימלך מליזענסק,
ר' יעקב יוסף מפולנאה, ר' צבי הירש מווילנא, ר' ישראל סאלאנר
טער, ר' אליעזר זוסמאן סופר, ר' רפאל מהאמבורג, האלשיך,
המהרש"א, ר' יצחק יעקב ריינעס, ר' אברהם יצחק הכהן קוק,
ר' חיים כהן ראפפורט, ר' שלמה קלוגער.

פרק שלשים ושלושה.

שצה.

הרב ר' לוי יצחק מברסלב ז"ל אומר: „בר"ח אלול הש"י מגלה אלהותו ומלכותו לנשמת ישראל, וכי הוא מנהיג את כל העולמות בחסרו הנורא, וישראל עם קרושו ממליכים על מלכותו עליהם וכו'. כי הבורא ב"ה אינו נתפס בשום אות ונקודה וקוץ, ובר"ח אלול מצמצם שפע הבו"ה באותיות, ובר"ה ויום הכפורים אנו ממשיכים השפע בכל העולמות". (קרושת לוי, לר"ה רפוס ברדיטשוב, רף צ"ה, צ"ה).

שצו.

„כל המלאכים וכל חיות הקודש פולם חרדים מיום הדיון, ובן האדם, כל אבר ואבר חדר מיום המשפט, אך אם האדם מיישב עצמו אין לו פחד, כי הבורא ב"ה הוא אב, ואב בוראי שופט בנו לרב טוב, לכל הטובות וכו' (שם, צ"ה).

שצו. התקיעות ובתי המקדש.

הרמב"ן הקדוש על התורה כתב שקללות שבת"פ הוא רמז על חורבן בית ראשון, וקללות שבמשנה תורה על חורבן בית שני. ובאמת מאתו יתברך לא תצא הרע ח"ו, רק כוונת חורבן בית ראשון לבנות ישראל בית שני, וכן חורבן בית שני כרי לבנות בית לעתיד אי"ה ביתר שאת והרר, וזהו תקיעה ראשונה על האהבה ראשונה שהוא בית ראשון, שברים תרועה — על שני חורבנות, וזהו שרמזו דו"ל גנוחי ננח ילולי ילל, תקיעה בסוף רמז על בית העתיד אי"ה ביותר הור והרר" (קרושת לוי, שם, רף צ"ז).

שצת. יום הכפורים וצדקה.

הרב ר' משה סופר זצ"ל בעל „חתם סופר" אומר: „פתיב ונשא השעיר עליו את כל עונותם, יש במדרש, שהקב"ה נותן כל עבירות ישראל על עשו, והוא טוען איך אוכל לסבול כל עונות יעקב אחי? והקב"ה נותנם על לבושו והוא מכפר, ופירש החסיד מורי הנאון מו"ה נתן ארל ער זצ"ל עפי"מ ראיתא כרכות י"ז ע"א ר"י אלפסנרדי אמר „גלוי וירוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, אלא ששאור שבעיסה ושעבוד מלכיות גורמין", שמצד שעבוד מלכיות אין אנו עובדין את ה' פראוי, וזהו כוונת המדרש ש„הקב"ה נותן אותם על שר של עשו", חיינו הנלות, היא שגרמה לנו את כל הרעות, אבל באמת עבירות שבאין מצד חסרון פח וממון לעסוק תמיד בתורה ובגמ"ח יש לתלות בשעבוד מלכיות, אבל עבירות מצד התאוה ומצד גבהות הלב לא הנלות אשמה אלא אנו אשמים, וזה טענת שרו של עשו, „איך אני יכול

לסבול את כל עונותיהם? ע"ז אָמר שהקב"ה נותן על לבושו, רמז לצדקה כאיתא בכ"ב ט' ע"ב, ולבושי בשריון, מה שריון מחובר מקשקשים הרבה כך הקב"ה מצרף כל פרוטה ופרוטה של צדקה, ומצוה צדקה מגינה ומצילה כנאמר וחטאיך בצדקה פרוק, והיא משלשה דברים המעבירין דוע הגזירה, והיינו שהקב"ה נותן על לבושו (תורת משה, אחרי).

שצט. טעם תענוים.

ר יוסף שאול הלוי נאטצנו אהן ז"ל אומר: "טעם העינוי — פי כבר כתבו התוס' בכתובות דף ק"ג בשם המדרש, עד שיתפלל אדם על התורה שיכנס בלבו, יתפלל שלא יפנסו מערנים, והענין הוא, דהרופא לא יוכל לתת רפואות עד שיקיא כל מה שאכל, כן כל שנסתפק ברבוי תאוות הגשמיות לא יוכל לקבל עבודה אלהית, לזה נצטוו להתענות בכל חמשה עינויים, למרק החלאת הגשמי, ואז יוכלו לטהר עצמם ולבוא לפני ה'" (דברי שאול, אחרי).

ה. תתפלות.

הריב"ש על התפלות "פעם אחת שאלתי לו (להמקובל דון יוסף ז"ל, שהיה חכם בתלמוד וחסיד גדול), איך אתם המקובלים בברכה אחת מכוונים לספירה ירועה, ובברכה אחת לספירה אחרת, ועוד הכי יש אלהות לספירות שיתפלל אדם להן? וענה לי חלילה, שתהיה התפלה כי אם לשם יתברך עלת העלות, אבל הדבר הזה כמו מי שיש לו ריב ושואל מן המלך שיעשה לו דין, יבקש ממנו שיצוה אל היושב על המשפט שידין לו, לא שיצוה זה אל הסוכן הממונה על האוצרות כי תהיה שאלתו בטעות, וכן אם ישאל מן המלך שיתן לו מתן, לא יאמר לו שיצוה אל השופט, אבל שיצוה אל הסוכן, וכן אם ישאל ממנו יין יבקש שיצוה זה לשר המשקים, ואם ישאל לחם יאמר לשר האופים לא בהפך זה. כך הוא בענין התפלה, שהיא לעולם לעלת העלות, אלא שמכיוון המחשבה להמשיך השפע לאותה ספירה המתייחסת לאותו דבר שהוא מבקש עליו, כמו שתאמר שבברכת על הצדיקים יכוין לספירה הנקראת חסד, שהיא מרת רחמים, ובברכת המינים יכוין לספירה הנקראת גבורה שהיא מרת הדין והיקש על זה, זה ביאר לי החסיד הנז' מכוונת המקובלים, והנה טוב מאד, אָמנם מי יבנים אותנו בכל זה, הלא טוב להתפלל סתם לשם ית' בכוונה, והוא יודע באיזה דרך ישלים המבקש, כמאמר הפתוב גול על ה' ררכיך וכטח עליו והוא יעשה, וזה מה שאמר הרב הגדול ר' שמשון דקינון ז"ל, אני מתפלל לדעת זה התינוק, כלומר להוציא מלב המקובלים שמתפללים לספירות וכו', עפ"ל (תשובות הריב"ש סימן קנ"ו).

תא.

והנה ר' מנחם מענדל מליובאוויטש זצ"ל בעל צמח

צדק מבאר במאמר עמוק ורק ער מאר כדרבו בקרש את הענין הזה, מצדיק את המקובלים, והוא ז"ל מבאר בי: "הי"ם הן כלים שבהן ועל ידן הא"ם פועל בעולמות להחיות ולבנות ולסתור ולהרוס ולנטוע וכו' ובלי אמצעות הספירות א"א להעולמות להכיל ולקבל ההארה מאא"ם בעצמו שלא יתבטלו במציאות וכו'", עיי"ש היטב (דרך מצות יד, הוא ספר מעמי המצוות עפ"י יסוד הפעש"ט, מאמר שרש מצוות התפלה, פרק ט' ופרק י').

תב. העבודה ביום הכפורים.

הרב ר' יצחק קארו זצ"ל זקנו של מרן הב"י, אומר: "ובל אדם לא יהיה באהל מועד בכואו לכפר בקדש ער צאתו, ארו"ל אפילו אותם שבתוב בהם ורמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד, וזו מעלה גדולה לכהן ולעבורת יוח"פ, שאפילו חיות הקודש מפנין לו מקום לעבודתו, ברי שיפנס לפני המלך ה' ויעברנו ביחוד". (תולדות יצחק, אחרי).

תג. נוסח ספרד בתפלה.

הרב ר' אלימלך מליזנסקי ז"ל פותב: "ומה שכתב מעלתו אם לשנות הנוסחא ולהתפלל בנוסח ספרד, הנה מיום עמדי על רעתי ביריעת ספר ראיתי גם שמעתי שהיו מתפללים בנוסח ספרד, גם רבותי ספרו לי שהיו בימיהם וקורם להם אנשים צדיקים שהיו מתפללים בנוסח ספרד, רק שהיו עדיין מעטים בימיהם, והנה אני לא הבנתי את הנוסחא הנ"ל ועתה הנה נא זקנתי הבנתי התועלת והמעלה של אותה הנוסחא ער שבלתי אפשרי להעלות על הכתב גורל מעלתה, גם אם הייתי מבטא בשפתי איני יורע בבירור אם הי' אפשר שיכינו, אך צריך שיהיו המתפללים בנוסח זה פרושים מדרבי העולם, שלא להוציא שקר מפיו, ושלא להיות מקלל את חבירו אפילו בלב בשום פעם, גם שלא יקפיר עליהם, אפילו הקפדה בלב, ושלא להיות לו קנאה, וחמרת ממון, וחמרת גאווה, בלתי אפשרי להעלות על הכתב גנותו, כידוע לכם שאני מוכיח עצמי תמיד ומבייש עצמי ברבים כדי להוציא מכח אל הפועל, ושלא להיות משתכר בשום פעם, בשום משקה המשתכר, כ"א מעט לצורך מה, גם שיהא מרגיש בעצמו באמת שאין לו שום מנוחה מראגות וצרות ישראל, ולבו בואב ומיצר עליהם מפלי הפוגות, ער שמגודל הצער בלתי יכול להתאפק מלהתפלל עליהם בינו לבין עצמו, וכו' ועיקר שיהי' למדן, עכ"פ גמרא ותוספות ופירש"י ושאר דרכי הקדש כמבואר בספר ע"ח, ועיקר אהבת חברים ורבות חברים, ומי שאין בו בל המדות הללו בוראי אינו מפת זו, ומי שיש בו כל המדות הללו אותם פני אדם ראוי וטוב להם להתפלל בנוסח ספרד" (אגרת הקדש לר' אלימלך, בסוף ספרו "נועם אלימלך").

תר. תפלה.

הרב ר' יעקב יוסף הפהן זצ"ל אומר: „שמעתי ממורי פי' הפסוק תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. עפ"י משל שצוה המלך שיבקש כל אחד מבוקשו בעת שמחת המלך, והיה חכם אחד שבקש שידבר עם המלך ג"פ כיום והוטב בעיני המלך ונתן לו גם מה שלא בקש, וז"ש לפני ה' ישפוך שיחו ורפח"ה, ובזה יובן אתם נצבים היום שיהיה לכם תקומה ושתהיו נצבים לפניו ית' לברו לשפוך שיחו לפניו שזהו נציבה וקימה לאדם, והבן" (תולדות יעקב יוסף, נצבים).

תה. הדרשנים והמטיפים בימים נוראים.

הרב ר' צבי הירש מ"מ ו"מ"ץ ר"ק קוויטנא אומר: „עתה בעוה"ר אין לנו לא מקדש ולא כ"ג, ובמקום המקדש, ביהמנ"ס, ובמקום הפ"ג המ"מ והמ"ץ המוכיחים, וכשם שהפ"ג קורם שנכנס ביה"פ לבית קה"ק היה מתפלל עבור התורה — בזאת יבא אהרן, בזכות התורה — וגם התפלל עבור פרנסה, והיה מתפלל בצאתו מן הקדש יה"ר מלפניו שתהא שנה זו גשומה שחונה, טלולה, שנת רצון שנת ברכה וכו', פן צריך המטיף והמוכיח כשעומד לפני ארון הקודש בימים הנוראים להטיף לעם ישראל, לעורר את לבם ולהרעיש את נימי נשמתם עבור התורה, לחזקה, להפיצה, ולחיות עפ"י רוח התורה, וגם עליו להטיף לעם כי הפרנסה תהיה ברוח התורה, לא בגזל ובגניבה, ולא ע"י חלול שבת וקודש, וכמו שאצל הפ"ג פתיב „וכל אדם לא יהיה באהל מועד פכואו לכפר פקדש", פן בבוא הדרשן והמטיף לפני ארון הקודש להוכיח את ישראל לא יירא משום אדם, ולא יחניף לשום אדם, רק צריך להגיד האמת כמו שהיא, „כל אדם לא יהיה פכואו לכפר פקדש", וכמו שהפ"ג היה אסור לכוא ביאזה דיקנית פבית קה"ק, רק או להקטיר קטרת או לזרוק את הרב, כך צריך המטיף לראות שלא תהיה דרשתו דיקה, אלא עליו לתקן איזה דבר פדרשתו, או להשריש יראת שמים, אהבת התורה והיהדות וכדומה". (קהלת יצחק, אחרי מות).

תו. ראש השנה ויום כפור.

הרב ר' ישראל סאלאנטער זצ"ל אומר: „מעומק חכמתו יתעלה, פי הוא, הקב"ה, יורע לבכות בני אדם פי רחוקים המה מאד מדברים רוחניים כמו סליחת עונות ועוה"ב וכדומה להיות פה בעולם השפל, וכל הרגשתם הוא רק בדברים הגשמיים, כמו כני חי ומזוני, ולא יוכלו לעלות פתאום למדרגה גבוהה, ולזאת צוה לעשות פראשונה ר"ה, שבו דנים על דברים גשמיים, שפולם מרגישים פהם, וע"י ר"ה יוכלו להגיע למדרגת יום כפור שהוא מכיל ענינים רוחניים, וזו היא כוונת המדרש, אורי זה ר"ה — שהוא מאיר אותנו לעלות מעלה, ועל ידי כן — וישעי זה יוכ"פ וכו'. (קה"י, דרוש לערב ראש השנה).

תו. תורה ועבודה.

הרב ר' יעקב יוסף חריף ז"ל מ"מ ומ"ץ בוויילנא ורב
הבולל בניו יארק אמר בדרשתו בערב יום כפור, "איתא במס' יומא ל"א ע"ב
ניקנור נעשו נסים לרלתותיו, בשהלך להביא רלתות מאלבסנרריא של מצרים,
בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו, נטלו אחת מהן והטילו לים, ועדיין
לא נח הים מועפו. בקשו להטיל את חברתה, עמד הוא וכרכה אמר להם
הטילוני עמה, מיד נח הים מועפו, והיה מצטער על חברתה. כיון שהגיע
לנמלה של עבו, היתה מבצבצת ויוצאה מתחת דופני הספינה וכו'. מורי
ורבותי! דעו נא כי גם לנו היו שני שערים, שער התורה ושער העבודה,
והנה הים עמד עלינו והיה הולך וסוער עד כי הטילו שער אחד לים, והוא —
שער העבודה, כי חרבו את בית מקדשנו, שבו עכרנו לאלקינו, אך מורי
ורבותי, הלא תדעו כי עדיין לא נח הים מועפו, עוד הולך וסוער עלינו,
ומבקש להשליך בו גם את השער השני — שער התורה! מורי ורבותי!
באשר עשה נקנור אלו, בשבקשו להטיל את השער השני, מסר נפשו עליה
וכרכה ואמר להם הטילוני עמה, בבה עלינו למסור נפשינו עתה על שער
התורה, לא נעזבנה עד כי ישליכו גם אותנו יחד אתה ואז נחיה!" (שם,
דרוש לער"ה).

תה. הפיוטנים והדרשנים.

הרב ר' שמשון ב"ר רפאל חירש ז"ל פותב: "מאוצר
המרעים של היהדות לקח "הפיוטן" אמרי שפר לתאר לפנינו את
תכונת היום עפ"י מהלך התולדה והתורה, ובהיותו מלא רוח מכבוד הימים
ותפארתם, אצל מרוחו פלילי צה נשגבה, ואת הפיוטים קבעו
לאמרם בין חלקי עבודת ה', להפיץ אור על מעלת היום ושלמות תכונתו,
ועכשיו שנתרחקנו מהתורה וממדע התורה קשה לנו לחבין את הפיוטים,
סגנונם ותכנם, ובאמת הפיוטים יכלילו באורים נכרים, מלואים יקרים
והשלמה רמה לעבודת ה' שלנו — כמו כן הדרשה ברי"ם דרושה
להיות לקוחה מהיהדות בעצמה וממוסדות ישראל הנכפרים, אשר מהם
ישיגו ויבינו את החיים, ועליהם יכוננו אותם — וכו' בער המטיף יועילו
הפיוטים, להיות למשל ולדוגמא, שעליו להיות בער העם מה
שהשתרלו הפיוטנים בפיוטיהם להיות בער בני דורם" —
וכו', עיין שם מאמר שלם מצוין (חורב י"ג, צד 315, דפוס ווילנא)

תט. תפלות ובקשות בראש השנה ויום הכפורים.

הרב ר' אליעזר זוסמאן סופר ז"ל פותב: "אדם
לעמל יולר, ורבים מכאובים ורעות בארץ אשר מעיקים לו את חייו, בכ"ז אם
עומד להתפלל תהיה עיקר התפלה מה שנוגע לכבוד ה' ולתועלת נשמתו, ע"פ

אמר המקונן (איכה כ'): קומי רוני כלילה וכו' שפכי כמים לכך — לא לעניני הגוף, אלא — נ כ ח פ נ י ה ' , מה שנוגע לכבוד ה', וכו' שאמר המלך החסיד בצר לי — פשיש לי צרות רבות — אינני מבקש להפטר מצרותי ולא לעניני הגוף, אלא — אקרא אל ה', רק מה שנוגע לכבוד השי"ת וכו' "ע"ש שמבאר פסוקים ומאמרים בדרך נפלא ע"ש (מלאה קטרת, דרשה ליום א' רסליחות).

ת. תפלה.

ה ר כ ר ' א ב ר ה ם י צ ח ק ה פ ה ן ק ו ק שליט"א כותב:
 "העבודה הטהורה והתפלה התרירית בער פולם ובער כל העשוקים פרוח וחומר היא במדרגה העליונה של צרכי רבים, שצריקים נמורים מתקנים בזה את פנם הגזל שאינו ידוע למי גזל, של כל המדרגות, וככלל זה כל חטאת האדם שבין אדם לחברו. פשמכונים לאיזה מבוקש בתפלה, צריך לשים לב שפונתו היא להסיר את הרע והחושך מן העולם ולהגביר את הטוב ואת האור, את החיים האלהיים במלואם, שבהופיעו אינו ממלא רק חסרון אחר בלבד, אלא הוא משלים את כל החסרונות, וממלא את כל הפגמים פולם, וכו'". בכרי לכוא למרומי כל מנמה בפועל פעולם הגדול הפללי וכעולם האישי יחד עם כל הדרכים מכשירי השכלול, שחולל המרע, החוש והרנש, הנאוניות האמנותית והגבורה הממשלתית, תכוא התפלה. מה שנודע רק ליחיד סנולה יודע לכל, וטהר הרצון וחסנו, בנטותו בעוזו לסוד אלהי זה יהיה ראש מגדלי התרבות העתירה שתתנוסס בתפלה מידי עם עולם בשביל העולם פולו, וביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (ערפלי טוהר).

ת.א. לשופר.

"שופר — קול פשוט, צריק מעיקרא, ע"ר שפרו מעשיכם, ותרועה — הוא בעל תשובה, ששובר לבו ותאותו, והאזנה מקרוב ושמיעה מרחוק ע"ר האזינינו השמים ותשמע הארץ וכו' שאחז"ל, וזהו שומע קול שופר, ומאזין תרועה, ואין דומה לך, שלא כמדת בשר ודם" (פרי מגדים בשם הנאון רבנו חיים פהן ראפפורט ז"ל אב"ר דק"ק לכוכ והגליל).

תיב.

הרב ר' שלמה קלוגר זצ"ל אומר: "מלך נקרא מי שצריך לעמו, שהם ממליכים אותו ברצונם, אכל המושל נקרא מי שמושל בתקיפות ואינו צריך לעמו, וכו', ועל פי אנו יצורי ידיו יתברך אינו צריך לנו הא אם לא היינו יצורי ידיו הית מקום לחשור שהוא יתברך צריך לסיוע בני אדם מלמטה, וזה שאמרו בתפלת ראש השנה וידע כל פעול פי אתה פעלתו ויבין כל יצור פי אתה יצרתו, וממילא יאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל "מלך",

ר"ל שרק נגד ישראל עושה א"ע כמלך, כאילו הוא צריך להם, אבל נגד כל העולם פולו הוי מו ש ל, וז"ש ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל "מ ש ל ה" שבכל העולם מו ש ל ואינו צריך להם, דאי אפשר ליוצר שיצטרך ליצורי ידיו, רק לישראל, הוא בתואר מלך לכבודם בלבד, ודוק ואתי שפיר. עכ"ל (יריעות שלמה).

לחקיעה שופר.

הרב ר' נפתלי הירץ מפאניוועג אומר, כי בימים הנוראים "יעשה תשובה נמורה בשני אופנים, בכמות ובאיכות, היינו: ש י ח ר ש מעשיו, לעשות בשנה הבאה יותר מצות משנה העברה, וגם יעשה ביותר הדור ובמחשבה יותר זכה, וזה שאנו אומרים "חרשו מעשיכם", היינו להוסיף בשנה הבאה מצות חדשות יותר מבשנה העברה, זהו ב כ מ ו ת, וגם שפרו מעשיכם, היינו שישפרו המצות שיהיו בהדרגה וביופי זהו — ב א י כ ו ת, וזה מרמז הכתוב תקעו בחרש שופר, כלומר התעוררו בקול השופר לתקן מעשיכם בשני אופנים: א) בחורש — היינו לחדש עצמיכם, במצות חדשות: ב) — שופר, מלשון שפרו מעשיכם, לעשות את המצות ביתר יופי והדר. (נועם המצות, מצוה שי"א).

"החולה המסופן אשר ישכב בעינים סגורות, ולא נרע אם יש בו עוד זיקת חיים, אז יעבירו לפניו נר, אם יפתח עינו אז יודעים כי עוד יש בו זיק ושביב של חיים, ואם לא — מת הוא, ככה אם יתעורר האדם בר"ה ובוכה, סימן הוא כי יש לו זיק של יראת שמים ויהדות" (שם, מצוה ת"ה) ועיין שם מצוה שי"ג, שט"ו, שט"ז ותמצא צרור של רעיונות יפים ונחמרים.

צרכי הנפש.

הרב הגאון ר' יחיא ל מ י כ ל ע פ ש ט י י זצ"ל מנאוואהרראק, בעל מחבר ספר "ערוך השלחן" אומר: "אנחנו ירדנו ממצבנו גם בנשמיות וגם ברוחניות, וכידוע שכל אחד מישראל בפני עצמו רואג יותר על הגשמיות, על חסרון פרנסה ועל שנאת הגוים, אבל כללות פנסי ודאי רואגת יותר על הרוחניות, שסרנו מדרך התורה שהיא משיבת נפש, כדכתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש, ולכן בר"ה ויוה"פ ע י ק ר ה ת פ ל ה על הרוחניות, על גלות השכינה, ואומרים: ובכן תן פחדך, תן פכוד ועור, פידוע, וזהו שאמר המקונן "על אלה "אני" בוכיה, כלומר: אני, הפנסיה הפללית, אני בוכה כי רחם ממני מנחם משיב נ פ ש י", אבל היו "בני שוממים — כי גבר אויב" ולוחצים אותם בפרנסתם, וזהו חרפה לנו שאנו רואנים רק על עצמינו". (מאסף דרושי, כרך ראשון, דרוש א').

תשובה ובית עברי.

הרב הנאון ר' יצחק יעקב ריינעם ז"ל מבאר מאמר נפלא של ר' אמי:
האי מאן דבעי לידע אי מסיק שתיה אי לא, ניתלי שרגא בעשרה יומי דבין
ראש השנה ליום הפורים, בביתא דלא נשב זיקא, אי משיך נהוריא נודע
דמסיק שתיה (הוריות י"ב ע"א).

להבין זה נקדים כי עולם החומרי הוא רק כמשל לעולם הרוחני, ובחפצנו
להשיג את עולם הרוחני נלמד דעת מהעולם החמרי וכו' והנה בעולם הגשמי
אם ידליקו עששית או מנורה, אשר האש בתוכה בוערת ועליה זכוכית מאידת
עינים, ובכח האש להאיר על כל סביבותיה וקרניה תשלח מרחוק, אך אם
הזכוכית אשר ממעלה איננה נקיה, שחורה מעשן ומפיח הפתילה, אז האש
איננה מאירה עוד וחשך על כל סביביה, והאם האשמה בהאש? כן הוא
הדבר עם הנפש, אש דת, אור האלהי, הנתונה בחומר, בגוף האדם, אשר
ביכולת הנפש להאיר על כל סביבה, ולראות את כל נעלם ונסתר, והפל תוכל
להשיג, כי הוא חלק אלוה ממעל, אך החומר, הגוף, אם איננו נקי מעבירות
שפירו, ופיח הפכשן מאש התאווה השחיר את פניו, אז משחיר את זוהר הנפש
ומכסה את זיווה והדרה וכו' וזהו מאמר חז"ל: "האי מאן דבעי לידע אי מסיק
ליה שתיה"? איך יצלח כל השנה בעבודת ר' ? אז העצה לפניו לשוב
בתשובה שלמה באלה עשרה ימים, ימי התשובה, אז, בעשרת ימי תשובה,
יאיר בקרבו ויבעיר אש האלהי, אש דת שלהבתיה, "ניתלי שרגא בעשרה
יומי דבין ר"ה ליו"כ"... אך מניעות רבות יש, ובפרט בזמן הזה אשר הרוה
מצפון, רוח של פפירה, צרר בכנפיו בתים רבים של בני עמנו, והביא אש
זרה בבתי ישראל ורוח של פפירה נושב בהם בחזקה, ובפרט בני הנעורים
שלנו, אז ישתדל לתקן פרצות הבית, להעמיד ב"ת ע"ב ר' בישראל, לסתום
את הנקבים אשר בהם יתגנב הרוח "בביתא דלא נשב זיקא"! ואז — "אי
משיך נהוריה", בטוח הוא "דמסיק שתיה" עכ"ל (שם דרוש כ"א).

ר"ה.

הרב הנאון ר' שמואל אליעזר הלוי אידלש — מהרש"א
ז"ל — אומר: "לכך נקבע ראש השנה באחד בתשרי, לפי שהעולם נברא בו,
דהיינו האדם, ובו בא האדם לדין על שחטא, ושב אדם הראשון, והקב"ה
ברחמים שברא העולם מחל לו, ועל כן בו ביום נבראו האבות אברהם ויעקב
על שם מדת חסד ורחמים, והוא סימן לבניהם לבא עמהם ברחמים בדין ביום
הזה וכו' ובתשרי עתידין להגאל, כי בעתיד יבואו הרחמים הגמורים לישראל,
כמה שפתוב ברחמים גדולים אקבצך וכו' ומייתי ליה מדכתיב יתקע בשופר,
דהתקיעה מורה על הרחמים ע"ש ימינך פשוטה וגו' עכ"ל (מהרש"א ר"ה ע"ב).

בכסא ליום חגנו.

איתא בגמרא: „תקעו בחורש שופר בפסח ליום חגנו — איזהו חג שהחדש מתפסה בו? הוי אומר זה ראש השנה (ר"ה דף ח' ע"ב) ואיתא במדרש: „השטן אומר להקב"ה ישראל חטאו, אָמַר הקב"ה, הביא ערים. הביא חמה, אָמַר הקב"ה הבא עוד, להיות עפ"י שנים ערים, בקש להביא לבנה והיא מתפסה, שנאמר נשאת עין עמך פסית כל חטאתם סלה, עפ"ל. והגאון ר' רפאל מהאמבורג באר: „יש בי סוגי עונות: א', עונות העושה במסתרים לבל יודע לאיש, והנה יש בזה צד לטובה, כי לא יתחלל שם שמים בפרהסיא, כמאמרם ז"ל: „אם רואה אדם יצרו מתגבר וכו' ילך למקום וכו'“ ולא יחלל שם שמים בפרהסיא, אבל יש בזה צד לרעה, כי עושה עין של מעלה כאילו אינה רואה ח"ו ויש לו מורא ב"ו ואין לו מורא שמים, וכפני זה הטעם החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן, כי הגזלן עושה בפרהסיא והגנב עושה עין של מעלה כאילו אינה רואה; ויש סוג ב', העושה עבירות בפרהסיא, ובוה נתחלל ש"ש בפרהסיא, אבל יש בזה צד לטיבותא, כי לא החמיר בכבוד בשר ודם יותר מבכבוד שמים והרי הוא דומה לגזלן אשר הקילה התורה בענשו, ולכן פשקטרג השטן כי ישראל חוטאים, הביא השטן מתחילה חמה לעדות: העבירות שעושים בפרהסיא לאור השמש, והרי יש פאן חלול השם, והקב"ה מרחח ואומר להביא עוד עדים, ר"ל מה שהם עושים בפרהסיא יש בזה צד לטיבותא, כי אין עושים עין של מעלה כאילו אינה רואה, והרי הם דומים לגזלן שקל ענשו, הביא השטן לבנה לעד, מה שעושים בחושך... באישון לילה, ומסתירים עונותיהם מבני אדם, והרי הם עושים עין של מעלה כאילו אינה רואה, אבל הקב"ה תופס הזכות כי „והיא מכוסה“, ר"ל, העבירות הן בסוד, ואין בזה חלול השם ואין ענשם חמור כלפד, ובין פד ובין פד נשאת עין עמך פסית חטאתם, כי הקב"ה מוצא צד זכות גם בעונות הנעשים בפרהסיא וגם בעונות הנעשים בצנעה, ועלינו ללכת בדרכי הקב"ה ולמצוא צד זכות בחטאי בני אדם ולהצדיקם ולדרון אותם לכף זכות“ (גאון יעקב, ר"ה שם).

סליחות ומעשים טובים.

ויעבור ה' על פניו ויקרא (שמות ל"ד) — „מלמד שנתעטף הקב"ה בשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה ואמר לו כל זמן שישראל חוטאין לפני יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם עונותיהם (ר"ה דף ט"ז). וע"ז העיר האלשיך ה ק ד ו ש כתהלים, וז"ל: „שמעתי בשם לבנת הספיר, שעל פן לא אָמַר א מ ר ו לפני כסדר הזה, אלא ע ש ו לפני כסדר הזה, שבזמן לאמר: כי לא באמירה לברה תליא מילתא אלא בעשייתא“ כי אותן המדות שזוכרים רחום, חנון, ארך אפים, רב חסד וכו' תעשו אותם כסדר ההוא, ועל ידי כן לא ישובו ריקם.“ עפ"ל האלשיך ז"ל.

החזנים והחזנות לימים נוראים

פרק שלשים וארבעה. החזנים והחזנות לימים נוראים.

תיג.

חזן. שליח צבור (ש"ץ). בעל תפלה או מנגן, אלה הם השמות והתארים שמיחסים למי שיורד לפני התיבה בתור שליח צבור.

תיד.

„חזן יוכל להיות רק האיש ההגון ומוכשר להיות שליח צבור. הוא צריך להיות איש הגון, ירא חטא, תם וישר, לכל ישא עליו שם רע; גם ענו ומרוצה לעם, ושיש לו נעימה וקול ערב ורגיל הוא לקרוא בתורה נביאים וכתובים. אם לא נמצא מי שתהיינה לו כל המדות והמעלות האלה יחד, יבחרו את הטוב שבצבור ב ח כ מ ה ו ב מ ע ש י מ ט ו כ י מ . להכנת התפלות היתרון על הקול הנעים. הערה תמנה חזן הגון אשר למצער הוא בן כ' או י"ח שנים ורק באקראי ימנו חזן צעיר לימים אחרי עכור לו י"ג שנים. מבטא החזן דרוש להיות צ ל ו ל ו ב ר ו ר . אל יחלל החזן את דבורו ואת מנגינותיו גם מחוץ לבית התפלה. דבורו וזמירותיו דרושים להיות תמיד ט ה ו ר י מ ובלתי מוזרים לקדושת ה', ומה גם בנוגע לאדחות חייו של החזן. בגרי החזן בעת התפלה דרושים להיות נ ק י י מ וגופו מכוסה עד רגליו. אל יתפרץ איש להיות ש"ץ נגד רצון העדה, ולא יענו „אמן“ אחר ברכת החזן, אשר ב ח ז ק ה יקח לו את המשרה הזאת“ (ש"ע א"ח נ"ג, תקפ"א, חורכ צר 350).

תטו.

על החזן להיות „פרקו נאה, שפל ברך, ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות“ (תענית ט"ז: ועיין שפלי הלקט סימן י'). מי שלא נתמלא זקנו יוכל להתפלל לפני התיבה באקראי וכו', ובלכך שלא יתמנה מן הצבור (שו"ת הרא"ש סי' י"ז). „נהגו כאלו המקומות למנות בזווי משפחות לשליח צבור, ויש ברבר הזה בזוי מצוה, כאילו אינה ראויה למיחסים שבישראל אלא כשאר אומנות בעלמא וכו'. נתרעמתי כי חזני הארץ הזאת הם מונים להנאתם לשמוע קול ערב, וא פ י ל ו ל ר ש ע ג מ ו ר א י נ ח ו ש ש י נ , ר ק ש י ה י ה נ ע י מ ז מ י ר ו ת , והקב"ה אומר: „נתנה עלי כקולה ע"ב שנאתיה“ (שו"ת הרא"ש פלל ד' סי' כ"ב), וכונן בזה על ארץ ספרד שבא שם מאשפנו. „בראשונה לא היו החזנים חוזרים לאחור אלא למקום שסיימו הצבור שם התחילו, כגון הצבור אומר נאזה תהלה, והעומד לפני התיבה יתחיל בפי ישרים וכו', ועתה שחוזרים למעלה, חטא הוא, לפי שהן עושין כן, פרי להשמיע קולם הנעים, ועוד שיש טורח הצבור שלא לצורך וכו'“

(ספר חסידים סימן רנ"א). "מנהגם היה שש"ץ המתפלל יוצר אינו מתפלל מוסף, אלא ש"ץ אחר" (הב"י או"ח סי' תקפ"ה, מנהגי ישרון סי' קי"ב).

תסו. חזן בעל מוס.

יש מדרקין שלא להניח בעל מוס להתפלל לפני התיבה ובפרט בימים גוראים, והמקור לזה בזוהר פ' אמור שכל מי שיש בו מוס הוא פגום, ואסור משום הקריבהו נא לפתחך, ויש מחמירים רק בקביעות אבל לא באקראי (מנ"א או"ח סי' נ"ג ס"ק ח'). ויש מתירין בכל מקום, "ששאלת אדם שפנעה בו מרת הרין שנפלו זרועותיו אם ראוי להיות ש"ץ? פשיטא דראוי, ואדרבה מצוה מן המוכרח הוא, פי מ"ה הקב"ה חפץ להשתמש בכלים שבורים ולא כדרך שר בשר ודם, שנאמר לב נשבר ונרפח אלהים לא תבזה, ראין נפסל במומין אלא כהן, ואפילו לוי אין נפסל אלא בקול" (דברי מהר"ם מרוטענבערג, מובאים אצל מהרש"ל ים של שלמה חולין פ"א סי' מ"ח, מקורי המנהגים סי' נ"ד).

תיז. נגוני נכרים.

"אסור להשתמש בנגינות שמנגנים הנכרים בעבודתם, ולא יעשה אותו נגון להקב"ה" (ספר חסידים סי' רל"ח). החזנים שמנגנים בקול היו מניחים את פהונות ידיהם תחת עצם הגרון ועל הסנטר, באמרם פי יש בזה תועלת מרובה, פי הגרון הוא כלי המבטא וממנו יצא הקול, וכל אשר יסטן פתח הפלי בו יגדל הקול בצאתו, ומלמד עליהם זכות בעל לחם המורות (עיין מנ"א ועטרת זקנים או"ח סי' צ"ז א'), פי מקיימים בזה פבר את ה' מגדונך. אך הראשונים התנגדו לזה, ובעל ווי העמודים להשל"ה כתב: אין ספק שאריכות הגלות של החזנים גורמת לאריכות הגלות (מקורי המנהגים, סי' ג').

תיח.

המלה "חזן" הוא משורש ח ז ה, החוזה ומשניה במשמרת ידועה. פקיד ושמש, "החזן רואה היכן התינוקות קוראין (שבת פ"א ג'), היינו משניה בבית הספר ושמש המורה, גם הקורא בתורה בבית הפנסת הוא מכונה בשם "חזן" (תוספתא מגילה פ"ג י"ג), ואח"כ התייחד לשליח צבור. "רי חנינא ור"י אזלון למועבר באלון קרייתא דרומא, עיילון להרא כנישתא חזייה לחזנא דקדי בואמר וכו' אמרו ליה, אין לך רשות להוסיף על תקון חכמים". (ירושלמי ברכות סוף פ' תרואה, מדרש שוחר טוב סי' י"ט). בסדר רב עמרם גאון קורא ה"חזן" מי שמנגן הפיוטים, ובסדר רב עמרם גאון פותב: "בשנכנסים ישראל בבתי כנסיות להתפלל עומד ח ז נ ה פ נ ס ת ופותח ברוך שאמר" וכו'. החזנות העשירה את עבודתנו בפיוט שירים ורנגים, וקלטה אל תוכה כל פרי רוחו של העם ביופי הלשון העברית. הרפנים התנגדו לשירת ערב

וסגנונה שכללו בתור התפלה המסודרת (עיין פי' המשנה להרמב"ם אבות פ"א ; הראב"ע קהלת ה' ; שו"ת פאר הדור סי' קכ"ט, שו"ת הרשב"א אלה תכ"ט).

תיב. החזנות העתיקה והחדשה.

והנה החזן המפורסם פ י נ ח ס כ י נ ק א ו ו ס ק י ע"ה בותב על דבר החזנים רברים חשובים ראויים להשמע: "במפט הראשון יש לנו להתנאות על החזנות החדשה, על סדרה, צורתה ותכניה, ומבקרי מקדשינו יוכלו לאמר בצדק "יופי לך מזבח!" אבל אם ננתח באומל הפקורת את כל רכושו המקדשי והאמנותי של שתי התקופות הקודמות ונערכן לעומת התקופה האחרונה, עלינו לבוא לידי מסקנא כי ירושת החזנות העתיקה עם כל מגרעותיה עולה הרבה על עושר החזנות החדשה עם כל יפעתה וזהרה, בהחזנות הקודמת נמצא מדה מרובה של לאומיות ורוממות יהודית, סגנון מקדשי ומקורי אשר חסרים בהחזנות החדשה, אשר בכל יפעתה היא רק חקוי של הזמרה האשכנזית אשר השתתפו בה נוצרים רבים והשפיעו עליה מסגנונם ומלאומיותם, מה שלא היה באפשרות כלל בהחזנות הישנה, ועם כל הגיהוץ החזוני המסודר והמחושב, עם כל הבחל והפרכוס האמנותי אשר רכשה למענה החזנות החדשה, נחשבה כזרה כהיכל ה', באחת מבנות הארץ הפנעני והחתני, הקטולי והפרוטסטנטי, ומעת שנחתה החזנות מעבודת אלקים ותשתעבד את עצמה לאמנות הזמרה וגזירותיה הפלליות נפלה מסוה הקרושה מעל פניה ותהי כאחת הליטורגיות של הבנסיות החדשות, ועוד גרועה מהן, כי עד היום לא הגיעה עוד עד קרסוליהן מסבות אשר אינן תלויות בה, וסוף סוף נמצא במגנינה אחת של "והבהנים", "ישראל נושע" או "יתגדל" לימים נוראים לטל ולגשם של החזנות הישנה מקוריות רב יותר מככל המגנינות החדשות וכו' אשר אנחנו לא הולדנום וכו'".

תכ.

"ובעת אשר יתחקו הריפורמים על הזמרה הנוצרית, השתמשו חכמי הזמרה של הנוצרים ביצירותיהם החדשות בשארית הפליטה של החזנות הישנה. בעטהאזוען השתמש בשירת "כל נדרי" שלנו. סאנסאנס בחבורו שמשון ורלילה השתמש עם הנעימה שלנו על "ונסלח". מאירבער בהאופער הונענאטען השתמש בנעימה של "ויכולו השמים". וכל חכמי הזמרה שלהם חפשו נגינות עתיקות של מקדשי היהודים במטמוניות לפאר את יצירותיהם, ובמדה אשר ירחיקו היהודים את החזנות החדשה ויקרבו את הישנה, בן יקרבו את עצמם לרעיון הלאומי ולהיהדות האמתית" עב"ל ("אוצר ישראל לי"ד אייוענשטיין ערך "חזנות").

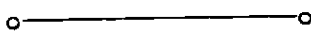
תכא. החזן בתלמוד וסדרשים.

וברברי חז"ל נמצאים מאמרים יפים בנוגע אל החזנים: "אטו יעקב אבינו חזן מתא הוה? דאמר ליה ללבן נטרי לך נטירותא יתירתא כחזני מתא" (ב"מ, צ"ג). "כלי חמס מכורותיהם, ראשי תיבות חזנים מלמדים סיפורים" (תנחומא הישן במבוא ע'). "אין מעמידין חזנים אלא חסירי כח ויתירי מדע, ר' יהודה אומר אפילו חסירי מדע ויתירי כח" (מפות כ"ג). "אל תקרי מהונך אלא מגרונך" (פסיקתא רבתי פכ"ה). "שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתם" (ר"ה ל"ג). "בנוהג שבעולם בני אדם נכנסין לבית הכנסת ואין אחד מהם יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה, ובא אחר והוא פורס על שמע ועובר לפני התיבה, למה הוא דומה? פשושנה בין החוחים" (שה"ש רפה ב'). "פתיב פבר את ה' מהונך (משלי ג') ממה שחנך, שאם היה קולך נאה עבור לפני התיבה, חייא בר אחותו של ר' אלעזר הקפר היה קולו נאה, והיה אומר לו חייא בני! עמוד וכבר את ה' ממה שחנך, נבות היה קולו נאה והיה עולה לירושלים וכל ישראל מתפנסין לשמוע את קולו, פעם אחת לא עלה והעמידו עליו בני בליעל ואבר מן העולם. מי גרם לו? על-ידי שלא עלה לירושלים לראייה לכבר את הקב"ה ממה שחננו" (פסיקתא רבתי, ילקוט מלכים כ"א). "ה' רברים נאמרו בחזנים, בעלי קומה, ובעלי עזות, בעלי זרעות, יתירי כח, מחוסרי דעת" (חופת אליהו, אוצר מדרשים לאייזענשטארט צר 174).

תכב. ר' יהונתן אייבשיץ על החזנים.

"עיקר התפלה תהלות בקשות ותחנונים, וחבל פי בעוה"ר אין שמים לב לשוב אל ה' והולכים בקרי לחשוב כי זהו עיקר התפלה בר"ה שהחזנים השוטים מזמרים בקול ענות חלושה, ויבוא גם השטן להתיצב בתוכם, נתנו עלינו בקולם על פן שנאתים, פי אפילו מלאכי השרת ממש אין אומרים שירה בר"ה ואיך נשיר ונרים קול בשיר של שטות והוללות, והוא דומה לענין רע שהיה בזמן בית ראשון בני בן הינם שהיו מוליכין בניהם לשרוף באש והיו משוררים בקול שירים ועוגב כדי להשתיק קול הבנים הצועקים, וכן הרבר הזה: למעלה אש לא נופח חיות הקודש זעים מפחד, ולמטה משוררים החזנים בחזיונות קשות בקול הפסילים אשר תחת השיר מחלת לב ויוחיל עד בוש אשר לעומתו יאמר, וירים בעב מארץ קולו, ועל שלשה אלה רגזה הארץ, בושנו מכס פרושים טחורי לב! איך לא תשימו לב לירא ביום הנודא הזה! והלא טוב לכם לישן משתעמדין לשמוע בקול השוטים לשיר בשירים על לב רע, כי אין להם בונה ופניה לשם שמים כלל, וכל עניניהם רק לשורר ולהמתיק הנעימה, ובצפצופי עופות טמאים יוליכו את הקול, וטמא טמא יקרא! וענתה להם השירה הזאת להם לער פי בעוה"ר ארכו הימים, חרל כל חזון וחכמה, מכלי תת

מקום לתפלה נכונה ולקרא לה' ממעמקים, ולבחור שליח צבור שיש בו כל המעלות ויורע למי הוא מתפלל והוא כולו מחמדים" וכו' (ספר יערת רבש, ח"א דף ל"ד ע"ב ודף פ' ע"א).

פרק שלשים וחמשה. החזנים בספרי שו"ת.

תכנ. החזנים בספרי שו"ת.

שאלו להרשב"א ז"ל: „ראובן תובע משמעון ואומר לו אתה היית שליח צבור בבית הפנסת שבאושקה מהיום שמונה ושלשים שנה, ועכשיו זקנת ושכת ואין אתה יכול לשמש בשליחותך כמו שעשית קודם ונתת לנו במקומך בנך, ואינו ראוי כל כך, לפי שאינו ערב, ואני ומקצת אנשים המתפללים בכית הפנסת הנזכר איננו רוצים שיתפלל, אם תוכל אתה להתפלל מוטב, ואם לאו הפבר ושב בכיתך“.

תכר.

השיב שמעון: „אפשר שתשש מקצת כחי, ועיני פברו מזוקן ואיני יכול לעיין ולקרות בספר תורה כמו שהייתי עושה, אבל בכל הענינים האחרים שעל שליח צבור לעשות, בכחי אז פחי עתה, ואני מפייס קהל הרגילים להתפלל בביהפנ"ס שיעשו עמי חסד כמו שעשו עם אבותי שאכי אכי אבי היו שלוחים בין אבותי ובין אבותיכם כל ימי חייהם ועולה לא נמצא בשפתם, ובני הנזכר אעפ"י שאינו ערב הוא ממלא מקום אבותי בכל הענינים, ויקרא בני ספר תורה במקומי, ויכתוב כל מה שעלי לכתוב לקהל, כרי שלא יעברו על התקנה שיש בירי מאבותם ז"ל, ומהם שמנו אותי עליהם לשליח צבור כל ימי חיי בהסכמה ובחרם ואין לשום אדם לשמש בשום דבר וענין שהוא צריך לשליח צבור זולתי אני או מי שאשים אני במקומי כמו שמוכיח שטר התקנה" וכו'.

תכת.

והרשב"א ז"ל משיב, פי „הרין עם שליח צבור פי שורת הרין מי שמתנח עם הצבור לשמש בפניהם ברבר מן הרברים אינו מתנה ברוקא שיהא הוא משמש בעצמו לעולם באותו שמוש בלתי שיסייענו אחר לפרקים בזמן שהוא אינו יכול, וכו', ואם הפן ראוי לכך אעפ"י שאינו ערב בקולו, אם קולו אינו משונה, והוא הגון, ואין מבשלת עבירות תחת ידו, דבר ראוי הוא שיהא בנו

קודם ובו' לפני שאני רואה ממנהג אותן המקומות. ה בני מ ת מ נ י ם
מ ר ע ת ה צ כ ו ר ח ז נ י ם ת ח ת ה א ב ו ת " , וכו' (תשובות
הרשב"א סי' ש').

תכו.

"צבור שיש להם ליתן לרב או לשליח צבור, איזה מהם קודם?" תשובה:
"אם הוא רב מובהק ובקי בהוראה ורינין, אין ספק תלמוד תורה קודם, ואם
לאו שליח צבור עדיף טפי להוציא הרבים ידי חובתן" (תשובות הרא"ש פלל
ו' א'). "ש"ץ שעושה דברים שאינם הגונים, בגון שמוציא מפיו דברי נבלות
וכיוצא בזה כגון שמרנן בשירי ישמעאל ממחין בידו שלא לעשות כן, ואם
אינו שומע מסלקין אותו ועליו ועל פמותו נאמר "נתנה עלי בקולה ע"כ
שנאתיה" (שו"ת הרי"ף, רפ"א). "חזן זה שיין ירליקהו ושכר יררפהו ואינו
מתפלל בעשרה ועבר על חדר"ג ושינה שמו לישא אשה על אשתו וכל מן דין
ובר מן דין פסול הוא, ואם עלה יורירוהו מהתמנותו, ואין דן דינו למזור
עד שילך למרחקים במקום שאין מכירין ולא ישתמש בשמוש החזנות כלל,
וישוב בתשובה שלמה לשם שמים ימים ושנים ושב ורפא לו, כתבתי לכבוד
ה' ותורתו דין אמת לאמתו הכ"ר פרעסבורג נגהי ליום ב' ה' תשרי תקפ"א
לפ"ק, משה סופר". (שו"ת חתם סופר, חא"ח תשובה י"א, ועיין ברמ"א
בשו"ע סי' נ"ג סעיף כ"ה, ובסעיף ד' מג"א בשם תשובת ראנ"ח ח"ב,
ומהרש"ל בתשובה סימן כ' דף י' ע"א, תשובת רשב"א שפסוק ספר כל פו
ותשובת רבנו האי גאון ע"ד ש"ץ שיצא עליו שם רע).

תכו.

והיה מעשה כזמן מהר"ם מרומנוסבורג "חזן שהיו רוב הקהל
חפצים ומקצתם אינם חפצים בו ולא נתרצו לו ועשה על-פי הרובם — וכבר
נעשה מעשה בימי אבי העזרי בקולניא שנתמנה חזן אחר, והלך
יהודי אחד ונתפונן לכפרהו וגרם שההגמון שלח אחריו ולקח המצנפת מעל
ראשו ונתן לו ואמר לו: הי לך חזנות, וכעס (החזן) מאד ואמר: אין דיני
לקבל ממך עבורת בוראנו ולא קבל עליו (החזנות) אף על פי שמתחלה קבל
עליו" (שאלות ותשובות מהר"ם מרומנוסבורג, רפוס פראג, סימן קל"ז).

תכה.

ורב האי גאון מעיד, "שכר החזן בזמננו זה אינו בשביל חובת התפלה
הצריכה בלבד, אלא שרוצה בשביל שיתעסק בהספרות וכקרוכות (בחבור
פיוטים), בחופות ובמועדים וכיוצא באלו מ ת פ א ר ת ה מ ו ן וכו' "
(שאלות ותשובות רב האי גאון).

תכט.

שאלו להרשב"א, "איזה עדיף, ש"ץ בשכר או בנרבה?" והשיב: "יותר
ראוי להיות בשכר, לפי שבמקום שהוא לוקח שכר ברור מן הקהל אין פדץ

ואין צוחה, שאין אחר שאינו הנון רשאי לפשוט רגלו להתפלל, ואם היה בנרבה הרשות נתונה לבל, ובפרוץ הרבר יעלה מי שאינו הנון, לפיכך הוצרכו לתקן שבימים קדושים באשמורת וראש השנה ויום פפור ש ו ב ר י ן ש"ץ וגם הש"ץ נזהר בתפלתו ובתקוניו, למען ששכיר הוא" (שאלות ותשובות להרשב"א סימן ת"ן). "שליח צבור אשר ישמה ויבוא שבור לבית הפנסת ופעם אחת מצאו ש"ץ אחר מתפלל ובעת הוצאת ספר תורה חטף הספר והשליכו ושבר הרמונים, ויענו כל העם ויאמרו: מה זאת עשית? ויהי במשיב, ומה יהיה הספר תורה? בי לא ברעתו מדוב שברותו, והשיב הרמב"ם, שיעבירוהו ממשמרתו בי מי שמכזה את התורה ומחללה, גופו מחולל על הבריות" (תשובות הרמב"ם לכוב, תכ"ט, סימן קכ"ט). "ש"ץ שהיה בעיר אחת ושלחו אחריו אנשי עיר אחרת — והוא חזן הנון, לפי שיש בו רוב התנאים שזכרו חז"ל, אולם לפתאום נודע שעשה דברים רעים בילדותו, אז אם דינון זה שיצא על ש"ץ זה עורנו עליו, ראוי לסלקו" (שאלות ותשובות לר"י אבן מינאש, סימן צ"ה) ועיין (בשאלות ותשובות להרי"ף סימן קס"ד), ומר"ם מינץ כתב תקנות מיוחדות להחזנים וכותב, "אני הח"מ נתבקשתי מאת ק"ק בנברק לסדר עניני החזן איך ינהג את עצמו עם הקהל ומה משפטו... נכון הוא שיפנס החזן לבית הפנסת ראשון ויוצא אחרון וכו'. לש"ץ צריכים להיות בנריו נקיים בלי לבלוך ורכב וכו', וצריך להיות בקי בפיוטים, פזו ל ת ו ת ו כ מ ע ר ב י ם , וכן הסליחות, ובשעומד להתפלל לא יסתכל בשום אדם, ולא יסיר ידיו זה מזה, פאשר יש מקצת חזנים שיש להם ידים עסקניות ברכרי הכל וייטיבו הנרות בשעת תפלתם... ולאפוקי מקצת חזנים שיוצאים חוץ לביהמ"ם בחצר במושב לצים ומספרים בהכליהם דברי תענועים וכו' יזהר החזן אם יש ריב וקטטה בין שני כעלי בתים שיהא כשב ואל תעשה הן ברבור והן במעשה" וכו' (שאלות ותשובות מהר"ם מינץ, סימן פ"א).

חל. הנגונים.

"מה שמזמרים בכתי כנסיות פנגונים שמזמרים בהם כבתי תפלתם, נראה שאין אסור אלא דוקא פאותן נגונים שהם מיוחדים להעב"ם, מאחר שהוא לע"ז, כמו מצבה שאסורה בכל מקום מפני שעשוה כנענים חוק לע"ז וכו' וא"פ איבא למימר ה"נ פניגונים דלאו מינייהו קא נמרי אלא על-ידי חכמת המוסיקא... אבל אם אינם הניגונים מיוחדים לעב"ם נראה דאין פזה איסור" (שאלות ותשובות הפ"ח הישנות, סימן קכ"ז, פראנקפורט דמין, תנ"ז), אבל אחרים אוסרים. "אין לעשות נגונים כליל שבת ויום טוב פניגוני זמרי הנכדים וכל שפן שלא יעשו ניגונים אלו בכית הפנסת ולא כמתחפמים למצוא להם היתר, באמרם שפל ניגונים הם נגובים הם אמתם מאתנו, מזמן שבית המקדש היה קיים וכו'. יש למחות

לנכבות "המשוררות אפילו זמרות נכרים" (יוסף אומץ פפ"ר שפ"ז, דף ע"ג). ור' יהודה החסיד אומר: "לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים, שתקנו הנגונים שלא יאמר נגון של תורה לנביאים וכתובים ושל נביאים לתורה וכתובים, ושל כתובים לתורה ולנביאים, אלא כל ניגון כמו שהוא מתקן, שהכל הלכה למשה מסיני, שנאמר יעננו בקול" (ספר חסידים ש"ב) — "וזהר מי שיש לו קול נעים שלא יזמר נגונים נכרים, כי עבירה היא", "מי שיש לו בן קטן מוטל בעריסת כרי שלא יבכה לא ירננו לו שירים וזמירות של נכרים" (שם, תשס"ח, דל"ח), לעומת זה "התירו רבנים מפורסמים לנגן אפילו קריאת שמע על-פי המוסיקא" (מכתם לדוד, שאלות ותשובות דוד פאדו, סימן י', ועיין ספר "שתי ידות" למהר"ם די לינזאנו, וויניציא, שע"ח, קמ"ב). והנה שומעים אנו אנחה יוצאת ואומרת: "מנהג החונים באלו הדורות שפורים ניגונים מלבם ומוסיפים מחול אל הקודש, וכו', פי מקול ילדי הנכרים המה לקחו ולמרו הרבה מהנגונים המנגנים בכתי תועבתם" (שאלות ותשובות משאת בנימין, סימן י').

תלא.

והנה ר' יהודה אריה (ליאוני) דרשן, משורר ופילוסוף, הוא מביע התפעלות להתפעלות הנגון והמוסיקה, הוא אומר: "האדם מתפעל מנגינת הנגינה ונפשו מתענגת משיר וזמרה, לכן מצינו כי נעימות השיר משקט המית בכית עוללים ויונקים, וכמו שפתב החכם גאלינו בספרו על הנהגת הבריאות, פי המניקות מפני הנסיון יסרו עוז להשקט המית עולליהם וכו' בנעימות קול, באילו יעיד הטבע עליהם שהם נוטים אל התנועה ואל המוסיקא, ע"כ. והנה ברור ומנוסה כי האדם מתפעל מאד בנגוני השיר, יש שיר שמעורר את האדם אל הפעם ואל המלחמה ויש שמוליד עצבון ויללה, ויש שמוליד שמחה וגיל, ולפי רעת החכם א ל פ ר א ב ו עיון החכמות מקבל תועלת רב מן המוסיקא, והורה על זה הנביא אלישע באמרו קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יר ה' (מ"ב ג') וכו' מתפאר היה רופא אחד שמו אסקליפוארי כי העלה ארובה ומרפא במיני השיר ותנגון לבמה חולים שנטרפה רעתם, ומקרא מפורש הוא (ש"א ט"ו) יבקשו איש יורע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בירו וטוב לך" (נפוצות יהודה, דרוש א'). אבל אסור להתפאר בזה שהוא יורע לנגן יפה. וע"ז מעיר הרב ר' שלמה אפרים לינטשיץ ז"ל: "לא תתהדר בפני אחרים להראות כי איש חיל אתה ויורע לנגן, במנהג רוב המתפללים המשוררים בכיהפנ"ס וקולם נשמע ברמה, ויש שמקרים את החזן בתחלת כל ניגון להראות לשבנו כי הוא יורע בטיב הנגון ונחשב זה בין המנהגים המקולקלים פענין התפלות, ובסבותיהם מקוים בנו סבותה בענין לך מעבור תפלה" (עוללות אפרים, ח"ד, עמוד ב').

חלב.

ר' נחמן מברסלב מביע רעיון ע"ד הנגונים בסגנון פיוטי זה :
יש נגון אחד עולמי, נצחי, גדול, קדוש ונשגב מאד ; בנפש כל אחד ואחד
מישראל יש חלק קטן מן הנגון ההוא. הצדיק אוסף את כל חלקי הנגון
המפורדים ומפורדים בכל הנשמות ובכל נצוצי הנשמות והוא מנגן את כל
הנגון.

חלג.

בשהוא מנגן את הנגון הקדוש והנצחי ההוא, הוא מעורר את כל החלקים
מרגין את כל הלככות, מעוררם ומקפצם, מרעישם ומחרידם, מרוממם ומקדשם,
מיפם ומהדרם.

חלד.

ונפש כי תשמע חלק הנגון הנעלה ההוא, ה ש י י ד ל ש ר ש ה ,
והתרגשה והשתוממה, והטהרה והתגברה, והתעוררה לחיים חדשים וכו'
(לקוטי עצות למוהר"ן, אות צדיק).

ספורים לימים נוראים

ספורים לימים נוראים.

פרק שלשים וששה.

חלה. תפלת יום הכפורים.

פ"א ביום הכפורים, בהשכמה, בא הבעש"ט לבית המדרש, כפי המנהג, להתפלל ביום הכפורים בהשכמה, היו שוהים עד בוש על היום והמתינו עליו מלהתפלל, ואחר כך בא וישב על מקומו, והיה ראשו על הסטינדר, מרים ראשו ומניח ראשו, מרים ומניח, כמה פעמים, ואחר כך רמו שילכו להתפלל לפני התיבה, ובא החסיד ר' דוד פורקים להתפלל. בשבא סמור לתיבה התחיל הבעש"ט לבזותו בפני כל עם וערה ערד חצי שעה, והיה רוצה לחזור ולילך מן העמוד, כי אמר: שמא ח"ו ראה בי דבר מגונה. גער עליו הבעש"ט ואמר: "עמוד!" והתחיל להתפלל ובכה, כי נשבר לבו מאד. אחר כך, במוצאי יום הכפורים, הלך ר' דוד מגיד מישרים אל הבעש"ט ואמר לו: "רבינו מה ראה כי דבר מגונה ח"ו?" ענה ואמר: "ח"ו לא ראיתי בד כלום, רק פאשמורת הבוקר ראיתי להם"מ על הררד מקום שהתפללות הולכות, ורצה לקבל כל התפללות ח"ו. ואמרתי בלבי: למה אלך להתפלל ולמסור לו התפללות ח"ו? על פן שהיתי מלהתפלל ותהלה לאל, פניתי דרך אחרת, שילכו התפללות בזו הררד ולא יוכל לאחוז בהן, על פן יראתי שמא יפנס ח"ו בלבד ויקלקל הדבר ושברתי את לבד, ואחר כך צויתי לך להתפלל" (החסידות, צד 48).

חלו. רחמנא לבא בעי.

כפרי אחר, שהיה מתפלל תמיד ימים נוראים בבית מדרשו של הבעש"ט, והיה לו ילד מטומטם שלא היה יכול לתפוס אפילו צורת האותיות, ובפרט לומר דבר של קרושה, ולא היה אביו לוקחו לימים נוראים אל העיר, מחמת שלא ידע כלום, כשנעשה בד מצוה, לקח עמו ליום הכפורים, כדי שיהיה אתו לשמרו שלא יאכל ביום הכפורים לחסרון ידיעתו והכנתו, והילד היה לו חליל שהיה מחלל בו תמיד כשישב בשרה לרעות הצאן והעגלים, לקח אתו בכים בנדו את החליל, ואביו לא ידע מזה. כל המעת לעת יושב הנער בבית המדרש ולא יכול לאמר כלום. בשעת תפלת מוסף אמר לאביו: "אבא, יש אתי החליל שלי, ואני רוצה מאד ליתן קול בחליל". נתפלה אביו מאד וגער בו ואמר לו: השמר לך לבל תעשה חס ושלום את הדבר הזה!" הנער היה מוכרח להתאפק. בשעת מנחה אמר לו עוד הפעם: "אבא, הרשני לחלל בחליל!" קללה האב קללה גמרצה והזהיר בו באזהרה רבה, לכל ינסה חלילה לעשות כזאת, ולא היה יכול ליטול את החליל מיד הנער, מפני

שהוא מוקצה. אחר תפלת מנחה בקש עוד הפעם מאביו להרשותו לחלל איזה קול. כשראה אביו את תשוקתו הגדולה לחלל, שאל את הנער: „באיזה מקום אתה מחזיק את החליל?“ הראה לו. נטל אביו את הפיס והחזיק בידו הפיס עם החליל, פרי לשמרו שלא יחלל בו. וכן התחיל תפלת נעילה וידו מחזקת את פיס הבנר של הנער עם החליל. באמצע התפלה לא יכול הנער להתאפק והשמיט בחוזק רב את החליל מתוך הפיס ומיד אביו ונתן קול גדול בחליל. תמהו כל השומעים, והפעש״ט קיצר אחר הקול הזה את תפלתו ואמר: „הנער הזה העלה בקול חלילתו את כל התפלות והקל מעלי“. והסביר: הנער אינו יודע לאמר כלום. וכשראה ושמע במשך כל היום הקרוש תפלת ישראל בער בו ניצוץ קדשו כמו אש ממש, היודע יכול להלביש תבערת הקרושה והתשוקה בתיבות התפלה לפניו יתברך, אך הוא אינו יודע כלום, ולא מצא כעצמו שום אמצעי אחר לרדות צמאונו, רק לחלל בחליל לפניו יתברך, ומה שאביו היה מונעו פוה בערה בו אש תשוקתו בכל פעם יותר עד כלות נפשו ממש, ובחוזק תשועתו חלל באמתות נקודת לבבו בלא שום פניה, רק לשמו יתברך בלבד, ורחמנא לבא בעי, והבל פיו הנקי נתקבל מאד לרצון לפניו יתברך, ועל-ידי זה העלה כל התפלות“ (שם 50).

חלו.

מקובל מפי מנידי אמת, כי קודם פתיחת השמונה עשרה בראש השנה, היה מזמר הרב מברדיטשוב דברים אלו בנגון מיוחד:

צפרא טבא לך, רבונו של עולם!

אני לוי יצחק מברדיטשוב, באתי אליך בדין תורה מעם ישראל.

מה לך ולעם ישראל?

מדוע הטלת עצמך על עם ישראל?

בכל דבר שהוא, אז — „אמור אל בני ישראל.

בכל ענין שהוא, מיד — „צו את בני ישראל!“

בכל מעשה שהוא, אז — דבר אל בני ישראל“.

אב הרחמן שבשמים,

במה אומות יש בעולם:

פרסים, בכלים, ארומים

הרוסים מה הם אומרים?

הקיסר שלהם הוא קיסר!

הגרמנים מה הם אומרים?

המלכות שלהם היא מלכות.

והאנגלים מה הם אומרים?

המלכות שלהם הוא קיסר.

ואני, לוי יצחק בן שרה מברדיטשוב, אומר:
 יתגדל ויתקדש שמיא רבא!
 ואני, לוי יצחק בן שרה מברדיטשוב, אומר:
 לא אזור פה ממקומי,
 לא אניח את מקומי,
 וקץ יהיה,
 וסוף לגלות יהיה!
 יתגדל ויתקדש שמיא רבא!

תלת.

רבינו יצחק בר אשר, הראשון מבעלי התוספות, נודע בשם ריב"א הקטן, נסח את התוספות
 חלה את חליו שמת בו, וחל יום הפורים באותם הימים. אמרו לו הרופאים: *אין לך שוב*
 אם לא תאכל ודאי תמות, ואם לא תאכל — שמא תחיה. והוא ז"ל אמר: *האכלה בלילה*
 ברי ושמא ברי עדיה, ולא רצה לאכול ומת ("השומע יצחק").
 תלת. אשה בוכיה.

במוסף של ראש השנה בסוף זכרונות בבואו אל הפסוק, ונאמר וזכרת ביום הזה
 אני את בריתי אתך בימי נעוריד והקימותי לך ברית עולם ונאמר, אמר *האכלה בלילה*
 הרב מברדיטשוב בניגון נעים ויפה ותנועה מיוחדת בזה הלשון:
 תמ.

פעם אחת, קודם ראש השנה, באה אלי אשה אחת בוכיה בדמעות של *האכלה בלילה*
 שאלתיה: "מה לך כי תבכי?" החזירה לי: "ראשי כואב מאד!" אמרת *האכלה בלילה*
 לה: "אל תבכי, אם תבכי יכאב ראשך עוד יותר." החזירה לי: "איד לא *האכלה בלילה*
 אבכה? הנה ימים נוראים באים ויש לי בן יחיד ומתיראת אני שמא לא *האכלה בלילה*
 יזכה כדיון." אמרתי לה: "כל אב מרחם על בנו, ובפרט על בן יקיר כזה.
 כמו שכתוב: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים... רחם ארחמנו
 נאום ה'."

חמא. הקב"ה מחבר תפלות.

פעם בראש השנה היה הרב מברדיטשוב התוקע, כדרכו בקודש. אמרו
 ו' פעמים "למנצח לבני קרח", "מן המצר קראתי", והבדחה "לשמוע קול שופר",
 העולם עומד ומקשיב. והנה הניח הרב את השופר מידו והתחיל לנגן בים
 באם. היו עומדים תמהים וממתנים. שוב נטל השופר ושוב הניחו מידו.
 המתינו... הפסיק הרב השתיקה והודיע: למטה, אצל דלת בית הכנסת,
 יושב יהודי שהיה כל ימיו שבוי בין עפ"ם ולא ידע להתפלל. בשראה הפל
 מתפללים נתמלא קנאה. מתחלה היה בוכה, אחר כך פנה אל הקב"ה:
 "רפש"ע, אתה יודע מקורן של כל התפלות היפות, אני אומר לך א' ב' ג' ד'
 וכו' ואתה תחבר לך בעצמך התפלה הנאותה", עכשיו יושב לו הקב"ה ועוסק
 בחבורן של התפלות מן האלפא ביתא של אותו אדם — צריך להמתין!

תמב. בערב יום הכפורים.

הרב מנישביו, שהיה בעל נכרתו, ספר, שהרב מברדיטשוב היה תמיד שרוי בשמחה ובכח השמחה היה עמל בתפלותיו בכל מעשיו. פעם אחת ראה לחותנו זקנו בערב יום הכפורים, פשהיה מיסב בסעודה ויצאו מפיו תנועות יפות מאד. אחר כך זלנו עיניו רק שתי דמעות ולא יותר.

תמג. המלצה על ישראל.

בערב יום הכפורים היה אומר בבית הפנסת: „רבנו של עולם, נתת לנו יום העשור לתענית ולכפרה ונתת יום התשיעי לאכילה ולשתיה ולשמחה, ראה, עמד ישראל, כלם פאחר נמצאים בבית הפנסת, לא נפקד מהם איש, אין אחר מהם שפור נדרם מיינו, ואין אחר מהם שוכב בביתו מחמת רוב מאכלו, כלם עומדים לפניך. האם יש עוד אומה אחרת רומה לזו? תמד. נוסח אחר.

קודם „כל נדרי“ פנה אל השי"ת ואמר:

„רבנו של עולם! אילו אמרת לנו, כי מצוה לאכול ולשתות כל היום שלפני הערב הקדוש הזה, היו שותים כלם לשכרה ולא היה בערב אפילו מנין אחד להתפלל לפניך. רק עמד ישראל הוא עם קדוש, אין אחר מהם שפור, אין אחר מהם שאכל יותר מראי, כלם נתפנסו ובאו לבית מקדשך ועומדים יחפים לפניך“.

תמה. מעשה קודם „כל נדרי“.

הקדושת לוי היה דרפו בקודש שבימים הנוראים היה עובר לפני התיבה בעצמו, בא לבית הפנסת לתפלת „כל נדרי“, היה עומד כמה זמן לפני התורה ושותק. היה העולם מתפלא. החמה כבר בראשי האילנות והוא אינו מתפלל, גם השמש היה עומד ותוהה. להפות בכף על הכימה ולהכריז שצריך להתפלל, — אינו מעיו. לאחר כך הפנה הרב פניו אל השמש ושאל: בירול החייט ישנו בבית המדרש? אמר השמש: לאו! אמר לו: לך וקראהו לבית הפנסת. הלך השמש וקרא לבירול החייט. פשבא, אמר לו הרב: בירול, למה אתה מעכב תפילותיהן של ישראל? אמר לו בירול: ומה אעשה? אין לי מי שירין ויהיה הפוסק בינינו.

תמו.

והמעשה שהיה הוא, שבירול היה מזמין את המקום לרין, מחמת תביעה שהיתה לו הימנו, ולפיכך לא היה יכול פביכול לישב על פסא הפבור לשפט את ישראל ביום הכפורים, שהרי אין נרון נעשה דיון. ותוד פרי דיבור ענה בירול ואמר עוד: דבי, יש לי דין תורה עם הפביכול, וקשה לי למצא דיון. עכשיו נמלכתי ומספים אני לסמך על מעלת תורתו, יהיה מעלתו מכריע בינינו.

התחיל בירול מרצה מצדו טענותיו.

הרבר היה כך :

ימי הקיץ היו קרובים לסופו. נעשה קריר בחוץ. שלח אחרי הפריץ מיאנושקוביץ שאבוא אליו לתפר לו אדרת. נטלתי המספרים והמחלק והלכתי. נתן לי הפריץ החומר וצוה עלי לעשות לו אדרת רחבה. נתן לי לי חולרות יפות, ואני עני אני ומטופל בבנים, ויש לי בת שהגיעה לפרקה. חשבתי ובאתי לירי גמר דעת: אותר לי עשר חולרות, יהיה קצת נרוניא לבתי. אמרתי ועשיתי: תפרתי האדרת כהלכה, ועשר החולרות שיירדתי, אלא שלאחר גמר העבודה הייתי עומד ותוהה: מה אעשה בחולרות? האיד אטלטלן משם? פין כך באה עצה בלבי: לפני איזה זמן יצאתי אל הפריץ וקבלתי עליו על דוע מצבי ועל צרכי המרופין. צוה ליתן לי כפר לחם גדולה. נטלתי אותה כפר, הוצאתי ממנה הרפיכות ועשיתי חלל בתוכה. הכנסתי לתוך החלל שבכפר את החולרות, שלשלתי הכפר לתוך השק, ויצאתי לרדפי הביתה. עכרתי מיל או מיל וחצי, והנה דהרות של פרסות פוס נשמעות מאחרי. רצין אחרי. נזרדתי וטמנתי השק עם הכפר תחת שיח ובעצמי יושב אני וממתין, מהרהר אני וחושב: מאיזה צד אפשר הרבר? והנה בא הרוכב ואומר: בירול חזור! פרחח נשמתי! מי יודע מחמת איזה ענין אני דרוש, לסוף עמרתי לפני הפריץ מרתת פולי ומתפחד, והנה כל הרעש היה מפני ששכחתי לתפור תלי באדרת. תפרתי התלי וחזרתי לי שוב הביתה. הולך אני בחזרה דרך אותו המקום שטמנתי שם השק ושעשיתי לי שם סימן. באתי לאותו מקום, והשק איננו.

הרבה הייתי מהרהר ברבה, לבסוף הבנתי שאין זה אלא מתחבולותיו של הפכיכול. הוא אינו סובל, אינו רוצה, שמי שהוא בכלל "אתה בחרתנו" יהא גונב חולרות אצל הפריץ.

אז פעסתי ובאתי לירי הספם: אם פן למה זה אנכי? איני רוצה להיות בכלל "אתה בחרתנו". תיכף פשראתני הזקנה שלי נכנס לבית, אמרה: בירול, טול ידיך ושב לאכול! ואני, להכעים, ישבתי לאכול בלי נטילת ידים. אכלתי לשבעה ולא ברכתי ברכת המזון, לא התפללתי מעריב, לא קראתי שמע קורם השינה, למחר לא התפללתי גם פן. באו ימי הסליחות—לא הלכתי לסליחות. בראש השנה לא הלכתי לשמוע תקיעת שופר. אחת גמרתי: איני רוצה להיות בכלל "אתה בחרתנו"!

אבל הנה בא יום הקדוש, יום סליחה ומחילה.

נתישבתי ברעתי: עכשיו הרי מוכרח אני לסלוח לו, הואיל והוא בעצמו הרי הוא סלחן ומחלן, אלא שהעמרתי לי תנאי אחר: יש דברים שאין יום הפורים מכפר, פנועבירות שבין אדם לחבירו, או האומר אחטא ואשוב,

וכרומה, ואני תנאי אחר אני מתנה, שימחול רוקא הכל, כך הספמתי ברעתי; אם הוא ימחול הכל — אמחול אני לו, ובאם לאו — איני מוחל...

עכשיו יגיד לי רבי, האם לא צרקותי?

לאחר ששמע הקרושת לוי טענות אלו, נתיישב ופסק בזה הלשון:
צדקת, צדקת, אל תזוז, פירול, מהספמתך אף זיו כל שהוא, ואל תהא וותרן. אתה תזכה ברין!

ומיד התחיל הרב להתפלל "כל נרדי".

(מספורי החסידים "ספר החסידות" צר 258).

תמו. ויאמר ה' סלחתי כדברך.

פעם אחת אמר הרב: רבנו של עולם, אנו אין בנו כח לומר: "ויאמר ה' סלחתי", אמור אתה "סלחתי", כי בנו אין כח לומר שום דבר.

תסת.

פעם נכנס ר' יצחק לוי לבית הפנסת אחר "כל נרדי", הפה בכף להשתיק את העולם וקרא: רבותי, כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, ובכן: "ויאמר ה' סלחתי כדברך".

תמט. ביום הכפורים.

ספר חסיד ירא ה' שהיה אצל הרב מברדיטשוב בימים הנוראים. פעם אחת ביום כפור, בשעת העבודה בתפלת מוסף, באמרו "ובך היה מונה, אחת", נפל ברכיקותו ארצה. לא חדרו על זה, פירעם פי כן רדפו, אבל נשתהה הרבה מאד, והתחילו לעוררו, ראו כי הפעולות לחנם, כי הוא מת ממש, הביאו רופאים ועשו פעולות, ולא הועיל. בהכרח הנביהו אותו מן הארץ והבניסוהו לחדרו והשפיכוהו. גמרו בבית מדרשו תפלת מוסף, ואחר כך מנחה, והתחילו להתפלל נעילה. פתאום קפץ הרב ורץ ברוב התלהבותו לתוך בית המדרש אל התורה וצעק: "ואחת" והתפלל הלאה כסדר.

תנ. מי הוא השלים בעולם.

בזמן מלחמותיו הגדולות של נאפוליאון הראשון ביום כפור קודם תפלת נעילה, פנה אל המתפללים ואמר: נאפוליאון קיסר צרפת מרמה שהוא השלים בכל העולם כלו, ואני, לוי יצחק מברדיטשוב, אומר: "יתגרל ויתקדש שמיא רבא!"

תנא. תפלת נעילה.

פעם ביום הכפורים, יום ענן וחשוד היה, בין מנחה ונעילה היתה בעולם השראת רוח עצובה. במשך השנה שעברה היו כמה מגיפות, שריפות וגזירות רעות, השעה היתה מאוחרת ולא נגשו להתפלל נעילה. פנה הרב אל החזן: מרוע אינך מתפלל נעילה?

רבי, מרגיש אני, כי איני כראי להיות שליח צבור.
אם כן — פתח חרב — אתפלל אני. אעשה עמך, רבש"ע, חליפין; אתן
לך חטאים עונות ופשעים ואתה תתן סליחה ומחילה וכפרה. וסבור אתה
שאעשה עמך חליפין שוה בשוה? טעית. רוצה אני שעור תתן תוספת
משלך: בני חיי ומזוני.

מה משמע בנים? — בנים שעוסקים בתורה ובמצוות, אב רחמן!
מה משמע חיים? — חי חי יודוך ה', אב רחמן, חי חי ישפחוך!
מה משמע מזוני? — ואכלת ושבעת וברכת את ה', אב רחמן!
וידוע אתה מה הוא יחומי, אב רחמן? — כל הגוים: הפשרים, הפבלים,
הפרסיים, אומרים שאלהיהם הוא גם כן אלהים — אבל אני, לוי יצחק, אומר:
יתגרל ויתקדש שמה רבא...

תגב, הקדושת לוי חרויח בעסק ונותן חרויח סתנה לכלל ישראל.
פעם ביום הכפורים לא הלכו העולם לבתיהם מבית הפנסת, מחמת שהרב
הקדושת לוי נשאר בכית הפנסת. תיכף אחר התפלה שכב לו על הספסל,
ושלח להביא את הסרסור היותר גדול שבעיר, שהוא בקי בכל המסחרים,
הלכו והכניאו אליו את הסרסור היותר חשוב.

ליבש — פנה אליו הרב — בקי אתה בסרסרות? —

„וראי יודע אני טיבו של ענין זה“.

ועסק גדול הבאת מימך לידי גמר?

„וראי, רבי, כמה עסקים גדולים נגמרו על ידי“.

אם כן, רוצה אני, שתהא אתה המתווך בענין סרסרות גדולה שעשיתי.
גמרתי היום עסק עם הפביכול, עסק של חליפין בינו ובין ישראל. נתתי לו
חטאים, עונות ופשעים בחליפין על סליחה, מחילה וכפרה. כמה מגיע לי,
לדעתך, שכר סרסרות?

ענה הסרסור: „באמת, רבי, מעולם לא היה לי עסק בכגון דא, ואיני
יודע טיבו ושווי“.

אם כן, אמר הקדושת לוי — פוסק אני בעצמי ותובע פער עבודתי: בני
חיי ומזוני. מה? מספים אתה על סרסרות זו?

„וראי יש ויש להספיק על כך“.

נו, רבש"ע, — קרא הרב — ואני נותן סרסריתי זו במתנה לכלל ישראל.
אחר כך הלכו העולם לבתיהם.

תגב, יום הכפורים בכרודי.

פעם בעשרת ימי התשובה שלח המגיד הגדול להקדושת לוי ואמר לו:
סע לברודי להתפלל!

ז"ל ר"ק

בא לברורי בערב יום הפורים. ראהו הרב אפים זלמן מרגליות. נתן לו שלום, ואמר: „אני מבקש מכם שיבוא אלי אל הסעודה. הלך אליו אל הסעודה. אחר כך אמר לו ר' אפרים זלמן שוב: מבקש אני מכם שיבוא גם לסעודה המפסקת.

אבל הקדושת לוי נתישב ולא הלך אליו לסעודה המפסקת. סער באכסניא, לבש הטלית והקיטל, שלשל הטלית על ראשו ועמד לו בבית הכנסת לפני התיבה. בא העולם לבית הכנסת, אבל כל אדם היה עסוק בשלו ולא השגיח ביהורי שעומד לפני התיבה מעוטף בטליתו. הגיע זמן „כל נדרי“, הרגישו כולם באותו אדם שעומד לפני התיבה עטוף בטליתו ופניו לא יראו. שלחו לשמש שיגיד לו שילך מלפני התיבה, הלך השמש, אבל בשעת הליכתו נפלה עליו אימה ופחד וחזר. שלחו לגבאי — נפלו עליו גם כן אימה ופחד. נמנו וגמרו שהשמש יפה על הבימה ויכריזו: „התפללו כל נדרי!“ — ומסתמא ילך לו אותו אדם מלפני התיבה ויפנה מקום לשליח צבור. עשו כך. אבל המעוטף בטליתו לא עזב מקומו והתחיל אומר „כל נדרי“, אחר כך התפלל גם מעריב, אמר ר' מזמורי תהלים ושיר היחוד, לבסוף התחיל אומר תהלים, גמר — ועדיין אינם יודעים מי הוא, והעולם היו מהרהרין בתשובה. אחר אמירת תהלים הלכו להם איש למקומו: זה שכב וזה הלך הביתה, והוא עומד ועומד. בשחרית ראו: הוא עומד, לא זו ממקומו. התפלל שחרית, התפלל מוסף, מנחה ונעילה, התפלל גם מעריב, ואין העולם מרגיש בו מי הוא, כי היה מעוטף כל הזמן בטליתו. לבסוף הסיר הטלית. הפירו ר' אפרים זלמן: הרי זה אורחו. התחילו העולם מבקשים להכניס אורח זה, אבל ר' אפרים זלמן לא הניחו ולקחהו לביתו. אחר הברלה התחיל צועק: „אוי, אוי, לבי דולק!“ נתנו לו מיני מתיקה, פרי להשתיק הרליקה, והוא באחת: „לבי דולק!“ אמרו שצריך לקרוא לרופא, אבל הוא הרגיע את רוחם ואמר: אין צורך. בקש: תנו לי מסכת ספה. היה יושב כל הלילה ולומד. בבקר השפם נכנס אליו ר' אפרים זלמן לבקרו: „מה שלומך?“ החזיר: „ברוך השם, נתקדר לבי! עוד נשארו לי שמונה רפין לסיום מסכת סופה“.

הרב ותחנוך העברי.

מספרים על הרב הגאון הצדיק ר' ישראל סאלאנטער זצ"ל שהיה מנחנו בכל שנה ושנה לעבור לפני התיבה בעת תפלת „כל נדרי“ לבקש רחמים מלפני היושב בשמים על צאן מרעיונו.

בערב יום הכפירים אחר, אחרי הסעודה המפסקת, הלך הרב נעליו, לבש לבנים, התעטף לבנים, יצא מביתו והלך לבית הכנסת.

ברוך עבר ר' ישראל סאלאנטער לפני בית אחר קמן ורל ושמע קול בכי ילד קמן. נכנס הרב אל הבית וראה תינוק אחר שוכב בעריסתו ובוכה. נתמלא הרב רחמים על התינוק, ישב והגיע את העריסה והשתיקו.

ובית הפנסת כבר מלא אנשים, וכלם מחכים לביאת הרב, מפני שהיום נטה לערוב זמן תפלת "כל נררי" הגיע. הלך השמש אל בית הרב ומצא את הבית סגור.

פשש השמש קם שאון גדול בבית הפנסת. עבר חצי שעה והרב איננו! עבר עוד חצי שעה — והרב איננו!

ביראה ופחד עמר הקהל להתפלל תפלת כל נררי — ומיד אחרי התפלה יצא כל הקהל לבקש את הרב בכל קצות העיר.

לסוף נמצא הרב עומד בבית אשה עניה ומניע ילד קטן מוטל בעריסתו. "מה זה, רבינו?" — שאלוהו האנשים שמצאו אותו.

פשלהכתי לבית הפנסת — ענה הרב — שמעתי קולו של תינוק צועק ובוכה עולה מפית זה, מפני שאמו עזבתו והלכה לבית הפנסת להתפלל ונכנסתי להשתיקו... רחמנות על ילד עברי!...

גם היום הילדים העברים צועקים ובוכים... סובלים חרפת רעב — לא רעב ללחם, כי אם לרבר הי! אין חנוך עברי הגון, ובליל יום הכפורים, על הרבנים לטפל בהילד העברי, לעודד את לב האבות על הגורל הרוחני של הפנים והבנות!...

○————○

משלים

לימים נוראים.

פרק שלשים ושבעה.

תנר.

"המשל הוא כלי להשכל" (ר' רובער המגיד ממעזריטש, בספר אור האמת מ"ו).

תנת.

והמגיד ממעזריטש זצ"ל אומר: "בשארם אומר לחברו איזה דבר וחברו אינו משיג ואינו מבינו ואינו מאמינו, הנה הוא מוכרח להטעים הרבר לחברו ולהמתיקו ולהלפישו במשל, כדי שיוכל חברו להשיגו ולהאמינו. נמצא כי עיקר המשל הוא מלבוש הרבר, שיפנס הרבר באזני חברו ובשכלו, כי לולא המשל לא היה משיגו ומאמינו, כי היה רחוק אצלו מן השכל הפשוט, ע"כ לא האמין קורם המשל" (שם, ע"ו).

תנו, משל לפני התקיעות מהמגיד ממעזריטש.

למלך גדול מפואר, היושב במדינה של ע' אומות, ובחר לו אומה אחת שישבחו אותו, וביום גנוסיה הוא יום הולדת המלך, אזי שבחו אותו כל היום בשבח והלל, ואח"כ ישבו בעצב, כי אולי לא בא הרבוב להמלך, ואמרו:

נעורר את הזקנים שנמו, שהם יורעים לפאר את המלך, והם יעלו את הרפורים להמלך. כך הקב"ה ברא את העולם פולו ובחר בתוכם את ישראל, והיום בראש השנה הוא יום הולדת המלך, למען התפארת, וכמו שכתוב: ישראל אשר בך אתפאר (שם, ז').

„תקנו לומר בראש השנה שירות ותשבחות. להעביר פנים של זעם. משל למלך, שבחר יום אחד מוגבל לעיין ולהשגיח במעשה בני המדינה, והעמיד המלך מליצים ומקטרגים פנימוס המלכות. והנה כאשר שמעו בני המדינה את הרין הנדול והנורא, אימה חשיכה גדולה נפלה עליהם ולא קמה בהם עוד רוח ויצעקו צעקה גדולה ומרה: אוי לנו מיום הרין ומיום התוכחה! וביותר שפני המלך זועפים עלינו, פי הרבינו לפשוע ומרדנו בו. והתיעצו בני המדינה לאמר: מתחילה עלינו להשתרל להעביר זעם המלך. מה עשו? בחרו איש אחד חכם מאד ונבון רבה, והיה האיש ההוא ברחן מאד, וכשבא אל המלך התחיל לדבר בפניו דברי משל ומליצה, ובדברי שבחים וגדולתו ודוממותו של המלך, ולא זו משם עד שבא ממשל למשל ומשמחה לשמחה, עד שהעביר זעם המלך, ולא עוד אלא שגם שמחה ותענוג גדול למלך, ובאותם המקטרגים כי המלך נתרצה ברצון ושמחה נסתמו דבריהם וברחו להם, והמליצים הטובים נתגברו ויוצא לאור משפטם“ (המגיד ממזריטש ז"ל, באור תורה, נ"ט).

תנו. משל לתשובה.

משל למלך שהיו לו עשרה שרים והיה המלך אוהב אותם והיו נכבדים בעיניו ויקרים אצלו. פעם אחת לקחו לעצמם עצה נבערה ובאו לאדמון המלך לילה וחתרו הקורות ונכנסו לאוצר בית המלך וגנבו משם כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות. השפים המלך ומצא אוצרותיו שדורים וכל מחמריו בזוזים. ויצו המלך לחקור ולדרוש ולרעת מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן, ויבוקש הרבר וימצא, ויאמרו לו עבדיו: אדונינו המלך, שריר הנכפרים הם ביזו אוצרותיך וחמדותיך. ויתעצב המלך מאד על שריו ולא חשב הגניבה למאומה באהבתו אותם. ויאמר: שקר הוא, כי עבדי נאמנים הם. ויאמרו לו: הנה הגניבה בידם! אמר המלך: מה אעשה? אם אמת הרבר, לא אוכל להציל אותם מיד המון. מה עשה? אמר: הביאו אותם לפני ואראה אם הגניבה בידם פרבדיכם, והיה בין מושב השרים האלה ובין חצר המלך נהר, והיה להם לעבור בספינה לבוא אל המלך, וקודם לכן שלח המלך אחר מעבדיו ויאמר להם בשם המלך: פשתעברו בנהר לבוא אצלי, השליכו הגניבה בנהר, פרי שלא תמצא בידכם ותמותו, ואל תחוסו עיניכם על זהב ופנינים, פי אין זהב ופנינים נחשב אצלי למאומה נגר אהבתכם. ויהי בעורם בנהר וישליכו כולם בנהר מה שהיה בידם מהגניבה, חוץ מאחד שלא השליך גניבתו מידו, ויביאו אותם לפני המלך. ויצו המלך לחפש

בבגדיהם ולא מצאו ויחפשו לאותו האיש שלא השליך הנגיבה מידו וימצאו מידו חלק מהנגיבה. ויחר אף המלך ויאמר לו: חטאתך השניה גדולה מהראשונה. נתתי לך עצה להנצל מן המות ואתה בזית דברי ולא התנחמת על מעשיך הרעים. ויצו המלך להמית אותו ביסורים רעים ובעונשים קשים. כך הוא האדם בעוה"ז: הקב"ה הזהירו על התשובה, כדי שלא ימות בפרשתו, שנאמר: שובו מדרבכם הרעים ולא תמותו וכו'. עפ"ל. (ספר המוסר, שער התשובה, של"ה הלכות תשובה דף ז, דפוס יוועפא).

תנח.

והנה ר' יצחק אבן כהן הספר ר' ז"ל הביא "משל נאה" על אלה המאחרים בתשובה. וז"ל: "משל לאנשים ההולכים בים בספינה ונתעפכו בה ימים רבים ולא הגיעו אל מחוז חפצם, יום א' נשבה רוח חזקה בים, והספינה והאנשים אשר בה הגיעו לאי אחת בים, והיה הים סוכך מפל רוח, ובאותו האי היו אילנות גבוהים עד מאד, והיו נושאים פירות ומיני מגדנות מפל מין ומין נחמדים למראה וטובים למאכל, והיו שב מעינות מים מתוקים מרכש והיו משקים כל אותו האי עד שצמחו דשאיו ורכו עשבותיו והנצו פירותיו ושושני ענפי האילנות שלחו יונקותיהן ושריניהן ולכשו העליו ועליהם כל עוף בנה פוצה פה ומצפצה, והיה המקום נחמד לשבת בין מעינות המים תחת צללי האילנות והיו בספינה חמש בנות של בני אדם.

הבת הראשונה לא רצו לצאת מהספינה וללכת אל האי, כי אמרו אם נצא מהספינה אפשר שתבוא רוח ותוליך את הספינה ונשאר באי, ובשביל נחת רוח של שעה, תלך הספינה ונשאר באי ונמות.

הבת השנית יצאו מהספינה ונכנסו לאי, אבל לא התמהמהו אלא אכלו מעט מהפירות וטיילו מעט על האי וחזרו מיד לספינה, ומצאו מקומותיהם שהניחו וישבו בהם בריוח ולא הפסידו כלום.

הבת הג' יצאו מן הספינה ונכנסו לאי ואכלו מפירות האילנות וטיילו על האי ונתעפכו שם עד שבאה הרוח, והיו המלחים רוצים לנהוג ספינתם ולילך לדרבם, תקעו המלחים בחצוצרות כמו שדרבם לתקוע בשעה שהולכים, בששמעו קול החצוצרות, מיד יראו לנפשותם ונכנסו לספינה ולא מצאו מקומותיהם בריוח כמו הראשונים וישבו ברוחק.

הבת הד' היו אוכלים מפירות האילנות, היו שטין באי והולכים על כל עבריו והיו שומעין קול החצוצרות, ואמרו: אע"פ שתקעו בחצוצרות לא

עתה רגע אחר תלך לה הספינה והרי אנו נפסדים ובלים, מיר רצו אל שפת
האי ונכנסו בים וספנו עצמם עד שהגיעו אל הספינה ונכנסו בה ומצאו
מקום צר וישבו ברוחק ולא היה להם ריוח באחרים שלא נתעכבו כל־כך באי.
הַבַּת הַה' יִשְׁכּוּ בְּאֵי אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וְשִׁמְחִים וְלֹא נָתַן אֵל לָבָם
לְשׁוֹב אֶל הַסְּפִינָה עַד שֶׁהִלְכוּ וְנִשְׁאַרוּ בְּאֵי נָעִים וְנָדִים וְעָבְרוּ יָמֵי הַחוּם וּבָאוּ
יָמֵי הַקּוֹר וְנִשְׁרָוּ הַפִּירֹת מֵהַאֵילָנוֹת וַיִּכְשׁוּ חַעֲלִין וְנִשְׁאַרוּ לְחֹרֶב בְּיוֹם וּלְקֶרֶח
בְּלִילָה, וַיֵּצְאוּ חַיֹּת רָעוֹת וּמִשׁוֹנוֹת מִן הָאֵי וְהָיוּ מִשְׁחִיתִים בָּהֶם וְטוֹרְפִים
וְאוֹכְלִים מֵהֶם, וְנִשְׁאַרוּ כּוֹבִים וּמִתְאַבְּלִים עַל שְׁלֹא נִכְנְסוּ בַּסְּפִינָה וְלֹא הָיָה
מוֹעִיל לָהֶם בָּלוֹם וַיִּשְׁכּוּ בְּאֵי עַד שֶׁבָּלוּ וַאֲכָרוּ וְנִכְרְתוּ מִן הַסְּפִינָה וּמִן הָאֵי.
בֶּן הָאָדָם בַּעֲוֹה"ז: מַעֲשֵׂיו הַטּוֹבִים רוּמִים לַסְּפִינָה, וְאִם יַעֲבֹר אֶת פּוֹרְאוֹ
וְלֹא יִרְיַחְנוּ יִצְרוּ לִלְכַּת אַחֵר תְּאוֹת עוֹה"ז וְהַכְּלִיג הָרִי זֶה נִכְנָס בְּשָׁלוֹם וַיֵּצֵא
בְּשָׁלוֹם. בֶּךְ הַבַּת הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל בְּנֵי אָדָם שְׁלֹא דָצוּ לִכְנוֹם בְּאֵי הֵם הַצְּרִיקִים
הַגְּמוּרִים שְׁלֹא טַעְמוֹ טַעַם חֲטָא מִימִיָּהֶם וּבִכְשׁוֹ אֶת יָצָדָם וְלֹא הִלְכוּ אַחֵר
תְּאוֹת עוֹה"ז. הַבַּת הַב' שֶׁנִּכְנְסוּ לְאֵי מִיַּד רוּמִין לְבְנֵי אָדָם שֶׁחֲטָאוּ וְטַעְמוֹ
טַעַם הַחֲטָא וַחֲזָרוּ בַּתְּשׁוּבָה מִיַּד בִּימֵי בַּחֲרוּת, וְזוֹהִי תְּשׁוּבָה מַעֲוֹלָה.
הַבַּת הַג' שְׁלֹא יֵצְאוּ מֵהָאֵי עַד שֶׁשָּׁמְעוּ קוֹל הַחֲצוּצֹת בַּסְּפִינָה, רוּמִין
לְבְנֵי אָדָם שְׁלֹא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה קוֹדֶם שִׁימוּתוֹ בְּרִשְׁעָתָם וְאֵעִפ"י שֶׁהֵם בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה
אֵין מְקוֹמָם בְּרִיּוֹחַ בְּמוֹ שִׁלְפָּנֵיהֶם. וְהַבַּת הַד' שְׁלֹא יֵצְאוּ מֵהָאֵי עַד
שֶׁהִתְחִילָה הַסְּפִינָה לִלְכַּת וּבְנֵי אֱלֹהִים שֶׁאֵינֶם עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה עַד שֶׁעַת
הַמִּיתָה, בִּי יֵרָאוּ כִּי אוֹלֶת יָד וְחַיִּיהֶם חָלְפוּ וְאֵין לָהֶם חַיִּים בַּעֲוֹה"ז, עוֹשִׂים
תְּשׁוּבָה מִפְּנֵי יִרְאַתָם מִן הַמוֹת, וְאֵעִפ"י שֶׁתְּשׁוּבָתָן מוֹעִילָה לָהֶם אֵין מְקוֹמָם
בְּאַחֲרֵים שִׁלְפָּנֵיהֶם. וְהַבַּת הַה' שִׁישְׁכּוּ בְּאֵי עַד שֶׁהִלְכָה הַסְּפִינָה וּבְנֵי
רוּמִין לְבְנֵי אָדָם הַטּוֹבִים בַּעֲוֹה"ז בַּעֲוֹמֶק תְּאוֹתָם הַהוֹלָכִים אַחֵר שְׁרִידוֹת לָבָם
הָרַעָה וְלֹא נָתַן עַל נַפְשָׁם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עַד שֶׁמָּתוּ בְּרִשְׁעָתָם וּבָלוּ וְהִלְכוּ
לְאַכְרוֹן וּלְכַהֲלָה וְנִהַפְּךְ לָהֶם עוֹנֵג הַעוֹה"ז לְתוֹלְעָה וּלְרִמָּה אוֹכְלַת בָּשָׂר וְשׁוֹרְפַת
נִשְׁמָתָם עַד שֶׁשָּׁבִים לַחֲרָפוֹת וּלְדִרְאוֹן עוֹלָם, עַב"ל (מְנוֹרֶת הַמְּאוֹר, נֶד חֲמִשִּׁי,
בִּלָּל רִאשׁוֹן, פָּרָק ג').

תנ"ט.

וְהָנָה ר' יְהוֹרָה אֶרֶיָּה מוֹרִינָא ז"ל, רַב, דְּרִשָּׁן וּפְיִיטוֹן,
אוֹמֵר: "רַבִּים יַחֲבִמוּ בְּעִינֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ נִקֵּל הִרְבֵּר לְמֵאוֹם בְּרַע וּלְכַחוֹן בְּטוֹב,
אֵד בְּאַמֶּת קֶשֶׁה מֵאֵד לְהַכְחִין בֵּין זֶה לָזֶה וּלְהַבְרִיל בֵּין הַקּוֹרֶשׁ וּבֵין הַחוֹל,
וְנֹתָן לָנוּ מִשָּׁל נִפְלֵא, וּז"ל: "בִּימֵי קֶדֶם, בְּדוֹר שְׁבֹלוֹ וּבְאֵי, הָיוּ הַטּוֹב וְהָרַע
מִתְהַלָּכִים בְּאַרְץ בֵּין הָאֲנָשִׁים, בֶּל אַחֵר הָיָה לְבוֹשׁ בְּגָדִים הַמּוֹרִים עַל מַהוּתוֹ, וּבְכֵן
בֶּל אִישׁ וְאִשָּׁה הָיָה הוֹלֵךְ אַחֵר הַטּוֹב וּמִתְרַבֵּק עִמּוֹ וּבֹרַח מִן הָרַע בְּמִלּוֹא עֵינָיו.
וְהָרַע, שֶׁהָיָה שְׂנוֹא וּמְגוֹרֶשׁ מִבֶּל אִישׁ, וַיִּקֶּר מִקְרָה, בִּי פַעַם אַחַת הָיָה הָרַע
מִהֲלָךְ בְּדֶרֶךְ וּפָגַע בְּ"טוֹב", וַיִּתְּחַנֵּן אֵלָיו לְהַלּוֹת לוֹ מִלְּבוּשָׁיו וּמִעִלּוֹ וּיְחַלּוֹף

בגדיו עמו למען יוכל להפיק רצון אנשים בזמן קטן, והבטיח לו להחזירם אליו אח"כ. ה"טוב", בהיותו טוב, לא יכול למאן ולהשיכו דיקם, ובכן החליפו בגדיהם, ומאז והלאה נתרחק הרע מן הטוב ולא החזיר לו בגדיו ונשאד מעוטה בכגר הטוב, והטוב עוטה מעיל הרע, ולכן טעו האנשים וחושבים הרע טוב והטוב רע". (ספר מדרב יחודה, דרוש א').

חס. משל לחשובת.

הנה הרב החסיד ר' אליהו די ויראש ז"ל מושיט לנו משל קצר וחרף: "יש לו מכה גדולה, אשר נתפשטה בכל האבר, עד שיאמרו הרופאים, אילו תתפשט המכה ותגיע ללב, ימות, אז מצוים לחתוך האבר ההוא, כדי להחיות שאר האברים, שחיותם תלוי בלב. והנה כלי ספק שהחולה אז בצער גדול וצועק: אוי וויי, ואין מרחב לו, וכל שיעשו לו בענין הרפואה, לחתוך הפשר הרע ולשום רטיות אעפ"י שיהיו קשים, הכל רחמים וחסד לו, להחיות את נפשו, בן ירא השם ירמה ערך זה ממש לענין הסגוף ויראה שהוא הכרח לו, כדי להתם ממנו זוהמת יצרו וכו' (ראשית חכמה, שער התשובה).

חסא. משלי המגיד מדובנא ז"ל.

המשלים של גאון האגדה והדרשנות, ואבי המושלים, ר' יעקב מדובנא ז"ל, הם שנונים, חריפים, מלאים חיים, ואין בדוגמתם ליופי. נעתיק אחרים מהם:

חסב. לפליחות.

"אנחנו רואים במה יוהפ"פ עברו ועדיין לא נטהרנו. התשובה בזה, מפני שאין אנחנו עוזבים דרבנו ומעללינו הרעים, הולכים תמיד אחרי הלב ואחרי העינים, ונוכל להמליץ ע"ז מה שעושים מוכרי קמה, שמחזיקים הקמה בשקים ואם השק הוא קטן ורוצים להכניס בו עוד קמה, מפנים השק אשר הקמה בתוכו, אם ביד ואם במקלות, כדי שיהיה בו חלל ויוכל לקבל עוד קמה, בן גם פי י פ ו א ת ע צ מ ס ע ל ה ח ז ה באמרם אשמנו בגדנו וכו' העיקר הוא שיהיה יכולת להכניס עוד חטאים והבלים אל קרבם, וזהו על מה תבו, למען אשר עוד תוסיפו סרה!..." (דרוש ליום א' של סליחות).

חסג. משל למגידים ומוכיתים.

המגיד מדובנא ז"ל מתנצל א"ע על שהוא מוכיח בימים הנוראים. אחרים הטובים ממנו. "אמנם אשא משלי ואומר, משל לנכה רגלים, אינו יכול ללכת כל מאומה, ויהי בחצי הלילה נתעורר משנתו וראה דרך חלון הבית אור להבת אש גדולה מאירה, וכבר במה בתים דולקים, ובני הבית כלם ישנים, הקיץ אותם בקול צעקתו ואמר: מהרו! קומו! עמדו! הצילו נפשותיכם וגם את נפשי הצילו עמכם! בן אנכי עמדי, ידעתי גם ידעתי מד ערפי, בי אין בי כח להציל את עצמי מאש המדה"ר, כי היום בא בוער בתנור, אמרתי לנפשי אולי אהיה מן המזכים את הרפים ותמלטו גם את נפשי עמכם,

גם השופר הוא בעצמו פחות מאד, אינו דק קרן בעל חי, והוא קורא ומוכיח אל אצילי בני ישראל, והנני קורא עלי מקרא זה (ישעיה נ"ח) קרא בנרון אל תחשוד — לומר מי אתה להוכיח אנשים רבים — כשופר הרם קולך, הרי לא נופל אתה מן השופר הקורא בקול ומקיץ את הפריות" (שם).

חסד. משל המעורר להבנת המצב בגלות.

בהתבונן במעמדנו עתה, הננו ממש ע"ד עיר גדולה שהיו להם כלי הצלה לכבות הדליקה, ובהזרמן ח"ו שרפה בעיר, היו מזדרזים מיד ולקחו הפלים האלה עם המים אשר בהם ותשקע האש, לימים נאכרו מהם הפלים האלה, ובכו במר נפש לאמר, מה נעשה אם תאכל אש בעיר? פן הרבר ביום הרין אשר באש הי' נשפט ונאמר (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער פתנור, והנה בא"י היו לנו הפלים להשקיע אש מרה"ד ולכבות התבערה: בית המקדש, זבחים, עולות, פהנים, לויים, אבל עתה הלא ערומים נותרנו אין לנו מאומה, ובמה נכבה אש של מרת הרין?!" (דרוש לערב ראש השנה, דף ע"ה).

חסד. משל לתפלה בלי כוונה.

אחר חטא חטאה גדולה נגר השר, אמר בלבו שילך לפיים אותו. מה עשה השר? צוה לסגור הדלת מפניו. אבל לארמון השר היו הרבה דלתות, העמיד שומרים על כל דלת ודלת שלא יוכל לפנס לבית השר. אמר לו חכם אחר: למה לך להעמיד כל-כך הרבה שומרים לשמור כל דלת ודלת, מוטב להעמיד שומר על פתח בית האיש החוטא הזה, שלא יניחוהו לצאת מפתח ביתו, ואין לביתו כ"א דלת אחת, וממילא לא יבוא לפני אדוננו. הנמשל: אם ירצה השטן להסגיר הדלתות והחלונות שהתפללות עולות בהן, הלא תרבה עליו המלאכה, מוטב לו לעמוד ולשמור את פתחי הלב והמחשבה, והוא רובץ על לב האדם שלא תהיה תפלתו מקירות לבו וממילא לא תעלה מעלה" (שם, דף ע"ו ע"א).

חסד. משל ומוסר לבעל תוקע.

אחר היה תועה ביער, והיו בו חיות רעות מן הדורסות והטורפות, והיו עמו קשת וחצים להציל עצמו, ויהי הוא הולך ביער, וכל מה שהוא רואה הוא חושב פי זהו רוב, ארי, זאב, והיה מורה בחצים, עד שראה פי עץ נרקב, או שן סלע הוא וברומה, וירא בתרמילו פי לא נשאר לו פי אם חץ אחד, והיה נשמר שלא לירות החץ ההוא על ספק, כי הלא במקום סכנה הוא, אולי יצטרך להציל עצמו מפי הטורף אז יורה החץ והיתה נפשו בגללו. הנמשל, בזמן שהיינו בעיר אלהינו ובארצנו היו לנו כלי הצלה הרבה, בית המקדש, מזבח, קרבנות, פהן גדול, אבל עתה לא נשאר לנו פי אם השופר הדל הזה, לכן פקח עיניך, ירירי בעל תוקע, וראה והבט והכן לבך בחכמתך.

תסז. משל ומוסר להחזן.

"חזן יקר! קרב ער הנה גם אתה, בי להיות שליח צבור נבחרת, לכן אפתח שפתי גם עמך, להעיר על ענין אחר, למען תשפיל ותצליח דרך זו תלך, ויהי ה' עמך, שומרד מצילך. מ ש ל למזג אשר כל מסחרו היה עם בלי זכובית יקרים והיה משפטו בנסעו בדרך להשגיח ולשמור את הרכבים והמסלות שהוא צריך לעבור בהם לפנות משם כל אבן וכל צור מבשול, לנטות מפל הר וגבעה שלא ישבר הזכובית. פעם נחלה המזג הזה, והיה צריך להוליד סחורתו על ידי שליח, ויהי כאשר מסר סחורתו לירו התאנח מאד ואמר לו: רע, אחי, בי סחורתי בלי זכובית יקרים, סחורה מסוכנת מאד ברכים והיא תצטרך שמירה גדולה מגומות ומבשולות, לכן ראה ידירי וזכור נא כאשר תבוא אל מקום פלוני יש שם סלע גדול, תגביה העגלה על בתפך ותסע לאט לאט שלא לעשות היזק בסחורתך, ובהגיעך אל מקום פלוני, שמה יש הר וגבעה, וצריך אתה להזהר לנסוע במתינות לאט לאט".

"חזן יקר! אתה נבחרת מערתנו להיות שליח בער קהלנו, להיות סרסור בינינו ובין אבינו שבשמים, לכן רע, ידירי, בי התפלה מסופנת מאד בלי בונת הלכ גם בכל ימי השנה ומכש"פ פיום הרין הקדוש הזה, והתפלה היא גדולה וארוכה, לכן הזהר נא בהגיעך אל מקום הר וגבעה כמו אל תפלת "מלך על כל העולם בלו בכבודך", "ותמלך אתה ה' לברך", לא תמהר לרוץ, בי המה הרים גבוהים, וצריכים מתינות וכביה רפה, וכן בהגיעך למאמר "תקע בשופר גדול לחרותנו" תעמוד מעט, ותשפוד נפשך לפני ה', שתהיה השנה הזאת שנת גאולה וישועה וכו' (דרוש ליום א' של ראש השנה).

תסח. משל ומוסר לכל נדרי.

"בהתבונן על מעמדנו עתה נראה בי אנחנו כעת ממש ע"ר סוחרים גדולים עשו להם ספינה גדולה לעבור ארצות ימים, והנה השקיעו במלאכת ובנין הספינה עבודה גדולה עד מאד, ואחרי כי כבר באו במעמקי המים ויאמרו איש אל אחיו עתה ננוח מעמלנו, ויאמר להם חכם אחר: "הוי, אוילים!" ער עתה עברתם קשה אבל בסכנה לא הייתם. לא כן עתה, באתם בלב ימים, והים הולך וזועה עליכם, אם תתעצלו כעת הנכם בסכנה שאין גדולה ממנה".

תסט.

"ה נ מ ש ל. בי מיום שנכנס ראש חודש אלול, יש די עבודה לכל אחר מ ישראל, בהימים האלה עושה אדם חשבון נפשו, מרפה בתחנונים, קם באשמורת, מעט שנה ותרדמה, וכמה תעניות, והנה עתה אשר כבר אנחנו כיום הנכבד הזה, יום סליחה וכפרה, היום האחרון מימי הסליחות, מה קל אל האדם לחשוב בי כיום הזה בכואו אל הקודש פנימה יבא אל המנוחה ואל הנחלה, אבל לא כן אחי ועמי, בי ער היום הזה לא היתה האחריות

גדולה כל כך, אבל ביום הפפורים, הלא במעמקי ים אנחנו, כמאמר בר"ה יפתכון אבל וביום צום פפור יח ת מ ו ן וכו' (מוסר קורם כל נדרי, דף פ"א).

תע. משל להפחד של יום הכפורים.

„אשא משלי ואומר: „אחר היה בנו שפור גדול מתנולל בחוצות ובאשפות, ובשהאב דאה אותו שם לקח אותו על זרועותיו והביאו אל ביתו והיה מפשיט מעליו בגדיו הצואים והלביש אותו בגדים אחרים והשפיכו על המטה לישון עד אשר יפוג יינו, והנער תיכה שנתפקח מעט, עמד מן המטה וברח מיר אל בית היין, ולא ידע האב מרוב צערו מה לעשות לו. אמר לו חכם אחר: לפי מעשיך עמו אתה לא תפעל מאומה, כי באשר מתעורר משנתו ומשפרותו איננו רואה מאומה מן הנבלה שנמצא בו, לכן זאת עשה: באשר תמצא אותו מתנולל באשפה, קום קחהו שאהו לביתך בהמלבושים המנואלים ההם וכשיתפקח ויפתח עיניו יראה מעמרו איד הוא מטונה ומשוקץ ויהיה נבזה בעיניו מעשות עוד „כאלה“.

תעא.

ה נ מ ש ל. בבל ימי השנה היצה"ר לא יניח את האדם להתפקח משברותו, והולך מאון אל און ולא יתנהו להתבונן על עצמו. אמנם בשעה זאת, אשר אין שליטה להשטן על האדם, ומסטין בכבל אסור, אז בסור השטן מן האדם יפקח את עיניו ורואה את עצמו מלוכלך מאד ממעשים מכוערים בהתעות שפור בקיאו, לכן ילבש אז אימה ופחד ויעורר את לבו לתשובה. (שם, דף פ"ב ע"א).

תעב. משלים ומוסר לילדים.

משל נפלא ומצוין עד מאד לילדים העתקנו בספרנו זה (לתקיעת שופר פרק ו', עיי"ש) ועתה אנו מביאים פה משלים אחרים של המניד מרובנא ז"ל המצטיינים בסגנונם וביפיהם, בטוב טעמם, מלאים חן והדרת קורש, ומתובם אפשר להכיר כמה גדולה ועמוקה היתה האהבה שאהב האדם הגדול הזה את הילדים הקטנים של עמנו הקרוש והנבחר. הנה הוא עומד ומטיף מוסר ונושא משלו אל הילדים, מטיף ואומר:

תעג.

„עתה אתם ילדי קורש, אתם בחורי חמד, אמשול לכם משל, תרעו ותבינו כמה עליכם להזדרז ולהתאמץ לשפוד את רוחכם לפני מלכנו קרושנו יתברך בימים הנוראים הבאים לקראתנו לשלום. מ ש ל לאב היה הולך עם בנו הקטן בדרך, והיה משפטם אשר בהגיעם אל מקום רחוק וקשה לעבור בו, כמו נהר או הר וגבעה, היה האב נושא את בנו על בתפו, והיה מעבירו רדד הקשה ההוא. פעם באו אל עיר מבצר, והיום פנה לערוב, והשער סגור ומסוגר, רק חלונות קטנים היו בצרי החומה. ויאמר האב אל בנו: דע, בני, כי עד

הנה הייתי מתנהג עמך בחמלה רבה ואשא אותך על שכמי, אבל עתה הלא עיניך רואות בי אין מקום לכנוס אל העיה, אין בירינו לעבור דרך השער בלתי אם אתה, בני, תודרו לעלות בחומה דרך החורים והחלונות ותפתח את הרלת גם לי".

ה נ מ ש ל . הלא ידעתם, ילרי קודש, בי כל הענינים וכל העבודות אשר עלינו אין אנחנו מעמיסים על הילדים, וכל מחסורי הילדים הקטנים הלא האבות משלימים, לא כן היום הזה, אשר אנחנו ננשים בתפלה ותשובה לבוא בחצרות אלהינו ושערי התפלה ננעלו בפנינו, בי מיום שחרכ ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה (ברכות ל"ב, ב') ואין מקום לתפלתנו לכנוס אם לא אתם, שנאמר עליכם, מנשרים קלו, הלא כצפרים עפות תוכלו לעלות לנשת אל הקודש לפתוח לנו שערי רחמים אם תתפללו ממעמקי הלב לחתור חתירה לפתוח שערי אורה, שערי חסד ורחמים, כ י ק ו ל ש ו ע ת ה י ל ר י ם ה ו א ה ב ל פ י ה ם ש א י ן ב ו ח ט א ה ב ו ק ע ח ל ו נ י ר ק י ע" (ליום ראשון של סליחות דף ע"ג ע"ב).

תעד.

במה הבין את נשמת הילד העברי בן זמנו, במה אהבה עמוקה יש לו אליהם, במה הוא מעריך וחובב את הילד העברי, את הרור הצעיר, הרור הבא, קודא אותם "ילרי קודש", "בחורי חמר", במה הוא יורע להעריך את "שועת הילדים הפוקע חלוני רקיע".

תעה.

הנה הוא פונה עור הפעם אל הילדים, ומוסר בפיו, מוסר נורא: "משל לסוחרים שהיו נוסעים עם סחורתם מלייפציג, והיה שעת חירום, והיו צריכים לשומרים, אשר על ידם יהיה יכולת בידם ללכת לבטח דרכם, לבוא אל ביתם בשלום, וזה צריך הוצאה גדולה, והעריכו ביניהם מי צריך לתת יותר לזה, ונמרו אומר כי אין הערכה אחרת רק בעוד ומספר הפרסאות שיש לכל אחד לביתו, כי אותו אשר דרכו קרובה אין עליו אחריות כ"כ באותו שצריך לנסוע נסיעה רחוקה, לכן הוא צריך לתת יותר מחבריו".

תעו.

ה נ מ ש ל . כבר אמר המליץ, העולם ים זועף וכו', והנה הזקנים שפרור אולי אין ראגתם גדולה כ"כ על מעט הנשאר בשנים, בי כבר עברו את המים, אכן אתם ילרי קודש וכו', הים הולך וזועף מאד, הרדך ארוך לפניכם והמרגוע רחוק, לכן עליכם לתת קול תפלה וקול תחנון על אחת שבע, בי מרחמם ינהגם ועל מבוע ישועה ינהלם" (דרוש לערב ראש השנה).

תעו.

"עתה אתם ילרי קודש, בחורי חמר, אמשול לכם משל וכו'. משל לנער אחר שנפל למחלה מסופנת, והיה אביו שולח בזריות אחר דופא חכם, ויפזר

עליו מעות הרבה ולא עלתה בידו, וישלח למרחקים להביא אליו הרופא היותר חכם והיותר בקי והוציא עליו הוצאות הרבה גם על הרופאים וגם על הרפואות, והרופאים אמרו לו, כי עפ"י ררכי הרפואה אינם יכולים עוד לרפא אותו, כי כבר עשו כל מה שאפשר ולא הועיל, רק רבר אחר נשאר לו לעשות, והוא: לאמר תהלים ולבקש רחמי שמים בבכי ותחנונים מאת הרופא העליון ב"ה, כי כל יכול הוא. וילך מהר ויאסוף אנשים מאוהביו שיבקשו רחמים על בנו היקר, ואח"כ התעשת ואמר אל בנו: בני יקירי! האף אמנם כי כל מחסורי הבן על האב, ומחסור כל הילדים על אבותיהם, והבנים אינם יודעים מאומה מהעמל אשר אל האבות על בניהם, אבל כל זה הוא רק ברברים הנקנים בכסף, והילך בעבור אשר איננו בעל מסחר לכן בהכרח כל מחסוריו על האב, ואתה, בני חמדת נפשי, הלא ראית כל עוד אשר חשבתי שיהיה בירי לפרות אותך מדרת שחת על ידי הוני ורכושי, אכן עתה שכבר נלאו ירי הרופאים ולא יועיל עוד מאומה בלתי אם הרבר הזה לבכות ולבקש רחמים, הלא רמעות החולה עצמו יותר יקרות ויותר חביבות למעלה מהרמעות אשר אחרים יורדו עליו, לכן שפור נפשו לפני ה'.

תעת.

”הנמשל כבר מבין. כי כל זמן אשר היה אופן להציל אתכם עם רצי כסף, הלא עשינו כל מה שהשיגה ידינו, ועתה אשר אין עוד לפנינו כ"א לבכות ולבקש רחמים, הלא לבכות יכולים אתם ג"כ, ורמעות יכם יותר חביבות, כי המה מהביל פיהם שאין בו חטא, והתפללו נא תפלה כוללת למען ציון לא נחשה, ולמען ירושלים לא נשקוט, ותהיה השנה הזאת שנת חיים ושלוה, שנה לכונו יהודה כימי עולם, ושבו בנים לנבולם, אמן“.

תעט.

ויוסף עוד שאת משלו ויאמר: ”עתה אתם ילדי קורש, בחורי חמר, צעירי ימים, אמשול לכם משל: לעשיר גדול היה לו בית חומה גדול, בנין מפואר מאד. והי לעת זקנתו ותצא אש ותאכל את הבית הגדול והנחמר וירד מפבורו ומדרום מדרגתו ובהכרח היה מצמצם עצמו וישב אצל עני אחד בחדר ביתו, וישם לו שם מטה צולעה ושלחן של ג' רגלים, וישב שם במר לבו, והי לו נער קטן, ויבכה לפניו לאמר: אבי יקירי! למה לא תשתרל בבנין ביתך, להשיב הארמון על משפטו? ויענהו ויאמר לו: המלאכה גדולה ורבה, ואני כבר זקנתי ושבתי, ומה לי להבנים עצמי בטרדה גדולה בזאת על מספר ימים מעטים וכו'. בשמוע הנער את דבריו בכה במר לבו עד מאד: אתה, באשר זקן אתה די לך מה שיש לך, אבל חוס נא עלי, על רמי ימי, על אביב נעורי, כי זה עתה צאתי לאויר העולם, ואיה איפה אתגורר בלי בית!“

תם.

„הנמשל. כי בימים הראשונים היינו עשירים גדולים, היתה לנו אחוזת נחלתנו, ארץ ישראל, ירושלים, בית המקדש, כהן גדול, דורו ראו ושמחו, ומרוב עיננו יצא אש הקצה ונשרף בית קרשנו ותפארתנו, נתרחקנו מעל ארץ חמדתנו, נתפזרנו בכל עבר ופנה, מרורים ומטולטלים טלטלת גבר, והנה הזקנים אשר ברור אולי אומרים לנפשם מה להם להשתרל בעוז ותעצומות לכונן הבית על תלו, ולהשיב הארמון על משפטו, אחר שבבר המה כמתיאשים מן העולם ועסקיו. אולם אתם, ילרי קודש, בחורי חמר, שאו עיניכם וראו, כי רבה העזובה בארץ, ואין יום שאין קללתו מרובה מחבירו, ומה תעשו אתם, צעירי הצאן, צעירי ימים, איך תהיו מתגוררים ומתגוררים באין בית אבינו על מכוננו? לכן ראו לעורר עלינו רחמים להשיב נרחים וקבוץ הגליות לכונן בית קרשנו ותפארתנו, במהרה בימינו, אמן." (מוסר קודם „פל נרד", רף פ"ב).

עניני הלכה לראש השנה ויום כפור.

(על פי גדולי הפוסקים, עמודי ההוראה בישראל).
פרק שלשים ושמונה.

תמא. ראש השנה ויום הכפורים.

ר"ה ויוה"כ אומרים בהן זמן, אלפסי פ"ג דעירובין דף קצ"ט ע"ב, ש"ע
א"ח סי' ת"ח, ועיין אלפסי ור"ן סוף פ"ג דר"ה דף שי"ז ע"א, ושלטי הגבורים
שם אות ד'.

תפב.

ר"ה ויו"כ פרגלים אם לא לענין הכרזה באברה כנראה ממשט המשנה
דף פ"ב דב"מ. עיין באלפסי ונ"י דף ע"ט ע"ב, וברמב"ם פי"ג מהל' גזילה
ואבירה.

תפג.

ר"ה ויו"כ פרגלים לבטל אבלות. אלפסי ור"ן פ"ג דמ"ק דף שצ"ב ע"ב;
ש"ע או"ח סי' תקמ"ח סעיף י"א, הר"ן שם וז"ל וכו' הרמב"ן הלכה למעשה
דר"ה ויו"כ פרגלים גמורים הם לענין אבלות, לפיכך הקובר את מתו אפילו
שעה אחת קודם ר"ה בטלה ממנו גזירת שבעה ונוהג בגזירת שלשים עד יוה"כ.
ויוה"כ מבטל ממנו גזירת שלשים, ומגלח ערב יוה"כ, לא גלח בערב יוה"כ
מותר לגלח יום אחר יוה"כ וכו', שלטי הגבורים שם אות ב', ואחר שהקובר
את מתו קודם ר"ה אין יוה"כ מבטל ממנו גזירת שלשים, וכן אם קברו קודם
יוה"כ אין החג מבטל ממנו גזירת שלשים, דתרי קולי בהרא אבלות לא עברינן
וכו' עיי"ש רמב"ם פי' מה' אבל פסקא ג', הרגלים ובן ר"ה ויוה"כ וכו' וכל
הקובר את מתו אפילו שעה אחת קודם הרגל או ר"ה ויוה"כ בטלה ממנו
גזירת שבעה, נמצא מונה לאחר ראש השנה ויום הכפורים כ"ג יום, ולאחר
פסח י"ז יום וכו', והראב"ד השיג עליו ואמר יש כאן שיבוש, שהרי יום אחר
לפני ר"ה הרי הוא שבעה, וראש השנה שבעה, ע"ב. וגם הכסף משנה תמה
על הרמב"ם וזהביא דברי הרמב"ן פנגר הרמב"ם, ועיין תשובות השייכות
לספר שופטים, הובא ברמב"ם עם פי' מנרל עוז סי' י"ז שהאריך וחילק בין
תספורת וגיהוץ רשייכי בגוף האבל לשאר מיל, עיין פנסה"ג א"ח סי' תקמ"ח
בהגהות הטור וז"ל: יש מי שסובר ראפילו מת לו מת ז' ימים קודם ר"ה או

יוה"כ אינו מנלח לא ער"ה ולא ערב יו"כ, אלא ז' ימים לפני ר"ה ור"ה הרי י"ד ושמונה שבין ר"ה ליו"כ וז' ריוה"כ, הרי כאן כ"ט, ויום שלאחר יוה"כ הרי כאן שלשים. ואין ספק רלא עברינו כסברא זו להחמיר, מהריב"ל ח"ג סי' נ"ג, ועיין בתשובות רש"ל סי' ה' מהרר"י בן לב, ח"ג נ"ו, עיין משנה ז' פ"ג רמ"ק, ש"ע יו"ד סי' שצ"ט, סעיה ז' וט' וי'.

תפד.

מפנ"מ אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה ויוה"כ? אמר להם אפשר מלך יושב על כסא רין וכו', ולכך בר"ה ויוה"כ יש לרלג והחיות ישוררו וכרובים יפארו. ערכין פ"א רף ה', בית יהורה סי' ב'.

תפה.

ר"ה ויוה"כ מתפללין בקול רם. מטה משה אות תשצ"ג, ש"ע א"ח סי' תקפ"ב.

תפו.

ר"ה יהא רגיל לאכול המוציא וגם התפוח ברבש, והעיקר לאכול שלשתם יחד, דהיינו המוציא והתפוח ברבש, ראז יוצא ידי כל הדעות לענין ברכת. שבות יעקב ח"ב תשובה כ"ז, והביא דברי הלבוש א"ח סי' תקפ"ג ושירי כנסה"ג בהנהות הטור ס"ק א', משה משה אות תש"ץ.

תפו.

אם מתענין בר"ה, עיין ריא"ז, הובאו דבריו בשלטי גבורים פ"ב דר"ה רכתב דאם רוצה לקיים פלו לה' ואין לו פנאי באכילה ושתייה כדי שלא יבטל מלמודו או מתפלל יכול להתענות, וכ"כ בפ"ק דר"ה והמדרכי בפ"ק כתב בשם רב נחשון במה ראיות שאסור להתענות, וכן כתובה לרבנו אבינרור הובאו בהג"ה אשר סביב מדרכי רפוס קראקא, וכתב בלקוטי מהרר"י ווייל סי' נ"ו, שהמתענה צריך ללמוד כל היום או לומר תחנונות לקיים פלו לה'. המתענה בו אינו יכול לאפות ולבשל לאחרים, מהרר"י ווייל סי' נ"ה, ועיין מטה משה אות תש"ץ בשם כמה פוסקים ראסור להתענות.

תפה.

שני ימים של ר"ה כיומא אריכתא רמיא, וקרושה אחת להם, משנה ז' וז' פ"ג רעירובין, ר"ע ואלפסי שם, מטה משה ה' פ' י"ט דשבת, ש"ע או"ח סי' שצ"ג וסי' תט"ז, רמב"ם פ"א מהל' יו"ט פסקא כ"ד, שני ימים טובים של ר"ה קרושה אחת הן וביום אחר הם חשובים לכל אלו הרברים אלא לענין המת בלבר, אבל ביצה שנולדה בראשון של ר"ה אסורה בשני וכן פל פיוצא בזה, ועיין פ"מ שם, ועיין פ"ח מהלכות עירובין ברמב"ם ומ"מ ר"ה אמר אברהם, אבל בשני ימים טובים של ראש השנה פשיטא להו דקרושה אחת הן אפילו לקולא, ולזה הסכים הרשב"א ז"ל בפספר קצר שלו. ועיין מגן אברהם ש"ע או"ח סי' תט"ז סק"א, אבל בראש השנה אפילו נאכל העירוב ביום

הראשון יוצא בשני, דקדושה אחת הן אפילו לקולא, מניד משנה ורשב"א ורמב"ם.

תפס,

מטה משה אות תתכ"ב: ושוהין בין מנחה למעריב בשאר יו"ט ואין עושין שום מלאכה לצורך הלילה. והא דאמרינן דקדושה אחת היא היינו דוקא לחומרה לענין צידה ומחופר וביצה לאסודו כל שני הימים ולא לקולא, מטה משה אות תתכ"ז, ר"ה שחל ה' ו' והובא דורן לישראל ביום ה' והוי חששא מחופר או צידה וכן ביצה הנולדת בראשון אותו דורן אסוד עד מוצאי שבת, דר"ה כיומא אריכתא דמי, וכן מסקנת הפוסקים.

○————○

פרק שלשים ותשעה.

שופר.

תצ. שופר.

שופר אסוד לטלטלו בשבת פי אם לצורך גופו או מקומו. הנהות אשרי סוף פ' במה מדליקין, ש"ע או"ח סי' ש"ח סעיף ד' בהנה.

תצא.

שופר בחמה טמאה פסול. ועיין תשובה כי לבעל חוות יאיר, ועיין רמב"ם הלכות שופר, סמ"ק סי' צ', או"ח סי' תקפ"ה, כל בו סי' ס"ד, חלק אדם נתיב ו' חלק ב', דוקא סי' ר"ב, אגוד סימן תתקכ"ז, סמ"ג עשין מ"ב. תצב, שופר בשבת.

עיין הרי"ף ור"ן פ' דר"ה דף שט"ו ע"א, ש"ע או"ח סימן תקפ"ח סעיף ה', משנה א' פ' דר"ה יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, משחרב ביהמ"ק התקינו שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו ב"ד קבוע סמור בא"י ושקדשו את החורש ותוקעין בפני ב"ד, אבל חוץ לב"ד לא, רב"ד זרזין הם ולא יבא התוקע להעביר השופר לפניהם ברה"ר, שב"ד מזהירין את העם ומודיעין אותם. רמב"ם ספ"ב מה' שופר, בירושלים היו תוקעין בכל העיר כל זמן שב"ד יושבין במקדש, שב"ד יושבין עד שש שעות ביום, ולא אנשי ירושלים בלבד, אלא כל עיר שהיתה בתוך התחום והיתה רואה ירושלים לא שתהיה בתוך הנחל והיתה שומעת קול תקיעת ירושלים, ולא שתהיה בראש ההר והיתה יכולה לבוא בירושלים לא שיהיה נהר מפסיק ביניהם אנשי אותה העיר היו תוקעין בשבת בירושלים, אבל בשאר ערי ישראל לא היו תוקעין. משנה ב' שם, רמב"ם שם ח', עיין יד אליהו למהר"א גאליפאפא תקון כ"ד דף ו' ע"ב.

תצג.

שופר הוסיף עליו כל שהוא, בין במינו בין שלא במינו פסול, אפילו היה בו מתחלה שיעור שופר, ש"ע א"ח סי' תקפ"ו סעי' י"א, הרי"ף ור"ן פ"ב דר"ה דף שי"א ע"ב.

תצד. הפטורים והחייבים בשופר.

ש"ע א"ח סי' תקפ"ט משנה הרי"ף ור"ן פ"ב דר"ה דף שי"ב ע"ב, חרש שוטה וקטן פטורים, אפילו חרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא, דכיון דאינו שומע לאו בר חיובא הוא, אבל שומע ואינו מדבר מוציא אחרים ירי חובתו, אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, אנדרהיגנוס מוציא את מינו, טומטום אפילו את מינו אינו מוציא, מי שחציו עבר וחציו בן חורין אינו מוציא אחרים ואפילו עצמו אינו מוציא וצריך שיתקע לו בן חורין להוציאו.

תצח.

שופרות בלם בשרים דר"ה וביובל חוץ משל פרה, משנה ב פ"ג דר"ה ותי"ט, הרי"ף שם דף שי"א שי"ב, והר"ן שם, ש"ע א"ח סי' תקפ"ו, גופי הלכות דף קי"ב ע"א, רצוף אהבה, סי' ס"ח.

תצו.

נתן שני שופרות לתוך פיו וכו' לצאת בשניהם, לא יצא, הלק"ט ח"ב תשובה רע"ה.

תצז.

מותר ליתן בשופר ביום טוב מים או יין לצחצחו ואין בזה משום מתקן מנא, משנה הרי"ף ור"ן פ"ג דראש השנה דף ש"יר ע"ב, ש"ע א"ח סימן תקפ"ו סעי' ב"ג, משנה ה' פ"ד דר"ה.

תצח.

צפהו זהב במקום הנחת פה פסול, שלא במקום הנחת פה בשר, צפהו זהב מפני פסול, מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו פשר, ש"ע א"ח סימן תקפ"ו סעי' י"ג, הרי"ף ור"ן פ"ב דר"ה דף שי"א, ועיין הלקט ח"א תשובה ע"ג, מהרש"ל סי' מ', שלטי הגבורים סביב הרי"ף פ"ג דר"ה דף ש"יר ע"ב, המגיד פ"ב מה' שופר.

תצט.

אין מחללין עליו יום טוב אפילו בדבר שיש בו משום שבות, וע"י גוי מותר, דהוי שבות דשבות, ש"ע א"ח סי' תקפ"ו סעי' ב"א, כיצד היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר ואין לו שופר אלא הוא, אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו, וע"י גוי מותר דהוי שבות דשבות, ובתב מהר"ר נאל שם אות א' כתב דיא"ז ונראה בעיני שאסור להביאו חוץ לתחום ע"י גוים, כמבואר בקונטרס הראיות עכ"ל, הביאו שלטי גבורים פ"ג

דר"ה דף שי"ד ע"ב, והרשב"א בתשובה סי' תתפ"ז כתב דגוי שהביא לולב מחוץ לתחום אינו מוקצה, ועיין ש"ע א"ח סי' תקפ"ו וסי' ש"ז אם מותר לומר לגוי לילך אחריו או לחלל יו"ט בשבילו. ועיין משנה הרי"ף ור"ן פ"ג דר"ה דף שי"ד ע"ב.

תק. דיני חשופר בראש חשנה.

משנה ב', ג', ה', ו', ז', פ"ג דר"ה ובשבת, משנה א' פ"ד ומשנה ח' פ"ד דר"ה ר"ע ותוי"ט, וזמן התקיעה כל היום משנה ה' פ"ב דמגילה, והרי"ף דר"ה דף שי"א, שי"ב ושי"ד ע"ב, ולמה של פרה פסול ש"ע א"ח סי' תקפ"ה ותקפ"ו, עיין מגן דוד על ש"ע א"ח סי' ת"ר ס"ק ב' קהל היה להם בערב ראש השנה שופר ובאו שורדים ונזלו את השופר ושלחו הקהל לקהל אחר לשלוח להם, ונתעכב השליח מחמת אונס ולא בא עד סוף יום שני של ר"ה, והיה ר"ה ביום ה' ו', ובשעה שבא השופר כבר התפללו של שבת אבל עריין היה יום גדול, מה לתקוע בעת ההיא ולא נחוש לשבות דאין תוקעין בשבת, והשיב דמותר לתקוע ע"ש שהאריך וחשיב קבלתם שבת כמו קבלה בטעות.

תקא.

השופר קולות כולן כשרים בו, בדייתא הרי"ף ור"ן פ"ב דר"ה דף שי"א ע"ב, ש"ע א"ח סי' תקפ"ו סעיף ו' היה קולו עב מאד או דק מאד או צרור כשר, שכל הקולות כשרים לשופר.

תקב.

שופר שנאבד כאמצע התקיעות והביאו לו אחד אם יכרך פעם אחרת פסק דלא. הל"ק ט"ז ח"ב תשובה רי"ח.

תקג.

שופר שנקב אם לא סתמו אעפ"י שנשתנה קולו כשר, מיהו אם יש שופר אחר אין לתקוע בזה כי יש אומרים שאין לתקוע בשופר נקוב (כל בו ותשובת הרא"ש) ואם סתמו שלא במינו אעפ"י שאינו מעכב את התקיעה פסול אפילו נשתייר בו רובו, ואם סתמו במינו אם נשתייר רובו שלם ולא עפכו הנקבים את התקיעה כשר ואם חסר אחר משלש אלה פסול, ואם הוא שעת הרחק יש להכשיר בשנים, ש"ע א"ח סי' תקפ"ו סעיף ז', הרי"ף ור"ן ומשנה פ"ב דר"ה דף שי"א ע"א וע"ב, משנה ו' פ"ג דר"ה וכו' ע.

תקד.

שופר שעשו גוי כיו"ט מותר לתקוע בו. מרדכי פרק לולב הגזול, ש"ע א"ח סי' תקפ"ו סעיף כ"ב, ועיין רש"ם א"ח תשובה כ"ב.

תקה. בית הקברות.

כתב הרמ"א בסוף סי' תקפ"א, יש מקומות נוהגים לילך על הקברות להרבות שם בתחנונות, וכתב הרב באר היטב דבית הקברות הוא מקום מנוחת

הצדיקים ומתוך כך המקום קרוש וטהור והתפלה מתקבלת יותר, ואל ישים מגמתו נגד המתים רק יבקש מהשם שירחמם בזכות הצדיקים שובני עפר עיי"ש בשם מוהרי"ל, והגאון פרי מגדים באשל אברהם כתב ובסידור מענה לשון יש תפלות מה שאומרים על הקברות ומשמע קצת שמבקשים מאת הנפש שימליץ טוב בערנו. עכ"ל והרב חיי אדם באות ה' הזהיר שלא ליכנס שם מי שאינו טהור מטומאת קרי שהחצונים מתרבים בו ולא ילך על קברי רשעים שהם במזיקים ושלא ישים מגמתו להתפלל ולבקש מן המתים שקרוב הרבר שיהיה בכלל ודורש אל המתים עכ"ל.

○————○

פרק ארבעים.

יום הכפורים.

תקו. יום הכפורים.

יום הכפורים אסור באכילה ושתייה וכו', משנה א' פ' אחרון ריומא והרי"ף שם דף שכ"א ע"א; ש"ע א"ח סי' תרי"א אין חיוב פרת אלא על מלאכה אכילה ושתייה אבל לא על סיכה, רחיצה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. ועיין הלק"ט ח"ב תשובה דפ"ג המורה פנים ראפשר רהשותה מים ביוהכ"פ לא יהיה חייב פרת מן התורה, ושתייה ראסרה תורה הוא יין רבש וחלב דזנים את הגוף אבל מים רלא מיוז לא עיי"ש דפ"ג דפ"ד דפ"ה וכו', אלא סתם שתייה אפילו מים, ועיין מטה משה אות תת"ן.

תקו.

יום הכפורים ממהרים לבא לביהכנ"ס ומאחרין לצאת, הר"ן פ"ד רמגילה דף שע"א ע"ב, מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית בפיוטים וסליחות כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קורם שבע שעות, א"ח סי' תר"ב.

תקו.

נעילת הסנדל ביוה"כ אסורה, ש"ע א"ח תרי"ד, משפטי שמואל דף ל"ד, אסור לילך באנפלאות של בגד שיש עור תחתיהם ביום הכפורים, רשר"ם א"ח י"ט, רחוב של יהודים שמשפירים בו קצת חנויות לגויים אעפ"י שהגויים עוברים דרך שם אסור לילך בו בנעילת הסנדל ביו"כ, — רבר שמואל תשובה קי"ג, עיין נ"י פ"ב דיבמות דף תל"ח ע"ב, וכתב רמב"ן רמי שהוא מצונו מותר בנעילת סוליים ביום הכפורים, וחיה ושאר חולים מותרים לנעול את הסנדל, משנה א' פ"ח דיומא, ועיין רמב"ם פ"ג מהלכות שביית עשור, אסור לנעול סנדל או מנעל של עור אפילו קב מקיטע וכיוצא אפילו של עץ ומחופה עיר אסור, הרי"ף והרא"ש ממסקנת הגמרא דף ע"א אלפסי ור"ן דיומא דף שכ"ב ע"ב ודף שכ"ג ע"א. ועיין הגהות מהר"ר גאל על ש"ע א"ח

סי' תרי"ד אות א', אבל של גמי או של קש או של בגד או של שאר מינים מותר אפילו לצאת בהם לרשות הרבים, ומותר לעמוד על פדים וכסתות של עור, ומ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה, מרדכי דיומא ותרומת הדשן סי' קמ"ט, החיה כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל, והחולה כיוצא בה אעפ"י שאין בו סכנה וכן מי שיש בו מכה ברנלו, רמב"ם פ"נ מדין החיה, רבינו ירוחם, מותר כל אדם לנעול סנדל מחמת עקרב וכיוצא בו כדי שלא ישכנו אם מצוים שם עקרבים או רברים הנושכים, רמב"ם שם והטור, ואם ירדו נשמים ורוצה לילך לביתו מבית הכנסת או להיפך, והוא איסטנים, מותר לנעול מנעליו עד שמגיע למקומו, מהרי"ל, מותר לנעול מנעליו עד שמגיע למקומו, מהרי"ל, ירושלמי בפ"ק דתענית, טור, הנהגות מיימוניות והגהת מרדכי רפ"ק, אלפסי דיומא דף שכ"ג ע"א, ש"ע יו"ד סי' שפ"ב וש"ע א"ח תקנ"ד תקע"ה ותרי"ד.

תקט. אכילה ושתיית ביום הכפורים ושעורם.

א"ח סי' תרי"ב, רמב"ם פרק ב' מה' שביתת עשור: כל האוכלין מצטרפין לכבדות וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו, משנה ב' פרק ח' דיומא, אבל אוכלים שאינם ראויים לאכילה ושתה משקין שאינם ראויים לשתייה ושתה ציר אומוריים פטור, משנה ג' שם, רמב"ם שם, אבל מכין אותו מפת מרדות, ולענין צרור אוכלין ומשקין ושעורן וצדוק האכילות והשתיות עיין באורד הר"ן דיומא דף שכ"ג ע"א וע"ב שהאריך בפ' המשנה.

תקי. נעילה.

זמן תפלתה, רמב"ם פ"ג מה' תפלה, ש"ע א"ח תרכ"ג סעיף ב' צריך לגמור נעילה קודם שקיעת החמה, וסמ"ג ורי"ז כתבו שאם התפלל נעילה בלילה יצא, עיין הנהגות מהר"י גאל שם ס"ק א' וענין נעילה אם בזמן נעילה שערי מקדש או שערי שמים, משנה א' פ"ד דתענית ר"ע תי"ט, נעילה מאי היא אלפסי ור"ן ושלטי גבורים דיומא דף שכ"ז ע"כ, זמנה דוקא ביום עד צאת הכוכבים, ע"ש בשלטי גבורים, ב"י שא"ח סי' תרכ"ג בשם ירושלמי, רמב"ם פ"א וגי' מהל' תפלה, הנהגות מיימוניות וכסף משנה שני, ספר התניא, ומרדכי פ' יום הכפורים והנהגות מיימוניות אחר הלכות שביתת עשור, ש"ע ובעל המפה ומנן אברהם ועטרת זקנים סי' תרכ"ג והגן נטע שם, באר שבע מס' סוטה פ"ז דף מ"ד ע"א דפוס פראנקפורט, ובאר עשק תשובה צ"ח ועיין ספר "ראשית בפורי קציר" והוא פסק החבר מהח"ר יעקב אולמו נרפס בוינציאה בשנת עת"ה, מטה משה אות תתפ"א.

תקיא. ראש השנה שחל להיות בשבת.

נחלקו הפוסקים לענין סדר ותשל"ד אם יעשו אותו ביום שבת או ירחוהו ליום שני, והרב שערי תשובה סימן תקפ"ג אחר שהזכיר מחלוקת זו סיים רבמחזיק ברכה כתב שהרב המקובל מוהר"י אירגז לא היה חושש ואומר

אף בשבת, והוא ברברי הרב שבות יעקב, וכן אנחנו נוהגים עכ"ל. ומרן חיד"א בספר יוסף אומץ והביא דבריו הרב רב רגז ר' קנ"ר מסיק רשב ואל תעשה ערית, ועיין מה שכתב הגאון שבות יעקב חלק ג' סי' מ"ב ובשרי חמד אסיפת רינים.

תקיב. תשליך

בעיקר מנהג זה לילך אל הנהר, בתב הגאון בית מאיר (על ארח חיים הנרפס מחרש) שהוא על שם הפסוק (שמואל א' ז') וישאבו מים וישפכו לפני ה', ובתרגום יהונתן ושפיכו ליבהון בתיובתא במיא לפני ה', ורש"י פירש, סימן הבנעה, הרי אנו לפיד במים הללו הנשפכין. עכ"ל.

תקיג. שופר וקטן.

מעשה היה ביום הראשון של ראש השנה שלא יכול התוקע לתקוע, שאחר שבירד והתחיל תקיעות רמיושב לא איסתייע ליה ונתנו הקהל לנער אחר בן שבע עשרה שנה ותקע להם תקיעות רמיושב וגם תקיעות רמיושב, וכשנודע לי אמרתי רלא יצאו ידי חובתם, דהא קיימא לן בסימן תקפ"ט דקטן לאו בר חיובא הוא להוציא רבים ידי חובתם, ובבר ידוע דבמירי דאורייתא לא סגי במה שהוא בן י"ג שנה ויום אחד, ולא אמרינן חזקה כל שבא לכלל שנים בא לכלל סימנים כדכתבו הפוסקים, ועיין אור לי סימן ס', ולכן בעינו שיהא ידוע שהוא בן י"ג שנים והביא שתי שערות וכלא זה הוא בכלל קטן, ואינו מוציא רבים ידי חובתו, וזה הרבר פשוט מאד לענ"ה, עכ"ל (שרה חמד, מערכת ראש השנה סימן ב') ואם אירע בן בתקיעות שעל סדר הפרכות אחר שפבר תקע גדול התקיעות רמיושב, העלה הגאון בעל "שואל ומשיב" בח"ג סימן קע"ז ריצאו ידי חובתם על ידי קטן בזה שהוא בן י"ג שנים ויום אחד, ואין ידוע אם הביא שתי שערות עיי"ש, וז"ל הגאון בעל ספר מטה אפרים בסימן תקפ"ט אות ז', "קטן שאינו מוציא גדול ידי חובתו אף שהוא בן י"ג אינו מוציא עד שירעו בו שהביא שתי שערות אחר י"ג רבשל תורה אין סומכין על החזקה רבא לכלל שנים בא לכלל סימנים אפילו מי שפמותו שהוא בן י"ג שנה וספק אם הביא שתי שערות אינו מוציא, ויש להחמיר בזה אפילו ביום טוב שני של ראש השנה אם אפשר באחר, וכל זה לענין להוציא את היחיד אבל לענין תוקע להצבור להוציאם ידי חובתם יש לחזור אחר תוקע שהוא בן שלשים שנה ושאר מדות שכתבנו בסימן תקפ"א לענין תפלה ועל כל פנים צריך שיתמלא זקנו ברין שלית צבור, עכ"ר, ועיין ברברי הגאון בתב סופר בחלק אורח חיים סוף סי' א', ובספר בית מנוחה על הרמב"ם בפרק שני מהלכות שופר.

תקיד.

אם שאל שופר מחברו ונאנס בירו בשעת תקיעה אם חייב לשלם לו, עיין בשרה חמד ח"א במערכת ארבע מינים סי' ג' אות ט' בשם הגאון מחנה

אפרים בהלכות נדרים סי' כ"ד, ועיין בספר אורחין תליתאי להגאון מוהר"ם
תאומים בסימן צ"ז, ועיין בשו"ת דברי מרדכי פרידבורג סי' ל"ח, ובדברי
הגאון שאנת אריה בסימן ק"ג, ובשו"ת הגאון מוואלאזין משיב דבר בסימן
ל"ו, שו"ת בשמים ראש סי' ר"ב.

תקנו. שכר על תקיעת שופר.

הגאון חקרי לב בספר מערכי לב חלק ראשון ד' ב"ט ע"ב על מה
שנהגו העולם ליטול שכר על תקיעת שופר רהא קייל"ן מה אני בחנם וכו'
ראסור ליטול שכר לימור, ולאו רוקא שכר למור אלא הוא הרין שכר קיום
המצוה, כדמובח מדברי רש"י בקידושין ד' נ"ח ע"ב, ובן מרדכי הרמב"ן שהביא
בטור יו"ד סי' של"ה לענין שכר הרופא, ובדברי הרב שנות ימין בת"א דף מ"ח
ע"ב, והרב המגיד בפרק י"ב מהלכות גזילה הלכה ז' הביא משם הרשב"א
בחירושיו שהסכים לסברת הרמב"ן וכן פסק מרן בשלחנו הטהור, ובן בתב
הריטב"א בחירושיו לקדושין ד' ח' בשם הרמב"ן, ובספר בית מאיר על א"ח
סימן תקפ"ה, ובסי' אשלי דברכי עם הגהות יד שאול.

תקנו. חזרת התפלה.

עיין בתשובות הרדב"ז חלק ד' סימן צדי ברפוס וואדשא תרמ"ב סי' אלה
קס"ה שהביא תשובת הרמב"ם בענין חזרת התפלה דברים חשובים עד מאד.

תקנו. תבניה בתפלות ראש חשנה ויום הכפורים.

עיין בדברי מרן חיד"א בספר שיורי ברכה יו"ד סימן שצ"ד אות ג',
ובספר טהרת המים במערכת בית אות ט"ו, ספר חסידים סימן ר"ן, אליהו
רבא סי' תקפ"א סק"ט.

על הרלקת הנדרות ביוה"ב פ.א.ם צריך לברך אם
לא הוא מחלוקת הראשונים, עיין למרן בבית יוסף סימן תר"י, ובשלחן ערוך
בתב, יש מי שאומר שמכרך על הרלקת נר יום הכפורים, וסיים הרמ"א וכן
המנהג במדינות אלו. אמנם רבני הספרדים האחרונים הסכימו שלא לברך
משום ספק ברכות להקל, רביון שלא נתפרר בין הספרדים איך הוא המנהג,
חזר הרין להקל במקום שיש מחלוקת בפוסקים, והרב מוהרי"ץ פלאני אסף
בספרו "יפה" ללב בסימן תר"י רעת הסוברים בן, כמו הרבנים מוהרי"ק ש
בספר "ערך לחם" ו"פרי חרש" ו"מתחזיק ברכה" בשם הרדב"ז, משום רקייל"ן
ראמנהגא לא מברכינן, וביום הכפורים שחל בשבת אין התרלקה מצויה, שהרי
אינו אוכל, ואם בן אינו מרליק אלא משום מנהג ואין מכרכים על המנהג,
ובתב הרב רבן משמע בארחות חיים דף ק"ה ע"ג אות כ"ה ובתב פי"ה
ל"ב שנים הרב "שלחן גבוה" העלה דהעיקר הוא שלא לברך ושכן רעת
הרב "רוב דגן" ברה קנ"ד ע"ב, ושכן כתב הרב "זכור לאברהם" בת"א דף

מ"ג ע"ב בשם הרב גור אריה בשם המקובל מוהר"ם ריקאנטי סימן קס"ה, והביא שכן דעת הרב הגדול מוהר"ר מרדכי הלוי בכתובת ידו וסיים ששמע מפי מגידי אמת שכן דעת אביו מרן החכ"ה ועיין דין ודברים בזה להרב הצדיק ר' חיים חזקוני מדיני, המכונה הח"מ בספרו הנפלא "שרי חמד", מערכת יום הכפורים סימן א'.

הצעת השלחן ליום הכפורים כמו בשבת, שכתב הרמ"א בסוף סימן תר"י בשם המרדכי ומנהגים, הנה מרן בכית יוסף תמה ואמר איני יודע טעם לעדיכת שלחן ביום הכפורים, כתב הרב "מאמר מרדכי", שמנהג פשוט ביניהם אחר סעודה מפסקת לערוך שלחן במפה יפה ועורכים עליו ספרים הרבה במקום הפת ומכסים אותם במפה אחרת ומניחים בן עד מוצאי יום הכפורים, ונראה שהמנהג נכון מאד ואין לשנותו, שהוא לרמוז שזה היום אדיר ונורא מכובד מאד ואין לנו לכבדו במאכל ומשתה כי אם לעסוק בתורה ותפלה ולשוב אל ה', ובשם הרב "נזירות שמשון" כתב הגאב"ק סאפינקא בספר ארחות חיים בסימן תר"י אות ז' הטעם כדי שיוכור תמיד שהוא יום הכפורים ולא יחלל בשום דבר כמו שכתב בסימן ש"א סעי' ט"ז בהגה"ה שלא יצא כשבת ויום טוב כל היום כמו שכתב רמ"א בסימן רס"ב (שם).

יום כפור שחל בשבת אומרים כל נדרי ואחר כך מזמור שיר ליום השבת, דאין לומר דמזמור שיר הוא תדיר נגד הזמן דרגל ותדיר קודם ריש לומר דנהי דנגד זמן דרגלים הוא תדיר מפל מקום זמן גם כן תדיר בשאר דברים, כגון קנה כלים ובית חדש ופרי חדש וכו' (שם, עיי"ש) ועיין בשו"ת מוהר"ם מרוטנברג האחרונים סימן ת"י ובספר מטה אפרים להגאון מוהר"א ז"ל מרגליות סימן תרי"ט אות י"ג ובספר החיים סימן תרי"ט.

חול המסור פו שאינו מתענה ביום כפור ומתפללים בביתו יכול לעלות לספר תורה בשחרית, כי הקריאה ביום כפור הוא מחמת קדושת היום כמו בשבתות וימים טובים, אבל במנחה מספקא לן אם הקריאה היא משום התענית, אלא דבשאר תענית קורים ויחל, וביום כפור בפרשת עריות, ואם בן מי שאינו מתענה אינו יכול לעלות, אי נימא דגם קריאה זו מחמת קדושת היום לקרות גם במנחה כמו בשבת, וגם מי שאינו מתענה יכול לעלות וצריך עיון לדינא הגאון רבינו עקיבא איגר בשו"ת סימן כ"ד, ומשמע דביום כפור שחל בשבת גם במנחה יכול לעלות וכו', עיין בשרה חמד שם.

להרליק נר על ידי גוי וכותב ר' חיים חזקוני מדיני זצ"ל (שם מערכת יו"ב), "בבואי פה (קראסוב) ראיתי שהיו נוהגים לצוות לגוי להרליק נרות ביוה"כ בשעת נעילה כדי לקרות לאורו ובס"ד בטלתי המנהג הזה, וכן

היו נוהגים להרליק ע"י גוי בשבת כשחל יו"ט במוצאי שבת ובטלתיו בע"ה".
עיי' בברכי יוסף ומחזיק ברכה סימן תקי"ד והביא שו"ת נודע ביהודה ח"א
סימן ל"ג, ובשו"ת חתם סופר ח"ו סימן פ"ו, ובספר זכרנו לחיים ח"ב דף י"ט
ע"א כתב סופר סימן קט"ז. מטה אפרים סימן תקצט ס"ד. קנין פירות
אות צ"ד.

אחרי שמסרתי את ספרי אל בית הדפוס קבלתי ספר חדש שיצא זה עתה
לאור עולם, שמו „שערי שלום, מאסף בדרך שו"ת, חידות ופתרונים בד' חלקי
שו"ע מאת הרב שלום הכהן שיין רב בק"ק רינא פלך בסרביא, ועליו הסכמות
רבנים גדולים ומפורסמים בישראל כמו הרב ר' יצחק קליין, דיינא רבא בק"ק
סאטמאר ועורך הירחון הרבני „אהל יצחק", והרב ר' יהושע בריסקין ביפו
ארץ ישראל, והרב ר' אלי' פוסק רב באלאפאליא והרב ר' יהודה ליב צירלסאן
אב"ד רק"ק קעשינוב והגליל והרב ר' איסר זלמן מעלצער אב"ד ור"מ רק"ק
סלוצק, והרב ר' מרדכי ראללער אב"ד רק"ק ניאמץ, והרב ר' בצלאל זאב
שאפראן, אברק"ק באקו והגליל. הרבנים הגאונים האלה הפליגו בשבחו
של הספר, שהוא כולל הרבה היכי תמצא, והוא שואל שם (סימן י"ט) היכי
תמצא אם הדבר הוא שלו לא יצא בו ידי חובת מצוה, ואם זה הדבר גזול
הוא אצלו יצא בו יד"ח? ! והתשובה היא: בשופר ע"ז של עכו"ם
שתקע בו ישראל המובא בטור וש"ע או"ח סימן תקפ"ו סעיף ג' ומבואר
בט"ז שם דאם זכה בו הישראל שיחא שלו ח"ו ע"ז של ישראל דלא מהני ביטול
ובתותי מיכתת שיעורא ולא יצא, ואם השופר גזול הוא אצלו לתקוע בו עכשיו
ולתחזירו אח"כ יצא. ויש לעיין בפ"ח ובמנ"א שם ס"ק ה' בפרמ"ג ובלבוש
וכן הרין בלולב מיום ראשון של חג ואילך המובא בא"ח סימן תרמ"ט סעיף ג'.

תם ונשלם

שבח לאל בורא עולם.

קול קורא!

בעהשי"ת.

למרנן ורבנן ולכל העוסקים בתורה ובחכמת ישראל.

חברים נכבדים!

הנני מתכבד בזה להוריעכם, כי יש תחת ידי ספר חדש שחברתי בשם:

„תורת המזון בישראל“

על קדושת האכילה בכלל ומאכלות אסורות בישראל בפרט, עליפי כתביהקדוש, תלמוד בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, מדרשים וילקוטים, חכמת הקבלה והחסידות, ספרות הדרוש והמסור, דברי ימי האומה, הפילוסופיה הישראלית הדתית, ועל פי גדולי העוסקים.

בספר זה נמצאים אלה ושלש מאות מאמרים מאת גדולי חכמי ישראל המובהקים: נאונים, צדיקים, קדושים, חוקרים, מקובלים, בעלי סור בישראל, פילוסופים עברים, חכמי האמת והצדק, הוגי דעות עמוקות, מאמרים עמוקים מלאים חכמה אלהית ודעת קדושים, שיש בנחם להשפיל ולהחכים את כל אלה שניצוץ אלהי בלבם ולהוכיח להם עד כמה צריכים להזהר בעניני כשרות, כי ענינים אלה עומדים ברומו של עולם היהדות. ספר זה כשופיע איה"ש עתיד הוא, לפי דעתי, להביא מהפכה בעולם הרוחני שלנו, ולהפוך את הנחשלים בעניני מאכלות אסורות ללוחמים בעד הענין הנדון והקרוש הזה, אלא — שאין לי כסף להוצאות ההדפסה, וההוצאות הן גדולות ומרובות עד מאד, כי הוא ספר גדול מאד, ולפיכך אני פונה בזה למרנן ורבנן ולכל אלה שעוסקים בתורה וחכמת ישראל כי בכל אתר ואתר, בבקשה להיות לי לאחיעזר ולאחיסמר בהדפסת ספר גדול וקרוש זה.

ובשמים עליכם לעזור לי: (א) להפיץ את ספרי זה „דיני ישראל ומנהגיו“ בין החונים שמכירים ויודעים אתכם, כי אז אפשר יהיה לי להוציא את הסכום הנדון שהשקעתי בהדפסת ספר זה, ולהוציא את הכסף על הדפסת הספר החדש. (ב) וגם להיות נמנה לעושי מצוה ולתת את ידכם להועד שנוסד למטרה זו, ועד להדפסת הספר, ועד שג רבנים ואנשי שם,

ואותו הועד מוכן לפי שעה לקבל עוד מספר ידוע של אנשים חשובים ומפורסמים בתוך חברי הועד, ושמות חברי הועד יוחפו לזכרון עולם בראש הספר, זכרון לדורות.

וכן, — חברים יקרים! תנו נא ידכם להמפעל הנדון והקרוש הזה, מפעל ספרותי רוחני תרבותי, שיש בו משום גנוי ברכה להורות הבאים — וכשתודיעו לי כי נכונים אתם לתת ידכם למפעל זה, אז אבוא בדברים עמכם ואודיע לכם את כל הפרטים הנוגעים בענין זה.

דברי אחיכם ברות, המצפה לנאותם של ישראל ובהרמת קרן התורה,

שמריהו ליב הלוי הורוויץ.

RABBI S. L. HURWITZ

66 West 118th Street

New York City

הוצאת "חנוך"

הוצאת "חנוך" מתכבדת בזה להודיע לכל אלה העוסקים בתורה ובחכמת ישראל, כי הוציאה לאור עולם את הספרים החשובים והנחוצים של

הרב שמריהו ליב הלוי הורוויץ

ונמצאים עכשיו למכירה אצלה ספריו אלה:

חגים וזמנים

מאמרים והטפה דתית-לאומית לכל החגים והמועדים בישראל בכלל, ועל-דבר ערפו של החנוך העברי בפרט.

שלחן ערוך לתלמידים

עם אגרות נבחרות מהתלמוד והמדרשים.

אוצר היהדות

ערכי היהדות; הלכה ואגדה, דינים ומנהגים, מוסר ומדות; מעובדים, מנוקדים, מבוארים ומסודרים על המישה חומשי תורה. ספר ראשון — בראשית.

דיני ישראל ומנהגיו לימים נודאים

לפנות אל הוצאת "חנוך":

"CHINUCH" — 74 E. 118th Street, New York City.